TĖVYNĖS SARGAS

1

1947 m. rugpiūčio mėn.

TURINYS:

			pusl.
M. Krupavičius	—	Žodis skaitytojui	1
† Petras Pranciškus Bučys	—	Prieš senajam „Tėvynės Sargui“ užgemant	2— 7
J. Vialatoux	—	Žmogaus asmens laisvė, jos prigimtis ir kilnybė	8—13
J. Maritain	—	Krikščionybė ir demokratija	14—23
J. Lacroix	—	Sudedamieji civilizacijos sąvokos elementai	23—33
Vysk. Dr. V. Brizgys	—	Krikščioniškieji dėsniai nuosavybei naudoti ir tvarkyti	34—37
×××	—	Socialinio išlaisvinimo moralinės salygos	37—42
B. de Solages	—	Katalikybė ir civilizacijos	43—49
O. Labanauskaitė	—	Pijus XII ir autras pasaulinis karas	49—52
Prof. Dr. J. Meškauskas	—	Medicinos reikalų tvarkymas pokarinėje Lietuvoje	52—57
Kard. Cerejeira	—	Komunizmas ir krikščionybė	57—59
Voronežietis	—	Ateitininkai Voroneže	60—63

RYŠKIEJI VEIDAI

M. Krupavičius	—	Aleksandras Stulginskis manuo atsiminimuose	64—74
L. Prapuolenis	—	Buv. Vokietijos kancleris Dr. Wilhelmas Marksas	74—76

BAŽNYČIA IR RELIGIJA

×××	—	Šventasis Sostas ir Lietuva	76—77
Kard. Cerejeira	—	Apie katalikų bažnyčios būklę Portugalijoj	77—80
×××	—	Jugoslavija	80—81
×××	—	Vengrija	81—82
×××	—	Albanija	82

ĮVAIRENYBĖS

Dr. D. Jasaitis	—	Emigracijos reikalu	83—85
A. Stulginskis	—	Vasario šešioliktoji	85—87
Prel. K. Saulys	—	Prie Vasario 16 dienos istorijos	87—88
×××	—	Smulkioji kooperatinė nuosavybė Anglijoj	88—92
G. T.	—	Anglijos pareigūnas	92
G. T.	—	Silpnas kelias tvirtas griūva	92—93
G. T.	—	Azijos naktis mielajam mieste	93—94

KNYGOS

Th. G. Chase (kun. Čižauskas).	—	The story of Lithuania	94—95
J. Lacroix	—	Socialisme	95
R. Miralles	—	Hacia donde va Rosia	96

M. KRUPAVIČIUS

ŽODIS SKAITYTOJUI

Trečiu kartu TĖVYNĖS SARGAS rodosi lietuviškajam pasauliui. Pirmu kartu jis pasirodė mėnraščiu 1896 m. sausio m. Mažojoj Lietuvoj. Antru kartu 1917 m. gruodžio m. 17 d. savaitraščiu Vilniuje. Trečiuoju dabar-1947 m. ištremtyje vokiečių žemėje. Įdomus faktas. TĖVYNĖS SARGAS rodosi ir byloja lietuvių tautai sunkiausiais ir pavojingiausiais jai laikais. Jo tikslas, kaip tėvynei ištikimo SARGO: ginti ir saugoti savo tautos gyvybinius interesus ir vesti ją į laisvę, į laimingesnį rytojų, į šviesą, į garbę. Savo uždavinius jis visada atlikdavo ištikimai ir sąžiningai. Savo pasistatytąjį tikslą pasiekęs, jis pasitraukdavo iš kovos baro. Mažosios Lietuvos TĖVYNĖS SARGAS pradėjo savo veiklą Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės priešaušryje. Tai buvo sunkūs Lietuvai laikai. „Anei rašto, anei druko... Po Lietuvą žiema. Nei žodžio nei rašto neleido erelis suspaudęs sparnais“. Kovotojų eilės buvo retos. Bet kas stojo į tas neskaitlingas kovotojų už Lietuvą gretas, buvo plieno kietumo valios bei saulės kaitrumo ir šviesos vilčių. Nykštukas Lietuva stojo į aršią žutbūtinę kovą su milžinu Rusija. Nuskurdęs, be ginklo Dovydas tik su akmenku rankoje stojo prieš anais laikais moderniai ginkluotą, visų kovos priemonių šarvais apsišarvojusį Galiotą. Lietuva-Dovydas laimėjo. Galiotas-Rusija gėdingai pasitraukė iš kovos lauko, užleisdamas Lietuvai tai, kas jai priklausė ir ką iš jos jis buvo išplėšęs. Tiesa nugalėjo melą, teisingumas apgaulę ir smurtą, šviesa tamsybes. TĖVYNĖS SARGAS, privedęs Lietuvą prie laisvės kelio, prie „rašto ir druko“, prie tautinės sąmonės, spaudos laisvę atgavus, 1904 metų gale iš kovotojų eilės pasitraukė. Savo veiklą paliko kitiems, jau žymiai skaitlingesniems savo įpėdiniams.

1917 metų gale švintant nepriklausomybės aušrai vėl išniro į gyvenimo areną TĖVYNĖS SARGAS. Savo štabą jis įsikūrė senoje Lietuvos sostinėje Vilniuje. Jo uždavinys buvo — kovoti su kryžeiviškų užsimojimų vokiečių okupacija, jos statomomis kliūtimis Lietuvos nepriklausomybei atkurti, o vėliau — statyti laisvos Lietuvos Respublikos gyvenimą į tokias vėžes, kurios geriausia atitiktų tautos dvasiai, jos senoms ir garbingoms tautos tradicijoms, kurios tikriausiu ir trumpiausiu keliu nuvestų ją į šviesų, didingą ir jaukų bei visų tautiečių reikalus tenkinantį gyvenimą. Laimėjęs kovą su vokiečiais ir nurodęs tuos kelius bei įstatęs į juos tautą, ir vilniškis TĖVYNĖS SARGAS savanoriškai pasitraukė iš gyvenimo, kaip ir tilžiškis, užleisdamas savo darbą kitiems veiksniams.

Ir tilžiškis ir vilniškis TĖVYNĖS SARGAS dirbo ir kovojo labai sunkiais laikais. Tačiau tie pavojai negali prilygti tiems, kuriuos tenka Lietuvių tautai ir valstybei gyventi dabar. Tuo metu grėsė pavojai Lietuvių tautos laisvei, kultūrai, tautinei garbei bei jos žmogiškoms teisėms. Dabar gi graso jos gyvybei. Tuomet buvo kesinamasi sunaikinti jos moralines ir tautines vertybes. Šiandien kesinamasi sunaikinti jos fiziškoji gyvybė — iššudyti lietuviai ir jų amžinai gyvenamus plotus apgyvendinti amžinais jų priešais — rusais. Tokių pavojų Lietuva niekad nebuvo gyvenusi per visą savo ilgą gyvenimą, nors visa jos istorija krauju ir ugnimi yra rašyta. Tad, jei anais liūdnos atminties Lietuvai laikais reikalingas buvo budrus, sąžiningas, pasiaukojąs, ištikimas, ištvermingas ir pajėgus SARGAS, tai juo labiau jis reikalingas šiandien ir dar su labiau sustiprintomis kvalifikacijomis. Nes jei anais laikais tam SARGUI teko kovoti su galingu Galiotu, tai šiandien tenka ta kova už Lietuvos teises kovoti so visomis pragaro tamsybių pajėgomis, kurias, deja, gal netiesiogiai ir nesąmoningai palaiko ir stiprina tie, kurie prieš jas yra nusistatę ir jų tikslams nepritaria. Jie, kol kas bent, stodami prieš mūsų siekimus ir interesus, nesuvokia, kad tokia savo taktika ir savo kraštus ir reikalus stato į labai rimtus, o gal net mirtingus pavojus. Toks TĖVYNĖS SARGAS išeina į gyvenimą dabar 1947 metais ir užima tarp kitų kovos veiksnių savo vietą. Jis pradeda savo darbą tamsiausią Lietuvos nepriklausomybės naktelę. Be paminėtų sunkumų jam teks dar išgyventi ir bendrus mūsų gyvenamus sunkumus. Mes DP esame viendieniai sutvėrimai (nedrįstu pavadinti žmonėmis, nes mums tik DP vardas prisegtas ir atatinkamos „teisės“ paliktos). Tad ir mūsų visi darbai ir užsimojimai tėra viendieniai. Kiekvienas rytojus mums neša naujas gyvenamąsias vietas, naujas neteises, naujus darbus, naujas „konstitucijas“, naujus nusivylimus, naujus pažeminimus. Dėl tokių gyvenimo sąlygų negalima pasakyti nei kaip dažnai šis TĖVYNĖS SARGAS rodysis viešumon, nei kaip ilgai, bendrai, gyvens ir dirbs. Jo pasirodymo faktas tik liudys, kad jis dar gyvas ir kad savo darbą dirba. Tilžiškis šio TĖVYNĖS SARGO pirmatakas ėjo slaptai, be jokios valdžios sistemingos globos. Jis tad galėjo byloti tai, ką jam protas ir sąžinė diktavo. Vilniškis kietai buvo laikomas po juodo aro sparnais; cenzūra buvo sunkiai pakeliama. Susikūrus Lietuvos vyriausybei, jis buvo jos priežiūroje. Savoji gi negalėjo kliudyti bendriesiems lietu-

Lietuvos Nacionalinė
Mažvydo Biblioteka

viškiems reikalams dirbti ir ištikimai tėvynei tarnauti. Šis gi TĖVYNĖS SARGAS nei pirmojo nei antrojo savo pirmatako sąlygų neturi. Jam tenka visai skirtingose sąlygose savo baras varyti. Ir tilžiškis ir vilniškis TĖVYNĖS SARGAS siekė jų gyvenamų sąlygų statomų tikslų. Ir vienas ir kitas jų pasiekė. Ar pasieks šisai, ateitis parodys. Bet redakcija tvirtai tiki, kad jis mus nuves į nepriklausomąją tėvynę.

Kokių tikslų sieks šisai TĖVYNĖS SARGAS? Bendrasis — toks, koks buvo ir pirmųjų dviejų jo pirmatakų: visomis savo išgalėmis tarnauti kryžiuojamai ir naikinamai Lietuvai. Specialusis būtų — duoti Lietuvai tai, ko ji šiandien daugiausia yra reikalinga, vadinasi, ko Lietuvos gyvenamasai momentas reikalauja. Ir vėl, kaip anų dviejų pirmatakų. Bet kadangi tie šiandieniniai reikalavimai yra maksimalūs, kaip niekada, kadangi jie reikalauja iš kiekvieno lietuvio paskirai ir iš visų lietuvių kartu didžiausių jėgų įtempimo, viršžmogiško solidarumo ir pasiaukojimo ligi užmiršimo net viso savo asmeniško gyvenimo, kadangi ant tėvynės aukuro turi būti sukrauta kiekvieno lietuvio visa, kas jam jo asmens gyvenimui yra brangiausia, suprantama, vienas TĖVYNĖS SARGAS to apimti negalės. Tad jis bus tik uolus talkininkas visos eilės laikraščių, organizacijų, įstaigų ir visos lietuviškosios visuomenės, kurios to švento, didžiojo ir kilnaus tikslo siekia, tačiau ir čia jis turės apsiriboti tik galimybių ribomis. Tos gi galimybės, kaip esu minėjęs, yra ir siauros, ir apkaustytos, ir labai miglotos. Todel reiks jam tenkintis tik siauru uždaviniu: ū g d y t i s ą m o n i n g ą, p i l n u t i n į, p a s i š v e n t u s į, i d e a l i s t ą L i e t u v o s k ū r ė j ą. Jo tad charakteris bus daugiau teorinio pobūdžio. Praktiškų dienos klausimų jis maža tegalės liesti. Duos tik tai, kas reikalinga nusakyti tam tikslui siekti. Politika, ekonomika, socialiniai klausimai, kultūra, religija, istorija — tai tie klausimai, kurie bus jame liečiami ir gvildenami. Tai programa.

O kryptis? Ir čia jis eis savo pirmatakų keliu. Tilžiškis TĖVYNĖS SARGAS savo kryptį nusakė gana grubiu, bet turiningu trieiliu:

Mylėk Viešpatį Dievą už visa labjaus,
Artimą kaipo pats save, o
Tėvynę už save daugiaus.

Pačių sargininkų to trieilio prasmė taip aiškinama: „Žmogus, kuris myli Viešpatį Dievą, klauso jo prisakymų, turi mylėti ir tėvynę“. Tą tėvynę jis privalo mylėti „už save daugiaus“, vadinasi, labiau už savo artimą. Tuo būdu Dievas statomas pirmoj eilėj, antroj — tėvynė, ir tik po jų, trečioj eilėj seka asmuo: pats žmogus ir jo artimasis. Šis trečiasis TĖVYNĖS SARGAS, neatmesdamas ano senojo, savąjį šūkį taip formuluoja:

V i s a L i e t u v a i, o L i e t u v a K r i s t u i.

Kaip pirmieji du pirmatakai, taip ir šis TĖVYNĖS SARGAS kietai ir nuosekliai laikysis šių pagrindinių valstybės santvarkos ir tarpusavių piliečių santykių dėsnių.

K r i k š č i o n y b ė, t a u t y b ė, d e m o k r a t y b ė.

Tuo būdu TĖVYNĖS SARGAS išeina viešumon su aiškia programa ir lygiai aiškiu veidu. Tad visi, kam toks TĖVYNĖS SARGAS prie širdies, kviečiami į talką.

Nemanau, kad tik tai yra gera, kas originaliai parašyta, o kas yra versta — tėra menkesnės vertės. Ne autoriaus tautybei, bet turiniui bus skiriama pirmenybė, kas geriau temą apdoroja. Pagrindinės ir didžiosios tiesos yra visos žmonijos nuosavybė. Ta nuosavybe naudosis ir TĖVYNĖS SARGAS. Tad —

Į darbą, broliai, vyrs į vyrą,
Šarvuoti mokslu atkakliu!
Paimsme arklą, knygą, lyrą
Ir eisme Lietuvos keliu!

† PETRAS-PRANCIŠKUS BUČYS

PRIEŠ SENAJAM „TĖVYNĖS SARGUI“ UŽGEMANT

JAUNŲ DIENŲ PRISIMINIMAI

Mano tėviškė ant pat Šešupės kranto, ten kur jos vaga skyrė Rusijos caro valdomasias žemes nuo Prūsų karaliaus užimtųjų Lietuvos plotų, kuriuose žmonės tebešnekėdavo lietuviškai apie Pilkalnį. Į tą miestą mano gimtojo krašto žmonės dažnai važinėdavo pirkti ir parduoti, nes nuo mano gimtinės į jį tebuvo nepilnai 20 kilometrų, o arklius vokiečiai ten gerai pirkdavo ir brangiai mokėdavo.

Už keturių kilometrų nuo mano tėviškės, tarp jos ir Pilkalnio, buvo Šilėnų bažnytkiemis su gerai įrengta pašto stotim, į kurią pareidavo „Tilžės Keleivis“ ir „Lietuviška Ceitunga“. Laiškanešis išnešiodavo tuos laikraščius ir laiškus į apylinkės kaimus. Mano tėvams siunčiamus lietuviškus laikraščius paštas pristatydavo į Briedžių kaimą ūkininkui ir smuklininkui Šterentui, kurio laukas prieidavo prie pat Šešupės lygiai ties mano tėviškės lauku. Mūsų namų jaunieji vaikinai ir vyrukai po kelis kartus savaitėje perbrisdavo per Šešupę ir iš Šterentų parsinešdavo lietuviškuosius laikraščius, kuriuos

namieje visi skaitydavo, kartais pasijuokdami iš kaikurių perdaug prūsiškų žodžių. Mano mama nemėgdavo tų laikraščių dėlto, kad būdavo spaudinami vokiškomis raidėmis. Taip buvo prieš 1883 metus.

Šitie metai smarkiai įstrigo man į atmintį trimis dalykais. Viena, man skaudžiai nepasisekė bandymas išmokti tabaką rūkyti. Tada ėjau 11 metus ir norėjau būti vyras kaip kiti. Antra, tais metais baigiau pradžios mokyklą Slavikuose ir įstojau į gimnaziją Marijampolėje. Trečia, tais metais parėjo laikraštis lietuviškomis raidėmis. Tai buvo „Aušra“. Jį iš Prūsų parsinešė mano dėdė Petras. Neatsimenu, kokis tada buvo šventadienis, bet dar aiškiai matau, kaip visi mūsų namiškiai: senieji tėvukas su močiute, manieji tėvas su motina, minėtasis dėdė Petras, du samdytieji vyrai, vienas pusbernis, dvi tarnaitės, piemuo ir piemenė, pagalios mes, šeimininkų vaikai, apspitome stalą, už kurio sėdėdamas dėdė Petras skaitė „Aušrą“. Visi gėrėjosi, jokių priekaištų nė būti negalėjo; juk ir raidės tame laikraštyje buvo tokios kaip maldaknygėse. Kaip buvo vėliau, man išvažiavus į Marijampolę, pats nemačiau, bet grįžęs Kalėdoms į tėviškę, jau aš skaičiau „Aušrą“ visiems.

Praėjo metai ar dveji; nebežinau 1885 ar 1886 m. per atostogas jau neteko man skaityti „Aušros“. Mama pareiškė maždaug šitaip: „Vaikeli, liaukis gyręs tą Aušrapalaikę. Nežinia kas ir nežinia kam ją skleidžia. Kas žino kokiu bedievišku raugu ji dvokia“. Aš bandžiau teisinti, o Mama liepė saugotis, pridėdama, kad daug esą norinčių mums pakenkti. Tie nevidonai žino, kad mes išalkę savo kalbos raštų, tai mums bruka neva laikraščius, kad mes netektume nė Dievo, nė sielos, kaip netekom daugelio gerų dalykų. Tuo atvėju Mama pasakė, kad jau geresni esą anie vokiškomis raidėmis rašomieji lapai. Kad jie ir nekatalikiški, bet neniekina šventų dalykų. Tais metais „Aušra“ užgeso.

Daktaras Jonas Šliupas nepatyrė mano Mamos nuomonių, bet iš savo bendradarbio Aleksandro Dambrausko sužinojo, kad katalikiškąjai Lietuvos dauguomenei nepakeliui eiti tuo keliu, į kurį „Aušrą“ pakreipė buvusis Maskvos universiteto studentas, kiaurai primirkęs pažiūrų, viešpatavusių senoje Rusijos sostinėje. Kun. A. Dambrauskas su kun. Martynu Sederevičium ir kitais ėmė rūpintis, ar nepasiseks sudaryti lietuvišką laikraštį, atatinkantį tautos dauguomenės nuotaiką. Šiems netrūko raštininkų straipsniams gaminti, nė lėšų laikraščiui spausdinti, bet trūko žmogaus, galėjusio gyventi Prūsuose ir redaguoti laikraštį.

Šliupas buvo žadėjęs neužgaulioti katalikų tikybos, bet to pažado neištesėjo nė per trejus metus. Netekusi katalikų paramos, „Aušra“ išnyko. Jos vietoje aiškiai pasireiškė du dalykai: a/ Lietuvos inteligentų tėvynainių didelis pažiūrų skirtumas ir b/ nemokėjimas susitarti ir leisti laikraštį, būtinai reikalingą tautos sąmonei žadinti. Per trejus metus tęsėsi tas nemokėjimas susitarti. Kauniškiai kunigai, susitarę su knygnešių karalium Seinų vyskupijoje kun. Martynu Sederevičium, turbut, Kušeliausko lėšomis atspausdino keletą sąsiuvinių „Šviesos“.

Pagaliau kun. Sederevičius apgyvendino Tilžėje savo jaunutį tarną Antgrabaitį ir jam pavedė redaguoti „Žemaičių ir Lietuvių Apžvalgą“. Tas redaktorius nebuvo išėjęs jokios mokyklos virš elementarinės. Jo redaguojamoji „Apžvalga“ nepatiko Seinų seminarijos klierikams, kurie buvo išmokę Jablonskio gramatikos ir statrašos iš Petro Kriaučiūno ir Juozo Jasiulaičio Marijampolės gimnazijoje. „Apžvalgos“ gramatika ir rašysena, prisilaikydama kun. A. Dambrausko nuomonių ir nenuosekliai vartodama kaikuriuos Jauniaus bei Baranausko nurodymus, nesuprantamus nė kapsams, nė zanavykams, nė dzūkams, atrodė lyg supelėjusi.

Iš aukštesniųjų Marijampolės gimnazijos klasių vieni jaunuoliai eidavo į Seinų seminariją, kiti, baigę gimnaziją, vykdavo Maskvon ir Petrapilin, stodami į tenykščius universitetus, nes juose buvo ypatingų stipendijų lietuviams, sudarytų iš panaikintojo Vilniaus universiteto lėšų. Kad ir žymus buvo gyvenimo skirtumas tarp studento ir klieriko, tačiau nuoširdus jaunųjų draugiškumas neišnykdavo. Nemaža būdavo santykių tarp klierikų ir studentų.

Šliupui išvažiavus į Ameriką, jo griežtąjį nusistatymą prieš katalikiškąją Lietuvos dvasiškiją nesusyk paveldėjo jaunesnioji studentų karta. Kudirka, Leonas, Kaukas ir pats Jablonskis buvo nuosaikūs žmonės. Petro Kriaučiūno ir J. Jasiulaičio buvusieji mokiniai studentai sutarė su klierikais leisti du bendru laikraščiu. Pirmasis buvo „Varpas“ — inteligentams, antrasis „Ukininkas“ — liaudžiai. Sutarties pagrindiniai dėsniai buvo nuoširdi bei veikli tėvynės meilė ir neužkabinėti tikybos dalykų. Petras Vileišis davė lėšų. Šernas-/Adomaitis/ apsigyveno Tilžėje redaguoti abu laikraščiu. Gausiausias straipsnių gamintojas ir gabiausias bendradarbis buvo Vincas Kudirka, Šakių gydytojas. Nuoširdžiai abu laikraščius rėmė straipsniais studentai ir klierikai. Tėvynės meilė juose reiškėsi skaisčiai ir karštai. Skirtumo tame nebuvo tarp maskviškių ir seiniškių. Ta sutartis pilnai tęsėsi virš trijų metų.

Slaptoji lietuvių klierikų draugija Seinų seminarijoje 1892 m. imdavo 44 „Varpo“ ekzempliorius, apmokėdama juos. Sutarta bendromis studentų ir klierikų pastangomis suruošti Kalendorių. Maskviškiai apsiėmė pagaminti metereologines ir astronomines žinias, būtent: saulės užtekėjimus ir nusileidimus ir mėnesio atmainas bei oro spėjimus. Klierikai paruošti švenčių sąrašą, pamokinančių populiarių straipsnių nustatytą kiekį ir per vasaros atostogas surinkti iš savo pažįstamų pinigus už būsimąjį kalendorių, kurį turėjo pristatyti dovanai žmonėms, užsimokėjusiems iš anksto. Kalendorius tapo atspausdintas vėlokai ir astronominė jo dalis klaidingai rodė delčias su pilnačiais, o saulės užtekėjimai bei nusileidimai visai neatatiko Lietuvos meridianą. Klierikams, išplatinusiems tą Kalendorių, teko išgirsti ir pajusti visą ūkininkų nepasitenkinimą. Klierikai pyko ant Maskvos „gamtininkų“ už tą barnį, kurio buvo prisiklausę iš Kalen-

doriaus pirkėjų. Pagalios įniršo ant klierikų ir Vincas Kudirka.

Tuo laiku išėjo Leono XIII encyklika Lenkijos vyskupams. Lenkai tautininkai buvo nepatenkinti ta encyklika. Nepatenkintas buvo ir „Tėvynės Varpų“ autorius D — ras Kudirka, uolus lenkų endekijos organo „Glos“ skaitytojas. „Varpe“ pasirodė jo straipsnis, nenuosaikiai peikęs tą encykliką. Seinų klierikai supyko ant Kudirkos ir vieną saviškį įgaliojo parašyti repliką. Redaktorius ilgai nespausdino tos replikos. Keliems mėnesiams praėjus, ją patalpino „Varpe“ pridėdamas Kudirkos atsakymą, bet atsakymo turinys nebeatsakinėjo į klieriko nurodytąsias klaidas, neišaiškino jų, tik klieriką, išdrįsusį kritikuoti, pavadino sofistu.

Tiek seiniškiai varpininkai, tiek kauniškiai apžvalgininkai, tiek Petrapilio katalikų akademijos studentai neatkėlė šito „Varpo“ redakcijos elgesio, o iš jo darė išvadų, kad Šliupo dvasia tebėra „Varpo“ ir „Ukininko“ redakcijose, kad ji viešpatauja maskviečiuose ir tiktai savo patogumo dėliai kartais daro sutartis, kurių paskui nebevykdo. Šitą nuomonę labai sustiprino pasirodžiusieji tuomet Šventamikio raštai. Visi žinojo, kad jų autorius yra maskviškis. Tuomet dar nežinota bolševikų vardo, bet jauste jausta, kad su tos rūšies žmonėmis Lietuvos katalikai sugyventi negalės. Iš sakinių, randamų slaptai platinamuose kaikurių partijų lapeliuse, buvo daroma išvada, kad šventamikiams nepakenčiama katalikybė ir nebrangi tėvynė Lietuva.

Čia atpasakojau tą, ką atsimenu iš pažiūrų ir nuotaikų vaizdo, buvusio per 12 mano jaunystės metų, kol iš 11 metų vaiko išaugau į 23 m. jaunuolį. Tas vaizdas išaiškina netiktai mano veiklą prieš „Tėvynės Sargui“ užgemant, bet palengvina suprasti sielos kelią šimtų jaunikaičių, kuriems rūpėjo tas laikraštis sukurti.

Gavėnios pradžioje 1893 m. Seinų Seminarijoje pasklido gandas, kad kurią nors valandą iš Suvalkų atvyks didelis policijos būrys, padarys Seminarijoje kratą, suims lietuviškuosius spausdinius, išblaškys klierikus, uždarys Seminariją, kaip kad buvo trumpai prieš tai padaryta Kelciuose. Seminarijos Regensas kun. Jonas Giedraitis ir profesorius kun. d-ras Vincas Blaževičius padarė seminarijos kaplyčioje reviziją, palikdami lietuviškas klierikų maldaknyges, išsinešdami kitas lietuviškąsias pamaldumo knygas. Taip ir aš netekau savo „Novenų“. Bet tai mažai tegailėjo. Visi klierikai lietuviai ėmėme deginti „Varpus“ nekantraudami, kad taip negreitai dega popiera. Seminarijos krosnys buvo pilnos lietuviškų spausdinių. Slaptoji Seminarijos lietuviškoji bibliotekėlė smarkiai nukentėjo. Joje liko tik knygos, spausdintos prieš 1863 m., kitas teko išvežioti ir iškamšyti į tokias vietas, kurios rodėsi neprieinamos nežinantiems triobos žmonėms. Du klierikai tapo pašalinti už „litvomanišką veiklą“. Vienas tikrai buvo buvęs patriotas, bet turėjo ir kitų priekaištų. Kitas buvo aplenkėjęs zanavykas, kuriam galima buvo daug ko prikišti tik ne lietuviškąjį patriotizmą. Galų gale audra praėjo.

Po Velykų 1893 m., nuėjęs pas daktarą Kauką, gavau jo adresu prisiųstą man laišką. Dvasinės Petrapilio Katalikų Akademijos studentas Andrius Dubinskas man rašė, kad atostogoms prasidedant atvažiuočiau į Vilnių pas Kazimierą Kriščiukaitį, kuris turėjo altorių dirbtuvę. Ten pribūsiąs ir pats Dubinskas. Laiške buvo paminėtas reikalas Seinų klierikams susipažinti su Vilniaus ir Kauno klierikais. Netikėtai pasisekė iš Seinų seminarijos valdybos gauti leidimą tai kelionei ir net oficialų raštą, kad vasaros atostogomis galiu nuvažiuoti į Vilnių. Leidimą gavęs, pranešiau Dubinskui.

Sutartąją dieną abu susitikom Kriščiukaičiuose. Ten patyriau, kad trijų seminarijų klierikams ir Akademijos studentams susipažinti reikia, norint bendromis jėgomis sudaryti gerą lietuvišką laikraštį.

Nepasakosiu savo įspūdžių lankant Vilniaus įdomiąsias bažnyčias, Gedimino Kalną, įvairias senovės liekanas. Oficialioji miesto išvaizda buvo, žinoma, rusiška. Bažnyčiose viešpatavo lenkų kalba, bet Katedros zokristijonas, nusiduodamas lenku, rodydamas tos šventovės lietuviškuosius požemius taip meilingai pabrėžia jų vertę, jog susyk pasirodė esąs nebe amatininkas senienų rodytojas, o mylintis savo tėvynės praeitį lietuvis. Pagalios, girdėdamas mus šnekant lietuviškai, pats ėmė nuoširdžiai lietuviškai kalbėti. Bernardinų bažnyčios zokristijonas nė nesidėjo lenku, aiškiai pabrėždamas savo lietuvybę. Jis nusivedė mus į atokiąją požemio patalpą, kame ištikimai saugojo gana gausų lietuviškųjų senienų rinkinį, kurį galima buvo pavadinti muziejum ir nesuklysti. Trumpai sakant, teko pamatyti trijų kultūrų klodus Vilniuje: lietuvybė buvo požemiuose, lenkybė bažnyčiose, rusiškumas valdžios įstaigose ir pirklių rinkose. Žydai laikėsi su rusais.

Tarp lenkų buvo įsimaišę šiek tiek lietuvių ir antrame kultūros klode. Visų Šventųjų bažnyčios vikaras, save skaitė dideliu bičių veisimo žinovu ir gana triukšmingai pareikšdavo savo lietuvybę nepalankią lenkams, veikiau pritapdamas prie rusų. Išmintinga buvo Kazimiero Kriščiukaičio laikysena. Jis nesigynė esąs lietuvis ir neniekino lenkų, bet jo žmona buvo lenkiškai nusistačiusi. Jis protingai dėjo pastangas tobulėti savo meno darbe. Vilniaus bažnyčiose nemaža buvo jo meno kūrinių, išskaptuotų iš medžio. Ypatingai daug verta buvo sakykla Šv. Petro bažnyčioje Antakalnyje.

Svarbiausi buvo pasikalbėjimai seminarijoje. Ten du didžiausi patrijotai buvo Maciejavičius ir Radzevičius, bet juodu nė vienas nemokėjo lietuviškai. Juodu sakė, kad yra visas būrys taip pat lietuviškai nusistačiusių ir net lietuviškai kalbančių klierikų, tik nepatarė mudviem su Dubinsku suseiti su tuo būriu, nė su atskirais klierikais, kad tiems nepakenkus. Maciejavičius ir Radzevičius*) nesibijojo draugauti su mudviem,

*) Kun. Radzevičius jaunas mirė Petrapilyje. Kun Maciejavičius virto uoliu lenkų tautinės demokratijos partijos žmogum, tapo Lenkijos senato nariu ir pasižymėjo priešingu lietuviam nusistatymu.

nes jau buvo seminariją baigę Vilniaus vyskupijos stipendijatai Akademijos studentai, parvažiavusieji atostogoms ir laikinai apsistojusieji seminarijos patalpose.

Pabuvę porą dienų Vilniuje pas Kriščiukaičius, pasisamdėme vilnietį ūkininką lenką su vežimėliu ir dviem menkom kumelkom, ketindami pasiekti seniausią Lietuvos sostinę Kernavą. Išvažiavom per Žaliąjį Tiltą pro šv. Rapolo bažnyčią, kurios parapija siekė į kaimus, o juose gyveno lietuviai. Todėl toje parapijoje tuomet būdavo, jei ne daugiau, tai bent vienas vikaras lietuvis.

Jau neatsimenu kokiu keliu, nė kokia kryptimi nuvažiavome į Kernavą. Tenai nėra nė miesto, nė kaimo. Tematėme tik krūmokšniais apaugusią sugriuvusios sienos dalį, kokių trijų pėdų aukščio kyšančią iš pakilios, šalia kelio esančios žemės. Liūdnai žiūrėjome į tą gerbtinos seniai buvusios praeities brangintiną liekaną. Valandžiukę patylėjome susikaupę. Pasakėme vieną kitą trumputį sakinį, bet nė vienas neištarėme, kad menkas tas dalykas, kurį mylime. Neatsimenu nė ką mintijau. Rasi jau tuomet galėjo pareiti į galvą, kad tėvynės meilę netenka kūrenti smarkiais didžių pastatų daromais įspūdžiais, o veikiau pasiryžimu sukurti naują Lietuvą.

Iš ten ketinome keliauti į Giedraičius pas kunigą Silvestrą Gimžiauską. Buvome skaitę jo ugningus raginimus kunigams, kad lietuviškai tiektų lietuviams Kristaus Evangėlijos tiesas ir dorovės taisykles. Tuomet nepermaniau, bet dabar suprantu to kunigo reikšmę Lietuvos kultūroje. Iš ganytojiško kunigų sąžiningumo jis ūgdė jų patriotinių pareigų supratimą, visomis priemonėmis žadindamas, tobulindamas ir stiprindamas tą sąžiningumą. Savo paraginimų jis negalėjo spausdinti Rusijoje. Ir gabendavosi juos iš užsienio, ypač jaunesnieji kunigai ir klierikai, nepaisydami kliūčių ir pavojų. Gimžiausko įtaką pajuto ir suprato caro valdininkai. Gubernatorius pareikalavo iš Vilniaus vyskupo pašalinti Gimžiauską iš dekano garbingų pareigų, nedavė skirti nė menkiausios vietos klebonu. Taip kanauninkas Gimžiauskas tapo Giedraičių parapijos vikaru. Mes trys klierikai važiavome pas jį, kaip pas pranašą.

Giedraičių vikariato trioba buvo medinė ir nenauja. Gerai neatsimenu vieną ar du kambariu buvo joje skirta naujajam vikarui; tik atsimenu sienas viduje nudažytas baltomis kalkėmis. Jokių minkštų baldų nebuvo toje patalpoje, nė kėdės su atlošu, tik keletas prastučių taburėčių, geriau sakant lentgalių, į kuriuos buvo įgręžta po keturias lazdas kaip kojas.

Aukštas stambių kaulų vyras buvo kun. S. Gimžiauskas. Jis nebuvo nė sudžiūvęs, nė sutukęs, kalbėjo rytietišku akcentu karštai ir vaizdingai. Mums trims jis papasakojo daug savo pritirtų pavyzdžių, kaip nuožmūs burtai yra įsigalėję Lietuvos rytuose dėl to, kad ganytojavimo tikslams vartojama nesuprantama liaudžiai lenkų kalba. Porą tokių pavyzdžių atsimenu iki šiol, bet nematau naudos užrašyti juos, kad netektų gėdytis nekaltiems, kaltųjų vietas užėmusiems įpėdiniams.

Kalbėdamas apie tikrai uoliuosius dvasiškius, Gimžiauskas mus nusivedė į bažnyčią, kur tam tikroje patalpoje virš zokristijos laikoma spirite vyskupo Merkelio Giedraičio širdis. Tamsoka buvo patalpa; didelė ir sunki buvo urna. Matėme tą širdį, bet mūsų akims ji nerodė tų kilnių jausmų, kuriais ji buvo gyvenusi, nė tų dideliai naudingų veiksmų, kuriuos ji buvo įvykdžiusi. Po to viso tebėra likęs tik tam tikras chemikaluose išmirkęs raumenų kiekis, bet jis kalbėjo mums į širdis. Ir mumyse dygo noras mylėti Lietuvą, jai tarnauti Kristaus nurodytais būdais, semtis šviesos ir jėgos tai tarnybai iš Katalikų Bažnyčios. Taip darė Gimžiauskas, senesnis už mus, taip ruošėmės veikti ir mes, jaunieji, dar nekunigai.

Užvožęs urną, užtaisęs patalpą, Gimžiauskas parsivedė mus į savo vikariatą, kame klestėjo evangėliškasis neturtas nelyginamai labiau, kaip tuose vienuolių kambariuose, kuriuos vėliau man teko matyti. Šeimininkas norėjo mus laikyti ilgiau, bet mums teko važiuoti toliau, ir mūsų vežėjas norėjo laiku grįžti namo. Atsisveikinę su nepaprastu kunigu, kurio jau man neteko daugiau matyti, važiavome banguota apylinke, kurioje kalvų netaip daug, kaip Dzūkijoje apie Seinus, arba Žemaitijoje tarp Alsėdžių ir Kalvarijos, ir tos kalvos netokios stačios. Bet ta apylinkė nebuvo taip lygi, kaip Kapsų žemė apie Marijampolę ir Vilkaviškį, arba Zanavykuose apie Griškabudį ir Lukšius.

Važiuodami teiravomės kaip kuriame kaime žmonės šneka: lietuviškai ar lenkiškai. Pasirodė, kad ta apylinkė labai marga kalbos atžvilgiu. Tarp dviejų lietuviškų kaimų vienas lenkiškas; tarp dviejų lenkiškų vienas lietuviškas. Kelias taip pat buvo nevienodas. Daugumoje buvo gerai važiuojamas, bet neretai pasitaikydavo ir duobių. Kartais duobėse būdavo įmesta žagarų. Vienoje vietoje važiuojant per tokią duobę mūsų vežėjas tarė lenkiškai: „Trzeba przez żagary poważyniac'sia“. Įstrigo tas klasinis vilniškai lenkiškos kalbos sakinys į širdį. Manau, niekad jo neužmiršiąs. Vilniuje esu girdėjęs daug kitų, gana panašių kalbos pavyzdžių. Bet lenkams viešpataujant Vilnijoje tie pavyzdžiai labai sumažėjo.

Mums bevažiuojant vieškeliu, vienoje vietoje kelias, iš jo atsišakojęs, vedė į didoką kaimą, pro kurį buvo matyti platoka medinė bažnyčia. Aš buvau benusijimąs kepurę, bet kiti man tarė, kad tai cerkvė. Jie papasakojo tos parapijos nelaimę. Čia kitados, bet jau po Muravjovo laikų, klebonavęs kun. Petkevičius, kuris turėjęs ypatingą šeimyniukę. Ji nebuvo ištekėjus, bet augino virš pustuzinio vaikų. Vienu tarpu klebonas sušaukęs parapiją ir pasakęs, kad caras ketina tos parapijos ūkius paliuosuoti nuo mokesčių, bet jie turį pasirašyti prašymą. Visi ūkininkai, šeimynų tėvai pasirašė kas mokėjo, ar kryželius pabrėžė ant prašymo, kas pasirašyti nemokėjo. Pasirodė, kad tame prašyme pasirašiusieji maldavo carą priimti juos į pravoslavų

tikybą. Tas tapo išpildyta ir ši caro malonė buvo paskelbta visiems. Parapijoje kilo neapsakomas liūdesys ir tūžmas. Klebonas išvažiavo kitur. Perėjęs į provoslaviją ir pervedęs į ją visą savo parapiją, jis panorėjo vesti savo šeimininkę, bet aukščiausiasis Petrapilio Sinodas pareiškė, kad ir pravoslavų dvasininkams valia vesti žmoną tik prieš šventinimus, o ne po šventinimų. Pereidamas į pravoslaviją katalikų kunigas negali gauti naujų kunigystės šventinimų, nes pravoslavija pripažįsta, kad katalikų vyskupo suteiktieji šventinimai galioja amžinai, ir bendrieji krikščionijos dėsniai draudžia kartoti galiojančius šventinimus. Petkevičiui padaryta išimtis. Jam leista vesti jo šeimininkę, bet jam neleista toliau eiti kunigo pareigas nė pravoslavijoje.

Klierikas Radzevičius, kurs tą apylinkę žinojo ir šį įvykį mums papasakojo, pridėjo, kad Aleksandrui II atvažiavus į Vilnių Paberžės parapijiečiai, susitarę, sugulė skersai kelio, kuriuomi caras turėjo važiuoti. Jie įteikė prašymą, kad juos neverstų būti pravoslavais, kadangi jie tapo apgauti. Caras prašymą priėmė ir žadėjo apsvarstyti. Jie išsiskirstė, o po kiek laiko atėjo atsakymas, kad grįžti į katalikus jie negali.

Prie to vežėjas pridėjo, kad dabartinis Paberžės šventikas pereitą žiemą apie Kalėdas paskelbė tam kaimui, pro kurį mes važiavom, tą dieną, kada kalėdosiąs. Skirtu laiku jis atvažiavęs su keliais palydovais, bet pirmutinio kiemo vartus radęs užkeltus ir užrištus. Atrišdinęs vartus, jis ėjo į vidų ir rado duris užrakytas. Beldimas ir prašymas atidaryti nieko negelbėjęs. Šventikas neliepė durų išlaužti ir ėjo į kitą kiemą, bet ten pasikartojo visai tas pats. Perėjo visus kiemus ir visus ūkininkus. Niekas neįsileido; tik iš keleto vietų atsitraukiant girdėta piktokas moterų juokas. Kai perėjo visus ūkius ir visi atvykusieji, susėdę į roges, važiavo iš kiemo, tai išvykstant iš jo atsirado būrys jaunuolių, kurie mėtė sniego gniūžtis važiuojantiems į nugaras. Atpasakojau tą, ką esu girdėjęs iš važiavusių drauge su manim. Gyvenime man neteko patikrinti, kiek tose kalbose buvo tikrosios tiesos. Petkevičių Lietuvoje yra gana daug šeimų įvairiuose kraštuose. Kai kurie Petkevičiai yra labai garbingi. Teko matyti ir vieną rusą pravoslavą Petkevičių, kuris Petrapilyje buvo tikybų departamento direktorius trumpai prieš 1916 metus. Pavardės vienodumas anaiptol nereiškia giminystės.

Sugrįžę į Vilnių, traukiniu parvykome į Kauną ir apsistojome pas klieriko Dubinsko giminę Dubinską, geležinkelio garvežių mašininką. Jo namukas stovėjo gana aukštai įkalnėje arti geležinkelio stoties prie plento, kuris eina pro Mickevičiaus Slėnį ir pasuka į Petrašiūnus.

Mudviejų, atseit, Andriaus Dubinsko ir mano tikslas buvo Žemaičių seminarija Kaune. Ji buvo visai priešingame miesto krašte, pora kilometrų atstu. Dubinsko buvo sutarta su seminariją baigiančiais Juozu Tumu ir dijakonu Visbaru, kad atvyksim tartis apie būsimąjį laikraštį. Pamokų dėstymas seminarijoje jau buvo baigtas; netoli pabaigos buvo ir egzaminai. Tumas su Visbaru gyveno viename kambaryje. Į tą kambarį juodu pasikvietė ir mudu. Niekas mums netrukdė. Kambario langas gaudavo šviesą iš mažyčio kiemelio, kurio priešingąjį šoną sudarė seminarijos bažnyčios siena. Taigi niekas nė per langą negalėjo matyti, kad minėtame kambaryje yra svečių.

Retai kada tarybos eina taip sklandžiai ir taip vaisingai, kaip tos keturių klierikų tarybos. Dubinskas pasakė aniedviem, kad aš esu Seinų seminarijos lietuvių įgaliotinis, baigęs trečiąjį kursą ir turįs dar du metu iki pabaigai. Mat, kauniškiai nieko apie mane nežinojo. Apie Vilniaus seminariją Andrius pranešė, kad tenai esą gerų norų ir pilno pritarimo, bet veikimo iš jų sunku tikėtis, kadangi neįpratę rašyti ir gyvena tarp neįveikiamų kliūčių, tegalėdami tik liaudyje platinti laikraštį atostogų metu ir turėdami saugotis net pačių kunigų. Straipsnių laikraščiui iš jų neįmanoma gauti.

Aš pasakiau apie seiniškių lietuvių veiklą prieš 1893 m., apie baimę, kurios prityrėme bedegindami nepigiai įsigytus laikraščius ir belaukdami policijos revizijos. Pasakiau, kad naujai užstojusis seminarijos rektorius, pats būdamas lietuvis ir zanavykas, perdaug uoliai saugoja sau pavestą įstaigą nuo lietuviško pavojaus, vartodamas nepateisinamus žodžius, bet kad dėl to viso lietuvių klierikų nė nuotaika nė veikla nesumažėjo. Paminėjau keletą jaunų kunigų, su kurias klierikai nuolatos susižino; pasakiau pavardę to, kurs pristato į seminarija lietuviškus laikraščius, o iš seminarijos per eilę savo pažįstamų žmonių nusiunčia į Prūsus rankraščius straipsniams. Tai buvo gudrus dzūkas Petruškevičius. Reikale tas seminarijos siuvėjas važiuodavo pas jaunuosius kunigus, veždamas jiems siuvamus rūbus, su kuriais arba be kurių įteikdavo pavojingąją patriotinio veikimo medžiagą. Seinų seminarijos lietuvių klierikų vardu apsiėmiau parūpinti sumanomajam laikraščiui daugokai medžiagos.

Pasikeitėme nuomonėmis apie kaikuriuos kalbos ir pažiūrų skirtumus. Kauniškiai nenorėjo nusileisti kalbos dalykuose, labai aukštai statydami kun. Kazimiero Jauniaus nuomones. Jį jie statė kur kas aukščiau už Joną Jablonskį. Aš tik iš įudviejų lūpų teišgirdau, kad Jaunius esąs toks didelis ir gilus kalbos žinovas. Dubinskas žinojo daug daugiau už mane. Man pasikliaujant vien Jablonskiu, o aniedviem tepripažįstant tik Jaunių, Dubinskas labai išmintingai pakreipė dalyką. Kadangi Jauniaus gramatika tebuvo žinoma tik kauniškiams, o Jablonskio statraša buvo ektografuota ir prieinama visiems, kadangi ji buvo toli netaip paini, kaip Jauniaus, tai sutarėme laikytis Jablonskio, o į Jaunių atsižvelgti, kur bus galima, ir dėl statrašos dalykų nekelti tarp savęs ginčų.

Apie sutartį su varpininkais vienodos buvo nuomonės, nes ir kauniškiai ir seiniškiai, dar prieš pradedant ruošti trijų seminarijų susižinojimą, jau buvo prityrę, kad Maskviškis varpininkų centras moka žadėti, bet nemėgsta pažadų tesėti. Buvo žadėjęs tikybos dalykuose

laikytis neutralumo, neužgauliojančio katalikų įsitikinimų, ir neiškentė neneigęs dogmų, nešmugeliavęs laisvamaniškų pažiūrų.

Besvarstant ar išteks jėgų vieniems leisti mėnesinį laikraštį tokio dydžio, kaip „Varpas“, teko peržvelgti turimuosius katalikus, jau rašančius lietuviškai. Apie vyskupą Baranauską nebuvo kalbos, kad jį įtraukus, nes jis laikėsi visai nuošaliai ir nepasitikėjo jaunaisiais. Adomas Jakštas buvo veiklus ir draugingas, bet jis gyveno Ustiužnoje ištremtas. Jaunius jau tuomet nesiduodavo prikalbinamas parašyti tokių straipsnių, kokių reikėjo veikliam laikraščiui. Neatsimenu kodėl, bet mes nė nėjom pas jį, kad ir žinojome jo aiškų patriotinį nusistatymą.

Tais laikais nemaža buvo spausdinama eilėraščių, bet mes visi keturi vienaip mintijome, kad tik Maironiui sekasi eilės rašyti, ir visi žinojome, kad tuo slapyvardžiu dangstosi kunigas Jonas Maculevičius, kurs čia pat Kauno seminarijoje gyveno, pernai baigęs Akademiją ir dabar einąs netik profesoriaus, bet ir prefekto pareigas. Eiti ar neiti pas jį? Kauniškiai sakė, kad jis tolokai laikosi nuo klierikų ir šaltokai elgiasi su jais; bet Dubinskas jį pažinojo iš Petrapilio kaipo senesnį savo draugą, karštą ir veiklų lietuvį patriotą. Dubinskas neabejojo, kad Maculevičius nori pasimatyti su mumis. Nuėjome visi pas jį į profesorių butą, kurio apatiniame aukšte iš šiaurės galo kun. prefektas turėjo du kambariu. Jis ant langų į seminariją ir į kiemą pastatė popierinius priedangėlius, kad niekas nematytų, jog mes ten esame. Mūsų sumanymą jis pagyrė, bendradarbiauti pažadėjo ir pavaišino mus alumi.

Dėl laikraščio formato nesiginčijome, nematydami svarbos tame dalyke; bet liko svarbiausias klausimas, kas jį redaguos? Norom ar nenorom reikėjo laukti, kol kauniškiai įsišventins kunigais. Laukimas neilgas, nes Visbaras ir Tumas jau baigė seminariją. Visbaras, tapęs kunigu, gavo vikaro pareigas šv. Kryžiaus bažnyčioje, kitaip sakant Karmelituose, Kaune. Tai buvo toli nuo užsienio ir dėlto neįmanoma redaktoriauti laikraščiui, spausdinamam Tilžėje. Kunigu tapo ir Juozas Tumas. Jis gavo vikaro pareigas Žemaitijoje nepertoliausiai nuo Klaipėdos.

Tačiaus sumanytasis lairaštis „Tėvynės Sargas“ nepradėjo eiti nė 1893, nė 1894. Dabar jau neatsimenu, kada jis pasirodė. 1895 m. vasaros pradžioje Andrius Dubinskas baigė Dvasinę Katalikų Akademiją Petrapilyje, gavo teologijos magistro laipsnį, bet kunigu tapti neapsiėmė, tik perėjo į teisių fakultetą Petrapilio Universitete. Tą patį metą ir tuo pačiu laiku aš baigiau Seinų seminariją, bet aukštesniųjų šventimų negavau, nes tapau paskirtas į Akademiją į pasiliuosavusią po Dubinsko stipendiją. „Tėvynės Sargą“ pirmą kartą pamačiau bebūdamas Akademijoje. Joje tuomet buvo lietuvių studentų būrelis, susidedąs iš 30 dalyvių. To būrelio įstatai reikalavo, kad kiekvienas narys nemažiau vieno straipsnio metuose parašytų į „Tėvynės Sargą“, bet tas straipsnis, prieš siunčiamas į redakciją, turėjo būti perskaitytas būrelio posėdyje ir pripažintas tinkamu. Ne visi šitą pareigą atlikdavo. Tarp uolesniųjų ir sąžiningesniųjų uždavinio vykdytojų buvo Jurgis Matulevičius, Kelcų vyskupijos stipendijatas, baigęs Varšuvos seminariją.

Į Akademiją ateidavo gandų, kad kun. Tumas „Tėvynės Sargo“ reikalais pats keliaudavo persirengęs į Tilžę, ir kad jo kas nors nepažintų, tai prisitaisydavęs dirbtiną barzdą. Kaikuriuos savo nuotikius jis aprašė „Pragiedruliuose“, ypač ten, kur kalba apie menkių žvejotę.

Su Maskvos varpininkais santykių nenutraukėme. Iš pasimatymo su Tumu ir Visbaru mudu su Dubinsku parvažiavom į jo tėviškę netoli Šešupės ties Pilviškiais. Dubinskai turėjo luotą ir mudu su Andrium kilnojomės Šešupėje, laukdami susivažiavimo Būgnų kaime Krikščiukaičiuose. Paskirtu laiku mūs suvažiavo daugokai. Nakvojome kluone ant šieno. Buvo šiltas vasaros laikas. Nė Antanas Krikščiukaitis neparvažiavo, nė Vincas Kudirka neatvyko. Pasiviešėjom, pasišnekėjom ir išsiskirstėm. Taip ir išdilo iš mano atminties šitas Būgnuose ruoštasis pasitarimas. Po 1895 m. neatsimenu, ar būta kokių bandymų susitarti dviem aiškiai skirtingom lietuvių šviesomenėje pasireiškusiom kryptim.

Spaudą atgavus 1904, paskui laisvės sąjudžiui kilus, 1905 metų lapkrityje po Vilniaus Seimo sumanyta katalikiškąjį laikraštį visoms Lietuvos dalims leisti Vilniuje, redakciją pavesti Dubinskui. Bet kun. Laukaitis Seinų vyskupijoje administratoriaus vardu pareiškė, kad Seinuos eis savasis laikraštis. Tada Kaune imta leisti „Nedėldienio Skaitymus“ ir trijų vyskupijų sutartis iširo.

Būsimam istorikui, man rodosi, teks paminėti vėliau pasireiškusią Antano Smetonos ir Augustino Voldemaro kryptį. Daugelis kunigų rėmė ėjusią Vilniuje „Viltį“, manydami, kad tai „Tėvynės Sargo“ naujoji išvaizda. Bet dažnai tiems kunigams tekdavo nusivilti straipsniais, pasirodžiusiais A. Smetonas redaguojamoje „Viltyje“. Ilgainiui Smetonos kryptis visai atsimetė nuo kunigų krypties ir sudarė savo „Vairą“. Tos trečiosios krypties pažiūros valdė Lietuvą nuo 1926 iki 1940, o nuo to laiko jau nebeturime nepriklausomybės, bet turime veikliai vykdomą Maskvos pažiūrų brukimą Lietuvos visuomenei. Ateitis parodys, kas bus po to.

Jau yra pasireiškusi Tautos gyvenime pastanga „atnaujinti viską Kristuje“. Susidarė tam tikslui ir skaitlinga jaunos šviesuomenės draugija vardu „Ateitis“. Kaikas jos veikloje mato stambių klaidų! *) Ar tai „Ateičiai“ teks tvarkyti mūsų žemės ateitis, tai didelis ir svarbus klausimas. Jis man ypatingai rūpi. Labai ir labai norėčiau, kad „Ateitininkų“ kryptis mokėtų pažinti savo praeities klaidas, tada greičiau tektų jai tvarkyti savo žemės ateitis ir nušluostyti bei nudžiovinti gana gausias praeities bei dabarties ašaras.

*) Šūkio Visa atnaujinti Kristuje pakeitime į kaiką atnaujinti Kristuje. Red.

J. VIALATOUX

ŽMOGAUS ASMENS LAISVĖ;

JOS PRIGIMTIS IR KILNYBĖ

I

Laisvei suvokti siūlau pasinaudoti metodu, sokratiškųjų mokyklų vadinamu induktyviniu, pagal kurį Sokrato mokslas paprastai reikalavo aiškiai suvokiamo išeities taško ir protautinės dialektikos vidinių išvedžiojimų, kurie mintį perteikia nuo išorinių dalykų ir veda prie vidinių, nuo objekto prie subjekto, nuo daugybės prie Vieno.

Daugelyje sričių, o taip pat liečiant skirtingus objektus, mes nuolat kalboje vartojame žodį laisvė. Sakysim, mes kalbam apie savo kūno ir jo sąnarių laisvę, kurios netenka tam tikra prasme paralitikai arba sukaustytas kalinys; dar daugiau, mes kalbam apie laisvą kvėpavimą, kuriuo naudojasi grynąme ore mūsų sveiki plaučiai ir kuris tačiau yra ribotas astmatikui arba troškinančios gatvės gyventojui. Mes sakome, kad mikna negali laisvai kalbėti. Mes tą patį galėtume pasakyti tik kita prasme apie daugelį kai kurių Europos valstybių piliečių. Moksleivis puikiai žino, ką jis nori pasakyti, kada jis kalba apie laisvės netekimą įstojęs į mokyklą, ir kurią jis atgauna atostogų metu; jis save mato žygiuojantį laukais, begalinėm lygumom, kur jis gali laisvai džiūgauti, arba įsivaizduoja save kaip padangių paukštį ar laukinį žirgą. Argi nesakoma, kad žurnalisto plunksna kartais būna suvaržyta, o kartais net perdaug laisva? Kada kelias yra užgriautas, vieta rezervuota, kambarys užimtas, tai tiesiog pasakoma, kad tie dalykai nėra laisvi. Automobilistai žino vienapusius arba draudžiamuosius pravažiavimus, kurie arba suvaržo, arba palengvina jų judėjimo laisvę. Darbo arba prekybos laisvė, mainų laisvė, sąjungų, sindikatų, mokymo, spaudos laisvė: šiuos terminus nuolat kartoja šių įvairių laisvių draugai bei priešai.

Mums rūpimo žodžio daugiariopas naudojimas, leidžiąs daryti palyginimų ir sugretinimų, suteikia mūsų protavimui atraminį tašką. Kas gi glūdi mūsų mintyje, kai ji griebiasi šio žodžio tarpininkavimo, siekdama save išreikšti? Ir koks visais šiais atvėjais panašumas įgalima panaudoti tą patį ženklą?

Kas mums puola pirmiausia į akis ir ką mūsų analyzė gali neklystamai pastebėti žodžiu laisvė išreiškiamoj idėjoj, tai yra negativus elementas: kliūties nebuvimas. Ar tai būtų svetimųjų valdymas, paraližuojąs mūsąjį, ar kalėjimo grotos, ar pasienio sargybos, ar potvarkiai bei įstatymai — šių visų elementų nebuvimą mes išreiškiame žodžiu laisvė. Mes tariamės esą laisvi, kada prieš mus kelias nėra užtvertas, arba mes patys esame nekliudomi.

Bet kada ji man reiškiasi, kaip objektyvių kliūčių nebuvimas priešais mane, tuo pačiu metu, sakytume, su pirmuoju minties blykstelėjimu, laisvė kreipia mano protavimą į subjektą — manąjį aš, siekdama atskleisti tai, be ko žodžiai kliūtis ir trukdymas neturėtų jokios prasmės: intencijos buvimą, valios vadovaujamą dinamizmą, laisvės idėjos teigiamąjį pavidalą. Pakartokite ir pagausinkite pavyzdžius, tarnavusius atraminiais taškais mūsų protavimui induktyviu metodu, ir nebus sunku kiekvieną kartą įžiūrėti žodžiu laisvė spontaniškai išreiškiamam jausme nekliudomą intenciją ar mažiausiai intenciją, kurios pastanga buvo apspręsta spirtis kliūtims. Ir to jau visai užtenka, kad galėtume suvokti, jog laisvės subjektas yra intencija ar valia. Tačiau protavimas, kuriuo mes mėginame pereiti nuo nagrinėjamųjų objektų, esančių prieš mus, prie subjekto, kuriuo mes esame patys, tėra dar tik priėjęs prie proto slenksčio.

Tokią subjektyvią intenciją, reikalą arba valią, kaip kvėpuoti, vaikščioti, judėti, žaisti, dirbti, parduoti ar pirkti, kalbėti ar rašyti... mes vadiname laisve, nebuvimu kliūčių, kurias mes galime įsivaizduoti arba sutikti šalia mūsų. Kliūtys, kurių nebuvimas sudaro šias laisves, yra priešpastatytos mūsų norams ir intencijoms; bet jos yra pašalinės, už subjekto valios. Pasiremiant šiuo nagrinėjimu, mes galėtume apibūdinti išorines laisves, kaip laisves, neturinčias tų kliūčių. Būti laisvam iki šiol reiškia pajėgti įvykdyti esančio ir aktualaus noro intenciją.

Tačiau mūsų protavimas, kuris prasideda grįžimu ab exterioribus ad interiora, turi peržengti subjektyviojo, intencinio aš slenkstį, aprėpti visą srovę, išmėginti dinamizmą ir surasti kryptį. Vadinasi, įžengęs į manąjį aš, protavimas atidengia jame naujas kliūtis, nebe išorines, bet vidines, trukdančias nuosavą subjektyvumą, sakytume, lyg įbrėžtas pačioje valios širdyje. Jos glūdi intencijų ir norų gausiam įvairume ir jų padrikume, kur, sueidami į vidinį rungtyniavimą, vieni kitų užkliūva ir kitas kitą tramdo. Čia jau nebeina kalba apie kliūtis, kurių gali sutikti priešais save ta ar kita intencija, išplaukiančias iš pačių dalykų galios ar kitų valios. Čia jau eina kalba apie mano intencijų subjektyvų gausumą, apie tų intencijų susidūrimus, apie jų galimas priešginybes, apie jų dažnai realius konfliktus. Čia eina kalba apie manąjį aš, banguojantį ir skirtingą, apie mane išsklaidytą ir daugiariopą, apie mane suskaidytą ir išsiblaškiusį, apie mane chaotinį, nesutariantį su pačiu savimi, kurio kiekviena pavieni intencija, kiekvienas pavienis noras yra sunkinamas, trukdomas, sakytume, pančiuojamas visų tų norų ir intencijų vidinės netvarkos. Jų anarchija veda į vergiją, o jų išlaisvinimas reikalauja hierarchijos.

Bet ar mūsų protaujamoji analizė už šių gausių intencijų neįžiūri gilesnės ir esmingesnės inten-

cijos? Juk tasai banguojantis ir skirtingasai aš yra sunerimęs aš, sunerimęs dėl paties savęs, sunerimęs dėl savo vieningumo, tai yra dėl pačios savo būties, jei yra tikra, kad vieningumas yra būties sudaromoji forma. Manieji daugiariopi norai yra daugialytės apraiškos vieno esminio noro, kuriuo aš esu pats ir kurį pavadinčiau noru-būtimi. Tasai ieškantis savęs aš tesuras save tik įsisąmoninęs vienijantį Tikslą, tik išsivadavęs iš daugiariopumo ir tapęs Vienu.

Ar šio vidinio vieningumo neaptinkame aistroje? Banguojantis ir skirtingasai aš, išsklaidytasai aš, daugiariopas aš juk dar nėra aistros apvaldytas, o tik kely į aistrą, kuri jį organizuos, sudarys, apjungs. Ir aistros apvaldytasai aš ar nebus tik viešpataujančios intencijos organizuojamai diktatūrai pajungtas? Ar aistra nebus ta suverenė intencija, kuri nugalėjo gausių ir tarpusavy rungtyniaujančių intencijų chaosa? Tad laisvė ar tik neglūdi nekliudomoje aistroje?

Tačiau subjektas, kuris be rezervų sutaptų su savo aistra, toksai aš, kuris aistros būtų apvaldytas ir kurio jokia kliūtis negalėtų atskirti nuo jo ekskliuzivinės intencijos objekto, mūsų samprotavimui ryškėja, kaip laisvojo aš pati priešginybė. Aistros apvaldytasai aš, kai tik ima protauti, tuojau pat susivokia, kad yra apvaldytas. Tas apvaldytasai aš nėra tikrasai aš dėl to, kad jis nepriklauso sau.

Vertindamas kaip tokį, pripažindamas jį vergu, tuo pat metu, už aistros organizuojamos intencijos, protavimas įžiūri kitą gilesnę, centriškesnę, esmingesnę intenciją: kaip tik tą, kuri teisia jai pirmtakavusią, aptaria jos realizuojamą apjungimą, kaip vergiškumą. Už žmogaus, kurį sudaro aistra ir kurios apjungimas glūdi individualiam ar telktiniam uždaram egoizme, protavimas atskleidžia „kitą žmogų“, kurio esmę aptaria kita intencija.

Ar tas kitas žmogus nebus tik protaujantis žmogus? Ar ta kita intencija nebus protas? visuotinumo intencija?

Visuotinumas yra vieningumo racionalioji forma. Protas mumyse yra visuotinumo intencija ir pastanga. Bet ši intencija ir ši pastanga yra drauge daug gilesnės ir daug kilnesnės prigimties, negu gyvoji ir instinktyvioji prigimtis, kuri sudaro biologinį individą, rūšį ar grupę. Tai dvasinės prigimties intencija, sudaranti asmenį. Ji pasišauna apjungti, sulaipsniuojant ir surykiuojant vertybių visuotinėn sąrangon ne tiktai gausias intencijas, kurios išblaško individo valią, bet ir pačias individualias valias. Ji nori būti daugiau, negu tik pasaulio reiškinių ir objektų apjungėja, ji nori būti asmeninio subjekto visų intencijų apjungėja ir visų subjektų apjungėja. Netrukdomasai protas, štai kas ar nebus laisvė?

Vis dėlto protavimas, siekdamas už gausių intencijų apetitų ir geismų, kurie išblaško individualią valią, už ekskliuzivinės aistros, kuri tą valią koncentruoja, bet išskiria, ir, pasiekęs proto giliausią intenciją, kuri apjungia valias, ar neprieina savo regresyvios analyzės galą?

Ar protas nesireiškia reikalavimu tvarkos, determinizmo, būtinumo? O jei taip yra, tai dvasios refleksas ar neneigia laisvės tuo pat metu, kada teigia protą?

Bet protavimas, grįždamas nuo aistros prie proto, turi patį protą apgalvoti. Toli gražu nepasilikdamas ties objektais ir proto padariniais, ties objektyviomis priežastimis, kurias protas atskleidžia ar įveda tarp dalykų (nes atskleisti reiškia tam tikru būdu įvesti), protavimas, priešingai, turi uždavinį daboti, kad tie objektai ir proto padariniai grąžintų jį į protaujantį subjektą ir į jo darbingąjį aktyvumą. Protavimo savumas yra kreipti mintį nuo proto objekto į protaujamą subjektą, tai yra nuo determinizmų, kuriuos protas sudarinėja (konstruuoja) pagal įvairius eksperimento planus, į organizuojamojo aktyvumo dvasinį šaltinį, kuris juos pačia savo esme prakilnina, žodžiu, į laisvę, kurios liudininku yra tas aktyvumas. Pastebimas objektuose ir jų padariniuose protas reiškiasi determinizmų hierarchizuotuose (sulaipsniuotuose) planuose, mechaniniuose ar organiniuose, etiniuose ar juridiniuose, kad įvairiose srityse, kur tik jo reikalavimai prasiskverbia, nuaustų technikos procesus, mokslo disciplinas, logikos taisykles, meno sintezes, valstybės institucijas, moralės pareigas, teisės ryšius, civilizacijos progresuojamąją sąrangą. Bet kaip tiktai šių determinizmų ir sąrangų, o ir jų tarpusavių santykių bei hierarchijų, vienu žodžiu, sudarytų sąrangų ar tikriau visuotinės sąrangos sudarymo kely suderinimas grąžina protavimą į kūriamąjį, organizuojamąjį, determinuojamąjį, sudaromąjį aktyvumą, kuris šių padarinių dorotojas ir šių objektų subjektas, viršydamas kiekvieną tų pasaulių, kuriuos patsai įprasmina, nebūdamas jo nuaustų ir pažįstamų determinizmų dalimi dėl to, kad kaip tiktai jis juos audžia ir pažįsta, galūtinėj sąskaitoj turi gauti laisvės vardą protavimo atžvilgiu. Protavimo privilegija yra tuo būdu atskleisti laisvę pačioje proto širdyje ir tuo pačiu suvokti gilią nesuardomybę dvigubo paveldėjimo, filosofijos tradiciniai priskiriamą žmogaus asmeniui žodžiais protas ir laisvė, kurių esminis vieningumas gali būti išreikštas vieno žodzio vieningumu: dvasia.

Tačiau pasiekęs ši tašką, žmogiškojo aš centrinį tašką, dvasinį subjektą, svarbu, kad protavimas sustotų jį pasvarstyti.

Šis pasvarstymas, kurio dėl laiko stokos negalima plačiau išvystyti, ar tik negravituoja aplink dvi temas, kurių aš apsirobosiu tik nurodymu krypties, iš kurios aiškėtų žmogaus asmens laisvės prigimtis ir kilnumas.

1. Nuo vieno iki kito galo protaujamasai vyksmas, kuriuo mėginome eiti ab exterioribus ad interiora, mums rodė, kad, beanalizuojant laisvės jausmą, aptinkame jame negatyvų elementą, kliūties nebuvimą ir pozityvų elementą, intencijos buvimą. Laisvė mūsų protavimui atsiskleidė kaip nekliudoma intencija.

Tad žmogaus asmens laisvė turėtų glūdėti išsilaisvinime nuo kliūčių, kurios trukdytų jo valios intenciją. Iš to sektų, kad jos prigimtis

gali būti aptarta ir per sudaromosios asmenį intencijos nukreipimą tai yra per žmogaus paskirtį, ir per nušalinimą kliūčių, kurios bus jai priešpastatytos.

Už daugybės galių ir intencijų, kurios išblaško mūsų pradžią turinčią būtį, protavimas atskleidžia mums tvirtai įsišaknijusį buvimą apjungiamosios intencijos, kuri uždarų aistrų ekskliuzivizmo ir individualių ar telktinių egoizmų susikirtimo sustabdyta, suranda proto galiose, reikalavimuose ir noruose savo visuotinę ir begalinę išeities angą. Kur ši dvasinio asmens sudaromoji vieningumo intencija galėtų rasti savo atbaigimą? To atbaigimo nerastų ji, greičiau net jį prarastų, jei ieškotų jo reduktyvinėje operacijoje, kuri eitų į būčių gausybės panaikinimą, sutapdinant ir sulydinant jas į vieną vienatinę būtį, į absoliutinį monizmą, kuris, kaip Parmenido sfera, būtų ekskliuzivizmo ir uždarumo absoliutizmas. Taip pat nerastų jo nei organizacijoje, pasišovusioje gelbėti būčių gausybę, įkurdinant ir įliedinant jas į vieną visatą, kurios dalys ar priemonės jos beliktų ir ką, dėl šios priežasties, galėtume pavadinti totalitariniu baigtinumu; nes taip integruotos būtys nustotų buvusios, jau iš jų aptarimo, asmenės būtys; iš to seka, kad, apjungiant jas tokiu būdu, toli gražu nebus tenkinimas dvasinės intencijos, kuri daro iš jų asmenis, — greičiau jos neigimas. Už tat lieka aptarti visuotinio vienigumo intenciją, sudarant tą dvasinę prigimtį, kaip esamą vieningumo intenciją per laisvą meilės dovaną, per laisvą visuotinės meilės realizavimą. Toksai yra vyriausias proto noras, tokia yra dvasinės prigimties pagrindinioji intencija, kuri iš mūsų būties padaro asmenį. Šios intencijos nekliudomas realizavimas būtų mūsų laisvės tobulinimas ir mūsų autonomijos pilnatis.

Bet, norint atsiekti šios meilės visuotinumo ir šios laisvės pilnaties, kodel gi nesutikti su reikalavimu, kad mūsų asmuo prisiimtų dieviškąją malonę, ir kad mūsų asmeninė valia, be prieštaravimų ir rezervų, būtų sujungta su Dievo valia? Reikėtų, kad maloningas dosnumas, dieviškoji Malonė būtų paaukota žmogaus asmeniui, kaip laisva ir nemokama dovana, ir kad žmogus, atsakydamas į tą laisvą dovaną laisvu jos priėmimu, atpažintų šiame meilės abipusiškume aukščiausią dvasinės intencijos užbaigimą, kuris sudaro jį ir jo paskirties realizavimą. Žodžiu, tik antprigimtinėje Malonėje, tobulame šventume tepasijus totališkai netrukdoma ir išlaisvinta dvasinė intencija, kuri ir aptaria mūsų dvasinę prigimtį. Tik Dievo vaikų laisvėje mūs asmenų išlaisvinimas tesusiras galimumą žiedams išskleisti. Tatai pripažinti, reiškia sutikti, kad tik Apreiškimui, tik Malonei, tik Tikėjimui, tik Krikščioniškam misticizmui tepriklauso išbaigti laisvės apsprendimą, kurį filosofija, be abejo, gali pradėti, bet nemoka privesti prie jo išbaigimo. Pradėjęs ab exterioribus ad interiora, priėjęs prie giliausių dvasinio subjekto versmių, protavimas reikalauja išeities į begalybę ab interiora ad superiora.

2. Bet šis svarstymas apie mūsų asmens intenciškumą kviečia filosofinį protavimą pasvarstyti antrąją temą, kad gelėtume įsisąmoninti tą dalį, kuri skirta mums asmeniškai mūsų paskirties dramoje.

Mūsų būtis yra intencinė. Ji turi savo pradžią ir yra kely į savo atbaigimą, tai yra į savo Gėrį. Kokia gi jos intencija? Ko ji nori? Koks yra jos Gėris? Atsakymas į šį klausimą nuo mūsų apsisprendimo nepareina. Mūsų pašaukimas yra įrašytas mumyse, bet jis ne mūsų įrašytas. Ne mūsų galioje yra būti ar nebūti, ne mūsų galioje būčių esmė ir jų dvasinė paskirtis. Ne mūsų valios įsakymu mes esame žmonės, o ne gyvuliai ar augalai. Bet nuo mūsų pareina praktiškai pasisakyti už ar prieš esminę intenciją, už ar prieš vairuojamos galybės nukreipimą į tai, kuo kad mes esame, priimti ar atmesti mūsų pašaukimą, suteikti ar atsakyti mūsų asmeninį talkininkavimą, be kurio mūsų pradėtos būtys nemokės įvykdyti mūsų paskirties ir pasiekti savo Gėrio. Nuo mūsų pareina leisti mūsų butims išsiblaškyti ir sutrikti jų intencijų gausybėje ar atsitverti jų aistrų užtvara, arba, priešingai, leisti jų dvasinės paskirties esminei intencijai išskleisti žiedus ir subrandinti vaisių. Žodžiu, nuo mūsų pareina atsisakyti ar bendradarbiauti mūsų pačių kūrime, ir tuo prisidedant prie visuotinės kūrybos. Štai, kame glūdi laisvas apsisprendimas ar laisvas pasisakymas, kurių betarpų jausmą mes juntame savanoriškoje akcijoje, o ši iš mūsų padaro moralines ir atsakingas būtis, pareigos ir teisės subjektus.

Jei žmogaus asmens laisvės yra tokia prigimtis, tai sveikas protas, teigdamas jos buvimą, tuo pačiu teigia ir jos kilnumą. Dvasiška galia patalkinti dvasių paskirties realizavimui, pasisakant asmeniškai už tos paskirties realizavimą, reiškia žmogaus laisvę prakilninti, padaryti ją žmoguje Dievo paveikslu ir panašumu. Jei yra tikra, pagal mūsų sąmonės protavimui duodamą liudijimą ir pagal nūdienio filosofo vykusį išsireiškimą, kad „Dievas yra sukūręs kūrėjus“, kurie yra kilnesni už visus kitus kūrinius, tai ar ne asmens laisvė įkelia žmogišką būtį į anų rinktinių kūrinių tarpą?

II

Nuo šios vidinės laisvės, kuri žmogaus asmenį aptaria ir padaro kilniu ir kurios dvasinę prigimtį ir kilnumo pripažinimą atskleidžia protavimas, tenka grįžti į erdvės ir laiko pasaulį, kur jos aktyvumas išeina viešumon (eksteriorizuojasi) ir ten rutuliojasi. Kitais žodžiais tariant, reikia degresyvia dialektika ab interioribus ad exteriora nueiti protavimo nutiestąjį regresyvų kelią priešinga kryptimi, kur, dedukuojant, sulaipsniavome žmonių grupių ir individų suderintų ir subordinuotų laisvių reliatyvias vertybes. Kai platoninio mito belaisviai, sutikdami su protautinės dialektikos pastanga, pakilo iš šešėlių pasaulio į šviesos būstinę, iš daugybės į Vieną, o vėliau turėjo grįžti į galimybių pasaulį, iš Vieno į daugybę, bet tada jie grįžo kaip nebe vergai, bet kaip laisvi žmonės, įgavę dvasinės vienybės ir realybės sąmonę, parsinešdami prisi-

minimus, kurie įgalino juos suprasti laiko dalykus. Iš gairėmis nusmaigstyto protavimo, savo ruožtu, ar gi negalime pasidaryti puikios pamokos? Jisai mums rodo, kad laisvės, išsilaikančios mūsų kalbose ir besireiškiančios įvairiose žmogiško aktyvumo srityse, turės skleistis ne kaip reiškiniai, bet išsidėstyti kaip vertybės; taip kad užuot susitikus viename ir tame pačiame plane ir tenai vienoms kitas trukdžius, jos susirykiuos ir susitvarkys pagal hierarchizuotus planus vadovaujančios idėjos įtakoj ir dvasinės vienybės galutiniam išganymui, su kuriuo sutampa baigiamoj analyzėje dvasios laisvė ir kas yra asmenų Gėris.

Vieningumo intencija, apjungiamoji intencija, proto esmė, kuri, netrukdoma ir realizuota, pražys dvasine laisve ir kuri bus iniciatyvos, aktyvumo ir pasirinkimo galia, nukreipta į Gėrį, jutimų pasauly susiduria su pasipriešinimais, kurie žadina jos pastangą ir verčia ją veikti.

Šio rašinio ribos neleidžia mums pasekti tos pastangos vyksmo įvairiose srityse, kur tik ji rutuliojasi, prasiskverbdama pro įvairiausius pasipriešinimo būdus, su kuriais jai tenka susidurti ir kuriuos imasi nugalėti; mes apsiribosime pasekę ją kaip Teisės kūrėją. Tačiau, šia proga, reikia pastebėti, kad ta pati dvasinio vieningumo intencija yra bendroji ir gilioji versmė visų proto pastangų. Proto pastanga, susidūrus su socialinio gyvenimo laikinėmis sąlygomis ir šios „maištingos planetos“ medžiaginiais pasipriešinimais, kūria Teisės pasaulį, išeidama iš tos pačios apjungiamosios priežasties, bet pakreipta į juntamų reiškinių įvairumą, kūria mokslo pasaulį, o nepasitenkinusi dalykų estetine disharmonija, kūria meno pasaulį. Bet mums yra dar svarbiau pastebėti, kad jokioje tų sričių, kur reiškiasi jos iniciatyva ir kurią apima jos intencija, dvasios laisvė neturi būti suplakama su sauvališku sprendimu ar užsispyrimu; priešingai, jokiu atveju ji negali būti suprasta, kaip abuoji ir svetima tvarkai, kurios dvasinė valia pačia savo esme siekia. Kaip mokslo protinio aktyvumo sudaryti determinizmai, taip ir meno estetinio aktyvumo nuaustos fantazijos, taip ne mažiau Teisės „išmintingo“ aktyvumo suorganizuotos institucijos atydžiam dvasinio protavimo žvilgsniui turi pasirodyti, kaip intencinio aktyvumo ir dvasios laisvės liudytojai.

Bet palikime nuošaly mokslo determinizmų statinius ir meno padarinių kūrinius, o atydžiau pažvelkime į tai, kaip dvasinio vieningumo intencija atsako į pasipriešinimus, su kuriais susiduria žmogaus socialinio gyvenimo erdvės ir laiko sąlygose, išskleisdama protinę išmintį, kuri ir kuria teisę.

Norint tatai suprasti, pirmiausia, reikia iškelti aikštėn visus tuos pasipriešinimus, kuriuos žemiškų visuomenių laiko ir erdvės sąlygos priešpastato žmoniškojo bendravimo dvasinei intencijai.

Va, kaip tik čia mus labiausia turėtų sudominti dviejų požiūrių (aspektų), dviejų žmogiškos būties polių skirtingumas ir esmiškas sujungimas, kuriuos išreiškia žodžiai a s m u o ir i n d i v i d a s.

Žmonės savo dvasine prigimtimi yra pašaukti tarpusavy bendrauti, dalydamiesi viena ir ta pačia Meile ir būdami dalyviais vienos ir tos pačios Būties. Bet savo kūniniu individualumu, kuris padaro juos priklausomus nuo erdvės ir medžiagos, žmonės yra ekskliuzyvūs vieni nuo kitų. Ši „korreliatyvi opozicija“ ir šis individo ir asmens neatskiriamumas žemėje buvo išstudijuoti, ypač tuo atžvilgiu, kuris mus čia daugiausia domina, Gabrieliaus Madinier'o išsamioj tezėj, kurią aš noriu panaudoti mūsų reikalui, kaip puikų pamokymą.

Kodel, klausia jis, žmonių socialinis gyvenimas „tegali realizuotis“, kaip tik per pripažinimą teisių visiems nariams, kurie tą gyvenimą sudaro? Tas pareina nuo žmonių būčių individualaus charakterio. Kaip gi tai atsitinka? Žmogaus būtis, nebūdama gryna dvasia, o įkūnyta medžiagoje ir erdvėje, ir suindividualinta kūnu, būtinai reikalinga „interesų ir reikalų zonos, kur žmonės vieni kitus apriboja ir suvaržo“. Žodis d a l y b o s keičia savo prasmę pareinamai nuo to, ar kalbama apie dvasinius gėrius, kurių siekia asmuo, ar kalbama apie medžiaginius gėrius, kurių reikalingas individas. Pirmuoju atvėju dalytis reiškia — bendrauti, o antruoju — skaidyti. Grožis, tiesa, šventumas yra ne medžiaginiai gėriai, kuriais asmenys dalinasi, neskaidydami jų, ir laimės dalis, kurios kiekvienas jų ragauja, anei kiek nemažėja, bet, priešingai, juo daugiau kitų ragaujama, juo ji didėja ir kilnėja. Šia jų būties dvasine puse žmonės yra atviri visuotiniam bendravimui, kuris ir yra dvasios siekimas ir tikslas. Jei žmonės tebūtų dvasios, jei jie tebūtų asmenys, tai nebūtų jie ekskliuzyvūs, vieni nuo kitų išskirti. Bet taip yra jų žemės gyvenime tik iš vienos jų būties pusės. Antroji gi būties pusė yra biologinė individualybė, įkūnyta ir medžiaginė, jos dvasinė asmenybė negali integraliai suredukuoti erdvės ir laiko egzistencijoje. Materialiniai gėriai, kurie tenkina gyvuliškus būties reikalus, tesidalina tik skaidydamiesi, ir tolygiai įkūnytieji individai, norėdami gyventi, neišvengiamai yra ekskliuzyvūs, vieni nuo kitų išskirti. Vieta ir medžiaga, kuri reikalinga kiekvienam, tuo pačiu metu negali būti kitų panaudota. Duona, kurią aš valgau, vieta, kurią aš užimu, man priklauso, nes užimti ir valgyti aš negaliu, nepasisavinęs jų. Ir gyvieji, taip susiskirstę, yra skirti kovai už gyvenimą, mažiausiai tokiu mastu, kiek dvasia neįsiterpia į tas grumtynes, siekdama apginti savo intenciją prieš kūnų pasipriešinimus.

Iš to suprasime, kaip ir kodėl savita dvasiniam žmogui vieningumo intencija, susigrūmusi su pasipriešinimais, kuriuos jai priešpastato kūniškojo žmoniškumo nežabojami eksliuzivizmai, mato reikalingumą sueiti į bendrą su jomis sudėtį ir skaitytis su jų nepažabotumu, bet gi neišsižadėdama savo reikalavimų.

Šiai kliūčiai nušalinti vieningumo intencija ir kūria t e i s ę.

Galybėms iš apačios, kurios būdamos vienos, sukeltų individo prieš individą, grupės prieš grupę rūšies prieš rūsį kovą už gyvenimą dėl to, kad jos

gyvenimą dalina ir skaido į uždaras ir ekskliuzyves individualybes, galybė iš viršaus, paeinanti iš meilės ir iš laisvės, atsako teisės dvasine kūryba. Vieningumo intencijos vardu, savita asmeniui, ji pastatydina tarp individų, kuriuos medžiaga išskiria ir mėgina suvesti į karą, teisingumo moralinį barjerą, aiškiai regimą barjerą, kurio funkcija — sustabdyti medžiaginius susitelkimus tame taške, kur jau kėsintųsi prieš ašmenį, ir kylančiai iš dvasios meilei leisti visur laisvai reikštis. Tokia yra protinė genezė nerašyto vidinio įstatymo, kuris tvarko individų ir žmonių sanbūrių santykius žemėje ir istorijoj ir kurį moralinės filosofijos tradicinė kalba pavadino natūraliąja teise. Prieš medžiagos primetamus gyvenimui antogonizmus ir ekskliuzivizmus protas kūria ją kaip moralinę įkūnytų individualybių apsaugą, nes tos individualybės yra pašauktos išsivystyti į dvasines asmenybes, kurias vadiname žmonėmis.

Prigimtoji teisė aiškėja mums šioje dvasioje kaip nuolatinis teigimas, jog žmogaus asmens dvasinė laisvė yra vertesnė už individų ar žmonių sambūrių laikines laisves socialiniam gyvenime.

Bet čia dar nesustoja degresyvioji dialektika. Atskleidusi iš dvasinės intencijos kylantį laisvės apsprendimą, ji nusileidžia į socialinį gyvenimą žemėje. Nes prigimtoji teisė, gimusi žmogaus sąmonėje iš dvasios reikalavimų, savitų asmeniui, savo ruožtu, visuomenių žemės gyvenime turi sukurti daugybę pozityvios teisės įkūnijimų: valstybių įstatymus ir viešąsias institucijas, individų ir paskirų sambūrių konvencijas bei sutartis.

Iš tikrųjų, teisė turi įsisteigti, apsirūpinti organais ir priemonėmis, tapti kūnu, susidaryti struktūrą, apsiskelbti, tapti įtikinančia, kad pasidarytų regima, dorojančia, kalbančia ir veiksminga; ji turi išsišakoti erdvės ir istorijos kitėjimuose, žengti pirmyn ir plisti, kaip kad žmoniškumo sąlyga banguoja ir įvairuoja. Iš dvasinės priežasties kylančios apjungiamosios intencijos pagimdyta, prigimtoji teisė toli gražu nėra iš pozityvios teisės išvesta abstrakcija, priešingai, ji yra šios pastorosios kūrėja. Ji sudaro ją dėlto, kad jos reikalinga, nes esama pasipreišinimų ir kliūčių, kuriuos pozityvioji teisė turi nuslopinti ar pašalinti. Čia ji tolygiai reikalinga, kaip iš intencijos kilusi pastanga reikalinga sąnarinių kaulų ir raumenų, per kuruos siekia, juda ir pasiskirsto pagal sutinkamų pasipriešinimų gausumą.

Labai svarbu, kad mes gerai suprastume šią teisės degresyvią genezę: iš prigimtos teisės per dvasinę priežastį, iš pozityvios teisės per prigimtąją teisę.

Šie posakiai neturėtų jokios prasmės ir būtų tik tuščiažodžiavimas, jei mes norėtume, už tų žodžių, atvaizduoti sau dalykus, kaip besiklostančius vienam ir tam pačiam plane, o tik matematikos ir fizikos indukcinėmis ir dedukcinėmis operacijomis mėgintume juos sujungti. Bet yra visai kas kita, jei, paruošę pagal kylančią iš protavimo regresiją, interpretuojame tą genezę kaip išvedančią iš laipsniais suskirstytų vertybių tvarką, užuot susiklosčiusių reiškinių tvarkos.

Kai sakome, kad prigimtoji teisė kūria pozityviąją teisę, tai kaip gi derėtų aptarti tarp jų susidarantį santykį? Teisės filosofija pagal papratimą prigimtąją teisę vadina „nerašytąja teise“, o pozityviąją teisę — „rašytąja teise“.

Šie metaforiniai terminai bus teisingi, jei bus teisingai suprasta metafora. Bet ji bus blogai suprasta, jei bus tiekiama ta prasmė, kad pozityvios teisės vaidmuo tėra paprastas prigimtosios teisės surašymas, jos apskelbimas ir atžymėjimas, kaip kad pasižymima užrašų knygutėje „atliktini reikalai“, arba skaityta paskaita surašoma sąsiuvinin, kad nepasimirštų. Tuo būdu pozityvioji teisė tebūtų nuorašas, prigimtosios teisės antrininkas, savo rūšies dauginimas atspaudų, kurių klišė būtų prigimtoji teisė. Pozityvioji teisė yra daugiau negu nuorašas, ji yra organas ir tarnyba; organas ir tarnyba tolygiai kitėjanti, kiek kitėja ploto ir istorijos sąlygos, kurių kaitaliojimesi jai lemta veikti. Ji suveda į funkciją socialiniam gyvenime įvairiausius duomenis, kurie skiria jai savo grumtynes tuo pačiu metu, kaip ir pasipriešinimus. Taip kitoj srity, plaučiai, bronchos, plėvė yra jokie antrininkai, bet įvairūs organai laisvam knėpavimui skirti; taip kojos, plaukiamieji pelėkai, sparnai, taip vežimai, laivai, lėktuvai yra joki antrininkai, bet įvairūs organai, laisvam judėjimui skirti.

Kylanti iš moralinės ir dvasinės priežasties prigimtoji teisė gali informuoti laikinį socialinį gyvenimą tik ta sąlyga, kad į jį bus įsijungusi, įsikūnijusi, įsistruktūrinusi, įsisteigusi, išplitusi ir išsišakojusi. Nėra dviejų atskirų teisių, prigimtosios ir pozityviosios, sudėtų viena šalia kitos ar viena ant kitos, kaip kad daiktai, kaip paveikslas ir jo kopija, kaip klišė ir jos atspaudas. Tėra tik viena teisė, ir ji yra teisė dėl to, kad kyla iš dvasinio ir eina ir laikinį. Prieš nutiesiant kelius, pastatydinsiant vežimus, automobilius, nebuvo reikalinga jokia teisė, kuri nustatinėtų jų teisingą naudojimą. Kai tik pasirodė keliai ir vežimai, tuojau pat prigimtoji teisė leido išgirsti jos vidinį balsą, kad įsakytų žmonėms naudoti šias susisiekimo priemones pagal judėjimo reikalavimus, kartu patikrinančius ir saugumą ir laisvę — jais besinaudojančių bendrąjį gėrį — laisvą dėl to, kad saugų, saugų dėl to, kad laisvą. Bet prigimtoji teisė nesako nieko daugiau; ir jei pozityvioji teisė neturėtų nieko daugiau, kaip tik ją surašyti, tai ji būtų tik netobulas jos antrininkas. Tačiau ji turi daug daugiau padaryti: ji turi sustruktūrinti ir sukurti, reglamentuodama kelių naudojimo smulkmenas tiek pilnai, kiek tas naudojimas to reikalauja. Čia sudarytinas visas kodeksas (norintieji gauti leidimą automobiliui vairuoti tatai puikiai žino). Bet ir šios struktūros sąnariai turės nuolatos kitėti, vystytis, prisitaikinėti prie susisiekimo priemonių technikos kitėjančių sąlygų: tatai pastebime nuo mulo iki vežimo ir nuo arklio traukiamo vežimo iki automobilio. Trumpai tariant, važiavimo teisė — tai prigimtoji kelio teisė, įsikūnijanti ir perįsikūnijanti į kelio kodeksus, nuolat darydama jų struktūrose pakeitimų pagal reikalą. Šis paprastas pavyzdys atleidžia mane nuo siūlymo kitų: visi kodeksai,

visų valstybių ir visų amžių yra mūsų žinioj ir gali būti panaudoti pavaizdavimui tos tiesos, kad teisė, norėdama būti veiksminga, turi pavirsti kūnais, kūnais daugiskaitoje, daryti reformų ir jas perdarinėti, reformuoti struktūras, plėstis — atbaigti, Platonas pasakytų, savo degresyvią dialektiką nuo Vieno į daugybę. Aš palieku juristams rūpestį parodyti visa tai, kas iš to seka, kai dėl naudojimo laikiniam socialiniam gyvenime individualinių laisvių, skirtų dvasios vidinės laisvės ir žmogaus asmens dvasinės intencijos tarnybai ir išganymui.

Bet visai to dar neužtenka, kad teisės laikinė tarnyba įsikūnytų ir gausėtų įstatimdavybėse ir viešose institucijose; reikia dar jai kuo plačiausia išsišakoti individualumo kryptimi. Pasekus iki čia jos degresyvią dialektiką, mes turėtume pratęsti jos veiklas iki privačių institucijų ir tų „šalių įstatymų“ smulkmenų, kurios vadinamos konvencijomis ir sutartimis ir kurių teisingas laisves reikia taip pat apriboti ir suseikėti. Tarpininkaujant sutartims, pozityvioji teisė pasiekia savo plitimo ir šakojimosi viršūnę, kad savo tarnybas pritaikytų ypatingoms ir nenusakomai besikaitaliojančioms žmonių santykių sąlygoms.

Suindividualintos ir padarytos lanksčiomis reglamentacijos, nustatančios ir „įrašančios“ išimtis, oficialių valdininkų patvirtintas ar šalių privačiai pasirašytas, turi kaip tikslą organizuoti tuos santykius ir paruošti saugumą.

Kartais sakoma, kad, jei prigimtoji teisė yra reikalinga pozityvios teisės patarnavimų, tai tik dėl moralės stokos ir žmonių valios perversiškumo, kad „rašytoji teisė“ buvo ir bus nereikalinga, o žmonėms visai užtektų nerašytosios teisės, jei jų intencijos būtų grynos ir jų valios tiesios; kitais žodžiais tariant, pozityviosios teisės institucija tesanti reikalinga tam, kad prigimtąjai teisei suteiktų tvirtą ranką ir apginkluotų teisingumą. Tatai nėra tikra. Valių sąžiningumas, jei jis būtų be trūkumų, aišku, kad didžiai palengvintų laikinių valdžių juridinius uždavinius ir pasaulietišką valdžią, kuri tvarko bendrąjį labą, atleistų nuo ginklavimosi kalaviju bei naudojimo prievartos, kad apgintų teisę; bet tas sąžiningumas negalėtų atleisti pozityvios teisės organiškas tarnybas nuo jų normalių laikinių uždavinių įkūnytos žmonijos prieglobsty, nes patsai įkūnijimas iššaukia grumtynes su medžiagos ir laiko natūraliais pasipriešinimais. Prileidus tobulą valių sąžiningumą, besinaudojantieji keliais pasiliks reikalingi kelių kodeksų, kad, beorganizuojant, galėtų apsidrausti jų judėjimo geresnę ir abišalę laisvę. Ir orkestre autoriteto funkcija, išlaikanti darnumą, kaip tiktai pasiekiama koncertuojančių dalių valios sutarimu. Kodel gi negalima pagalvoti, kad panašiai vyksta visuose žmoniškuose keliuose, ar tai būtų erdvėje ar laike, ir visuose žmonijos socialiniuose koncertuose žemėje? Pati laikinio aktyvumo esmė verčia griebtis teisės patarnavimo dvasinei laisvei apsaugoti, o teisės patarnavimams apsaugoti — gausių ir įvairių institucinių organų, valstybės įstatymų ir žmonių sutarčių.

Pasiekus šio degresyvios dialektikos taško, nebėra reikalo kartoti, jog nei individų konvencijos, nei valtybių įstatimdavybės nėra teisės k ū r ė j o s, nes kaip tik ši dialektika yra įrodžiusi, kad, priešingai, jos yra k ū r i n i a i, skirti ir pavesti jos t a r n y b a i; kad kaip tik per šią kilmę ir tik šiuo tikslu jos teturi teisės prigimtį, ir kad jos nustotų tos prigimties, jei atsisakytų šių funkcijų.

*

Iš šių dvigubų metmenų, laisvės asprendimo ir teisės dedukcijos, galima pasidaryti tokį pamokymą. Žmonių aktyvume svarbu išskirti ir apjungti hierarchizuotus planus, o taip pat susidaryti vertybių sarangos gradaciją. Žmoniškoji laisvė yra sudėtinga vertybė, kurios galūtinis tikslas turi savy daugybę laipsnių.

Asmens laisvė yra kilnus gėris ir, mūsų sakyta prasme, turi net absoliutės vertės. Bet žmogus tėra asmuo, ar, dar tikriau, nei yra nei gali būti tobulas laike, nes laikas nėra jo atbaigimo vieta, o tik jo vystymosi sritis.

Žmogaus asmens vystymąsis laike ir jo dvasinis atbaigimas būtinai reikalingas socialinio gyvenimo. Asmens būtis auga ir vystosi tik bendraudama, tai yra, tik mylėdama, ir tobulėja tik visuotiniam dvasių bendravime Dievuje. Bet žemės bendruomenė nėra grynai dvasinė; ji taip pat turi išsiskleisti laike; ji yra laikinė. Ir jos gyvenimas susiduria su erdvės ir medžiagos pasipriešinimais; ji yra įkūnyta.

Iš to seka, kad žmoniškas aktyvumas, giliausia to žodžio prasme, turi būti i š m i n t i s. Neatskiriamai moralinė ir politinė išmintis, glūdinti įsakymuose savo dvasinės intencijos laisvei, kad laikinių laisvių veikla ir drausmė jos paklustų.

Žmogaus asmens laisvė yra vertybė, kurios kilnumas vertinamas jos kaina.

Ši vertė nebuvo žinoma pagoniškais laikais, krikščioniškoji šviesa ją teatskleidė pasauliui; ji temsta ir niaukiasi, kada pasaulis nusisuka nuo jos ir leidžiasi vėl supagoninamas.

Prie jos būdi, ją gina ir skleidžia Dievo vaikų kovojanti Bažnyčia.

(žiūr. La liberté de la personne humaine, sa nature, son excellence)

JACQUES MARITAIN

KRIKŠČIONYBĖ IR DEMOKRATIJA

APIE AUTORIŲ

Platono pageidavimas, kad filosofai valdytų valstybes, niekad nebuvo įvykdytas. Nors visa eilė valstybių, kartas nuo karto, savo diplomatinių atstovybių užsienniuose šefais skirdavo mokslininkus, rašytojus ir poetus. Lordas Beaconsfieldas yra ryškiausias naujesnių laikų pavyzdys. Poetas O. Milašius buvo Lietuvos įgaliotasai ministeris Prancūzijai. Dabartinis Anglijos ambasadorius Paryžiuje Duff Cooperis yra rašytojas romanistas. Ir Prancūzijos diplomatinėje tarnyboje šis reiškinys nesudaro išimties, nes šis kraštas labai aukštai vertina dvasią politikoje.

Jacques Maritainas, žymiausias nūdienis prancūzų filosofas, šiuo metu atstovauja Prancūzijai Vatikane. Tai abipusis atstovavimas: v i e t a t i n k a a s m e n i u i, a s m u o t i n k a v i e t a i.

Koksai gi J. Maritaino kaip filosofo veidas? Paprastai jis apibūdinamas kaip „krikščioniškasis dialektikas“. Tačiau jis nėra oportunistas, vokiečiai sakytų — praktikas, nes jo negalima priešpastatyti nekintamų tradicijų ir amžinųjų krikščioniškų tiesų skelbėjui. Jis nėra nei a b s t r a k t u s t e o r e t i k a s, greičiau jis yra r e a l u s m ą s t y t o j a s, kuris asmens ir bendruomenės santykius mato laimingoje pusiausvyroj` tada, kada juodu abudu — asmuo ir bendruomenė — grindžia savo gyvenimą krikščioniškais dėsniais. Nes niekas kitas geriau už jį nemoka panaudoti ir pritaikyti šiems laikams žmonijos praeities palikimo. Jis ne vokiško, bet prancūziško stiliaus krikščionybės istorijos filosofas. Jis ne sustingusi tradicijose uola, bet gyvas ir dinamiškas žmogus. Jis nuolatos susirūpinęs pasaulinės dirvos paruošimu ir ją nepailstamai doroja. — Kokia gi nauda iš geriausių pažinimo ir dorovės sėklų, supiltų aruoduose, jei laukai dirvonuoja?

J. Maritainas gimė 1882 m. Paryžiaus advokato — protestanto šeimoje. Aukštuosius mokslus studijuodamas, buvo H. Bergsono mokinys, taigi filosofinio vitalizmo uolus sekėjas. Jis šią mokslų šaką studijavo dar pas prof. Drieschą Heidelberge. Tačiau gana anksti susižavėjo rašytojų B l o y ir P e g u y raštais, kurių įtakoj iš netikinčio protestanto pasidarė tikinčiu kataliku. Jo atsivertimą į katalikus pasekė jo žmona — Raissa ir jos sesuo — Vera, abi netikinčios žydės, ir abu žmonos tėvai, tikintieji žydai.

Virtęs kataliku, J. Maritainas ėmė sparčiai leisti šaknis į krikščičonišką filosofiją. Jau savo kūriniu apie H. Bergsono filosofiją (1913 m.) jis nutraukia ryšius su vitalizmu, o pirmieji neoscholastinės filosofijos vaisiai aptinkami jo paskaitose Paryžiaus Katalikų Instituto studentams (1914) ir jo veikaluose: „Menas ir scholastika“ (1920 m.), „Šv. Tomas“ (1921 m.) ir „Antimodernus“ (1922 m.). Visi šie veikalai dar turi tradicionalizmo atspalvį .

Bet juo toliau, juo labiau J. Maritainą perima mintis, kad gamta ir antgamtė yra nuolatinėje sąveikoje, kurios išdava yra istorija. Ilgainiui jis tampa oriausiu prancūzų katalikų mąstytoju. Pasišovęs stebėti istorijos vyksmą, jis įžiūri praeities veiksnius, kurie gimdo ateitį. Šiuos savo stebėjimus ir iš jų kylančias mintis jis išdėsto savo veikaluose: „Reflections sur l'Intelligence“ (1924 m.), „Elements de Philosophie“ (1923—1926 m.). Po jų seka svarbūs ir aktualūs veikalai: „Trys reformatoriai“ (1925 m.), „Dvasinio prado pirmenybė (1927 m.), „Religija ir kultūra“ (1930 m.) ir „Pasaulinis režimas ir laisvė“ (1931 m.), o savo veikale „Integralinis humanizmas“ jis duoda savo istorijos filosofijos santrauką.

Šis betarpus ryšys tarp filosofijos ir konkrečios istorijos — svarbiausioji jo filosofijos žymė — daro ne tik suprantamą, bet ir logišką jo pasisakymą už respubliką ir prieš feodalizmą Ispanijos pilietinio karo metu. Su pirmųjų krikščionių meile jis stoja beturčių pusėn, nes kol milijonai nieko neturi, tol nėra argumentų turčių pozicijoms pateisinti. Nacionalsocializmui paskelbus ir ėmus vykdyti savo rasinės didybės ir neapykantos teorijas, jis šoko kalbėti ir rašyti prieš žydų diskriminavimą, ėmė ginti krikščionybės pažiūrą apie visų žmonių, kokiai rasei jie bepriklausytų, dieviškų teisių lygybę, apie tarpusavę brolišką meilę ir prigimtąją teisių lygybę.

Vokiečiams parbloškus Prancūzija, J. Maritainas buvo Kanadoje ir tesugrįžo į savo kraštą tik gen. de Gaulle parvykus į Paryžių. Būdamas Amerikoje, jis raštais ir gyvu žodžiu telkė krūvon visus totalitarizmo skelbiamos neapykantos priešus, o savo veikalu „Krikščionybė ir Demokratija“, kurį mes žemiau vertime patiekiame, tiesė naujosios demokratijos pagrindus, kuriais atsirėmusi žmonija susikurtų gražesnę ir jaukesnę ateitį.

Gen. de Gaulle 1944 m. rudenį parkvietė J. Maritainą tėvynėn ir, neilgai trukus, paskyrė jį ambasadorium į Vatikaną, kur jis ir dabar tebeatstovauja Prancūzijai. Red.

PRATARTIS

Šis mažas kūrinėlis buvo parašytas 1942 m. vasarą, kai karo lemtis kėlė dar daug rūpesčių, o knygynuose jis pasirodė 1943 m. anksti pavasarį, kai Vokietija galėjo dar griebtis bet kokių nevilties aktų ar machiavelizmo, tačiau jos ir jos talkininkų pralaimėjimas išrodė jau kaip visai tikras dalykas.

Šiame militarinio karo etape, kuris yra tiek likvidacija, tiek revoliucija, ryškėja lygiagretės: tuo metu, kai su tokia jėga širdyse auga viltis, auga tolygiai ir rūpestis — ar bus laimėta taika. Net nebūdamas rašytojos Pearl Buck pesimizmo

šalininku, dažnas mūsų pasiklausia, ar vieną dieną, tiek ilgai laukus išlaisvinamojo karo, nereikės tarti kartu su Psalmininku: Ecce in pace amaritudo mea amarissima. Tiesą sakant, būtų labai naivus galvojimas, jei kas manytų, kad tiesioginis pergalės vaisius ir bus pasaulio išlaisvinimas. Karas įsisiautėjo dėl to, kad pasaulis sunkiai susirgo, ir vienu ypu visos tos ligos negali būti išgydytos. Ko buvo galima tikėtis, ko galima ir privalu tikėtis, tai tik to, kad pergalė, sunaikindama totalitarinį vergiškumą, ne tik išlaisvina istoriją, ne tik atveria kūriamajam darbui galimumus, bet ir sudaro šiam darbui teigiamas ir labiausia būtinas sąlygas. Daugiau, jei kova prieš nacizmą ir fašizmą nebūtų realiai gaivinama herojinio idealo žmonių gyvenimui išlaisvinti ir jei pergalė neduotų atsparų pasaulinei reorganizacijai, telkiančiai žmonių pastangas bendrai to idealo apvaldomai veiklai, tai civilizacija tebūtų išvengusi baisaus sunaikinimo pavojų tik tam, kad įžengtų į naują chaoso periodą, kuriame, militariai nugalėjusi nacizmą ir fašizmą, moraliai rizikuotų būti nugalėta jų įpėdinių.

Yra tiesa, kad pats savy karas neturi perkūriamosios galios. Pats iš savęs karas ardo žemės paviršiuje sutinkamus mechanizmus ir galias, kurie geriau ar blogiau palaiko tvarką griaunamajam kely; o kam pats iš savęs karas suteikia apvalytą, lyg ir laisvą lauką, tai ne naujai iš kažkur atsirandančiom, bet jau esamom, sutelktom, bet dar nepasireiškusiom jėgom, kitaip sakant, karo apvalytam lauke gali pasireikšti tik žmonijos gelmėse slypėjusios jėgos, daugiau ar mažiau slopintos bei tramdytos, bet jau apdorotos, jau paruoštos pasireikšti. Štai, kodėl atsitiesiamasai ir apsivalomasai darbas, kuris prieš karą buvo tik bepradedamas, karo metu darosi skubus kaip niekad. Karo metu jis turi tiek suspartėti, kiek sparčiai auga karinė pramonė ir techniniai išradimai. Naujo pasaulio sukūrimas bus ne karo veiklos, bet vizijos ir valios galių išdava, o taip pat tų energijų, kurios vykdys protines ir dorovines reformas, išsivysčiusias tiek telktinėje sąmonėje, tiek ir atsakinguose vaduose, suprantama, jei tos energijos įgaus pakankamai didelio pajėgumo ir sugebės nugalėti joms priešingas, dar nepasireiškusias galias, glūdinčias tolygiai istorijos galimumuose ir siekiančias pasireikšti ir įsikūnyti.

Todėl nieko nėra nuostabaus, kad milžiniškam įvykių bangavime — labiau kintančiam negu jūrų bangavimas ar pačios audros siautimas, — į kurį neša mus karas, tuo pat metu, vyksta už žmonių protų ir širdžių užvaldymą tyli ir paslėpta kova tarp istorinių srovių ir energijų, kaip ir karinio konflikto staigios ir regimos atmainos. Ir čia ir tenai visos tos grėsmės negali realizuotis: kas vieną akimirką atrodo kaip milžiniškas pavojus, tas gali išsisklaidyti ir, tai akimirkai praslinkus, užleisti vietą kitai pražūčiai ar išganingam junginiui. Seni prieškariniai pavojai: ar tai klasinis egojizmas, ar tai kai kurių pasiturinčių grupių manevrai bei grasinimai ir kolektyvinės baimės refleksai, kurie užuot atėmę iš komunizmo progas, rizikuoja pasaulio dalį nusviesti komunizmo glėbin ar rytdieną, kai tik bus sudaryta taika, sukelti pilietinį karą; ar tai žmonių, kurie nieko nėra pamiršę ir nieko nėra išmokę, reiškiamas prisirišimas prie klaidingos gyvenimo filosofijos, senų anarchiškojo individualizmo formų ir sektantiškos Evangelijos baimės; kitaip sakant, prie visų tų dalykų, kurie buvo dvasiškai nuginklavę demokratijas ir iš vidaus sugriovę jų autentišką gyvybės principa; ar tai iliuzijos, gemančios šen bei ten ir siekiančios pastatydinti iš vokiečių nacionalinės valstybės ir vokiečių armijos galios tvirtovę prieš Rusiją, pamirštant, kad kaip tik šiuo būdu susidarytų revoliucinio alijanso pavojus ar naujo karo pavojus, ir nesuprantant, kad tik demokratijų pastanga sugrąžinti rusų tautą į vakarų bendruomenę tėra vienintėlė galimybė išvengti gresiamų pavojų; ar tai senos svajonės apie dinastijų atstatymą Europoje bei autoritarinių „lotynų“ valstybių sujungimą; ar tai eventualus grįžimas tuojau po pergalės prie dviejų blokų politikos — „liaudies fronto“ ir „reakcionierių fronto“, kurie Europos tautoms pridarė tiek bloga ir išsėmė jų gyvąsias galias, — žodžiu, visi tie seni prieškariniai pavojai gali staiga iškelti aikštėn grėsmingų galimybių. Nuo šviesaus proto, drąsių ir tikinčiųjų žmonių pastangų priklauso, kad visos tos galimybės būtų sugrąžintos į istorijos užslėptas galimybes. Tikriau pasakius, daugis šių dalykų jau beliko tik vaiduokliais, ir kas mus dar kartais baido: beliko tik mirę laidoją jų mirusius. Į gera ar į bloga, bet nūdienė istorija ritasi kaip griūtis. Geri ar blogi dalykai, kurių spektaklio žiūrovais mums teks būti, viršys visa tai, ką mes galime įsivaizduoti ar pramatyti.

Tokiose konjunktūrose viltis yra ne tik daugiau pagrįsta už šališką absoliutinį optimizmą ar pesimizmą, bet ji yra jėga ir dvasinis ginklas, pergalės ir veiksmingo atkūrimo dinamiškasai veiksnys, tolygiai reikalingas, kaip ir medžiaginiai ginklai bei municijos. Mūsų brolių ir būsimųjų gentkarčių atžvilgiu tai yra istorinė prievolė, prievolė — turėti tvirtą viltį ir nebūkštauti akivaizdoje tų debesų, kurie telkiasi ir vieni ant kitų klostosi horizonte. Milijonų žmonių neaiški viltis yra veikiama ir dorojama istorijos gelmėse. Mes turime kartu su jais viltis, kad taika bus laimėta, ir, šia viltimi pasirėmę, veikti. Mes turime drauge su jais viltis, kad pergalė pradės naują erą kūriamojo darbo, pašvęsto realiam žmogaus gyvenimui išlaisvinti. Mes turime drauge su jais viltis, kad, nepaisant realiausių sunkumų, dėl kurių žmogiškoji išmintis tebeveda ginčą, vadovaujantieji tautoms asmenys imsis rizikos atstatyti tautose pasitikėjimą (aš kalbu, pirmiausia, apie laisvei suformuotas tautas) ir kad, nepaisant tų karštligės drugių, kurių bus apimtos įvairios tautos, ar tai per jų išgyventus ilgus ir nesuskaitomus kentėjimus, ar tai per jų galutinę pergalę, nacionalistinių reikalavimų ir nacionalistinio išdidumo dvasia turės užleisti vietą antnacionalinės bendruomenės dvasiai, ir kad, nepaisant tautų fizinio ir moralinio išsisėmimo, užsplėpti jose gyvybiniai šaltiniai pažadins reika-

lingus žmones ir nuvalys kelią naujajai civilizacijai ir naujajai demokratijai, kurių krikščioniškoji inspiracija pašauks prie Kristaus religijos gyvųjų tradicijų ne tik vakarus, bet ir likusį pasaulį patelks prie „natūraliai krikščioniškos sielos" moralinių energijų.

Gal būt, kai kuriems greito sprendimo skaitytojams šis mažas kūrinėlis atrodys perdaug optimistiškas. Jo inspiracijoj optimizmas yra nieku dėtas. Jis gema ne iš optimistiškai nusiteikusios dvasios, bet iš vilties ir protu apspręstos valios viltis-tikėtis. Jo tikslas - nurodyti kryptį, kuria, manome, reikėtų žengti, bet ne nužymėti etapus ar konjunktūrinį laiką, kaip to žygio metu bus nugalėtos kely sutiktos kliūtys. Artimiausioji ateitis yra labai svarbi mums ir visam tam, ką mes mylime. Kartą išsivadavus iš totalitarinio ir neatitaisomo sunaikinimo pavojaus, kaip kad šis, prieš kurį šiandie kovojama, žmoniškoji civilizacija turės gana laiko prieš save. Jei kalbėtume apie pilnutinį istorinio idealo realizavimą, į kurį mes esame sudėję viltį, tai jo tektų laukti, mes manome, apie tą metą, kurį Apaštalas Povilas skelbia, kaip pasaulio brangenybę ir iš mirusių prisikėlimą. Bet, to skelbiamo meto belaukiant, reikia veikti ir kovoti, reikia eiti pirmyn gera kryptimi; kūriamosios energijos turi būti paleistos į darbą, o bendruomeninis judėjimas turi susirasti savo raidos normaliąją vagą.

VIENO AMŽIAUS GALAS

Jei mes įsivaizduosime visą šiurpumą karo, kurį stabmeldiškoji Imperija primetė žemės rutulio tautoms ir kuris žudo ne tiktai žmones, bet lygiai užmuša sąmones, alina tautas iki jų gelmių, marina badu vaikus ir naikina visos Europos būsimųjų kartų gyvybinius rezervus, tai mes suprasime, koks yra klaikus paroksizmo momentas pasaulio likvidacijoj. Mes esame liudininkai likvidacijos to, kas yra vadinama „moderniuoju pasauliu", kuris, tiesą sakant, jau prieš ketvirtį šimtmečio liovėsi buvęs modernus. Pirmasis pasaulinis karas jau atžymėjo pirmuosius jo žingsnius į praeitį. Atsakymas pareina nuo ginklų galios; jei laimės šį karą Ašies galiūnai, tai visam pasauly įsiviešpataus naktis ir mirs laisvė amžiams: visos laisvės, ir garbė, ir net pati galimybė žmogiškai gyventi. Jeigu laimėtų karą Jungtinės tautos, tai rasis laisvas kelias konstruktyviajam darbui. Bet atsakymas nepareina išimtinai nuo ginklų galios. Ir karas, ir taika tegalės būti tikrai laimėti tik tuo atveju, jei jau paties karo metu bus pastatydintas naujas pasaulis, kuriame šiandie pavergtos tautos, rasės, klasės taps iš tikrųjų išlaisvintos. Ir karas, ir taika tebus tikrai laimėti tuo atveju, kai tautos supras, jog civilizacijai išsilaikyti reikalingas pilnas būtinų socialinių reformų atbaigimas, ir kai jose atlikta protinė ir moralinė reforma prilygs dabartinės kančios kentėjimams. Įsibauginę žmonės nori ne tik žinoti, ar laisvosios tautos turės pakankamai municijos ir pakankamai karių. Tie žmonės nori lygiai žinoti, ar laisvosios tautos supras esmę to mėginimo, kuriam jos yra išstatytos, ar sugebės jos jų protą ir jų valią iškelti istorijos įvykių reikalaujamon aukštumon, ar sugebės jos apvalyti jų veiklą ir jų mintis, jų gyvenimo filosofiją ir jų politikos folosofiją. Mums reikalinga žinoti, kad Europos tautoms atsidūrus nelaimės bedugnėje šis atsitiesimo ir apsivalymo darbas nepastebimai tyliai vyksta jose, ir tai visur, kur tik kartą buvo tartas heroiškasis n e! pavergėjui ir jo bernams. Amerikiečių tautos atsakingumo sąmonė, ta idealizmo liepsna, kuria degdami josios kariai užstoja mirčiai kelią, liudija, jog ir joje vyksta tasai darbas su gilių vidinių rūgimų neaiškia galia. Ir visur kitur žemės paviršiuje, kur tik žmogus ryžtasi aukotis ir mirti už laisvę, šis darbas turi būti pabaigtas.

Visos tautos, nusviestos į tą patį žaizdrą, grasinamos netekti pačių elementariausių teisių, priešpastatydamos blogąjai lemčiai tą pačią viltį ir tą patį pyktį, pasiryžusios kartą visiems laikams baigti su vergiškąja barbarija, kai bus pasiekta pergalė, turės pasirinkti, o net ir karui tebeinant turi pasirinkti, arba herojinį atsinaujinimą siekiant bendrojo uždavinio, arba senuosius egoizmus bei senuosius godumus, kurie turės reikšti naujo chaoso pradžią. Amerika ir Jungtinės Tautos laimės karą. Bet ar pavergtoji Europa laimės kartu su jomis? Tas pragaras, per kurį Europa bus perėjus, suteiks jai didelių teisių ateičiai tvarkyti, būtent: arba tęsti audrą, jei ji pasiduos nevilčiai, arba būti dalininke kuriant bendruomeninio gyvenimo geresnes ir žmoniškesnes formas.

Aš kalbėjau apie apsivalomąjį darbą; šis posakis yra teisingas pats savyje, ir vis dėlto aš jį naudoju čia su tam tikra baime, nes nenoriu būti klaidingai suprastas.

Fašizmo ir nacizmo sužaloti žmonės daro blogiau negu meluoja: jie iškreipia kalbos funkciją. Petaino režimas Prancūzijoje siekė paskleisti visoje tautoje fariziejišką ideologiją, kur širdžių ir papročių apvalymas, gailestis, atgaila, visi šie kilnūs žodžiai nustoja savo prasmės bei garbės ir tampa liguisto savęs apkaltinimo sinonimais, išreikalautais iš tautos tik tam, kad suteiktų alibi tikriesiems nusikaltėliams. Apsivalomasis darbas, būtinas nūdieniems žmonėms, nereiškia bėgimą į tas bendruomenines vietas, kur moralė pakeista politiniais nesutikimais ir klasės neapykantomis bei botago apologija. Tai nėra senatviško atsižadėjimo epidemija, bet, priešingai, tai yra drąsos ir vilties, tikėjimo ir pasitikėjimo darbas, kuris turėtų būti pradėtas inteligentijos pastanga, pasiryžusia bet kuria kaina aiškiai matyti ir ištraukti tuos didžiuosius reikalus, kuriems mes tikėjome ir dar tebetikim ir kurie yra pasaulio viltis, iš juos maitojančių klaidų.

Mes esam moderniojo pasaulio žlugimo liudininkai, to pasaulio, kuriam Machiavelio pesimizmas įteigė neteisingą jėgą laikyti politikos esme, kurį Liuterio atskala išmušė iš pusiausvyros, išplėšdama Vokietiją iš europinės bendruomenės, kuriame Senojo Režimo absoliutizmas pamažu krikščioniškąją santvarką pakeitė prievartos santvarka, kas kartą tolusia nuo krikščioniškojo

gyvenimo šaltinių. Mes esam žlugimo liudininkai tokio pasaulio, kurį Descarto ir Enciklopedistų racionalizmas nubloškė į apgaulingą optimizmą, o J. J. Rousseau pseudokrikščioniškasis natūralizmas pastūmėjo sumaišyti žmogaus širdies šventuosius siekimus su laukimu Dievo Karalystės žemėje, įkursimos per Valstybę ar per Revoliuciją, kurį Hegelio panteizmas išmokė dievinti savo nuosavą istorinį vyksmą, o buržuazinės klasės iškilimas, kapitalistinės naudos režimas, imperialistiniai konfliktai ir nacionalistinių valstybių nepažabotas absoliutizmas paskubino jo smukimą. Šis pasaulis gavo savo pradžią iš krikščionybės ir jo gyvenimo giliausios jėgos parėjo nuo krikščioniškosios tradicijos, užtat ir teisiamas jis buvo daug griežčiau. Galūtinėj sąskaitoj jo klaida buvo ta, kad žmogus įtikėjo, jog pats savo jėgomis gali save išganyti ir jog žmogiškoji istorija gali būti rašoma be Dievo. Vis dėlto šio pasaulio būta didaus ir padaryta didelių dalykų, žmogus giliau pažino patsai save ir savo vertę, o taip pat tą įstatymą, kuris verčia jį progresuoti laikuose; civilė draugija, iš vienos pusės, ir racionalus pažinimas, iš antros, yra realizavę savo autonomijas; mūsų nelaimei, užėmęs išminties vietą, mokslas ir mokslinis gamtos užkariavimas, pramonė ir technika yra pasiekę jame nuostabių laimėjimų; kai tik protas sugebės pakreipti mašinos naudojimą tikrai žmoniškiems tikslams siekti, ji suteiks negirdėtų emancipacijos galimybių. Nuo Prancūzų Revoliucijos ir supasaulinto krikščioniškojo idealizmo ekspliozijos, kurią ji yra išprovokavusi istorijoj, laisvės jausmas ir socialinio teisingumo jausmas yra supurtę ir atgaivinę mūsų civilizaciją, dėlto reikia turėti vergo sielą, norint linkėti sunaikinti šį laisvės ir teisingumo jausmus tik dėl to, kad šie gali suteikti progą ir kentėjimams ir netvarkoms. Žodžiu, kada moderniajame pasauly klestėjo blogybės, kurių užuomazgas jis nešiojo savy, tuo pačiu metu vyko jame ir natūralus civilizacijos augimas ir tas vidinis darbas, kurį skatino evangeliškasai raugas. Tiesa, XIX amžiaus civilizacija nesugebėjo tvarkytis, tačiau savo pagrinde ji išsaugojo dieviškų ir žmogiškų vertybių paveldėjimą, sukrautą mūsų tėvų kovomis už laisvę bei judėo-krikščičoniškomis ir klasinės antikos tradicijomis. Mažų mažiausia ji išliko krikščioniška savo realiuose principuose, nuo kurių priklausė jos egzistencija, kad ir buvo juos gana plačiai paneigusi, būtent: šventose šaknyse, kurios tebemaitino žmogaus ir žmogiško progreso, teisės ir dvasios vertybės idėjas, — religinėje laisvėje, kiek ji bebūtų prieštaraujanti tam tikrais momentais ir tam tikrose tautose, kurią ji noromis ar nenoromis pasilaikė, — ir net tame žmogaus proto ir jo didybės suabsoliutinime, iš kurio laisvieji mintytojai kalė sau ginklus prieš krikščionybę, — ir net aname sekuliarizuotam krikščioniškam sentimente, kuris, nepaisant klaidingų ideologijų, įkvėpdinėjo politines ir socialines viltis ir jų realizacijas.

Jei augantis skilimas tarp realaus mūsų pasaulio laikymosi ir tų moralinių ir dvasinių principų, nuo kurių parėjo jo pastovumas, turėjo atvesti į fatališką pusiausvyros lūžį, jei pamažu mūsų pasauly nyko jo dvasia ir, galų gale, jis atrodė kaip žodžių universas, tešla be mielių, jei katastrofa darėsi nebeišvengiama, tai amžiais telktų energijų ir tiesų milžiniškas istorinis kapitalas tebėra žmoniškos laisvės dispozicijoj, atsinaujinimo jėgos bet kuriuo metu gali būti pažadintos, ir dar nuo mūsų priklauso, kad moderniojo pasaulio katastrofa nebūtų regresas į Senojo Režimo perversiškas sutemas ar į Viduramžius, nuo mūsų pareina, kad jis nebūtų atbaigtas vokiečių naujosios santvarkos totalitariniu puvimu, bet kad jis būtų anga į naują, tikrai kūrybingą amžių, kur žmogus su skausmu ir viltimi širdyje pradės žygį laisvei laimėti.

DEMOKRATIJŲ TRAGEDIJA

Moderniųjų demokratijų tragedija slypi tame, kad šios nesugebėjo demokratijos realizuoti. Šio nepasisekimo priežasčių esama daug. Pirmoji priežastis — niekad demokratinio idealo priešai nebuvo nusiginklavę; jų nepasitenkinimai, jų tautos ir laisvės neapykanta tolygiai augo, kiek moderniųjų demokratijų klaidos ir silpnumai davė tam pretekstų. Galop, susidarė diriguojančių klasių interesų koalicija, pinigais paperkama, pavydžiai ginanti savo privilegijas ir pašėlusi nuo aklos komunizmo baimės (kurio sklidimą tegalėjo sulaikyti tik socialinių reformų ryški ir ryžtinga politika); be to, į tą koaliciją buvo mestos nešvarių avantiūristų ambicijos ir vergiškoji filosofija, mokoma visose Europos šalyse utopistų, godžiai siekančių, kad jų idėjos bet kuriuo būdu įsiskverbtų į valdžią; tai koalicijai talkininkavo rasizmo sadistai, girti iš džiaugsmo, kad jiems pavyko panaudoti dvasią tai pačiai dvasiai išduoti, ir žmogiškos degradacijos vulgarieji perkupčiai. Tuo metu, kai intelektualinio įbaiminimo, pseudomokslinio ar pseudoliteratūrinio prestižo ir šmeižto visi tie fejerverkai iškėlė šią sklidiną suktybių ideologiją į maksimalų laimėjimą, demokratinių šalių jaunimas atsidėjo nuodugniam sąmonės egzaminui ir, po keleto metų, iš to egzamino išėjo su atnaujintomis jėgomis, betgi pirmieji efektai tebuvo pagrįsti abejojimais ir svyravimais; pačias gi išvadas tepasidarė kalėjimuose bei koncentracijos stovyklose, herojiškai besipriešindami tai bestijai, kuri trypė Europą.

Kita moderniųjų demokratijų didelė nepasisekimo priežastis demokratijai realizuoti buvo tas faktas, kad šis realizavimas turėjo įsikūnyti tuo pačiu laiku tiek socialinėje, tiek ir politinėje santvarkoje. Tačiau šio reikalavimo kaip tik ir nebuvo pabota. Neaprėžiami antogonizmai, kylą iš atremtos į pinigų našumą ekonomijos, pasiturinčių klasių egoizmas ir proletariato aklumas, marksizmo paverstas mistiniu Revoliucijos principu, kliudė demokratiniams įsitvirtinimams pereiti į socialinį gyvenimą; o moderniųjų visuomenių bejėgiškumas pašalinti skurdą ir darbo nužmoginimą, jų nesugebėjimas užkirsti kelią žmogui išnaudoti žmogų ir buvo tų demokratijų kartusis bankrotas.

Lietuvos Nacionalinė
M. Mažvydo Biblioteka

Tačiau demokratijų nepasisekimo principinė priežastis yra dvasinio pobūdžio. Ji slypi vidiniam prieštaravime ir traginiam nesusipratime, kurių aukomis ir tapo moderniosios demokratijos, ypač Europoje. Bendruomeninio gyvenimo, vadinamo demokratija, ir formos ir idealo esmingiausias principas kyla iš evangeliškos inspiracijos ir be jos negali išsilaikyti. Dėl istorinių konfliktų ir socialinės apyskaitos mechanizmų aklos logikos, kuri nieko bendra nenorėjo turėti su minties logika, moderniųjų demokratijų vedamosios jėgos per ištisą šimtmetį neigė ir Evangeliją ir Krikščionybę žmogiškos laisvės vardu, o krikščioniškųjų socialinių sluoksnių vedamosios jėgos per tą patį šimtmetį kovojo prieš demokratines aspiracijas religijos vardu. 1848 m. darbininkų judėjimas Prancūzijoj buvo galvinamas krikščioniškos liepsnos, tegu kartais aptrauktos labai tirštais dūmais. Laisvamaniškoji buržuazija vienu ypu užgniaužė tą judėjimą ir užgesino tą liepsną. Religijos socialinė galia tada pasitarnavo buržuazijos naudai, kaip kad ji pasitarnavo kadaise sosto ir altoriaus politikos naudai. Patentuotieji socialinės emancipacijos apaštalai nebemokėjo atpažinti Jėzaus Bažnyčioje, o religinę ortodoksiją siejo su politine bei socialine priespauda, kuri buvo laikoma santvarkos ramsčiu. Religijos socialiniai šulai nebemokėjo atpažinti Jėzaus vargšuose ir tų vargšų reikalavimų tyliam šauksme, ir kiekvieną kreipimąsi į socialinį teisingumą maišė su spektakliu ir revoliucija be Dievo, kuri dėjosi progresu. XIX amžiaus galo didysis skandalas, apie kurį kalbėjo Pijus XI-sis*), tą išsiskyrimą, atrodė, privedė prie bedugnės. Darbininkų klasės ieškojo savo išganymo, paneigdamos krikščionybę. Krikščionių konservatyvūs sluoksniai ieškojo savojo, paneigdami teisingumo ir meilės laikinius reikalavimus. Katalikų Bažnyčia iškilmingai įspėjo tautas saugotis to blogio, kuris jas ėdė. Bet šie didieji įspėjimai atėjo per vėlai. Greitai per visą Europą nuskardėjo absurdiškoji dilema, kurią apkvaišę vadeivos pastatė žmonėms, versdami juos rinktis: arba komunizmą, kuris siekė išguiti Dievą, arba fašizmą, kuris siekė Jį pasijungti ir „sutvarkyti“, sujaukti religiją sielose ir „net pačią Bažnyčią nukrikščioninti“. Ši kontradikcija suparaližavo tautų gyvenime besireiškiančius ir demokratinį ir krikščioniškąjį principus. Šiuodu principu išskyrus, demokratija įsuko į nelaimių, o gal ir pražiūties kelią. Karas tragiškai pažadino žmones. Jei demokratijos laimės taiką po to, kai bus laimėjusios karą, tai tik ta sąlyga, jei krikščioniškoji inspiracija ir demokratiškoji inspiracija supras viena antrą ir mokės tarpusavy susitaikyti.

Amerikoje užtinkamas nuodingas augalas, vadinamas nuodinguoju vijokliu. Kai šis nuodingas vijoklis apnyksta ąžuolą, tai ir šis darosi pavojingas prisiliesti. Tada žmonės, aišku, nepagrįstai, jį vadina „nuodingu ąžuolu“. Bet patsai ąžuolas ir jo sultys yra sveiki, o tik apie ąžuolą apsivijęs parazitas yra nuodingas. Jau prieš trisdešimt metų daugelis šviesių protų Europoje, nekalbant apie diktatūros šalininkus ir tuos, kurie šaukė: „mirtis inteligentijai!“, nusigrįžo nuo demokratijos, daugiau ar mažiau ja nusivylę. Taip stipriai buvo nuslopintas jos antentiškasis principas, ją sukompromitavusių nuodingų vijoklių. Dabar gi atsikvošėję pamatė, kad smogdami kirviu į medį, jie tepakirto žmonėse laikinį tikėjimą, bet ne pačius mirties principus, kurie buvo tą medį apnykę. Nukritę ant žemės ir misdami bet kuria žemėje surasta pūvena, nuodingieji vijokliai dar vešliau sužėlė ir subrandino prakeiktą vaisių. Visi jo nuodai susitelkė hitlerizmo baisiam išsigimime.

Laisvu noru nekeičiami vardai, dėl kurių ištisos gentkartės kentėjo ir kuriais tikėjo. Klausimas glūdi ne ten, kokį surasti demokratijai naują pavadinimą, bet kaip atspėti jos tikrąją esmę ir kaip ją realizuoti; kaip pereiti iš buržuazinės demokratijos, jos hipokrizijų nususintos ir evangeliškųjų syvų stokuojančios, į integraliai žmonišką demokratiją, iš nevykusios demokratijos į realią demokratiją.

Pats demokratijos vardas ne vienaip suprantamas Amerikoje ir Europoje (nekalbant apie skirtumus, besireiškiančius atskirose Europos valstybėse). Amerikoje, kur, nepaisant didelių ekonominių interesų galybės, demokratybė daug giliau yra įsisunkusi į gyvenimą ir niekad nėra pamiršusi savo krikščioniškosios kilmės. Jos vardas sužadina gyvą instinktą, daug stipresnį už ją parazituojančias proto klaidas. Europoje gi šis vardas iššaukia faktų sujauktą idealą, kurio sielą tos pačios klaidos yra gerokai apėdusios. Taip yra, gal būt, dėlto, kad krikščionybė Amerikoje yra prisiėmusi neryškias formas tiek plačiai, jog toji krikščionybė beatpažįstama kaip žmoniškosios moralės sentimentalusis ingredijentas. Tačiau Amerikoje išsiskyrimas tarp krikščioniškojo ir demokratinio principo niekad nepasireiškė taip intensyviai, kaip kad Europoje, kur protai yra ryškiai apsisprendę arba už preciziškai suformuluotą krikščionybę, su jos praktika ir doktrina, bet ilgus metus buvusią šalia tautos gyvenimo, arba už relegijos neapykantą bei už atvirą ir kovingą jai neištikimybę. Amerikos problema yra atstatyti savo krikščionybę pagal dieviškuosius reikalavimus ir iškelti Kristaus kryžiaus aukštumon savo demokratijos dvasinį ir religinį potencialą. Europos gi problema — atrasti laikinėj egzistencijoj krikščionybės gaivinančiąją jėgą ir atblokšti kaip antikrikščioniškąją, taip ir antidemokratiškąją vergiškumo bangą. Čia ir ten reikalingi radikalūs pakeitimai, dvasinių energijų sužadinimas, naujų riterių tautose išūgdymas. Šis pasikeitimas jau prasidėjo, bet jis, dėja, tik teprasidėjo.

TRYS PASTABOS

Siekdamas išvengti bet kurio nesusipratimo, aš noriu čia iškelti tris dalykus. Pirma, žodis demokratija moderniųjų tautų vartojime turi daug platesnę prasmę, negu kad jam priskiriama valsty-

*) „Didysis XIX amžiaus skandalas yra tame, kad Bažnyčia nustojo darbininkų klasės.“ J.O.C. įsteigėjo kun. Cardijno atpasakoti Popiežiaus Pijaus XI žodžiai pasakyti per jo pasimatymą su Pijum XI.

binių mokslų klasikiniuose veikaluose. Pirmiausia, jis nusako žmonių ir politinio gyvenimo filosofiją ir dvasios būklę. Ši filosofija ir ši dvasios būklė neišskiria à priori jokių „režimų“ ar „valdymosi formų“, kuriuos klasikinė tradicija yra pripažinusi teisėtomis, t. y. suderinamomis su žmogiškąja vertybe. Taip, sakysim, monarchinis režimas gali būti demokratiškas, jei jis suderinamas su sakyta dvasios būkle ir šios filosofijos principais. Vis dėlto tuo metu, kai tik atsiranda tinkamos istorinės sąlygos, demokratinės minties dinamizmas, besiveržiamas patsai iš savęs, eina į to paties vardo valdymosi formą, kaip į natūraliausią savęs realizavimo formą, kuri glūdi savokoje, Abraomo Linkolno nusakytoje: „tautos valdžia per tautą ir tautai“.

Antra, — turint galvoje dabartinę pasaulio būklę, — yra aišku, kad pasiekus pergalę, išlaisvintosios tautos privalės pagal jų laisvą pasirinkimą įsivesti tokį režimą, kokio jos nori, ar susigrąžinti turėtąjį ir susikurti naują konstituciją: tatai yra demokratinės minties aksioma. Bet gi nemažiau aišku, kad jokia pastovi taika nebus galima, jei kalbami režimai, kaip to reikalauja šviesus protas, nesugebės bendruomeninio gyvenimo pagrįsti esminėmis bazėmis, nerespektuos žmogiškos vertės ir asmens teisių. Iš tikrųjų, galima laikyti visai tikru dalyku, jog kankinimų ir priespaudos išgyvenimai, primesti joms Stabmeldiškos imperijos, aistringai vers jas pasukti į laisvės, lygybės ir brolybės idealą ar — pagal amerikiečių šūkį — į laisvės, teisingumo ir gerovės idealą — net tose šalyse, kur demokratinių tradicijų nei būti nebuvo. Tačiau naujų diktatūros formų, gimusių iš skurdo ir nepasitenkinimų, pavojus, nacionalistiniai prasiveržimai, mentaliteto papročių pavojus, susikurtas tų tautų, kurios buvo formuojamos ne laisvei, kurios paveldėjimo keliu tebegarbina militarinę galią ir kurių jaunuomenė buvo užnuodyta nacizmo nihilizmu, tegalės būti apgalėti tik per didelį politinį budrumą ir ilgas auklėjamąsias pastangas, pareikalausiančias iš laisvųjų tautų parodyti savo broliams daug rūpestingumo, teisingumo ir meilės, bet drauge ir kietumo. Svarbu yra suprasti, kad šio karo esmė yra ne tik tai, kad būtų baigta su fašizmu, rasizmu, militarizmu, bet kad būtų ryžtingai imtasi nors lėtos ir sunkios, bet pastovios naujo pasaulio statybos, kur baimė ir skurdas nebeslėgs nei individo, nei tautų, kur beatodairiški nacionalistiniai reikalautojai turės užleisti vietą organizuotai tarptautinei bendruomenei, kur šmogaus pasinešimai išnaudoti žmogų ir priespauda turės būti panaikinti ir kur kiekvienas galės dalyvauti civilizacijos bendrajam paveldėjime, siekdamas gyventi tikrai žmonišką gyvenimą. Dar niekad iki šiol nematytomis proporcijomis, tiek savo pasauliniu platumu, tiek jo skelbiamų pakeitimų gilumu, dabartinis karas yra ir turi būti išlaisvinamuoju karu. Gausybė žmonių praliejo kraują ne dėl to, kad visoms tautoms būtų primesta demokratinio valdymosi forma, bet jį praliejo dėl to, kad, pirmiausia, įgyvendintų žmonių giminės samonėje glūdintį pašaukimą — realizuoti laikiniame savo gyvenime brolišk os meilės ir žmogiško asmens dvasinės vertės įstatymus, kas ir yra demokratijos siela.

Trečia, — dėl politikos ir religijos santykių, — visai aišku, kad krikščionybė ir krikščioniškasis tikėjimas nesiduos pajungiamas ne tik bet kuriai politinei formai, bet ir demokratijai, kaip valdymosi formai arba kaip žmonių gyvenimo ir politikos filosofijai. Tai išplaukia iš paties Kristaus palikto pagrindinio dalykų paskirstymo: kas cezario — cezariui, o kas Dievo — Dievui. Tas paskirtymas, kuris rutuliojasi, neatsižvelgdamas į bet kokius ir bet kurios rūšies įvykius mūsų istorijos bėgy ir kuris atpalaidoja religiją nuo pavergimo laikiniam dalykui, atima iš valstybės bet kurią šventumo pretenziją, kitaip sakant, ją laicizuoja. Jokia doktrina ar opinija, paeinanti iš žmogaus, visai nesvarbu, kiek ji tikra bebūtų, neįpareigoja žmogaus sielos; o tik iš Dievo paeinantieji dalykai tėra privalomi krikščioniškos sielos tikėjimui. Galima būti krikščioniu ir siekti savo išganymo, kovojant už bet kurio režimo politiką, vis dėlto ta sąlyga, jei tas režimas neprieštarauja prigimties ir Dievo įstatymams. Galima būti krikščioniu ir siekti savo išganymo, ginant bet kuria kitą, nedemokratinę politinę filosofiją, kaip buvo galima būti krikščioniu Romos Imperijos laikais, sutinkant su vergijos socialiniu režimu, arba XVII amžiuje prisidedant prie absoliutinės monarchijos politinio režimo.

Pasaulio politiniam gyvenimui ir civilizacijos išsprendimui nesvarbu, kad krikščionybė būtų susieta su demokratija ir kad krikščioniškasai tikėjimas verstų kiekvieną tikintįjį būti demokratu; svarbu yra, kad demokratija būtų susieta su krikščionybe ir kad demokratinis reiškimasis veiktų žmonių istoriją, kaip kad ją veikia evangeliškoji inspiracija. Čia kalbama apie krikščionybę ne kaip apie religinį c r e d o ir kelia į amžinąjį gyvenimą, bet apie krikščionybę, kaip socialinio ir politinio tautų gyvenimo fermentą ir žmonių vilties nešėją; čia kalbama apie krikščionybę ne kaip apie dieviškos tiesos brangenybę, Bažnyčios palaikomą ir skatinamą, bet kaip veiksmingą istorinę energiją pasauly. Krikščionybė šitaip veikia ne tik teologijos aukštybėse, bet ir profaniškos sąmonės ir profaniškos egzistencijos gelmėse, kartais net įsivilkdama į heretiškas ar revoliucines formas, kuriose, atrodo, neigianti pati save. Ne integraliai ištikimiems katalikų dogmai tikintiesiems, bet racionalistams buvo skirta proklamuoti Prancūzijoj žmogaus ir piliečio teises, Amerikos puritonams — suduoti vergijai paskutinį smūgį, ateistams komunistams — panaikinti Rusijoj neribotos privačios nuosavybės absoliutizmą. Ši paskutinioji operacija būtų buvusi daug mažiau žalinga savo klaidos didumu ir būtų kainavusi daug mažiau katastrofų, jei būtų buvusi krikščionių padaryta. Vis dėlto Evangėlijos skelbimas atnešė pasaulin tas atviras sroves, kurios susiliejo į valingą pastangą išlaisvinti iš pinigo dominavimo darbą ir žmogų, panaikinti vergiją ir pripažint žmogaus asmens teisių vertingumą.

Kristus žmonių istorijai atnešė kardą. Žmonių

giminė teišeis iš didžių kentėjimų eros tuo metu, kai slypinčio skatinimo akcija, kuria krikščioniškoji dvasia veda ir formuoja netgi kraujo kainomis per žemės istorijos naktį, susieis su šviesiąja akcija, kuria ta pati krikščioniškoji dvasia įkurdina sielas tiesoje ir Dievo karalystės gyvenime. Be abejo, ne šio karo pabaiga turės reikšti šį terminą. Bet šis karas, lyg koks apokalipsės ženklas, nurodo kryptį, kur link mes turėtume eiti; ir taika, jei tikrai ji bus laimėta, turės atžymėti, kad istorijoj veikiančios kūriamosios jėgos ryžtingai yra pasukusios ta pačia kryptimi.

Šiandie krikščioniškai dvasiai ir net pačiai jos egzistencijai grasina nepermaldaujami priešai — rasės ir kraujo, išdidumo, viešpatavimo ir neapykantos fanatikai. Baisaus mėginimo metu visa kas rodo, jog žmogaus sąmonės pačiose gelmėse ruošiamas galingas religinis atnaujinimas, kuris tuo pačiu metu turės sudominti ir nuvesti prie jų gyvųjų šaltinių visus persekiojamuosius, visus didžiosios krikščioniškosios šeimos tikinčiuosius, ne tik Katalikų Bažnyčios ir protestoniškųjų bažnyčių ištikimuosius, bet lygiai ir judaizmo išpažinėjus, kurių pasmerkimas sunkiems kentėjimams bei paženiminimams ir nešvarių budelių kardui būtų netoleruojamas sielai skandalas, jei visame tame neįžiūrėtume jų Dievo pažadų baisaus priminimo. Šis dvasinis atsinaujinimas, kurio tikslas yra pakeisti žmonių gyvenimo laikinę egzistenciją, veikdamas pasaulio gyvenimo giliausius sluoksnius, vykdys bendrąją akciją ir duos bendrų vaisių, visai nepaisydamas kokių nesutarimų įneš į dogminį ir patį religinį planą.

Tie patys priešai grasina ir demokratijai, net pačiai jos egzistencijai. Nors demokratijos šaltinis yra evangeliškas, nors ji pradeda ta slypinčia skatinimo akcija, apie kurią aš kiek aukščiau kalbėjau ir kuria krikščionybė aktyvina žemės istoriją, tai vis dėlto ji pasireiškia pasauly susijungus su klaidingomis ideologijomis ir iškrypusiomis tendencijomis. Nei Lockas, nei Jean Jacques Rousseau, nei Enciklopedistai negali būt laikomi ištikimais integralaus krikščioniško mokslo mintytojais. Tautų gyvenime visa taip pat rodo, jog didus dvasios atsinaujinimas yra pasiruošęs bet kuriuo metu pasireikšti; jisai siekia suvesti demokratiją į jos tikrąją esmę ir jos principus apvalyti. Vertybių perkainojimas ir herojinė pastanga, kurie būtų galėję apsaugoti demokratijas nuo karo, jei jų būtų buvę laiku griebtasi, vykdoma ir bus vykdoma tarp griuvėsių.

Iš to seka, kad milžiniškoje istorijos aplinkoje, kur stabmeldiškoji imperija stato visa ant kortos, siekdama sulikviduoti krikščionybę ir demokratiją, religijos, sąmonės ir civilizacijos laimėjimai sutampa su laisvės laimėjimais, o laisvės laimėjimai sutampa su Evangelijos skelbiamų tiesų laimėjimais.

EVANGELIŠKOJI INSPIRACIJA IR PROFANIŠKOJI SĄMONĖ

Anksčiau aš palyginau demokratijos autentiškąjį principą ir jos dvasinę esmę su medžiu, kurio sultys yra sveikos, bet kurį yra apnikę parazitai. Kai XVIII amžiaus gale Amerikoj ir Prancūzijoj buvo proklamuotos Žmogaus Teisės ir tautos pakviestos į laisvės, lygybės ir brolybės idealą, tai buvo didus tautos reikalavimas, suformuluotas paprastų, kūdikiškos dvasios ir tikėjimo žmonių, o kartu paėmus tai reiškė universalios kilniaširdystės idealą, kuris žengė į pačią politikos santvarką, nukreiptą prieš šio pasaulio galinguosius ir jų išmėgintą skepticizmą. Evangeliškasis pasireiškimas, kuris tuo būdu laužė papročių sudarytą kiautą, buvo paženklintas lajicizuotos krikščionybės ženklu; racionalištiškoji filosofija primaišė prie jo iliuzijų, kurios netrukus tapo kruvinomis, ir įtikinėjo žmones, jog vieno prigimties proto gerumo užtenka, kad išsipildytų teisingumo ir taikos didžioji pranašystė. Bet pro visas šias iliuzijas širdys nujautė šventąją tiesą: reikia, kad Evangelijos energija persunktų žmonių gyvenimą; reikia, kad Geroji Naujiena, paskelbta dangaus ir amžinojo gyvenimo vartams atverti, taip pat perkeistų žemės visuomenių gyvenimą net iki paties vargų ir prieštaravimų yščiaus; reikia, kad Evangelijos apreiškime esančios politinės ir socialinės mintys bet kuria kaina apsireikštų istorijoj.

Ir ar jus manote, kad senos krikščioniškos tautos būtų įsileidusios į revoliucijų ir žudynių sūkurius, būtų pasileidusios į kelionę su visa savo namų manta ir jų triūsu įgytu turtu, jei ne anos, jau taip senai laukiamos, žadėtosios palaimos? Jei yra miražas manyti, kad būtų galima jas ranka pasiekti, tai nėra joks miražas jų siekti. Viduramžiais, Šventosios Imperijos metu, buvo mėginta pastatydinti žemėje Dievui tvirtovę. Dabar vargšai ir pavergtieji iškeliauja teisingumo ir brolybės miestan. Pažadinus tokią viltį ir ją suvedžiojus, reikštų moderniojo pasaulio bankrotą. Dar piktesnis bankrotas būtų šitos vilties atsisakyti, norėti ją iš žmonių širdies išrauti. Kieta pamoka mus išmokė, jog Dievo karalystė yra skirta ne šiai žemei, bet tuo pačiu laiku mes esam iš šitos tiesos patyrę, jog yra būtina, kad Dievo karalystė būtų paruošta žemės istorijos skausmuose.

Krikščionybė paskelbė tautoms Dievo karalystę ir amžinąjį gyvenimą, ji mokė juos apie žmonių giminės vienybę, apie visų žmonių iš prigimties lygybę, apie to paties Dievo ir to paties Kristaus atpirktus vaikus, apie sukurtos pagal Dievo paveikslą sielos kilnumo neliečiamybę, apie darbo ir varguolių kilnumą, apie sielos ir geros valios vertybių iškėlimą virš išorės vertybių, apie sąžinių neliečiamumą, apie Dievo Apvaizdos lygią visiems globą, apie uždėtą pareigą tiems, kurie turi paklusti, ir tiems, kurie turi teisingai įsakinėti, kaip Dievo ministeriai, ir siekiant bendrojo labo tvarkyt bei skirstyti patikėtas gėrybes, kaip Dievo intendantai, apie visiems privalomą darbo įstatymą ir apie visų pakvietimą dalyvauti Dievo sūnų laisvės pasidalinime, apie Tiesos šventumą ir Dvasios galingumą, šventųjų bendravimą, apie atperkamosios meilės ir gaitestingumo dieviškąją supremaciją ir broliškos meilės įstatymą, kuris apima visus, net ir tuos, kurie yra mūsų priešai, dėlto, kad visi žmonės, kuriai socialinei grupei,

rasei, tautai, ar klasei bepriklausytų, visi yra Dievo šeimos nariai ir Dievo sūnaus įsūnytieji broliai. Krikščionybė paskelbė, kad tenai, kur yra meilė ir gailestingumas, ten yra ir Dievas, ir kad nuo mūsų pareina kiekvieną žmogų padaryti savo artimu, mylint ji kaip patį save ir reiškiant jam tiek užuojautos, lyg kad tuo ar kitu būdu mes už jį mirtume patys savy. Kristus yra prakeikęs turčius ir fariziejus. Jis pažadėjo varguoliams ir tiems, kurie kenčia persekiojimus už teisingumą, dangaus karalystę, romiesiems — žemę, verkiantiems — suraminimą, alkstantiems ir trokstantiems teisingumo — pasotinimą, gailestingiems — gailestingumą, turintiems gryną širdį — teisę pamatyti Dievą, taikiems — Dievo sūnų vardą. Jis pareiškė, kad visa tai, kas yra padaryta Jo brolių pačiam mažiausiam, yra Jam pačiam padaryta; Jis davė savo mokiniams naują įsakymą: mylėti vienas kitą, kaip Jisai pats yra juos mylėjęs.

Kurias gi mintis ir aspiracijas Krikščioniškasai Apreiškimas yra sužadinęs tautų sąmonės gelmėse ir kas yra tą tautų sąmonę veikęs ištisus amžius prieš jo viešąjį pasireiškimą? Kurios gi yra tos, kad ir blogai suprastos ir iškreiptos savo kelionės metu profaniškoje sąmonėje evangeliškos kilmės tiesos, su kuriomis toji samonė sieja ir sutapdina pačią civilizacijos ideją?

Jei mes mėginame pažvelgti į jas pačias, išskirdami jas nuo bet kokių klaidingų kontekstų, tai turime pasakyti, kad, pasiremdama evangeliškos inspiracijos tyliu darbu, profaniškoji samonė suprato, jog žmonių istorija nesisuka užburtam rate, bet yra nukreipta į apibrėžtą tikslą ir progresuoja numatyta kryptimi. Progresas nėra nei automatinis, nei būtinas; jis yra grasomas ir prieštaraujamas; jis nėra pareinąs nuo grynojo proto įnašo, kuris sužalotų visą praeities paveldėjimą, ne, čia pats paveldėjimas auga, virpėdamas ir dejuodamas nuo to darbo, kurį žmoniškos ir dieviškos energijos atlieka žmoguje. Progresas nesiekia tučtuojau atidaryti rojų per Revoliuciją, ne, jis siekia sąmonės ir žmonių gyvenimo struktūras perkelti į geresnę buitį, ir tai per visą istorijos eigą, iki Dievo karalystės atėjimo ir žemėje prisikėlimo, kas jau yra už istorijos ribų. Ar jūs tikite ar netikite į šį atėjimą, vistiek jūs krypstate į jį, jei jūs tikite į žmonijos pažangą. Ir kas bet kuriuo atvėju yra profaniškos sąmonės tikrai įsigyta, jei ji nepasuka barbarijos link, tai tasai tikėjimas, jog žmonija žengia pirmyn.

Dažnai nepripažįstamos, bet tikrai veikiančios evangeliškos inspiracijos įtakoj, profaniškoji sąmonė suprato žmogaus asmens kilnumą. Ji suprato, kad asmuo, būdamas valstybės dalimi, vis dėlto savo dvasios laisvės nepažeidžiamąja misterija ir savo pašaukimu į absoliučius gėrius viršija valstybę. Valstybės pašaukimas yra padėti žmogui užkariauti gėrius ir tikrai žmonišką gyvenimą. Kas profaniškos sąmonės tikrai įgyta, jei ji nepersimeta į barbariją, tai tas tikėjimas į teises: žmogaus asmens, kaip asmens, piliečio kaip asmens, skirto socialiniam ir ekonominiam gyvenimui ir kaip dirbančiojo asmens. Kas profaniškos sąmonės tikrai įgyta, tai tas tikėjimas į teisingumą, kaip į bendruomeninio gyvenimo būtinąjį pagrindą, kaip įstatymo esmingiausią savybę, nes jis nebūtų įstatymas, jei būtų neteisingas. Proudhonas tikėjo, jog tik Revoliucija trokšta teisingumo, o Bažnyčia jį priima su įtarinėjimų baime. Iš tikrųjų gi krikščioniškų amžių sieloje teisingumo troškulį įdiegė Evangelija ir Bažnyčia. Juk Evangelija ir Bažnyčia išmokė mus paklusti tik tam, kas yra teisinga. Evangeliškos inspiracijos, veikiančios istoriją, įtakoje profaniškoji sąmonė suprato tautos ir žmonijos žmogaus kilnumą. Ištikima tauta, maža Dievo tauta, karališkoji tauta pašaukta Kristaus veiklos dalininke; tauta, kaip šalies piliečių bendruomenė, sujungta teisingų įstatymų; tauta, kaip kasdieninio rankų darbo bendruomenė ir kaip rezervas ir šaltinis žmonijos, triūsiančios gamtos prieglobstyje, — ši tautos idėja, kurią profaniškoji sąmonė pamažu susiformavo, kilo iš visų elementų susitikimo bei jų suderinimo, o pačią pradžią ėmė iš krikščioniškojo paveldėjimo. Tauta nėra Dievas, tauta neturi neklystamo proto ir dorybių be trūkumų, tautos valia ir tautos dvasia negali būti teisingumo ar neteisingumo taisyklė. Bet tauta yra žmonijos bendruomenės lėtai paruoštas ir suformuotas kūnas, bendrųjų dovanų ir bendrųjų pažadų gyvasis paveldėjimas, duotas Dievo kūriniui, — gilesnės ir esmingesnės už visas, viena ant kitos susiklosčiusias privelegijas ir socialines diferencijacijas, yra visų lygus kilnumas ir lygus silpnumas, kaip žmonių giminės narių. Tik ta sąlyga, tai yra įsijungus į tautos bendravimą — kiekviena pastanga žmonijos istorijoj atneša vaisių, ir savo syvus ir savo teisėtumą reikalingas tautai inspiruojantysis elitas išsaugo tame bendravime. Civilizacijos judėjimo pažadintas žmonijos bendruomenės žmogus žino, kad šiandie yra atėjęs jo amžius, jei tik jis nugalės totalitarinę korupciją ir nesiduos jos suryjamas, ir kad paveldimai sudaryta kastos, klasės ar rasės idėja, tiek viešpataujančioji, tiek valdančioji, turės užleisti savo vietą laisvų žmonių bendruomenės idėjai, teisių ir darbo atžvilgiu lygių žmonių bendruomenei. Ir tik dvasios ir darbo elitas, kuris kyla iš tautos ir nesišalina jos, tebus jos gyvybinių energijų žiedas ir šviesa. Kas tikrai laimėta profaniškos sąmonės, jei ji nepasuka į barbariją, tai tas jausmas, jog visi žmonės savo prigimčia yra lygūs tarpusavy, jog reikalinga jų tarpe reliatyvi teisingumo sukurta lygybė, ir tas įsitikinimas, kad net būtinų socialiniam gyvenime funkcionalinių nelygybių lygybė turi pasiekti aukštesnį lygį, ir visiems kartu nešti vaisių vertam žmogaus gyvenimui, visiems tokio gyvenimo džiaugsme naudotis elementariais medžiaginiais ir dvasiniais gėriais, realiai dalyvauti visiems pagal kiekvieno sumanumą ir užsitarnavimą civilizacijos bendram aktyvume ir bendram paveldėjime.

Pasirėmusi evangeliškos inspiracijos tyliu darbu, profaniškoji sąmonė suprato, kad valdančiųjų autoritetas (remiantis tuo, kas kyla iš žmogiškos prigimties autoriaus), kreipiasi į laisvus, nepriklausomus nuo šeimininko žmones, ir yra vyk-

domas tik pasirėmus valdomųjų sutikimu. Autoriteto įsakymai įpareigoja sąžinę dėl to, kad autoriteto šaltinis yra Dievas, o ne žmogus, išplaukia, jog joks žmogus ir jokia speciali žmonių grupė, pati per save, neturi teisės įsakinėti kitiems. Tautos šefai gauna šią teisę iš prigimties kuriamojo ir konservuojamojo principo per pačios prigimties kanalus, tai yra per tautos sutikimą ar valią arba per bendruomenės kūną, į kurį visada sueina autoritetas pirmiau, negu patenka į šefų rankas. Ir čia, kaip daugumos pavaduotojai ar atstovai, autoriteto laikytojai tvarko daugumą ir čia tik daugumos bendruoju labu tegali jie vaduotis. Būdami tos pačios giminės nariais, visi lygūs prieš Dievą ir prieš mirtį, dėl to būtų priešinga prigimčiai, jei žmonės tebūtų paprasti politinės valdžios įrankiai: — vieno diktatoriaus įrankiai, jei organizuotų vergų bandos priešaky stovėtų vienas žmogus, arba patriarchalinės valdžios įrankiai, jei kaip vaikų būrio priešaky testovėtų vienas suaugęs žmogus. Kartą bendruomeninės žmonijos žmogui supratus, kad jis gimė su teise tvarkyti pats savo nuosavą gyvenimą, kaip atsakingas už savo veiksmus prieš Dievą ir valstybės įstatymus, argi galima norėti, kad tauta paklustų kam kitam, o ne tiem, kurie yra gavę iš pačios tautos uždavinį siekti tautos bendrojo labo? Kas tikrai yra profaniškos sąmonės įgyta, jei ji nepakrypsta į barbariją, tai tas įsitikinimas, kad autoritetas ar teisė vykdyti valdžią išsilaiko žemiškos bendruomenės valdančiųjų rankose tik dėl to, kad tas autoritetas suponuoja jos sutikimą ir kad tą pavedimą jis yra gavęs iš tautos. Iš to ir seka įsitikinimas, jog normali būklė, į kurią privalo linkti žmoniškos visuomenės, yra ta būklė, kur tauta veikia politiniam gyvenime kaip subrendęs ar pilnametis asmuo.

Pasiremdama evangeliškos inspiracijos tyliu darbu, profaniškoji sąmonė suprato, jog politinė sritis ir kūno bei kraujo reikalai, priklausą cezariui, vis dėlto privalo būti palenkti Dievui ir teisingumui. Profaniškoji sąmonė suprato, kad bet koks menas dominuoti ir visos tos priemonės, kurių griebiasi savo veikloje valdovai ar tautų šefai, — užgrobti ir sutvirtinti savo valdžiai, gali tą valdžią jiems duoti, bet ji bus fatališkai panaudota tautų nelaimei. Krikščionybė užmetė Evangelijos tinklą ant stabmeldiškos imperijos ir ši imperija yra mirus, nes tarp Dievo Sūnaus evangeliškojo įstatymo ir darančios save Dievu imperijos įstatymo nėra vietos atlaidumui. Jei kartą žmogus suprato, kad politika kyla iš moralės, nes jos tikslas yra bendruomenės žmogiškas gėris; jei kartą suprato, jog politinis gyvenimas privalo derintis su prigimtąja teise ir pagal savo laikinio objekto nuosavąsias sąlygas privalo derintis su pačiu Evangelijos įstatymu, tai tuo pačiu metu jis įsitikino, kad norėti teisingumo ir teisės politikoje reiškia norėti didžios revolucijos, kuri statys reikalavimą politinės valdžios vadovams, valstybės vyrams, tautoms ar valstybėms siekti bendrojo gėrio politikos, kurios sargyboje turi budėti iš principo tuo suinteresuota pati tauta. Laisvų žmonių bendruomenė negali gyvuoti, jei jos dvasinė bazė nėra grindžiama išimtinai teise. Machiavelizmas ir dominavimo politika, kurių akimis žiūrint tesingumas ir teisė — yra tikriausios priemonės visam kam prarasti, yra laisvų žmonių bendruomenės apsigimę priešai. Kas tikrai yra profaniškos sąmonės įgyta, jei ji nepasuka barbarijos link, tai dominavimo politikos ir anų perversiškų bei niekadėjiškų priemonių pasmerkimas tautų elgsenoje ir tas gilus jausmas, jog teisingumas tėra tvarkos maitintojas, o neteisingumas yra blogiausia netvarka, ir, galop, įsitikinimas, jog tautos gėrio, laisvės ir teisingumo priežastys yra substanciniai tarpusavy susietos.

Dažnai nepripažįstamos ar iškreipiamos, bet visada veikiančios evangeliškos inspiracijos įtakoje profaniškoji sąmonė yra pabudusi ne tik žmogaus asmens kilnumui, bet taip pat ir toms aspiracijoms bei polėkiui, kurie formuoja josios gelmes. Esančios žmoguje nepriklausomybės šaknys yra stelbiamos prievartų, gemančių iš žmogaus materialinės prigimties ar iš jo aplinkos, tačiau asmuo siekia apgalėti tas prievartas ir laimėti laisvę save atskleisti. Jau pačioj dvasinio gyvenimo santvarkoj evangeliškasis Apreiškimas atskleidžia, jog jis yra šaukiamas į tobulą laisvę tų, kurie yra tapę viena dvasia ir meile su Dievu, bet laikinio gyvenimo santvarkoj asmens natūralus troškimas yra skurdo, vergavimo ir žmogui žmogų išnaudoti pasinešimo panaikinimas, kurį anąsis Apreiškimo atbalsys yra atėjęs skatinti. Kai žinom, jog visa padaryta palaimai laimėti, tai nebe baisi mirtis, bet vis dėlto žmogus nelieka abejingas dėl savo brolių priespaudos ir vergavimo, priešingai, jis trokšta, kad pačios žmonijos žemiškasis gyvenimas, jo emancipacijos būklė atitiktų jo kilnumą. Kas yra profaniškos sąmonės tikrai įgyta, jei ji nenukrypsta į barbariją, tai tas įsitikinimas, jog žmoniškųjų visuomenių žygis pirmyn yra žygis laimėti laisvę, atitinkančią mūsų prigimties pašaukimą.

Galop, veikusios istoriją evangeliškos inspiracijos įtakoj, profaniškoji sąmonė suprato, kad mūsų egzistencijos, traiškomos kietų kaip bronza biologinių būtinybių įstatymų ir slėgiamos žmonių išdidumo, neteisingumo ir piktumo sunkumų, skausmuose ir nelaimėse gali sukelti masę prieš vergiškumą bei niekšybes ir jas nugalėti tik išsilaisvinimo principas, tik vilties principas, tik taikos principas, kadangi šis principas į mus nužengia iš pasaulio kuriamojo šaltinio, stipresnio už patį pasaulį, t. y. iš broliškosios meilės, kurios įstatymą paskelbė Evangelija, nebodama galingųjų pasipiktinimo ir kuri yra, krikščionis tatai žino, pati Dievo palaima, išplatinta žmonių širdyse. Profaniškoji sąmonė suprato, kad laikinėj, socialinėj ir net pačioj politinėj santvarkoj civilinė draugystė yra, kaip tai senovės filosofai yra pripažinę, socialinės bendruomenės siela ir jos sudaromoji sieja. Bet ji suprato ir tai, kad tai draugystei pirmiausia yra būtinas teisingumas, kaip būtinoji sąlyga, kuri tą draugystę padaro galima, ir, antra, kad ši civilinė draugystė gali socialinės grupės viduje pasidaryti vertesnė tik tuo atveju, jei stipresnė ir universalesnė

meilė — broliškoji meilė — ateina į ją ir jei, tapdama pačia brolybe, išsilieja per socialinės grupės kraštus, pasiekdama žmonių giminės visus narius. Vieną kartą žmogaus širdis, pajutusi šios didžios vilties gaivumą, tapo suaudrinta visiems laikams. Jei ji prasilenkia su šiais antžmogiškais šaltiniais ir reikalavimais, tai ji rizikuoja pasidaryti perversiška pati savy ir virsti prievarta, kad primestų visiems „broliškumą arba mirtį". Bet nelaimė mums, jei mes paniekintume ją pačią ir sugebėtume atpalaidoti žmonių rasę nuo broliškosios vilties. Žmonių rasė yra jos ekzaltuota ir, ja nusikračiusi, taps dar labiau laukinė, negu kad buvo pirmiau. Ši viltis yra šventa pati savy, ji atliepia giliausius ir labiausia neišraunamus žmogaus prigimties troškimus; ji stumia sielas į bendravimą skausme ir nekantrume su visais pavergtaisiais ir persekiojamaisiais; ji reikalauja herojizmo, ji turi dieviškos jėgos žmonių istorijai pakeisti. Kas yra profaniškos sąmonės įgyta, jei ji nepasuka atgal barbarijos link, tai tas tikėjimas žmoniškąja brolybe, socialinės prievolės jausmas užjausti silpną ir kenčiantį žmogų, įsitikinimas reikalu, politine veikla padaryti bendruomeninį gyvenimą geresnį, broliškesnį ir dirbti taip, kad iš kūriamų įstatymų, institucijų ir bendruomeninio gyvenimo papročių architektūrų galetume pastatydinti jaukius rūmus broliams gyventi.

(Bus daugiau)

J. LACROIX

SUDEDAMIEJI CIVILIZACIJOS SĄVOKOS ELEMENTAI

Užsibrėžiau išnagrinėti sudedamuosius civilizacijos elementus ir apibrėžti jos sąvokos prasmę. Taigi mano uždavinys yra dvigubas. Visų pirma — peržvelgti visus pagrindinius veiksnius, susijusius su kiekviena civilizacija; antra, ir gal svarbiausia, — padaryti šių elementų sintezę ir aptarti civilizacijos idėją kiek įmanoma aiškiau. Šiam darbui gresia schematiškumo pavojus. Neįmanoma trumpu rašiniu giliai išnagrinėti visus tokios sudėtingos sąvokos elementus. Tai netgi nėra mano tikslas. Faktų šviesoje, bet filosofiniu metodu analizuosiu šią idėją. Todėl elementai, kurie ją sudaro nebus svarstomi patys savyje ir dėl jų pačių, bet pagal jų santykiavimą su pačia idėja, stengiantis prieiti apibrėžimą.

Pats šio rašinio tikslas apsprendžia jo planą. Aptardamas civilizaciją, turėsiu nustatyti ir jos elementus. Jie gi gali būti skirstomi į dvi dideles grupes. Vieni, kaip žemė, rasė ir praeitis veikia žmogų, kuris juos, be abejo, gali keisti, bet nuo kurių pirmiausia jis pats pareina. Juos pavadinsiu gamtiniais-terrestres ir prigimtiniais-charnels. Kiti, kaip technika, menas, mokslas, religija ir teisė, yra daugiau ar mažiau dvasios aktyvumo vaisius. Juos pavadinsim dvasiniais veiksniais suprantant, aišku, kad jie daug pareina nuo žmogaus, kiek jie yra praeities kūrinys ir sudaro tradiciją, bet taip pat jie yra jo nepertraukiama nuolatinė kūryba. Kiekviena civilizacija susidaro iš akcijos ir reakcijos gamtinių bei fizinių ir dvasinių veiksnių. Nagrinėsiu juos iš eilės. Su civilizacijos kilimu pamažu kinta ir jos pati sąvoka. Kitaip, civilizacija yra taip pat visados mažiau ar daugiau filosofinės minties kūrinys. Tad mums teks imtis ir teorijų. Negalėdamas jų visų išnagrinėti, pavyzdžiais pasirinksiu daugelį vokiečių tezių, kurios primygtinai pabrėžia gamtinių ir prigimtinių elementų svarbą, ir keletą prancūzų linkmių, kreipiančių dėmėsį ypačiai į laisvus ir dvasinius veiksnius. Atskleidžiant tiek faktus, tiek teorijas bus lengva apspręsti tikroji civilizacijos sąvoka.

GAMTINIAI IR PRIGIMTINIAI ELEMENTAI

Apžvelgdamas tik tas tautas, kurios šiuo metu yra labiausiai išsivysčiusios, norėčiau pasakyti, kad civilizaciją sudaro žmogaus visatos apvaldymas. Bet kai pažvelgiame į primityvias tautas, tai pastebime ne žmogaus galybę, o jo priklausomumą. Kad suprastume, kas yra civilizacija ir kad ji negali nustoti buvusi pati savęs nesunaikindama, reikia visų pirma priminti tai, kad žmogus viena prasme yra gamtos dalis ir kad jis nuolatos pareina nuo jos įtakos. Jis yra gyvūnas kaip ir visi kiti, kuris gyvena gamtos skreite. Argi jis galėtų jai neperteikti savo civilizacijos esminių elementų? Civilizacija savo primityviausia forma yra tam tikra žmogaus reakcija į gamtos jėgas. Žemė, kurią jis mindo savo kojomis, ant kurios jis gyvena ir kuri jam teikia maistą, net pati paviršiaus sudėtis ir forma, klimatas, be kurio jis bemaž negalėtų gyventi, — tokios yra įvairios įtakos, kuriomis gamta jį veikia. Todėl primityvios civilizacijos ir yra skirstomos pagal skirtingus būdus, kuriais žmogus reaguoja į pasaulį. Ir kadangi žmonija visų pirma priklauso žemės, nes ji maitina jį, todėl ir pagal žmogaus maitinimosi būdą buvo skiriamos įvairios civilizacijos formos. Primityvioji civilizacija — paprasto vaisių skynimo, pirmykštės Didžiosios Medžioklės civilizacija, Mažoji Žemės Darbo ir Nomadiškos Gyvulininkystės civilizacijos. Ši dažnai vartojamoji klasifikacija kiekvienu atveju pažymi žmogaus priklausomybę nuo gamtos. Tad pirmiausia, savo paprasčiausia forma, civilizacija yra kurios nors tautos, atskirtos tam tikrame geografiniame plote[1]), gyve-

nimo būdas. Kiekvienos civilizacijos pagrindas visuomet yra žmonių grupės gyvenimo elementariausi santykiai su gyvenamąja vieta. Giliausia ir, gal būt, esmingiausia civilizacijai yra tautos prisitaikymas prie tam tikros aplinkos, rezultatas tam tikro bendravimo žmogaus ir jo gyvenamos vietos. Todėl Ratzelis Europą dalina į dvi sritis: Vidužemio zoną ir Vidurio Europą. Pirmoji, uždara, kadaise davė pradžią taip vadinamai vidužemio civilizacijai; antroji, susidariusi iš stepių, atvira azijatų antplūdžiams ir karinėms invazijoms, sukūrė vėliau germaniškąją civilizaciją. Dar arčiau faktų būdamas ir tikėdamas, kad plačios sintezės privalo būti prieš tai ilgai analizuotos, Roupnelis, tirdamas Prancūzijos atvėjį, šiuos didžiulus apibendrinimus griauna. Centre ir Vakaruose nėra miestų, bet miesteliai, kurie jungia apylinkių kaimus. Ši Prancūzija iš esmės yra kaimiečio ar gal dar labiau kaimietės kūrinys. Nes kaimietis dirba nuo aušros iki vakaro lauke vienišas. Nuo neatmenamų laikų jis kovoja visiškai vienas prieš vėjus ir darganas. Iš čia jo būdo šiurkštumas ir jo energija, pagrindiniai šios rasės savumai, kurie yra reikalingi papildymo. „Jis yra tyli patvari uola, ant kurios laikosi židinys, bet jis nėra jo liepsna“ [2]).

Tačiau ūkininkė, židinio saugotoja, kurios paskirtis yra namų vidus, rūpinasi žmonėmis ir prižiūri gyvulius. Ji auklėja vaikus ir visiškai iš lėto paprastai jiems perduoda civilizacijos žibintą. Šitai ir būtų galima pavadinti privačiąja civilizacija. Gal ji kiek blyški, bet tvirta ir atspari. Pietų Prancūzijoje priešingai triumfuoja viešoji civilizacija. Nes Vidužemio civilizacija buvo miestų bei centrų civilizacija. Čia susisiekimo priemonė nebe vieškelis, kaip tarp kaimų, bet jūra. Prie jūros kranto išauga didmiestis, judrus ir gyvas uostas, kur žmonės susitinka, ginčijasi, dirba ir keliauja kartu. Iš Vidužemio miestų ir Vakarų ir Centro kaimo bei ūkininkų civilizacijų susijungimo yra gimusi Prancūzija. Iš vienos ji yra gavusi viešojo bei socialinio gyvenimo kryptį, o iš kitos — savo šeimos židinių intymumą.

Civilizacija yra apsprendžiama ne tik žemės, bet ir rasės. Be abejo, šiandien nėra grynų rasių ir dėl to matome, kaip žmogus išsivaduoja iš jį apsprendžiančių veiksnių užuot jiems pasidavęs. Kas netinka šiandien, tas ypatingai tiko kitados. Kraujo paveldėjimas prieš rasių sumišimą primityviųjų civilizacijų laikais vaidino daug reikšmingesnį vaidmenį negu šiandien. Todėl buvo galima sakyti, kad jei kitados civilizacija buvo rasės vaisius, tai šiandien rasė būtų civilizacijos vaisius. Bet tada tai reikštų žodžiui rasė priskirti miglotą praeities įtakos prasmę. Kiekvienu atvėju ir koks bebūtų pavartotas žodis, reikia pripažinti, kad civilizacija nėra apsprendžiama vien fizinės prigimties, bet žmogaus socialinės prigimties. Laiko solidarumas turi, gal būt, daugiau reikšmės negu erdvės. Tai tradicionalistų teigimų tiesos dalis. Civilizacija iš tikrųjų apima iš esmės tęstinumą ir tradiciją. Būtų galima sakyti, kad tai yra „perkeltas kapitalas“. Barrėsui civilizacija yra tiktai nuolatinis ryšio atgaivinimas su senolių principais. Kai kurie yra tiek toli nuėję, kad žmoniją apibūdina civilizacija, o pačią civilzaciją pavadina įtaka ankstyvesniųjų kartų vėlyvesnėms. Todėl civilizacija sudaranti tikrą specifinį skirtumą tarp žmonių ir gyvulių bendruomenių. Tokia yra ypač Auguste Comte pažiūra. Jam žmonijos esmė yra kartu paveldėjimas ir tradicija. Per paveldėjimą smegenys yra perteikėjai buvusių kartų viso socialinio ir protinio laimėjimo. Tradicijos keliu mums perteikiama buvusių kartų kalba ir tas spontaniškas auklėjimas, kuris mus įjungia į žmoniškąją tvarką. Individas yra rūšinio gyvenimo paveldėtojas ir socialinio auklėjimo vaisius. Taip tad pozityvinė tezė susijungia su tradicine parodydamos, kad žmoniją daugiau sudaro mirusieji, kaip gyvieji. Taigi civilizacija prilygsta viena po kitos sekančių kartų rungtynėms: todėl ji kas kart vis labiau mirusiųjų valdoma. „M i r u s i e j i k a l b a“, sako žinomas posakis. O Barrès sušuko: „Ir aš tariau kapui; būk mano tėvas“.

. Žemė ir mirusieji (dar kartojant Barrès posakį) tokie tat yra įvairių formų apsprendžią esmingieji kiekvienos civilizacijos elementai. Bet šis determinizmas yra reliatyvus. Ratzelis davė ypatingą vaidmenį žemei; prancūzų mokyklai žmogus yra „geografinis veiksnys“ tiek pat, kaip ir gamta. Įrodymų gausu. Pakanka krikščioniškai tautai įsikurti Šiaurės Afrikoje, ir ji apsidengia vynuogynais. Burgundijoje ne žemė privertė sodinti vynuoges, bet priešingai — vynuogė pasidarė tinkamą dirvą. Mesopotamijoj klajoklis arabas leidžia žlugti drėkinimo kanalams ir ten, kur buvo turtingiausi pasaulio sodai, atsiranda tuoj blogos ganyklos. Anglų tauta, šiandien jūrininkų ir komersantų tauta, buvo laikoma kaimiečių tauta (nebūta didelių miestų, be Londono) visą viduramžį. Ir kai Renanas kalbėjo apie „monoteistinę dykumą“, jis užmiršo, kad arabai prieš Mahometą buvo stabmeldžiai. Nėra reikalo dauginti pavyzdžius. Jie pakankamai įrodo, kad toje pačioje žemėje tautinių charakterių pakeitimas gali pakeisti patį žemės veidą, kurs toli gražu nėra pačios žemės apsprendžiamas. Tad suprantama, kodėl Lucien Febvre galėjo kalbėti apie tikrą „geografinį dvasingumą“. Fizinės sąlygos nėra apsprendžiamos: tai yra tik veikimo galimybės. O be to, žmonių bendruomenės kas kartą vis labiau išsivaduoja iš gamtos varžtų. Materialinės civilizacijos ir medicinos pažanga suteikia galimybių gyvent visai kitose sąlygose, prisiderinus arba patobulinus drabužį, gyvenimo būdą bei higieną. Juo gyvis yra sudėtingesnis, juo labiau jis geba keisti savo gyvenimo būdą, tad juo kuri tauta yra kultūringesnė, juo labiau ji atsipalaiduoja nuo fizinio determinizmo. Sugebėjimas kiek reikia keisti savo apsaugos priemones nugalėti „poliarinėms žiemoms ir Centrinės Afrikos karščiams“ ar tai nėra europiečio didelis pranašumas? Prieš Ratzelio geografinį determinizmą Febvre pastato Vidal de la Blache'o galimybių tezę. N i e k u r n ė r a b ū t i n y b ė s, g a l i m y b i ų y r a v i s u r i r ž m o g u s y r a s a v o g a l i m y b i ų v i e š p a t s, j ų p a n a u d o j i m o v e r t i n t o j a s — t o k s y r a p a s-

kutinis žmogiškosios geografijos žodis. Šiais paskutiniais metais svorio centras persikėlė iš žemės į žmogų. „Išstumtas iš geografijos kaip pacientas šiandien civilizuotasis žmogus vėl pasirodė joje pirmame plane kaip veikėjas valdovo rolėje“ [3]).

Kaip žmogus išsilaisvino iš gamtos, taip jis gali atsipalaiduoti ir nuo savo rasės. Jau konstatavau, kad, jei kitados civilizacija gal ir buvo iš dalies rasės vaisius, šiandien yra rasė civilizacijos vaisius. Vienintėlė mokslinė prasmė rasės žodžio yra kilminis bendrumas ir paveldimų fizinių charakterių perteikimas. Šia prasme šiandien jau niekas nebetiki etniškajam determinizmui. Taip kad paties rasės žodžio išlaikymui teko prie fiziologinio vienumo priskirti ir blankią moralinio vienumo žymę. Rasės veiksnys yra dar mažiau pastovus ir reikšmingas, kaip aplinkos veiksnys, kuris yra toks jau nepastovus [4]). Todėl jau ir nebekalbama apie „fiziologines rases“, bet apie „istorines rases“. Kai Hauriou panoro išaiškinti, kas yra tautiškumas, jam teko jį aptarti kaip „kraujo ir gyvenimo perteikiamą mentalitetą“. Apie rasę taip pat būtų galima pasakyti, kad ji yra kraujo ir gyvenimo, bet ypačiai auklėjimo ir kultūros perteiktas mentalitetas. Jei tautos turi kiekviena savitą charakterį, tai nepareina nuo rasinio paveldėjimo, bet nuo vienodo formavimo ir bendro gyvenimo. Be abejo, šiandien esame liūdininkai rasinių teorijų atbudimo, ypačiai Vokietijoje. Bet nė vienas tikras mokslininkas nesutiktų rimtai į jas žiūrėti. Netgi patys vokiečiai, išvystę pseudomokslines teorijas, sugeba labai gerai sugrįžti į tikrovę ir pripažinti, kad jie rasės terminą vartoja vien tik psichologiniu požiūriu. Arijas yra atpažįstamas labiausiai iš jo dvasinių ir moralinių savumų, skelbė kadaise Hitleris. „Pažadinti rasiniams elementams, snaudžiantiems tautoje, nereikalinga juos perleisti pro fizinių ir rėgimų jos individų ypatybių sietą, bet daug geriau veikti dvasiniu šaukimuosi į rasines grupes, kurias jų vienodi polinkiai vers reaguoti.“ O jei šis „dvasinis šauksmas“, apie kurį čia kalbama, laikomas miglotu, tai tuoj bus galima pamatyti, kad čia iš viso turima reikalo su tikru muzikaliniu sąskambiu — kas yra būdinga visai germanų tradicijai. „Nordiškas elementas gali likti nepastebimas, neatrandamas ištisus dešimtmečius, bet jis prisikelia ir tuoj pasirodo, kai suskamba garsai, su kuriais jis iš vidaus yra suderintas. Todėl, kai pirmą kartą nacionalsocialistinis sąjūdis sugaudė savo mūšio trimitais, tuoj sukilo iš visų socialinių klasių gelmių pirmieji kovotojai“ [5]).

Taigi civilizacija yra visų pirma būdas, kuriuo žmogus reaguoja į gamtos jėgas, kurios jį apsprendžia. Bet po truputį žmogaus reakcija virsta jo viešpatavimu. Visas žemės veidas šiandien nešioja žmogaus galybės įspaudą, jau sakė Buffonas. Iš to seka, kad šie elementai nėra apsprendžią. Jie kas kartą vis labiau įgyja žmogaus žymę ir atspindi jo veidą. Kaip primityvi bebūtų civilizacija, kaip stipriai bebūtų buvusi formuojama geografinių ir etninių sąlygų, ji niekuomet nėra paprastas šių jėgų rezultatas [6]). Civilizacija gauna savo formą iš protinio ir dvasinio elementų, kurie peržengia rasinių ir geografinių sąlygų ribas. Taigi dabar reikia panagrinėti dvasinius kiekvienos civilizacijos veiksnius.

DVASINIAI VEIKSNIAI

Jei civilizacija reiškia kaskartą vis didesnį žmogaus įsigalėjimą visatoje, tai technika čia privalo užimti svarbią vietą. Ryškiausias skirtumas tarp „civilizuoto“ ir „laukinio“ yra tas, kad pirmasis vartoja mašinas ir įrankius, kurių antrasis visai nežino. Civilizacijos pažanga yra visų pirma technikos pažanga. Anot Franklino, žmogus yra gyvulys, kuris pasigamina įrankius ir, galima sakyti, kad jis yra ypačiai didelis kaip mechanikas. Pirmas civilizacijos veikėjas yra ranka, ir žmogus galėjo veikti pasaulį tiek, kiek jis buvo darbininkas. Ranka ir smegenys, kitaip sakant, tikslūs pojūčiai ir juos deriną smegenys gimė kartu ir palaipsniui išsivystė kartu lenktyniuodami: kiekviena civilizacija yra kilusi iš rankos ir smegenų dialogo [7]). Ar ne pagal būdą, kuriuo žmogus tvarkė gamtos pagamintas medžiagas, sprendžiama apie primityvaus žmogaus protą? Homo faber, homo sapiens; antrasis nėra gimęs iš pirmojo, kaip mano Bergsonas; jie nėra vienas po kito sekę, kaip tiki Weberis, kuris aiškiai mato šitame pasikeitime netgi civilizacijos ritmą. Jie yra bendralaikiai. Bet technika lieka tikrai matomiausia ir labiausiai krintanti į akis civilizacijos išraiška. Dar ir šiandien civilizuoti atsilikusias tautas, tai apskritai reiškia joms atnešti susisiekimo, kovos su ligomis, pramonės ir prekybos pažangos priemonių labiau, negu priemones vystytis idėjinėje ir religijos srityje. Jei kai kurios rytų tautos niekina mūsų civiliziciją, tai tik todėl, kad jos, gaila, joje temato techniką visai nesuvokdamos, kad pastaroji glūdi tautos masės mokslinio pažinimo ir moralino susiformavimo junginyje. Iš to yra ne mažiau tikra, kad techinka yra civilizacijos sudedamasis elementas ir, be abejo, akivaizdžiausias. Galima sakyti, kad ji yra žmogaus jėgos ir jo karališkosios padėties, kurią jis pasaulyje turi, pasireiškimas. Ji liudija apie jo kūrybą ir jo išradingumą. Žmogus yra išradėjas įrankių, kuriuos jis stato tarp savęs ir gamtos. Iš šios elementarios technikos, žmogaus laisvės pasaulio akivaizdoje pirmojo apsireiškimo, gimsta civilizacija.

Technika sudaro meno pagrindą kaip mokslas. Jeigu civilizacija yra pirmiausia žmogaus reakcija į gamtą, tai turim pasakyti, kad menas čia turi svarbią vietą. Kas gi yra menas iš tikrųjų jei ne, pagal garsųjį Bacono apibrėžimą, žmogus pridėtas prie gamtos, — homo additus naturae? Menui yra būdinga, kad jis yra nuostabi bendravimo priemonė ne vien su žmonėmis, bet ir su visa gamta: menininkas yra visuotinės simpatijos būvyje. Menas mūsų padaro tam tikrą rūšį visuotino asmens, brolio visiems kitiems

asmenims, kuriam visa, kas yra žmoniška, nėra svetima. Tuo pačiu metu menas išlaisvina tiek iš egoizmo, tiek iš utilitarizmo. Menininkas pasiekia po ilgų svarstymų pirminio natūralumo regėjimo ir sugeba atrasti gamtoje tai, kas yra realiausia ir tikriausia, geriau negu paprastas žmogus, kuris tegalvoja apie savanaudiškumą, geriau negu mokslininkas, kuris deformuoja, nes jis suskaido ir suabstraktina. Nėra genijaus, netgi nė tikro talento, be glaudaus ir budraus sąlyčio su realybe; nėra meno be sveiko pojūčių pratimo, be tam tikro juslingumo, kuris pastato glaudžioje vienybėje su gamta. Menininkas pirmiausia yra vieta, į kurią susibėga daugialypiai pojūčiai. Eilinis žmogus suvokia daiktus pagal save patį ir tik pagal savo naudą. Vien tik menininkas pažįsta pasaulį tokį, koks jis yra tiek savo begaliniame įvairume, tiek daugialypiuose ryšiuose ir giliame vieningume. Meno dėka civilizacija atsikrato per didelio technikos utilitarizmo ir tampa visai nesuinteresuota. Tad civilizacija per meną ir literatūrą geriausiai išreiškia tai, ką ji turi specifiškai originalaus ir giliai žmoniško.

Apie mokslą taip pat, kad ir kita prasme, būtų galima pasakyti, kad jis yra žmogus pridėtas prie gamtos. Ir jei kiekviena civilizacija prileidžia tam tikrą pažinimo laipsnį ar bent žinojimo pastangą, apie mūsų vakarų civilizacijas galima sakyti, kad joms ypačiai yra būdinga mokslinė dvasia. Graikų stebūklas rėmėsi empyrinio ir praktiškojo žinojimo išvystymu, įgytu laisva ir nesuinteresuota pažintimi. Čia mes esame graikų paveldėtojai ir mūsų civilizacijos aiškiausias bruožas yra mokslinio žinojimo pirmavimas. Kai kurie yra mokslinę tiesą laikę aukščiausia kiekvienos civilizacijos norma. Toks yra Brunschwicg. Jam yra tik vienas tiesos tipas — mokslinė tiesa; vienas įrodymų tipas — mokslinis įrodymas; viena patikrinimo priemonė — mokslinis patikrinimas. Ne tikėti, bet patikrinti, — toks yra jo šūkis. Civilizacija progresuoja tik tiek, kiek ji moksliniu pažinimu po truputį pakeičia grubų antgamtinį tikėjimą. Civilizuoti, be abejo, reiškia sudvasinti, bet tik tai yra dvasiška, kas yra intelektuališka. Pats moksliškumo, taigi ir dvasiškumo tipas, yra matematika [8]). Taigi tik tie civilizuoti, kurie pajėgia pasinaudoti fizikos — matematikos metodais. Vienose aistringose diskusijose, įvykusiose Union pour la vérité, filosofas Brunschwicgas ir mokslininkas Borel sutiko prileisdami, kad nenuosaikumo grėsmė, kuri tamsina mūsų civilizaciją, ateina iš to, kad auga atstumas pačiame žmonijos viduje tarp pažangiosios grupės ir masės. Žmonija tokiu būdu yra suskilusi į dvi nelygias dalis. Vieni, menka mažuma, gali pasisavinti pozityvaus žinojimo rezultatus arba bent suprasti jų metodus, — tai yra civilizuotieji. Kiti, visi kiti, yra panašūs į barbarus, kurie stato į pavojų mūsų civilizacijos ateitį. Sutikdamas su visais spiritualistais Brunschwicg nurodo, kad pavojus, kuris grėsia kiekvienai civilizacijai yra egoizmas ir individualizmas. Jam viena tik matematika, mus supažindindama su nuo mūsų individualybės nepriklausoma tiesa, sugeba išrauti pačias antropomorfiško egoizmo šaknis ir mus pakelti į tikrą dvasinį gyvenimą, kuris įsikūnija visuotinumo ir bendruomeniškumo vertybėse. Taip sakydamas, jis supranta, kad būtų galima laikyti, jog yra „proto amžiai“ ir kad daugelis tų, kurie gyvena tuo pačiu laiku kaip ir mes, dvasinėje plotmėje nėra mūsų bendralaikiai. Šalia tikrai subrendusių, mums sakoma, yra tokių, kurie yra išlaikę aštuonerių metų protinį subrendimą. Tada civilizacijos problema atrodo bauginanti, bet verta ją išaiškinti. Reikia sužinoti, kaip bus galima įvesdinti individų masę į metodus ir į mokslinio pažinimo dvasią. Teoriškai mokslo, ar tiksliau mokslinės dvasios pažanga ir civilizacijos pažanga yra sutapdomos. Ar mes savo ruožtu galime priimti tokį sutapdymą?

Apskritai iškeltasis klausimas yra ne kas kita, kaip mokslinės dvasios vaidmuo iš vienos pusės ir religinės bei moralinės dvasios vaidmuo iš kitos civilizacijos darbe. Istoriškai gi yra lengva įrodyti, kad religijos suvaidino didžiausią vaidmenį civilizacijos raidoje. Galima netgi sakyti, kad jos buvo būtinos mokslų pažangai. Be abejo, jei moralės negalima grįsti mokslu, tai mažų mažiausia reikia pripažinti, kad tas, kuris praktikuotų visas kantrumo, nusižeminimo ir bešališkumo dorybes, kurių reikalauja moksliniai ieškojimas ir atradimas, jau turėtų aukštą moralę [9]). Visai teisingai šių laikų logikas Goblotas galėjo teigti, kad mokslinę dvasią sudaro dorinės ypatybės. Pasakykime tatai aiškiai: anaiptol nesuplakant matematikos ir dvasiškumo tenka pripažinti, kad pati mokslo pažanga iš anksto prileidžia ir logiškai reikalauja tam tikro dvasinio idealo, be kurio nesuinteresuotas tyrinėjimas net būtų neįmanomas [10]). Iš tikrųjų mokslų pažanga buvo visuomet susijusi su moralės ir religijos pažanga. Ypačiai ryškiu pavyzdžiu galima imti eksperimentinių mokslų raidą, kuri didžiausia dalimi priklauso nuo atsidavimo dalykui ir nusižeminimo dvasios, už kuriuos reikia dėkoti krikščionybei. Boutroux ir ypačiai Duhem yra įrodę, kad eksperimentinių mokslų moderniausia forma išsivystė iš krikščioniškos dvasios. Tą tvirtina juristas Hauriou, kuris konstatuodamas, kad stebėjimo metodas, nors atrastas ir naudotas Aristotelio, savo vaisių davė tik 2000 metų vėliau, daro išvadą: kuo išaiškinti šį pasivėlavimą, jei ne krikščioniškos moralės reikalingu prisisunkimu, kad Europos gyventojai galėtų duoti pakankamą kiekį nuoširdžių mokslininkų, nusižeminusių prieš faktus [11]). Tatai dar nereiškia, kad religija veikia civilizaciją tik per mokslinio vystymosi tarpininką. Tuo tik pabrėžiama, kad mokslas, nebūdamas paskutinė priežastis, pats prileidžia religinės dvasios reikalą. Bet sociologinės studijos pakankamai įrodė, kad religijos ir valstybės pažanga buvo tiesiogiai surištos. Labai dažnai religinis išsivystymas yra pradžioje civilizacijos žydėjimo. Atsitinka netgi, Islamo atvėju, kad civilizacija gimsta išimtinai iš religijos. Arba, paėmus pavyzdį, kuris pasikartoja daugelyje civilizacijų, galima matyti dažnai tamprų ryšį tarp žemės darbo ir išsiru-

tuliojimo tiek ritualinių apeigų, tiek dvasininkijos organizacijos. Istoriškai daugelis civilizacijų iš pradžių pasirodo kaip išsivystymas kurios nors ritualinės organizacijos. Maždaug visur dvasininkas buvo pirmasis mokytojas, o religija yra beveik visur pasirodžiusi galingiausias dvasinis ryšys. Daugeliu atvėjų religija viena tik pajėgia jungti civilizaciją ir ją išlaikyti. Vienas istorikas [12]) nustatė, kad krikščionybė sukūrė Europą, ir kad tik ji viena tegalėjo ją perdirbti. Jei būtų galima kalbėti su pagrindu apie Europos civilizaciją, tai tik krikščionybės dėka. Iš to netektų daryti išvados, kad skelbiame mokslui kažkokią tai panieką. Priešingai! Sunku matyti, kad kai kurie skelbia mokslo nusilpimą ir bankrotą, džiaugdamiesi irracionalia bei fideistine religine mirtimi, kai kiti smerkia religiją mokslo vardu. Jei užtektų laiko, mielai įrodyčiau, kad religinė ir mokslinė dvasia privalo viena kitai padėti. Be intelektualinės kultūros ir be mokslinės dvasios religijai yra pavojaus visuomet išsigimti į prietarus; be religinės dvasios mokslas stokoja sielos, rizikuoja prarasti savo bendruomeniškumo ir visuotinumo idealą ir išsigimti į paprastą utilitarinę techniką [13]).

Įvairūs dvasiniai veiksniai, kuriuos ką tik išnagrinėjome suteikia tam tikrą toną visuomenei, stiliaus vienuma anot Nietzsches įkvepia tvarką. Šios tvarkos realizavimas yra teisė. Aukščiausioji reikšmė, kurią priskiriame teisei, nenustebins, jei prisiminsime, kad savo pačia kilme žodis civilizacija (civitas) turi savyje iš esmės valstybinės tvarkos idėją, tam tikro susitvarkymo laike mintį. Tarp grynai dvasinių vertybių iš vienos pusės ir politinių, ekonominių ir socialinių reiškinių jėgos iš kitos pusės, teisė yra būtinas tarpininkas. Nebūdamas nė grynas idealistas, nė grynas realistas teisininkas stengiasi pritaikyti moralės taisykles socialiniams reiškiniams. Moralės negalima tiesiogiai taikyti socialinėms jėgoms. Ji yra reikalinga teisės tarpininkavimo. Todėl apie teisę, teisingumo saugotoją, galima pasakyti, kad ji yra tam tikra rūšis moralės idealo suloginimo. Teisė viena prasme yra dvasinio elemento įsikūnijimas laikiname socialiniame, o Leibnizas, ją aptardamas „moraline galia“, gerai suvokė jos autonomišką charakterį. Iš moderniųjų mokslinikų Gurvitchas geriausiai išnagrinėjo „teisiniame patyrime“ šį dvasinio ir laikinio veiksnio ryšį. Galima būtų skirti schematiškai ir grubiai tris plotmes: moralinę — filosofinę, socialinio reiškinio jėgų, — sociologinę ir teisės, — „tarpininko“ (platoniškąja žodžio prasme). Teisininkas, panašus į Timeejaus dievaitį (démiurgą), stengiasi sumoralinti visuomet kiek galima įvykius. Įsmeigęs akis į moralinių idėjų pasaulį, jis mėgina mūsų socialiniam gyvenimui pritaikyti tvarką ir harmoniją, kurios viešpatauja tarp šių idėjų, bet tiek, kiek tai leidžia socialinių dalykų prigimtis. Tokiu būdu teisė nėra nė griežtai dvasinis idealas, nė grynai sociologinis faktas, bet moralė prisitaikanti prie socialinės realybės. Tam tikru laiku ir tam tikroj vietoj jėgos reikia priimti tokios, kokios jos yra. Veltui norėtume jas pašalinti. Bet kiekviena jėga stengiasi apvaldyti kitas, visai su jomis nesiskaitydama. Teisės vaidmuo yra tvarkyti visas tas jėgas ir jas atsverti vienas kitomis. Teisininkas viena prasme yra netgi civilizatoriaus tipas, jei teisinga yra, kad civilizuoti reiškia laikiniuose dalykuose įkūnyti dvasinius dalykus.

TEORIJOS

Civilizacija priklauso ne tik nuo faktų, bet ir nuo filosofinės minties, nuo jų sąmonės. Dažnai tautos mažiau skirasi tuo, kuo jos iš tikrųjų realybėje yra, kiek iš savo istorijos ir kultūros susidarytąja idėja. Tad mano rašinys būtų perdaug nepilnas, jei trumpai neperžvelgčiau reikšmingiausias koncepcijas. Pagal tai, kas daugiau ar mažiau pabrėžiama išimtinai gamtiniai ir prigimtiniai elementai, ar dvasiniai veiksniai, pamatysime, kad susikerta dvejopos tezės. Vieniems rasė ir žemė yra apsprendžią veiksniai. Nėra vienos civilizacijos, bet civilizacijų eilė, kurios gimsta, gyvena ir miršta be tarpusavio ryšio. Kitiems kultūriniai ir laisvi veiksniai, vienu žodžiu — žmoniški, turi pirmenybę. Iš pradžių žmogų valdo žemiškos ir rasinės jėgos; po truputį pastarasis išsilaisvina ir šis išsilaisvinimas yra pati civilizacija. Prieš partikuliaristus, kurie pabrėžia skirtumus ir įvairumą, priešinasi universalistų koncepcija, vienintėlis ir vienos apspręstos krypties žmoniškos pažangos veiksnys. Savo minčiai griežtai apibrėžti parinksiu keletą pavyzdžių, pirmiausia iš Vokietijos, paskui Prancūcijos, visai nepretenduodamas jokiu būdu duoti išsamią germanų ir prancūzų sielos analizę.

Norint suprasti dabartinį civilizacijų konfliktą, reikia grįžti visų pirma prie Hegelio teisės ir valstybės teorijos, kuri buvo tarpininkė tarp švietimo amžiaus racionalizmo ir romantiškojo 20-jo amžiaus pradžios misticizmo. Hegeliui, kaip ir Auguste Comte'ui individas tėra vien abstrakcija, bet skirtingai negu pozityvizmo kūrėjui, konkreti realybė jam nėra žmonija, bet valstybė, objektyvios Dvasios įsikūnijimas. Taigi nėra žmonijos vienos, visuotinos, ieškančios visuotinai galiojančios teisės, bet įvairūs įsikūnijimai Dvasios, Dieviškojo principo, skirtingose tautose. Vietoj skelbiamo teisinio dirbtinio ir abstraktaus universalizmo, atsistoja tautų, suprantamų „dvasinių visumų“ idėja, kurios teisę padaro priklausomą nuo savo gilaus gyvenimo ir kurios kiekviena sau ją susikuria pačios susiroganizuodamos valstybėmis. Prieš individualistinę sutarčių teoriją, atmestą kaip buržuazinę ir abstrakčią, taip pat prieš pozityvistinę ir humanistinę teoriją, Hegelis pastato organišką tikrosios teisės koncepciją, kuri tebus tuo, ką tauta tam tikru savo istorijos momentu laiko teisinga. Teisė yra ištisai kuriama valstybės ir jos esminė funkcija yra iš individo padaryti realybę, jį įjungiant į jo tautos konkrečią visumą. „Nuo to momento teisė tebus būdas, pagal kurį tam tikra tauta, tam tikrose aplinkybėse, realizuoja gyvą vienybę tarp savo visumos ir savo dalių“ [14]). Ir kadangi tautoje individai nėra lygūs atomai, bet sudaro

natūralias hierarchines grupes, kurios yra visumos dalys, teisė gali būti labai tiksliai aptarta „visuma organiškų ryšių, susijusių su tam tikra tauta“. Ji yra tai, kas riša dalis prie visumos ir jas pajungia visumai. Tai yra individo įjungimas į valstybės konkrečią visumą. Jei, kaip mėginau įrodyti, teisinis elementas yra esminis civilizacijos sąvokos veiksnys, tai galima matyti tokios koncepcijos svarbą. Tai yra pilnas visuotinis ryšių nutraukimas su natūraline teise, kuri susijusi su asmens prigimtini, kurią Hauriou aptaria, kaip žmonių giminės teisę. Kadangi tautų genijai yra įvairūs, tai ir visos civilizacijos yra originalios, tai yra, — visai nesuvedamos vienos į kitas. O geriausias režimas kiekvienai tautai bus tas, kuris geriausiai įjungia individą į bendruomenę, tas, kuris, taip pasakius, juos sudievina, priversdamas juos dalyvauti visumos gyvenime.

Šią mintį, kad žmonijos istorija tėra sudaryta iš įvairių civilizacijų, kurios iškyla, išsiskleidžia ir nyksta, galima rasti dar aiškiau išreikštą Nietzsches irracionalizme. Čia nieko panašaus nėra į Hegelio sistemingumą: tai gyvenimo, besipriešinančio protui, triumfas. Nietzsche pagimdo kiekvieną civilizaciją iš nesąmoningo (*inconscient*). Tai būdinga vokiečiams. Tuo pat būdu, kaip gyvenimo teorija, biologiškai suprasta, privalo išaiškinti, kaip iš sujauktos masės išeina keletas aukštesnių rūšių, taip civilizacijos teorija privalo įrodyti, kaip žmonių elitas gali iškilti iš neasmeninio kolektyvo gelmių. To elito ir yra kuriamas visas dvasios ir valios gyvenimas. Šis elitas, kartą sukurtas, duoda civilizacijai savo toną, ir kaip sako Nietzsche, savo stiliaus vienumą. Šis elitas, antžmogiai, iš tikrųjų privalo pagaminti kiekvienai civilizacijai normas, kurios jai duos iš pradžių visą jos jėgą ir vertę, bet kurios menkės proporcingai, kiek masė savo žemumu viską niveliuos. Kiekviena skirtinga civilizacija yra elito sukuriama, masės numarinama. Tokiu būdu tiesa Nietzschei yra, kaip tai nuostabiai išnagrinėjo Andleris [15]), didelis vaizdingas norminis tikėjimas, kuriuo gali maitintis viena epocha, tai vertybių stalas, iš kurio ji gali daryti įstatymus. Šie įstatymai verti tiek, kiek yra verti juos sudarą žmonės. Todėl antžmogiai yra kiekvieno dalyko matas. Teisingumas glūdi normose, kurios tvarko civilizaciją. Antžmogiai kuria teisingumą. Kiekviena civilizacija yra, taigi, uždaras organizmas, iš anksto nulemtas tam tikram gyvenimui. Todėl, kai Nietzsche tvirtina, kad žmogus yra visų dalykų matas, ar netenka derinti šią formulę prie universalistų minties, kai tai imtų nagrinėti prancūzas. Klausimas eina ne apie žmogų savyje, apie protingą, visur tokį pat esantį gyvulį, bet apie antžmogius, kurie įstengia sugauti kosmines energijas ir sukurti mitus, kurie įstengia sukurti mitus, kurie civilizacijai suteikia jos savitą formą. Tad turima herojiška civilizacijų koncepcija, nes tik vieni herojai gali jas kurti ir išlaikyti, dauguma, priešingai, būtinai bus jų žlugimo kaltininkė.

Nietzsches skelbiamos mintys buvo aiškinamos ta prasme, kad tai, kas sudaro tikrąją žmogaus vertę, nėra izoliuojančios dvasios veiklumas, bet jos dalyvavimas visuotino gyvenimo ritme. Tarp naikinančios dvasios ir kuriančio gyvenimo yra priešingybė. Modernioji civilizacija rieda į savo pražūtį, nes ji pasirinko dvasią; reikia evoliucijos tėkmę pakeisti ir iš naujo semtis visą jėgą ir energiją vitaliniuose šaltiniuose. Daktaras Prinzhornas paskelbė: „Išsigimusio civilizuotojo intelektinė hipertrofija ir jo gyvybinių pagrindų siaurumas būtinai stumia į izoliavimosi pavojų“. Klages [16]) ypačiai pastūmėjo šias mintis į kraštutinumą. Jam dvi viena kitai priešingos ir nesuvedamos jėgos yra pasidalinusios visatą: gyvenimas ir dvasia. Dvasia yra grynai kritiškas principas, ardąs ir neigiąs. Žmogus, kiek jis yra dvasinė būtybė, vaduojasi iš gamtos, laužo su ja ryšį ir teigia pats save, kaip izoliuotą būtybę. Gyvenimu, priešingai, žmogus įžengia į bendravimą su žeme, augalais, gyvuliais ir kitais žmonėmis, jis dalyvauja pačiame c o s m o s o ritme. Žmogus, kaip vitalinė būtybė, yra visuotinio bendravimo būvyje. Dvasia pabrėžia save, — gyvenimas atsiduoda. Tad dvasia lėtai laimėjo. Jau žydų ir krikščionių monoteizmas, garbindamas vieną Dievą, pasitraukė nuo vitalinės srovės. Tikros religijos, priešingai, garbina dievus ištryškusius iš žemės, iš tautų sielos. „Kas ieško Dievo, neras dievų“, rašo Klages, o Prinzhornas kreipiasi į tuos, „kuriems kraujo balsas kitaip skamba ausyse, negu azijatiškos knygos eilutės“. Todėl svarbu grįžti prieš srovę, reikalauti gyvenimo teisių ir atstatyti vietoj dvasinės tvarkos teisingą vitalinę tvarką.

Tuo būdu mums atsiveria nacionalsocializmo filosofinė kilmė ir jos sąskambis daugelyje atvėjų su germaniškumo dvasia. Užsibrėžtas darbas yra didelės apimties: sukurti naują civilizaciją, grindžiamą *etniniais ryšiais, kuri dvasią laiko tik* kraujo tarnu. Tad nacionalsocializmas kraują priešpastato prieš intelektą ir atvaizduoja, santykyje su proto aktyvumu, mūsų gyvenimo organišką ir konkrečią pilnatvę. Intelektualizėdamas žmogus izoliuojasi ir išsigimsta, o išlaikydamas sielos ryšį su gamta, jis atsigaivina. Todėl pagrįstai *Hitlerio revoliuciją buvo galima nusakyti* kaip „revoliuciją prieš protą“. Pats Hitleris yra sušukęs: „Reikalas ėjo apie gyvenimo revoliuciją prieš formulę, apie sielos revoliuciją prieš proto tironiją.“ Ūkiniai partijos teoretikai tautą grindžia rase, o rasę — žeme. Atbudimas organinių galių yra esminė tikro atgimimo sąlyga. „Reichas yra etninė valstybė: kraujas ir žemė yra visuomet atnaujinamo vokiečių tautos gyvenimo šaltinis“, — toks yra ketvirtas pagrindinis III Reicho konstitucijos principas. Tai ryšio atnaujinimas su elementariu gyvenimu. Naujai civilizacijos koncepcijai realizuoti germaniška siela geria iš pirminių egzistencijos šaltinių.

* * *

Prieš šiuos teigimus, kuriems civilizacijos tėra gyvi organizmai, be ryšio vieni su kitais, randame grynai prancūziškus teigimus, kurie pabrėžia civilizacijos vienumą. Prancūzas mielai priima civilizaciją kaip kovą dvasinių veiksnių su materialiniais elementais ir jų lėtą pergalę, kaip

žmogaus viešpatavimą. Jam civilizuoti reiškia sudvasinti ar dar tiksliau-humanizuoti. Prancūzijoje civilizacija ir humanizmas eina ranka rankon kartu ir dažnai sutampa. Tai jau matėme geopolitikos atvėju. Ratzeliui civilizacija yra visa ištisai apsprendžiama žemės; Vidal de la Blache, priešingai, civilizacija yra kova su kliūtimis, kurias gamta pasėjo po žmogaus kojomis. Todėl Prancūzijoje buvo galima kalbėti apie tikrą „geografinį humanizmą“. Bet prancūzui ši koncepcija yra dviguba. Jam civilizuoti reiškia humanizuoti pasaulį iš vienos pusės, jam duoti žmonišką veidą, humaninti socialines jėgas, iš kitos pusės, kad politinė ir ekonominė bendruomenė būtų po truputį sudvasinama. Iš čia dvi civilizacijos linkmės, kurios kartais skiriasi, bet didesnę laiko dalį eina kartu ir glaudžiai susijungia.

Visų pirma prancūzas skiria, jei netgi ne priešpastato, gamtos pasaulį ir civilizacijos pasaulį. Jam „civilizuota“ žmonija skiriasi nuo gamtos ir priešinasi prieš nekultyvuotą būvį tų, kurie jam dar pajungti. Prancūzijoje civilizacija prasideda su kulinarijos menu: gastronomija sudaro jos dalį, lygia dalia mada ir mandagumas. Šia prasme civilizacija pažymi nekultyvuotos gamtos sušvelninimą ir papročių gražinimą. Dažnai sakoma: prancūziškame sode pirmykštė gamta pranyko ir užleido vietą žmogaus veido spindėjimui. Savotiškai puikioj poemoj apie kaimietį ir gamtą Ramuzas parodo, kad prancūzų civilizacija tolsta nuo gamtos proporcingai liaudamasi būti kaimietiška. Kaimietis, sako Ramuzas, yra pradžios žmogus, pirmykščių galių žmogus, žmogus, koks jis buvo, kokiuo jis gal būt bus priverstas vėl kada tapti, — elementarus ir pilnas, „kaimietis yra žmogaus rūšis, kuris atėjo į pagelbą esminiuose žmogaus reikaluose... ir aš priduriu, tas, kuris viską ima tiesiog iš gamtos savo reikalavimams patenkinti. Nes mašina jau yra industrinė, o kaimietis, kuris naudojasi mašina, stengiasi pasidaryti mechaniku [17]). Taigi kaimo gyvenimas yra labai senas gyvenimas, iš kurio išėjo labai sena civilizacija, dar pajungta gamtai. Bet dėka technikos žmogui pavyko po truputį apvaldyti gamtą ir beveik iš jos išsivaduoti. Užuot jai paklusęs, jis išnaudoja ją; vietoj gauti jos antspaudą, jis įspaudžia jai savo žymę. Didelė šiolaikės epochos drama yra, kad žmogus yra beperžengiąs iš savo pirmykščių galių į antraeiles, iš savo tiesioginių galių į netiesiogines ir negalima žinoti, kur jų išnaudojimas jį nuves. Taip suprasta civilizacija turėtų tik vieną tikslą: užtikrinti žmogaus viešpatavimą pasaulyje. Tad ir suprantama, kodėl Prancūzijoje civilizacija maišoma su humanizmo pažanga. Gi iš žmogaus padaroma visų dalykų matas — ne iš antžmogio, bet iš abstraktaus žmogaus, žmogaus savyje, — ir apsiribojama tuo triumfuojančiu humanizmu, kuris „prisiima žmogaus liemenį tik tam, kad iš jo padarytų visatos matą“. Ir jei stebuklingai saugojamam saiko ir pusiausvyros jausmo prancūzui technika neapsuko galvos, vis dėlto reikia pripažinti, kad nuo Descarto, ypačiai Prancūzijoje, yra įsigalėjusi civilizacijos mistika, suprantama, kaip visų žmonių sąjunga, siekianti apvaldyti ir pasisavinti visatą. Ši koncepcija rado savo griežčiausią išraišką Saint-Simono industrializme. Saint-Simonui istorija turi prasmę, o civilizacija yra istorija. Žmogaus pažangos esmė glūdi bendruomenės dvasios išsivystyme ir kovos bei antagonizmo dvasios žlugime. Karas, kuris sumaišė anksčiau izoliuotas tautas, buvo suvienijimo veikėjas — taigi ir civilizacijos. Antagonizmas praryja pats save; jis turi baigtis visuotine bendruomene. Po militarinio antagonizmo režimo privalo sekti industrinis sąjungos režimas. Taika už produkciją ir per produkciją, — tokia yra Saint-Simonizmo centrinė mintis. Saint-Simonas jau buvo pasakęs, kad žemės rutulys pradeda teikti tik didžiulės dirbtuvės vaizdą, kur visi pramoninkai susijungę bendrai dirba. Pasaulinė sąjunga, pasauliniams dideliems darbams ir visatos išnaudojimui pasiekti, — tokia yra civilizacijos prasmė. Jos pagrindas, pagal Saint-Simoną, — padaryti žemės rutulį „keliaujamą ir gyvenamą kaip Europą“.

Humanizuoti pasaulį, be abejo, bet taip pat humanizuoti ir visuomenę; — štai kita linkmė, ir neabejotinai esmingiausia daugeliui pracūzų. Čia dar kartą istorija turi prasmę ir yra civilizacija, nes civilizuotasis ne tik yra priešybė gamtiniam, bet dar ir primityviam. Prancūzas turi tam tikrą žmogaus idėją: žmonija jam išeina lėtai iš pirmykštės tamsos ir po truputį realizuojasi. Šis progresas ir yra civilizacija. Todėl jis mielai pavadins barbarais tuos, kurie turės kitokią žmogaus koncepciją negu jis. O ši žmogaus koncepcija vis-à-vis visuomenės yra panaši į tą, kurią matėme vis-à-vis gamtos: išlaisvinti individą iš bet kokios išviršinės prievartos. Civilizuoti reiškia išlaisvinti. Renouvier šiaip aptaria civilizaciją: „Valstybės laisvas gyvenimas ir paties žmogaus valdymasis“. Viename neseniai pasirodžiusiame miglotame veikale apie „Teisės ir valstybės krizę“, įkvėptas revoliucinės ir individualistinės ideologijos italas Silvio Trentin, sušunka: „Kas gi yra civilizacija, jei ne užsispyrusių, niekuomet nepertraukiamų ir neišsemiamų pastangų, kuriomis įsitvirtina ir suspindi žmogaus asmens aukščiausioji vertė, dėka kurios individas atsistoja prieš grupę autonomiškos celės pavidalu, negrąžinamai nepalenkiamas bet kokiam vergiškumui“ [18]). Aš suscheminsiu, tačiau neiškreipsiu, jei aptarsiu civilizaciją Prancūzijoj įprastine prasme kaip nuolatinę pastangą išlaisvinti individą. Civilizacija yra ne tik pastangos humanizuoti gamtą ir ją padaryti žmogui gyvenamą, ji yra dar ir ypačiai humanizacija politinių, ekonominių ir socialinių faktų. Mes žinome, kad būtinas tarpininkas šitiems faktams suteikti žmogaus veidą yra teisė. Todėl nėra stebėtina, kad prancūzas, labiausiai civilizuojanti būtybė, yra iš esmės teisininkas. Civilizacija per teisę, — toks galėtų būti prancūzų krašto šūkis ir galėtum sakyti, kad visa teisės pergalė buvo Prancūzijos laimėjimas. Galėtume tad prancūzų civilizacijos esmę pavadinti teisiniu universalizmu. Dar giliau, jei su Nietzsche prileisime, kad tautos civilizacija matosi tik jos są-

žinėje, kurią vadiname jos filosofija, turėtume pasakyti, kad Prancūzija save suvokia humanistinės ir universalistinės formos nacionalizme.

TIKROJI CIVILIZACIJOS KONCEPCIJA.

Tokiu būdu mūsų ilgas nagrinėjimas atskleidė mums, iš vienos pusės gamtinius bei prigimtinius elementus ir jų teorijas, kuriomis grindžiamas daugelyčių ir mišrių civilizacijų nuoseklumas, o iš antros pusės, dvasinius ir laisvus veiksnius ir jų teorijas, kurios pasirūpina tais veiksniais. Dabar tenka atskleisti teisinga civilizacijos idėja. Norint aiškiai pasisakyti, mums atrodo, kad prancūziškoji koncepcija turi savy tiesos esmę, tik su sąlyga, kad ji būtų dvejopai papildyta. Prancūzas, dažniausia yra žmogus, visas žmogus, bet tik žmogus: civilizacija jam reiškia nuolatinę pastangą suhumaninti gamtą ir socialinį gyvenimą, duoti gamtai ir visuomenei patį žmogaus veidą — ją sutapdina su humanizmu. Toksai koncepcijos išbaigimas nėra būtinas, bet yra galimas — pasaulis aiškus, minties kiaurai permatomas, be misterijų ir gelmių. Dargi, pratęsus tai iki kraštutinumo, gautume savotišką humanizmo misticizmą, kuris, atmetęs visa, kas antgamtiška, padarytų iš žmogaus dievą ir tematytų civilizacijoje tik autonomiškos žmonijos totalinį išsiskleidimą. Šiam dvigubam pavojui išvengti reikia likti nuolatiniame kontakte su tuo, kas yra žemiau žmogaus, kaip ir su tuo, kas yra aukščiau jo, o civilizacija gali sumišti su humanizmu tik su sąlyga, kad pakeistų perdaugelio mūsų bendralaikių uždarą humanizmą atviru humanizmu ir kartu, jei taip galima sakyti, iš viršaus ir iš apačios. Tatai ir lieka bebaigiant mums įrodyti.

Visų pirma svarbu pabrėžti, kad tradicijų ir žemės skirtingumai sudaro civilizacijų įvairumą ir kad šis įvairumas yra nesumažinamas. Galiausioj išvadoj — privatus gyvenimas sudaro civilizacijos patį pamatą: jis gali išlikti toks pat įvairiausių režimų laiku, kaip tai įrodo, pavyzdžiui, prancūzų kaimo istorija, ir jį liesti reikia bet kada tik su didžiausiu atsargumu. Pradėdamas jau sakiau, kad kiek žmogus yra begaliniai pranašesnis savo dvasia, tiek jis savo kūnu yra gamtos dalis. Kiekviena civilizacija, kuri tai užmiršta, veikiai pradeda silpnėti ir žūti. Tas ir išaiškina, kodėl aukščiausios civilizacijos, dažniausiai labiausiai nutolusios nuo gamtos, yra mažiausiai atsparios. Gal būt, šiuo metu mums reikia grįžti prie to, ką mielai pavadinčiau žemiška civilizacija (terre à terre). Visais atvėjais modernioji civilizacija perdaug vertina žmogaus viešpatavimą ir nepakankamai jo priklausomybę. Ar žmogus, tikėdamas, kad gamta yra jo nuosavybė, neatsisako, ką ji jam duoda brangiausio, — žmogaus paslapties prasmės. „Kaimietis, rašo Ramuzas, gyveno visai apgyventame pasaulyje ne tik jo ir į jį panašių, be to, ir vienos didžiosios Būtybės.“ Kyla klausimas, ar modernioji civilizacija, perdaug techniška, neveda į gamtos paneigimą, nors ir iš jos imtomis priemonėmis. Jei technika yra išlaisvintoja, yra pavojaus, kad ji gali būti ir pavergėja. Ar dabartinė krizė nekyla visų pirma iš civilizacijos, kuri nusilpnina žmogų ir jame pagimdo didelį lėkštumą, jį atplėšdama nuo gyvenimo šaltinio. Norėta aptarti „civilizuotąjį mentalitetą“ kaipo priešingą „vaiko mentalitetui“ (Brunschwicg) ir „primityviam mentalitetui“ (Lèvy-Bruhl). Jei civilizacija remtųsi abstrakčia logika ir brendusiu amžiumi, ji būtų visai negyvastinga. Nesutinkant su klaidingu rousseauizmu, galima drąsiai sakyti, kad būtų labai apgailėtina matyti gamtos žmogų pranykstantį po civilizuotu žmogumi. Yra prigimtinių ir vaikiškų vertybių, kurių išnykimas būtų žmonijai nuostolis. Tikras civilizuotasis turi išlaikyti vaikišką giedrumą, taip artimą gamtai, kurį taip dažnai apdainavo Péguy; jam reikia ypačiai jausminio gyvenimo šviežumo ir grynumo. Dvasia, užmiršusi savo esminę priklausomybę nuo kosminių jėgų, greit nublunka ir paklysta. Tai jau minėjome meno atvėju: be tampraus ir bendro ryšio su tikrove, be tam tikro naivumo, kuris yra toks pat kaip vaikystės ir tikrų primityviųjų, be intymaus ir gilaus sąlyčio su gamta — nėra civilizacijos. Apskritai, norint būti civilizuotu, reikia mokėti dalyvauti visose gyvenimo formose. O tai, ką Lévy-Bruhl pavadino dalyvavimo logika, gal būt, yra tik metmens ir pirmieji giliausios bendrystės ir aukščiausios pažinties nedrąsūs prasitarimai [19]). Nepakanka norėti valdyti pasaulį technika arba mokslu jį pažinti; visam jo paslaptingumui atskleisti reikia jį respektuoti ir su juo įeiti į politinius pašnekėsius. Ne mes jį sukūrėme, tad ir reikia nuolatos mokėti jame atrasti tą didžiąją Būtybę, apie kurią kalba Ramuzas. Šiam nepabaigianam sąlyčiui išlaikyti, gal būt, menas bus mums naudingesnis negu mokslas. Dažnai buvo minima, kad kur politinis pojūtis silpnėjo, ten civilizacija buvo pakeliui į išnykimą [20]). Be to, pažeminama ir paniekinama tas, kuriam tik duodama. O kartais yra daugiau tikros artimo meilės mokėti priimti, kaip duoti. Vienintėlė gyva civilizacija yra ta, kuri atsiduoda, bet taip pat ta, kuri moka priimti ir praturtėti kitų kontakte, visų kitų. Ir kadangi civilizacijų santykių problema šiandien yra ypačiai tragiška, kodėl tatai nepasakyti visu aiškumu. Staigūs šuoliai, kurie veikia įvairias tautas, yra ženklas tam tikro vitalinio reflekso, instinktyvios apsaugos prieš civilizaciją, tapusią per aiškiai techniška ir moksliška. Reikia nuolatinės įtampos tarp intelektualinių ir vitalinių galių. Be šito, mokslui, kuris atmeta gyvenimą, tuojau atsako gyvenimas, atmetęs mokslą. Instinkto staigūs šuoliai yra mūsų racionalizmo trūkumų žymė. Istorija įrodo, kad pasaulis yra išmušamas iš vėžių, kai tik Prancūzijoj universalizmas nėra pakankamai realistiškas ir konkretus. Pavojus yra, neužmirškime, lygiai didelis iš abstraktaus idealizmo pusės, kaip ir iš materializmo.

Tokiu būdu žmogus yra pasinėręs gamtoje, sugautas „universalinėje aplinkoje“ solidarume su gyviais ir kosmosu. Bet pati civilizacijos idėja sako, kad žmogus ir pasaulis yra tapsme: objekto nepastovumas yra tiek pat didelis kaip ir sub-

jekto. Savo esme visata yra nebaigta, „atvira neribotam augimui“, pasiruošusi istorijos dramai, kuri ją kokiu nors būdu atskleis jai pačiai. Tada ši istorija turi prasmę, šis tapsmas siekia tikslo. Atrasti ir realizuoti šią prasmę, prisiartinti prie šio tikslo, — toks yra tikrasis civilizacijos darbas. Pasaulis nėra galūtinis ir atbaigtas. Prisidėti prie jo atbaigimo — štai yra civilizuojamasis darbas. Civilizacijos idėja yra suprantama, kaip tam tikra tikslingumo koncepcija, ar geriau — tikslų hierarchija, metafizika. Jei žmogus ir pasaulis yra absoliučiai pajungti Dievui, tad pasaulis yra reliatyviai pajungtas žmogui, kuris reiškiasi aukščiau jo ir jį pranoksta savo dvasia. Taigi viena prasme pasaulis mums yra duotas, bet ne tam, kad darytume iš jo ką norime: jis yra mūsų civilizacinio darbo medžiaga, įformintina pagal tam tikrą tikslą nė trupučio nenukrypstant nuo dvasios direktyvų [21]).

Iš čia matoma gili Vialatoux [22]) formulių reikšmė, aptariančių civilizaciją „pasaulyje veikiančia išmintimi“ ar geriau „idealo įkūnijimo istorijoje rezultatu“. Jokios prasmės negalima teikti civilizacijos žodžiui, teisingai sako Vialotoux, ir jokia civilizacija yra negalima, jei tai nėra suprantama kaip filosofija, kuri galėtų iš vienos pusės skaitytis su žmogaus dvasios santykiais su pasauliu, bet iš kitos pusės — su jo ryšiais su transcendentinėmis realybėmis. Civilizacija yra pats žmogus visame savo sudėtingume. Tad žmogus pats sau yra problema ir to nuo Pascalio niekas negali ginčyti. Žmogus yra ta prieštaringa ir nebaigtoji būtybė, kartu apspręsta ir neapspręsta, kuri turi tą nuostabią galią spręsti savo pačios esmės klausimą. Tikroji civilizacija privalo būti realus žmogaus paveikslas: siekianti, be abejo, tikslo, kuris ją jungtų ir tvarkytų, bet taip pat nuolatos neišbaigta ir tobulintina, nes visados atvira į begalybę. Geriau negu bet kuri tauta prancūzas, atrodo, bus supratęs, kad istorija turi prasmę. Jis gal klydo kartais tikėdamas, kad tai galima užfiksuoti tiksliomis formulėmis. Kaip Maurice Blondel giliai pagrindė, kad jei ir gera yra teikti civilizacijoms civilizacijos idealą, būtų pavojinga šį idealą pateikti kaip apspręstą ir galutinį. Be abejo, galima priimti, kad civilizacijos pastangos siekia aktyvios taikos ir turtingesnės vienybės, bet net tada klausimas nebūtų išrištas dėl mūsų žmogiškos civilizacijos esminio neatbaigiamumo. Iš čia kyla kaž kokia neramybė mūsų civilizaciniame darbe — neramybė, kuri be to yra nuolatinės pažangos šaltinis. Toli gražu neprieinant to lėkštaus pasitenkinimo, kurį nurodo Berdiajevas, tikroji civilizacija privalo ugdyti mūsų nepasitenkinimą, didindama mūsų begalybės troškimą.

Tokiu būdu civilizacijos idėja pasirodo pilnoje šviesoje. Griežtąja prasme civilizacija nėra ir niekuomet nebus sintezė, bet į t a m p a tarp materialinių veiksnių, kurie parodo žmogaus priklausomybę ir dvasinių veiksnių, kurie apreiškia jo galybę ir siekia civilizacijos idealo. Niekuomet žmogui nepavyks jų sujungti, bet juo jis tarp jų bus labiau įtemptas, juo paspartins civilizacijos pažangą. Reikia, teisingai sako Maurice Blondel, nustatyti pusiausvyrą — sakytume įtampą — tarp civilizuojamosios minties ir priešsąmoningo ir antsąmoningo gyvenimo paslaptingos sąveikos. Žmogus privalo priversti gamtą ir dvasią progresuoti vieną per kitą, vieną kito atžvilgiu. Civilizacija nėra nė teoretinė filosofija, nė grynas sociologinis faktas, bet veikianti metafizika, įsikūnijanti visuomet tobulintinose institucijose. Todėl galima ir privalu sakyti, kad civilizuoti reiškia humanizuoti ir kad tikroji civilizacija tegali būti sukurta pagal žmogaus paveikslą, bet tik ta sąlyga, kad susidarytume teisingą žmogaus koncepciją ir išsklaidytume personalizmo dviprasmiškumus, kurie verčia mus pamoti ranka į bendruomeninius reikalus ir pamiršti mūsų esmišką priklausomybę vienam Asmeniui, mūsų absoliutiniam tikslui. Žmogaus asmuo, priimąs konfliktus, kurie jį drasko, išaukštindami, priimlus išviršinei gamtai, be kurios jis nesuvoktų pats savęs, priimąs antgamtę, kuri jį atbaigia, jo nesunaikindama, nėra tas individas, kuris užsidaro savyje, kad pasitenkintų savimi, bet ta prieštaringoji ir neatbaigtoji būtybė, kuri suprato būtinybę būti atydžiam į viską ir visiems atsiduoti, kad pati pasitobūlintų ir realizuotųsi. Civilizacija tad yra žmogaus įspaudas gamtai, bet įspaudas šio neatbaigto ir tąsomo žmogaus. Kitais žodžiais—civilizacijos idėja reiškia, kad viena savo dalimi žmogus gyvena amžinybėje, o kita — jis gyvena laike. Nėra vien klausimo išsivaduoti arba suimti laikinumą amžinume, bet užtikrinti patį pasaulio išganymą. Civilizacija jokiu atveju nesuprastina kaip išsivadavimas, bet viuomet kaip į s i k ū n i j i m a s. Mes galime pasaulį formuoti pagal savo paveikslą tik su sąlyga, kad mes patys formuotumės pagal Dievo paveikslą. Gamta yra Dievo kūrinys; civilizacija yra žmogaus kūrinys, prijungtas prie Dievo kūrinio. Civilizacija tad gali keisti gamtą, bet tik viena sąlyga, kad remtųsi ja pačia. Ji įrodo, kad žemė turi istoriją ir galima būtų sakyti, kad ji yra kai kuriais atvėjais pasaulio dalyvavimas savo paskirtyje. Atsistojęs ant žemės, bet galva danguje, civilizatorius, plėšomas laiko ir amžinybės, stengiasi įjungti amžinumą į laikinumą, nesunaikindamas laiko savotiškumo.

Tai reiškia visai paprastai, kad kiekviena civilizacijos teorija yra nepakankama, kuri nesibaigia filosofija ir kartu Įsikūnijimo teologija. Jei virpanti jaunuomenė, kuri vis labiau šalinasi ir nuo materializmo ir nuo idealizmo ir atranda po truputį dvasinio realizmo vertę, pasirinko Péguy savo mokytoju ir vadovu, tai tik todėl, kad jis nepanoro atskirti dvasinio ir prigimtinio pradų ir suprato ir praktikavo civilizaciją, kaip dvasios įliejimą į prigimtį ir tam tikrą Įsikūnijimo pratęsimą, sąjungą žmogaus ir visos gamtos atpirkimo darbe.

PASTABOS:

(1) Čia apsiriboju tvirtinimais ir trumpais nurodymais. Juos bus galima rasti plačiai išvystytus ir iliustruotus labai gražiame Christopher Dawson veikale Progès et Religion chez Plon (traduction de Pierre Belperson, préface de Daniel Rops).

(2) Paysannes et bourgeoises françaises, par Gaston Roupnel, dans Nouvelle Revue Fèminine, août 1933 p. 126. Verta paskaityti šią studiją, karią tik sutraukiu, kad būtų suprantama kaip prancūzės sukūrė Prancūziją.

(3) Lucien Febvre, La Terre et l'Evolution humaine, p. 434. Plg. taip pat puikų veikalėlį Jacques Ancel Géopolitique.

(4) Gerai įsižiūrėjus — rasės veiksnys yra dar mažiau pastovus, kaip aplinkos veiksnys. Aplinka keičiasi tik labai iš lėto, tik labai reliatyviai veikiant — ypačiai istoriniais laikais — žmonių grupėms. Galimybės, kurias jis teikia bendruomenių gyvenimui, gali miegoti, snūduriuoti ir pabusti arba staiga sukilti. Rasė neatšaukiamai pranyksta be išimtinių atavizmo atvėjų. Be abejo, pagal garsųjį pasakymą. yra daugiau mirusių negu gyvųjų; bet mirusieji mažiau veikia savo krauju, kaip institucijomis ir idėjomis, kurias jie paliko; ir šį veikimą riboja tiek erdvė, tiek laikas. Galima būtų sakyti, kad istorija daug daugiau formuoja rasę, negu rasė kūria istoriją; bet formulė būtų dviprasmė: rasės žodžiui ji suteiktų dvejopą prasmę. Verčiau reiktų sakyti, kad antropologinės rasės skaldosi ir dauginasi į istorines arba etnines grupes, kad etninės susimaišo ir persiformuoja į tautas ir nacijas. Besikaudamos tautos, pažįsta ir perpranta vienos kitas; jos vykdo civilizacijos bendrąją kūrybą; jos siekia susijungti į visuomenę. Žmonija formuojasi ir persimormuoja: mažu pamažu fizinę vienybę, jei tokia buvo, pakeičia dvasinė vienybė, panašumo vienybę pakeičia sąmoningumo vienybė. „Les races et l'histoire, par Eugène Pittord, Avant-Propos de Henri Berr, p. XVI—XVII. Tos pat krypties, plg. Races, Nationalités, Etat, par Le Fur (Alcan).

(5) René Capitant, straipsnis L'idéologie Nationale — Socialiste tilpęs Année politique française et étrangère, oct. 1935.

(6) Negalima rasti nė vienos kultūros neturtingesnės ir labiau atsilikusios kaip bušmenų, Pietų Afrikos medžiotojų. Galima būtų tikėti, kad žmogaus gyvenimas yra suvestas į vien esminius reikalavimus. O tačiau tatai nėra neišvengiamas išviršinių aplinkybių produktas. Tai rezultatas laisvo ir sąmoningo veikimo, kuris pasireiškia menu ir folkloru daug turiningesniu ir originalesniu, negu daugelio pažangesnių tautų. Taip pat poliarinių sricių eskimų kultūra atrodo yra visiškai priklausanti nuo gyvenamos vietos, o tačiau ji yra vienas iš pažymėtiniausių pavyzdžių, kokių begalima žmogaus pergalės gamtos pasaulyje rasti.“ Dawson, Progrès et Religion, p. 55.

(7) Edouard Le Roy, Les Origines Humaines et l'Evolution de l'Intelligence, p. 206.

(8) „Matematikos mokslų turinys yra dvasios pažinimo pagrinde, kaip ir gamtos mokslų, ir dėl tų pačių motyvų: laisva ir naši minties kūryba prasideda epochoje, kurioje matematika žmogui suteikė teisingą tiesos supratima.“ Brunschwicg, Les Etapes de la philosophie mathématique, p. 577. Ir dar: „Pergalės įrankis, kuris įgalino žmogų nuversti išviršinę jaučiamą tvarką, sugriebti gamtos tėkmę, kokia yra ten aukštybėse ir žemėje, yra matematikos analyzė. Čia tikriausia slypi giliausias ir bendra prasme paradoksališkiausias mūsų Vakarų civilizacijos bruožas.“ De la connaissance de soi p. 144. Berdiaeff, Cinq Méditations sur l'existence, p. 46: „Įdomus mėginimas nugalėti bet kokį antropomorfinį pažinimą yra Brunschwicgo filosofija. Tai matematinis idealizmas, kurio pirmtakas buvo Platonas. Brunschwicgui kiekviena biologinių tendencijų filosofija yra antropocentrinė, tačiau matematinės inspiracijos filosofija yra visiškai nesuinteresuota ir švari nuo bet kokio sąlyčio su žmogumi. Todėl matematikos tiesos domina dvasios gyvenimą daugiau, negu gyvenimo prasmės problema, į kurią yra įsipynęs žmogus. Matematinis pažinimas yra sudvasinimas. Filosofija privalo galutinai atsipalaiduoti nuo bet kokių krikščioniškojo žmogaus mito pėdsakų ir jo centrinės padėties visatoje.“ Ir tikrai jokiu būdu nekaltiname Brunschwiecgo panmatematizmu; netgi teikiame pagarbą jo labai gražioms pastangoms, įdėtoms jo pranešime „Religion et Philosophie“ (Revue des Mètaphysique et de Morale, Janvier 1935), kur jis duoda savo religinės filosofiijos giliausią ir gryniausią aiškinimą. Bet gindami prieš kai kuriuos mokslo pažįstančiąją ir apvalančiąją vertę, apgailestaujame, kad Brunschwicgas nepripažįsta, jog yra ir kitokių dvasinio gryninimo formų negu matematika, ir kad pats mokslas iš anksto prileidžia moralines ir religines vertybes, kurias jis pagaliau galės gryninti ir gilinti jas apibendrindamas.

(9) Plg. Maurice Blondel, La Pensée t. II p. 151: „Būtų galima parašyti puikų skyrių apie dorybes, kurios lydi, seka ar net sudaro tikrą mokslinę dvasią. Tikėjimas tiesa, nuoširdžios ir skrupuliatiškos minties gerbimas, kantrybė protingame ir kukliame ieškojime, nusižeminimas prieš problemų apimtį ir atradimų dalinį charakterį, giliai žmoniškas įkvėpimas kūno ir sielų gerovei, visuotino bendravimo jausmas, religinis susižavėjimas ir garbinimo jausmas, štai ką jautė didieji mokslininkai ir kas šių dienų mokslų ir sąvokų gausume ir susmulkėjime užmirštama.“

(10) Pats Brunschwicg tatai pastebi. „Bet visiškai nėra tikra, kad net pažinimo atžvilgiu technikos neapykanta būtų pasitarnavusi mokslui. Senieji iš matematikos padarydami ištisai nemedžiaginį ir intelektualinį kontempliacijos objektą, sumažino mokslo dalių našumą ,kurios ilgainiui turėjo gausiai suklestėti. Iš tikrųjų dėl tos baimės nesuteršti žinojimo prakilnumo, nesužeminti jo tyrumo, senovė apmokėjo savo laisvės siaura koncepcija, savo panieka darbui, kurį laikė vergiškumu dėl jo tiesioginio ryšio su medžiaga, panieka, kurią sekė žmoniškumo trūkumas, kuri vertė gėdytis vergystės“. De la connaissance de soi, p. 25—26., Iš čia kyla teisinga dvasios koncepcija ir tikroji technikos funkcija. Mūsų civilizacija yra pasmerkta nuolatiniam svyravimui tarp nerealaus idealizmo ir nudvasinto materializmo, iki ji nebus supratusi, kad žmogaus dvasia yra tuo pačiu prigimtinė ir kad technika privalo būti suprasta ne kaip priemonė valdyti pasaulį, iš jo išsivaduojant, o kaip dvasios įliejimas į materiją. Homo sapiens ir homo artifex gali praaugti homo faber tik remdamiesi juo. „L'art, instrument de communion, Esprit, octobre 1934.

(11) Hauriou, Aux sources du Droit, Cahier de la Nouvelle Journée, nr. 13, p. 66.

(12) Dawson, Les Origines de l'Europe (Rieder).

(13) „Skirtingai nuo rytų indų ar islamo civilizacijų, kur religija viską absorbuoją, mūsų vakarų civilizacija turi ypatingą dualizmą: religinę ir mokslinę tradicijas, kurios yra skirtingos kilmės. Jos vitališkumui yra būtina, kad šios dvi jėgos bendrai veiktų". Progrès et Religion, par M. Joseph Huby (Etudes, 20 juin 1936). Plg. taip pat Religion et la vie, d'Arnold Rademacher Bruxelles, éditions de la Cité chrétienne). Religiją laikome apskritai kaip civilizajos veiksmą. Bet visiškai aišku, kad jei imtume nagrinėti šią problemą pagal doktriną, mums reikėtų peržvelgti katalikybę dviem atžvilgiais. Viena prasme, krikščionybė yra europinės civilizacijos veiksnys, (ir pagrindinis veiksnys). Tokiu būdu Valéry Europos tautomis ir vadina tas, kurios pergyveno trigubą Graikijos, Romos ir krikščionybės įtaką. Tad gi yra galima įrodyti iš istorinio taško, kad krikščioniškoji religija mūsų civilizacijai yra esminė ir ji viena gali duoti jos vientisumą: tada ji yra mūsų civilizacijos veiksnys. Bet kita gilesne ir teisingesne prasme katalikybė skirtingai nuo visų kitų religijų nėra civilizacijos elementas: nes ji yra aukštesnė už visas civilizacijas ir negalėtų būti nė vienos sudedamoji dalis. Iš tikrųjų, siųlydama visoms civilizacijoms moralės taisykles ir idealą, kuris vienintėlis galėtų jas harmonizuoti, krikščionybė pakelia aukštai ir visuotinai, nors ir netiesiogiai, civilizacijos kūrybą. O kitos religijos, apspręstos tam tikros kultūros, yra tik elementas, dažnai pagrindinis, ypatingos civilizacijos. Persunkdama pasaulį, krikščionybė padeda jam geriau gyventi savo laikinį gyvenimą ir tokiu būdu to tiesioginiai siekdama, ji — jį veda į aukštesnį civilizacijos laipsnį. Pgl. Maritain, L'humanisme intégral, p. 105 sq.

(14) Vermeil, La pensée politique de Hegel, Revue de Méthaphysique et de Morale, specialus pašvęstas Hegeliui nr. 1931 p. 218. Germanų teorijas puikiai nagranėjo Vermeil ir Spenle. La Pensée Allemande (Colin).

(15) Plg. ypačiai III tmą didžiojo Charles Andlerio veikolo Le Pessimisme esthétique de Nietzsche, p. 231 sq (édition Bossard).

(16) Thibon, La science du Caratère (Desclée de Brower) ir nepaprastai išsamus straipsnis sausio m. 1936, Orientations sur les fondements doctrinaux du racisme allemand.

(17) Paysan, Nature, par C.-F. Ramuz, in Mesures du 15 octobre 1935 nr. 4 p. 20.

(18) Silvio Trentin, La Crise du Droit et l'Etat, p. 338—339 (Allcan).

(19) Berdiaeff rašo dėl Lėvy-Bruhl: „Tai ką jis ypatingai vadina dalyvavimo įstatymu, liudija apie tai, kad primityvus mentalitetas priklauso aukštesnei kategorijai negu devynioliktojo amžiaus, nes jis įkvepia mistiškos giminystės tarp pažįstančiojo subjekto ir jo objekto. Vystantis civilizacijai žmogus rūpinasi tik praturtėti, jei jam pavyksta iškilti, jis išsigimsta ,puola ir taip pat nusilpsta. Yra nepaneigiama, kad jis prarado metų eigoj kai kurias pažintis, susijusias su buities artimiausiais šaltiniais ir kad jis išlaikė jų tik neaiškų nesąmoningą prisiminimą" (De la destination de l'homme, p. 119, édition Je sers, Paris). A L' Itinéraire philosophique de Maurice Blondel, par Fréderic Lefèver, p. 149: rašo — „yra moralinio ir netgi mistinio gyvenimo logika, kuri pereidama ir pasinaudodama išvedžiojimų logika, realizuoja asmens šviesoje ir pasiturėjime jungiamąją logiką, kurios tik pirmiejie metmens ir kibirkštys yra tamsi primityviųjų mintis ir jų aiškus alogiškumas. Labiausiai civilizuotieji tad ne visuomet yra tie, kuriuos manome esant, tie, kurie save laiko proto pavyzdžiu. Mūsų civilizacijos krizė kyla iš to, kad ji iš dalies prarado savo vitalinius pagrindus ir stengiasi juos atrasti. Pati Prancūzijos minia ar neglūdėtų pastangose, kad šis grįžimas į gyvenimą nebūtų nukreiptas prieš dvasią."

(20) Reikia mokėti suprasti tai, ką Jacqes Riviére pavadino didžiuliu pasaulio garsu. Maurice Blondel (La Pensée, t. II, p. 126—127), po Brunschwicgo vykusiai priminė pamokantį Lacheler pavyzdį, kuris davė ženklą, kad pasitenkinimas savimi dėl savęs paties yra spiritualizmui pavojus. Jis sakė savyje jaučiąs gilia simpatija visas gamtos formas ir tokiu būdu aiškino žemiau žmonijos esant, tarsi, dar tebegyvą žymę jo taip juokais vadinamos medijos (arboréité). Ir be abejo dažnai susijungiama su gamta ir ji suprantama, bet tik su ypatinga sąlyga, kai leidžiama save perverti visam paviršutiniam triukšmui ir pasaulio gyvenimui. Šia proga noriu pasakyti visa, ką šis rašinys yra gavęs iš Blondelio filosofijos, ar gal dar raidiškiau iš 113 iki 224 puslapių antrojo La Pensée tomo. Viskas būtų cituotina. Tačiau laikau reikalinga paduoti tik du tekstus, kurie principiniai paveikė mano svarstymą: „Viena dalis mūsų cavilizacijos yra visa pagrįsta abstrakčiai protine, teisine, ideologine ir egoistine koncepcija, kuri, išeidama iš tvarkos ir postovumo idealo, kurio siekė graikų mintijimas, romėnų teisė, klasiškasis renesansas ir modernusis racionalizmas, supranta žmonių pasaulio organizaciją pagal matematiško tikslumo tipą". (p. 164).

„Klaidinga būtų, jeigu dvasia būtų aptariama kaip pažinimo galia aptarnaujama klusnių organų apvaldyti gamtai ir fizines jėgas paversti vergauti. Niekada neužmirškime minties kosminės kilmės, kuri, net kai ji sąmoningai įsitikina, kad savo esmę turi aukštybėse, yra reikalinga požeminių pasirengimų ir praeina žemiausius laipsnius, kad pakiltų nebaudžiama ir įspaustų laisvę iki organinio ir materialinio gyvenimo spontaniškumo ir sąmoningumo. Tarpiniai laipsniai tad yra lygiai tiek pat reikalingi, kaip ir kopėčios, kurios reikalauja kartu žemės pastovumo, viršuje atramos ir vidurinių pakopų. Visa ši kylančio gyvenimo ir mūsų minties normalaus auklėjimo istorija tenka studijuoti neišleidžiant iš akių savo išeities taško ir patvarios viršūnės jutimo, kuriai, nors ji dar tebebūtų apsupta miglomis, mes patikime savo mąstantįjį gyvenimą, nes jis nebūtų galėjęs iškilti ir kopti be šios nematomos, o gelbstinčios atramos" (p. 114).

(21) Kultyvuota žemė, apkarpytas medis, namas, miestas, kraštas, ištisai visa civilizacija — yra žmogaus siela tapusi kūnu, tai tarsi praplėsta būtis, kurią žmogus sau dovanoja kaip savęs pratęsimą per savo idealijų paskleidimą." R. P. Sertillanges, Saint Thomas d'Aquin, p. 290.

(22) Chronique sociale de France: „L'Idée de Civilisation dans la philosophie de saint Thomas d'Aquin, ir Les données actuelles et la solution catholique du problème de la civilisation. Pažymėsiu svarbiausius pusplapius, kuriuose lygindamas kultūros ir civilizacijos sąvokas, Délos, La Société Internationale et les principes du droit public, chez Pedone, parodo, kad jei kultūra yra būtinybė ir pripildo skurdo, civilizacija, priešingai, liudija apie žmogaus galybę. Kultūra ima žmogų kaip „pagimdytą" ir „produktą", gi civilizacija jį laiko „kūrėju". Vien tik išsiskleisdama civilizacija susitinka įvairias tautines, kultūrines aplinkas, kurių kilmė kartais yra materialiniai ir fiziniai veiksniai, kurie kišasi į žmogaus susiformavimą. Idėjų pergalė visuomet yra tik tranzakcija. Pati savyje civilizacija siekia pasaulio vienumo, bet šis suvienijimas yra negalimas, nes žmogus nėra grynoji dvasia ir jis sutinka būtinybių, kuriom jis turi paklusti. Todėl civilizacija, viena savyje, įsikūnyja įvairiose civilizacijose pagal vietos ypatingumus. Visiškai priimdamas šios pažymėtinos analyzės esmę, iš savo pusės manau, kad civilizacijų įvairumas slypi dar gilesniuose motyvuose negu skirtinga tautinė kultūrinė aplinka ir būtent — žmogaus minties esminiame neatbaigtume. Toliau kalbant apie neramumo ir įtempimo sąvokąs, bus, manau, pažymima skirtingumas ne koncenpcijos, bet, gal but prabėžimo. (Sulietuvino J. Bakaitis.)

VYSK. DR.V. BRIZGYS

KRIKŠČIONIŠKIEJI DĖSNIAI NUOSAVYBEI NAUDOTI IR TVARKYTI

Karo audros sujauktų protų ir sąžinių painiavoje ne kiekvienas pajėgia išlaikyti teisingas pažiūras į savą ir į svetimą nuosavybę. Kai kuriose valstybėse nuosavybė jau kelios dešimtys metų pravardžiuojama visokiais negražiais vardais, įvairiais būdais pažeista. Šių ir įvairių kitų priežasčių pasekoje ne vieno žmogaus sąžinė ir šioje srityje pasidarė tiek nejautri, kad priminti senus krikščioniškus dėsnius ne vienam gali atrodyti lyg ir atgyvenusiu dalykų. Tačiau gyvenimo įvykių chaosas, jeigu senas ir nesikeičiančias tiesas kartais dulkėmis kiek ir apneša, tai vistiek negali nei jų vertės pakeisti nei jų panaikinti. Gyvenimo įvykiai gali paveikti žmogaus galvoseną, tačiau pastovieji dėsniai visada pasilieka tie patys. Žmogus norėdamas ateit į reikiamą tvarką turi ir protu ir gyvenimu vėl įsigilinti į senas nesikeičiančias tiesas. Čia bus primintos senos krikščioniškos tiesos, liečią nuosavybės naudojimą ir jos tvarkymą. Klausimo pilnumo dėliai prisiminkim kai kuriuos dėsnius, šiuo kartu plačiau prie jų nesustodami.

1. Pagal krikščionių doktriną žmogus turi iš jo prigimties teisę nuosavybę įsigyti, ją turėti ir ja naudotis.

2. Protas ir patyrimas rodo, kad prigimtis neįsako šia teise būtinai naudotis; kai žmogus laisva valia atsižada nuosavybės teise naudotis ar net pačios teisės, tai tame nėra nieko prieštaraujačio jo prigimčiai.

3. Nuosavybės teisę turi ne tik paskiri individai, bet ir šeima.

4. Asmuo ir šeima turi teisę savo nuosavybę perleisti kitam.

5. Nuosavybę naudojant ir ją tvarkant yra tam tikros ribos, kurių reikia paisyti.

Apie tokias ribas, normuojančias nuosavybės vartojimą ir jos tvarkymą ir bus šiame straipsnyje kalbama.

Nuosavybė yra ne tik nekilnojamas turtas, bet visokios medžiaginės gėrybės, neišskiriant ir pajamų už darbą.

Dvejopas nuosavybės charakteris. Iš savo prigimties nuosavybė turi dvejopą charakterį: individualinį ir visuomeninį. Popiežiai Leonas XIII (Enc. Rerum Novarum) ir Pijus XI (Enc. Quadragesimo anno) sako, kad ši nuomonė, apie dvejopą nuosavybės charakterį, yra visų laikų Bažnyčios Tėvų ir teologų nuomonė.

Nuosavybės individualinės žymės turinys: nuosavybė pirmoje eilėjė yra to asmens ar šeimos reikalams, kurio ji yra. Visuomeninės žymės turinys: savininkas naudodamasis savo nuosavybe turi atsižvelgti į artimą ir į visuomenę ir tai dvejopu būdu:

a) naudodamas savo nuosavybę savininkas turi paisyti, kad savo nuosavybės naudojimo būdu jis nekenktų bet kam kitam;

b) kas atlieka nuo asmens ir šeimos padoraus pragyvenimo, bet ne vien šios dienos, o bendrų asmens ar šeimos padorių reikalų, tai yra pareigos ta pertekliaus dalimi pasidalinti su stokojančiais. Ši iš nuosavybės sekanti visuomeniškoji pareiga — dalintis pertekliumi su stokojančiais — liečia ne tik kurią vieną gėrybių rūšį, bet bendrai bet kokias medžiaginės gėrybes.

Kokios rūšies yra ši pareiga? Pareigos artimo atžvilgiu seka iš teisingumo ir iš artimo meilės reikalavimų. Jeigu kuri pareiga seka iš teisingumo reikalavimo, tai tos pareigos neatlikęs asmuo nusikalsta teisingumui; jeigu žmogus privalėjo iš teisingumo kitam bet ką atiduoti, tai neatiduotas dalykas yra ne jo, o to, kuriam privalėjo atiduoti.

Jeigu pareiga seka ne iš teisingumo, bet iš artimo meilės, tai pareigos neatlikdamas asmuo nusikalsta ne teisingumui, o artimo meilei; jeigu asmuo privalo kitam bet ką duoti iš artimo meilės, tai neatiduodamas vistiek lieka savo daikto savininku, nors artimo meilei ir nusikalto. Kokios rūšies pareiga dalintis pertekliumi su artimu? Vienu atveju ši pareiga yra ne tik artimo meilės, bet ir teisingumo pareiga, būtent: artimas yra kokiame nors ypatingai dideliame varge, o kitas artimas turi reikalingų medžiaginių gėrybių perteklių, kuriomis norėdamas galėtų šiam stokojančiam padėti. Kas turėdamas pertekliaus gali dideliame reikale esančiam artimui padėti, tas šios pareigos neatlikdamas nusikalsta ne tik artimo meilei, bet ir teisingumui: ta jo pertekliaus dalis, kur buvo reikalinga nelaimingam artimui padėti, ir kurią iš širdies kietumo jis pasilaikė, jau nėra jo.

Be šitokių išimtinų atvėjų, kurie praktikos gyvenime nėra reti, pareiga su stokojančiu artimu dalintis pertekliumi yra ne teisingumo, o artimo meilės pareiga; nusikalstąs tai pareigai nepraranda savininko teisių į pasilaikytą daiktą. Tačiau ir artimo meilei nusikaltimai gali būti moraliai sunkūs. Krikščionis neturi pamiršti savo doktrinos dėsnių, kad nusikaltimai artimo meilei yra patys didžiausi nusikaltimai ir kad iš kitos pusės gailestingumas pridengia daugybę nuodėmių, pelnydamas jų atleidimą. Šį dvejopą pareigos skirtumą, senai jau išryškintą katalikų teologų, pakartotinai ir labai aiškiai pabrėžia savo encyklikose Popiežiai Leonas XIII (R.N.) ir Pijus XI (Q.an.).

Nors nuosavybė turi ir visuomeninį charakterį, tai vistiek Bažnyčia yra įsakmiai atmetusi dvi nuomones: 1. kad į perteklių savininkas netenkąs

savininko teisių ir 2. kad savininkas netinkamai naudodamas savo nuosavybę netenkąs į ją savininko teisių.

Privačių asmenų teisės į svetimą nuosavybę. Bendras krikščioniškos doktrinos dėsnis sako, kad privatus asmuo pats savo sprendimu niekad neturi teisės liesti svetimos nuosavybės. Daug yra priežasčių, kodėl žemiškų gėrybių vienas asmuo ar šeima turi daugiau, kitas mažiau. Dėsnis, būk mažiau turįs, galįs pasiimti iš daugiau turinčio, yra klaidingas: kas sauvališkai svetimą liečia, nusikalsta: nusikalsta daugiau ar mažiau pagal tai, kiek savo sauvale padaro artimui skriaudos, kokiais motyvais tai darė. Ir Dekalogo įsakymas: „Nevok" yra ne tik turtingiesiems santykyje su mažiau turinčiais, bet ir atvirkščiai. Jis iš viso yra be ilgesnių paaiškinimų ir išimčių, reiškia, kad jis saisto visus visų atžvilgiu. Yra vienas atvėjis, kada žmogus nenusikalsta sauvališkai paliesdamas svetimą nuosavybę, tai vadinamas kraštutinio būtinumo atvėjus. Krikščionys moralistai teologai tai išreiškia posakiu: „Kraštutinio būtinumo atvėju gėrybės yra bendros". Čia kalbama apie kraštutinumą reikalo svarbos atžvilgiu. Pasitaiko, kad žmogui tenka gelbėti savo ar kito gyvybę, sveikatą, dorą ar net turtą, tačiau nepasinaudodamas kito nuosavybe jis negali šito padaryti. Tokiu atvėju, kiek tai įmanoma, reikia stengtis gauti savininko sutikimą pasinaudoti jo nuosavybe, tačiau jeigu dėl bet kokių priežasčių to sutikimo gauti negalima, tai svetima nuosavybe galima pasinaudoti ir be savininko sutikimo ar net be jo žinios. Ir tokiu atvėju reikia stengtis artimui padaryti kuomažiausiai skriaudos. Tosios teisės — sauvališkai pasinaudoti svetimu daiktu, šiaip sau svarbiais — ne kraštutinio būtinumo atvėjais nėra, juo labiau tokios teisės nėra kasdieniniuose eiliniuose reikaluose. Aukščiau pasakytą dėsnį galima taikyti tik kraštutiniam, o ne kitokiam atvėjui.

Valstybės kompetencija į privačias nuosavybes. Kadangi nuosavybė iš savo esmės turi ir visuomeninį charakterį, kadangi žmonių bendruomenė turi ir bendrų interesų, reikalaujančių atskirų žmonių paramos medžiaginėmis gėrybėmis, tai aukščiausioji žmogaus visuomeniškumo išraiška — valstybė gali turėti į privačias nuosavybes kai kurių teisių. Šiandien jau beveik nebeliko žmonių, kurie valstybei šių teisių nenorėtų pripažinti. Tik valstybės kompetencijos į privačias nuosavybes ribų atžvilgiu yra visa eilė skirtingų pažiūrų. Antai griežtasis liberalizmas, kitaip vadinamas liberalistiniu individualizmu, sako, kad valstybė turinti pareigą ir teisę tik saugoti, kad į privačią nuosavybę niekas nesikištų, jos nepažeistų. Daugiau teisių valstybei į privačias nuosavybes ši sistema nenori pripažinti. Iš kitos pusės socialistinis kolektyvizmas siekia privačios nuosavybės visiško panaikinimo. Jis to siekia ne žmones įtikindamas, kad jie laisvai nuosavybių atsižadėtų, bet žmones prievartaudamas, nuosavybę atimdamas. Tarpe šių dviejų kraštutinių yra visa eilė nuosaikesnių skirtingų sistemų, kurios pripažindamos nuosavybės teisę ir jos reikalingumą, pripažįsta vienos daugiau, kitos mažiau teisių valstybei paliesti privačias nuosavybes. Katalikų Bažnyčios autoritetai — net patys Popiežiai yra įsakmiai pasmerkę, kaip klaidas, abu šiuodu kraštutinumu — ir griežtąjį liberalizmą ir bet kokią socialistinio kolektyvizmo formą, siekiančią prievarta panaikinti privačią nuosavybę. Kas liečia socialistinį kolektyvizmą, tai Popiežius Leonas XIII (R.N.) yra atkreipęs dėmesį į vieną aiškų, bet ne visų pastebimą faktą, kad socialistinis kolektyvizmas yra tik fikcija, kurią įgyvendinus visuomenė turėtų daug medžiaginės žalos. Juk ir taip vadinami suvalstybinti, arba kaip dabar pradedama sakyti — suvisuomeninti turtai yra faktinai pavienių asmenų rankose, kurie juos valdo valstybės vardu. Tačiau iš valstybės vyriausiojo tikslo — bendrojo visuomenės labo — seka kai kurios pozityvios valstybės teisės į privačias nuosavybes. Pirmoje eilėje reikia pačią pagrindinę valstybės teisę ir pareigą šioje sritije — rūpintis, kad privačios nuosavybės būtų taip tvarkomos, kad jos duotų kuodaugiausiai naudos asmeniui, šeimai, visuomenei. Iš šios pagrindinės pareigos seka visa eilė jos praktiškų pritaikymų arba teisių privačias nuosavybes įvairiai paliesti. Iš tokių valstybės teisių čia pavardintinos bent ryškesnės.

1. Valstybė gali, o išvengti visokiems nesusipratimams, apgaulei ir t. t. dažnai net ir privalo nustatyti privalomus nuostatus tiek pavieniams asmenims, tiek šeimoms ar juridiniams asmenims nuosavybei įsigyti ir joms perleisti kitiems. Tačiau pagal katalikišką doktriną valstybė neturi teisės uždrausti nuosavybę kam kitam perleisti. Tokis draudimas būtų aiškus nuosavybės teisės ne tik pažeidimas, bet jos paneigimas, nes savininkas, baigdamas gyvenimą, negalėtų kam kitam nuosavybę palikti, tik valstybei. Tokiu būdu su viena žmonių generacija būtų faktinai panaikinta privati nuosavybė.

2. Pagal visuomenės labo reikalo didumą ir to reikalo ribose valstybė turi teisę nustatyti vienokių ar kitokių gėrybių privačios nuosavybės maksimalines ribas: kiek vienas asmuo ar viena šeima kokių nors gėrybių gali nuosavybėje turėti, kiek jų galima naudoti savo asmeniškiems reikalams. Tačiau šitos teisės pagrindu ir riba yra aiškus ir būtinas visuomenės reikalas, o ne bet kokie kiti motyvai. Taip riboti privačias nuosavybes nėra pakankamu pagrindu tikra ar tariama, šiandienine ar ateities visuomenės nauda, netelpančia būtinų reikalų sąvokoje. Sutikus, kad valstybė turinti teisės privačias nuosavybes liesti, normuoti, apsunkinti mokesčiais ne tik dėl aiškių būtinų visuomenės reikalų, o dėl visokių reikalų, kuriuos valdžia ras naudingais, tai tektų sutikti su valstybės valdžios neribota galia privačias nuosavybes taip tvarkyti, kaip ir kada valdžia užsigeis, nes nebūtinų naudingų reikalų laukai tokie platūs, kad ir visą tautą pavertus tikrais vergais jų niekad neaprėpsi. Tikrovėje tada iš nuosavybės liktų tiktai vardas, negarantuojąs savininkams jokių teisių.

Valstybės teisių į privačią nuosavybę pagrindu

negali būti valdančios partijos programa. Jeigu kuri partija dar nepasiekusi valdžios savo programoje fiksuotų pav., kiek ha žemės ji paliksianti vienai šeimai, kokią buto kvadratūrą, kiek pinigų ir t. t., tai tokios programos kūrėjai parodytų pakankamai nesuprantą šio dėsnio, kad valstybės kompetencijos ribas į privačias nuosavybes nustato tik vienas kriteriumas — aiškūs ir būtini visuomenės reikalai, o ne partijos doktrina ar atskiri jos programos punktai. Partijos programos perdaug ištikslinti šios srities punktai tik vienu atvėju galėtų būti pateisinami — jeigu jau dabar būtų aišku, kad gyvenimas to reikalaus, kai ta partija bus valdžioje. Tačiau visokiu atvėju vykdomąjai valdžiai teisę liesti privačias nuosavybes duoda ne partijos programa, o tik visuomenės reikalai.

3. Pagal aiškius ir būtinus visuomenės reikalus valstybė gali nustatyti nuosavybių naudojimo būdus, pav. žemių savininkams įsakydama ar drausdama produkuoti kurias nors gėrybes, auginti vienokius ar kitokius gyvulius. Ir čia valdžios kompetencijos pagrindu yra ne grožis, ne šiaip sau nauda, o būtini visuomenės reikalai. Jeigu be būtinų dalykų valstybės valdžia nori įvesdinti dalykų, kurie tarnauja krašto grožiui, tvarkai, gerbūviui pakelti, tai ji turi siekti ne privalomais įstatymais, bet kultūrinės propagandos ir auklėjimo keliu. Yra net ir būtino reikalingumo sričių, kuriose kulturingos propagandos ir auklėjimo keliu valstybė gali žymiai daugiau pasiekti, negu privalomais įstatymais.

4. Jeigu tai yra būtina visuomenės reikalams, valstybė gali drausti laikyti nuosavybę nenaudojamą, ar nepakankamai naudojamą: pav. laikyti žemę nedirbamą ar nepakankamai dirbamą, namus negyvenamus ar nepakankamai apgyvendintus, neleidžiamus apyvarton pinigus, nenaudojamus maisto produktus ir t. t. Jeigu ši valstybės teisė ne kiekvienam buvo aiški gerais laikais gerbūvio kraštuose, tai šiandien ji tampa visur ir visiems aiški.

5. Kiek tai svarbu visuomenės labui, valstybė gali drausti nuosavybę blogai naudoti: ar tai ją per mažai išnaudojant, ar naudojant netinkamu būdu, netinkamam tikslui.

6. Pagal visuomenės reikalų svarbą valstybė gali privačias nuosavybes apdėti mokesčiais ar kitokiais būdais tam tikrą nuosavybės procentą reguliariai išreikalauti bendriesiems visuomenės reikalams. Mokesčiai teisingai gali paliesti ne tik nejudomus turtus, bet ir bet kokį kitą privatų kapitalą bei darbo pajamas. Tačiau ir Popiežiai ir bendrai katalikai teologai bei sociologai įsakmiai pasisako prieš tokius mokesčius, kuriais sąmoningai ar nesąmoningai yra žlugdoma privati nuosavybė. Kai mokesčiai pasiekia tokių ribų, kada pilietis lieka tik sunkiai dirbąs valstybės vergas ir iš savo darbo ar nuosavybės negauna jokio pelno, tai valdžioje sėdį žmonės parodo klaidingai suprantą, kas yra valstybė ir kas yra jos gerovė, kokios yra valdžios kompetencijos ribos.

Bendrųjų valstybės ir viešojo labo reikalų našta taip pat turi paliesti galimai vienodai visus piliečius proporcingai kiekvieno medžiaginiam pajėgumui. Kada nuosavybių savininkų ir nevaldiškų darbininkų iš nuosavybės ar darbo gaunamas pelnas toli gražu neprilygsta valstybinių įstaigų tarnautojų algoms, tai tokia tvarka yra ne tik aiškiai neteisinga, bet ji gimdo visuomenėj neapykantą valdžios aparatuose dirbantiems asmenims, o kartais net pačiai savąjai valstybei.

7. Visuomenės būtinų reikalų verčiama valstybė turi teisę, pagal reikalo didumą ir jo svarbą, nuosavybę nusavinti, arba teisingiau pasakius — vieną nuosavybę pakeisti kita. Antai reikia pravesti vienokį ar kitokį susisiekimą, pastatyti stotis, steigti įvairius fabrikus, leisti kurtis miestams ir t. t. Jeigu savininkai reikiamoje vietoje patys žemės neparduoda, reikalingi žemės plotai gali būti išperkami privalomu būdu. Panašūs, kad ir išimtini atvėjai, gali būti su žemių ir kitokių turtų reformomis. Tačiau, kada dėl būtino reikalo yra paliečiamos privačios nuosavybės, tai turi būti daroma ne pavienių asmenų ar šeimų sąskaiton, o tai turi būti visos visuomenės auka bendram reikalui. Pagal valstybės pajėgumą ir tinkamu laiku už privačias nuosavybes savininkams turi būti atlyginta. Jeigu kartais metamas kaltinimas, kad kuri nors nuosavybė kieno nors esanti neteisėtai įsigyta, tai tokius klausimus turi teisingai išspręsti valstybės teisingumo atatinkamos instancijos, o ne piliečių mitingas, partijos programa, ar kad ir parlamento nutarimas. Partijos programa ne tik nėra aukščiausias įstatymas, bet iš viso tai nėra įstatymas. Kada kuri nors partija savo programos punktus nori paversti valstybės įstatymu, tai pirmiausia turi prisiminti, kas yra nuosavybė — kad tai yra prigimties teisė, kad tai yra labai opi sritis, susijusi su asmens ir šeimos įdėtais rūpesčiais, vargais, darbu, kapitalu, šeimos istorija, su visa žmogaus širdimi. Išvaryti asmenį ar šeimą iš tėviškės ne kartą gali būti skaudesnis dalykas, negu jį išvaryti iš tėvynės. Partija turi prisiminti, kad nuosavybes liesti turi teisę ne partija, o tik valstybė, kiek to reikalauja būtini visuomenės interesai. Jeigu kuriasi partija, ji turi turėti programą, tačiau, kai partija savo programoje nori būti perdėtai tiksli, tai jau avansu perviršija visokias ne tik partijos, bet net pačios valstybės kompetencijos ribas. Kai tokia partija su savo programa patekusi valdžion užmiršta pagalvoti, ar laiko ir kitokios aplinkybės reikalauja jos paragrafų vykinimo, tai ne kartą partija valstybės gyvenimą priveda prie nesąmonės. Kaip pav. atrodytų tokia programa, jos vykinimas, kai partija iš anksto savo programoje užsisakiusi suvalstybinti kasyklas, dirbtuves, išparceliuoti žemę po kelis ar keliolika ha, visa tai tuč tuojaus vykina, kaip tik pasiekia valdžios, visai nepaisydama, kiek tai patarnaus visuomenės gerbūviui. Gali atsitikti, kad dėl to laikinai turės liautis darbas kasyklose, dirbtuvėse, išparceliuota žemė liks nedirbama ir t. t. Partija nepasiklausė, ar visuomenės gerovė reikalauja dabar vykinti jos programą ir todėl ji gali visuomenei sunkiai nusikalsti.

Mūsų gyvenamais laikais žmonių santykiuose

ne su sava, bet su svetima nuosavybe ryškūs yra du faktai: 1. kad valstybės įstatymų keliu platesniu mąstu paliečia nuosavybės žemės reformų, kasyklų, gelžkelių ir t. t. nacijonalizacijos formomis: 2. kad daugelis asmenų negerbia nei visuomenės bendros nei svetimos asmeninės nuosavybės. Kaip šiuodu reiškiniu vertinti?

1. Kaip pavyzdį platesniu mastu paliestos privačios nuosavybės galime prisiminti Lietuvos žemės reformą. Neliečiant jos smulkmenų, ta žemės reforma katalikų teologų ne tik Lietuvoje, bet ir kitur nebuvo neigiamai įvertinta del trijų motyvų: 1. kad jos autoriams ji atrodė būtina tautos ir valstybės reikalui, 2. kad ją vykdant buvo atsižvelgta į savininkų reikalus, paliekant jiems padoraus pragyvenimo šaltinius, 3. kad buvo pripažinta teisė už nusavintas žemes gauti atlyginimą. Jeigu anai reformai iš šių trijų dalykų būtų kurio nors trūkę, katalikai teologai gal būtų buvę apie ją kitokios nuomonės. Šiais kriteriumais kriskščioniškam protui tenka vertinti visas nuosavybių nacionalizacijas, reformas vykstančias ar įvyksiančias bet kurioje pasaulio šalyje.

2. Kad šiandien daugelis negerbia nei visuomenės bendros nei asmens ar šeimos privačios nuosavybės, tai yra chaotiškų laikų chaotiška įtaka į žmogaus sąžinę, protą, jausmus. Tai peiktinas ir šalintinas reiškinys. Tai nė kiek negirtinesnis reiškinys, pav., kad ir už tokį, kad jau 1945 m. rudenį, vos tik pradėjus veikti vokiškiems teismams, Würtembergo teismas per vieną mėnesį turėjo 500 divorsų bylų. Hannoverio teismas to paties rudens per tris mėnesius turėjo 1443 šios rūšies bylas. Tačiau kad vienoje ar kitoje srityje žmogus ir kas žino kaip išbjūra, tai žmogaus gyvenimą tvarką pagrindiniai dėsniai dėl to nepasikeičia.

Kad daugelyje šalių liberalistinės sistemos iki šiol išsaugojo nepaliestas plačias žemių latifundijas ir kitokius didelius turtus vienose rankose, nėra kuo čia gėrėtis net konservatyviškiausiam katalikui. Tai būtų pateisinama, jeigu šalia turtais pertekusių nebūtų skurdžių badmirių. Deja, anuose kraštuose šis kontrastas yra labai ryškus.

Krikščionybė jau daugeliu atvėjų yra pasisakiusi prieš skurdą, ne tik kaip prieš sunkiai bepakeliamą dalyką, bet ir kaip daugelio blogo šaltinį. Gi iš kitos pusės Popiežiai Leonas XIII ir Pijus XI išreiškė ne tik savo, bet visos Bažnyčios seną mintį, kad ir turtų perteklius yra ne mažesnė blogybė už skurdą, nes iš jo dažnai blogis kyla daugiau negu iš skurdo.

Išmintingas yra turintis, kuris pats supranta pareigą pasidalinti su mažiau turinčiu. Išmintinga yra valstybė, kuri deramu laiku, užbėgdama už akių iš vargo ar pertekliaus kylančioms katastrofoms ir nesusiprantančius priverčia medžiaginėmis gėrybėmis pasidalinti su jų neturinčiu artimu.

SOCIALINIO IŠLAISVINIMO MORALINĖS SĄLYGOS

1945 m. Prancūzijos „Socialinė Savaitė“ Tulūzoj, kaip paprastai, pagrindinai krikščioniškoj šviesoj išnagrinėjo visai žmonijai labai aktualią problemą: Socialinis perreformavimas ir asmens išlaisvinimas. Visų skaitytų toj „Savaitėj“ kalbamu klausimu paskaitų tikslią sintezę davė Paryžiaus universiteto Teisių fakulteto prof. André Rouast. Jo paskaitos paduodame beveik ištisą vertimą, nes iš jos, pirmiausia, matysime, kaip visi tie aktualūs klausimai katalikų yra sprendžiami, antra, kokia yra krikščioniškoji socialinių reformų linkmė ir, pagaliau, trečia, paskaitoj paliesti klausimai patiekia redakcijai planą, sulig kuriuo ji pasistengs parengti tais klausimais išsamesnių studijų. Red.

I.

Pagrindinis mano uždavinys — mėginti iškelti esmines mintis, kurios buvo šios „savaitės“ studijų vaisius.

Nagrinėjome įvairias ir sudėtingas problemas. Stengėmės prie jų eiti realiai, nepriklausydami nuo apriorinių nusistatymų, o viską grįsti tiksliu faktų pažinimu ir galimybių kryptimi.

EKONOMINĖ KONJUNKTŪRA

Pirmiausia reikėjo precizuoti svarstomųjų problemų duomenis, t. y. susidaryti vidaus ir tarptautinės ekonominės konjunktūros vaizdą. Jis yra gana niūrus. Europa karo ir jo išdavų apgriauta, jos pinigų vertė kritusi, gamybinis pajėgumas sumažėjęs. Panašios situacijos akivaizdoj ūkis stato griežtus reikalavimus: dirbti daugiau, vartoti mažiau. Dirbti daugiau reiškia mesti bet kurią mintį padidinti darbininkų laisvalaikį, o vartoti mažiau — tai atsisakyti nuo jų gyvenimo lygio pakėlimo. Tai kieti reikalavimai, išskirią bet kuriuos socialinius samprotavimus ir atmetą bet kurią viltį išvaduoti darbininką. Tai receptai, dėl kurių mums tenka paabejoti, ar jie slepia savy tikro ūkinio atsigavimo laidą, jei jie būtų brutaliai pritaikomi, nes yra beprotybė norėti padaryti ekonomijas, nekreipiant dėmesio į socialinį aspektą. Jei norima, kad darbininkas dirbtų, tai negalima jo traktuoti, kaip darbinio gyvulio, nes jis protinga būtybė, kuriai turi būti suprantamas jo pastangų būtinumas. Jei norima, kad darbininkas sutiktų pratęsti ir taipjau ilgus pergyventus nepriteklių metus, tai reikia pa-

daryti jo vargą pakeliamu, jį progresyviai švelninant. Antra vertus, visa tai liečia darbininko likimo materialinio pagerinimo klausimus. Mes norime, kad ne tik jo stalas turėtų geresnių patiekalų, bet ir kad darbininkas išsivaduotų iš pasingo pavaldinio padėties ir pakiltų į protingo bendradarbio aukštį. Šia kryptimi gali būti imamasi reformų net ūkinių trūkumų metu. Dar daugiau pasakytina: šia prasme reformos, jei jos gerai apgalvotos, gali būti raktas, kuris įgalintų surasti išeitį iš visų vargų, nes jos užinteresuotų visus darbininkus. Tuo būdu ekonominės konjunktūros analizė neturi mūsų įvaryti į pesimizmą, o tik padrąsinti. Ji tiktai pasilieka įspėjimu, kad ne viskas galima ir prie reformų tenka eiti su reikiamu apdairumu.

Kokios reformos privalo būti? Mes stengiamės metodingai sugretinti socialinės moralės duomenis su dabartiniais faktais.

NUOSAVYBĖS IR ĮMONĖS KONFLIKTAS

Pirmoji iškylanti problema yra nuosavybės teisės ir įmonės konfliktas. Tai neišvengiamas konfliktas: nuosavybės teisė yra nepaprastai padidėjusi nuo jos kilmės laikų. Ji buvo praplėsta nuo vartojimo gėrybių, dėl kurių negali būti jokio ginčo, iki gamybos priemonių. Ji palaipsniui prarado bet kokį ryšį su darbu, kurio rezultatas ji buvo. Devynioliktame amžiuje susidarė kapitalistinė nuosavybė, kuri iškėle tą anomaliją, jog galutinai nebežinoma, kur yra savininkai. Teisininkai prilygino nekūniškas gėrybes prie natūralinių daiktų ir laiko nuosavybės objektais pramonines versloves. Paralėliai su šita evoliucija verslovė pergyveno ir kitokią raidą. Iš pradžių ji buvo patriarchalinė šeimos institucija, paskui tapo savos rūsies absoliutine monarchija, o šiandie ji pereina į naują konstitucinės monarchijos tarpsnį: užuot ją traktavus grynu įmonės šefo daiktu, imama pripažinti, kad ji iš esmės yra darbo bendruomenė, kurios tik šefu, o ne absoliučiu viešpačiu yra verslovininkas. Kaip suderinti šitą naują verslovės pobūdį su nuosavybės teise to, kurs ją sukūrė ir į ją investavo kapitalų? Tai keblus klausimas, reikalaująs atliktinų reformų.

Mums atrodo, kad jis gali būti išspręstas tik nuosavybės teisės aprėžimu. Įmonės šefas yra savininkas jai pavestų kapitalų, bet jis nėra pačios įmonės savininkas, nes pastaroji nėra nuosavybės objektu. Jis nėra savininkas, o tik šefas, t. y. pirmasis šitoj darbo bendruomenėj, kuriai jis vadovauja.

PELNO PROBLEMA

Vieno žodžio pakeitimas kitu — tai reikšmingas dalykas! Jis reikalauja pelno problemos išsprendimo. Pelnas yra darbo vaisius, talkininkaujant kapitalui, pavestam jo dispozicijai. Pelnas iš esmės privalo būti priskiriamas dirbantiesiems. Įmonės šefas turi teisės į jį, kaip jos šefas, o ne kaip kapitalistas. Kaip kapitalistas, jis turi teisės gauti atlyginimą už patarnavimą, kokį jis įmonei padarė, parūpindamas darbo priemonių. Be to, reikia atsižiūrėti ir rizikos, kurios jis ėmėsi, pavesdamas įmonei savo kapitalą. Bet tai ir viskas. Nėra reikalo, kad įsiamžintų režimas, kuriame kapitalas prarijo visą pelną, režimas, kurs užtikrina pinigo pirmenybę prieš žmogaus darbą. Tai režimas, kurs tarp kitko leidžia kapitalui iškreipti ūkinį verslovių tikslą ir tematyti jose finansines operacijas, vedančias į didžiulių trestų sukūrimą. Mes norime darbą išvaduoti iš tos pinigo vergijos, norime žmogaus asmenį išvaduoti iš kapitalistinio materializmo priespaudos.

Kaip tai pasiekti? Išnagrinėta šie klausimai: darbininkų dalyvavimas pelne, įmonės vadovybėje ir, pagaliau, bendrovėms juridinių normų išleidimąs, ir prieita šių išvadų:

DALYVAVIMAS PELNE

Dirbančiųjų dalyvavimas įmonių pelne yra tiesioginė minėtų principų išdava. Ją jau seniai mums rekomendavo Šv. Tėvas Leonas XIII ir Pijus XI, patardami įdėti į darbo sutartį elementų, paimtų iš bendrovės sutarties.

Tai nėra lengva realizuoti, nes darbininkui negalima uždėti už įmonės nuostolius atsakomybės, kurią neša jos šefas. Tad čia nebūtų tikros bendrovės, o tik savos rūšies sutartys. Be to, reiktų atsižvelgti ir į labai įvairią įmonių prigimtį. Todėl siūloma įvairių sprendimų, kuriuos tenka rinktis pagal kiekvieną atsitikimą atskirai. Šioj srity nenorime nustatyti griežtos ir uniforminės įstatymdavystės, nes norime, kad mūsų principai būtų priderinti, kiek galima lankščiu prie ekonominio gyvenimo reikalavimų. Esminis dalykas yra tas, kad kiekvienu atveju šita permaina įgautų sutarties pobūdį, ir nebūtų darbininkų akyse, kaip paprasta dosnumo dovana, kuri neturėtų tos pat vertės jų žmogiško didingumo pakėlime. Be to, numatyti būdai turi būti papildyti formomis, kurios leistų pelno gavėjams pasinaudoti ir įmonių antverte, kai ši tuojau nepaskirstoma. Antvertės bent dalis vėliau turi tekti tiems, kurie dalyvavo jos sukūrime savo darbu.

BENDRAS VALDYMAS

Dalyvavimas įmonės pelne logiškai iškelia ir dalyvavimą jos valdyme. Tačiau šiuo atžvilgiu dirva dar naujesnė, ir tik daliniai projektai tėra realizuoti. Iš jų pats svarbiausias — tai įmonių komitetai. Tokių komitetų jau esama kaikuriuose kraštuose. Bet šitų komitetų vaidmuo dažniausia tesireiškia informacijos ir kontrolės srity; valdyme šie komitetai tegali užsiimti pridėtiniais įmonių darbais. Įstatymai apie darbo akcijas galėtų būti priemone realizuoti tikrą bendrą valdymą. Tad reikia drąsiai numatyti įmonių struktūrinę reformą, bent mažiausiai tų, kurios nustojo šeiminio pobūdžio ir tapo kapitalistinėmis įmonėmis. Reikia, kad kapitalas nebebūtų

absoliutus šeimininkas, įtraukiant darbo veiksnį į valdymą tolygiai, kaip tai yra gamybos procese. Šitoji reforma neprivalo pažeisti įmonės šefo autoriteto, kurs turi pasireikšti su tolygiu tvirtumu, kaip ir praeity. Bet reikia, kad vadovybės ekipa, nuo kurios priklauso šito šefo parinkimas, apimtų tiek kapitalo, tiek darbo atstovus, paliekant reikiamą vietą ir steigėjams, nes jie buvo įmonės iniciatoriai. Tai trejybinė formulė, kuri padedant auklėjimo pastangoms ir tarpusavio susipratimui, turi garantuoti reikiamą pusiausvyrą.

BENDROVIŲ REFORMA

Akcinių bendrovių reforma — tai bus šito principo realizavimo išdava. Tai reikalinga reforma, nes įstatymdavystė, išleista devynioliktojo amžiaus vidury gimstančioms bendrovėms, nebetinka dabartinėms socialinio gyvenimo permainoms. Reforma sunki, nes nėra lengva rasti teisinės formulės kapitalo ir darbo bendradarbiavimui. Tuo būdu, ta reforma turi būti pravesta apdairiai, turint galvoj bendrovių objekto sudėtingumą. Reikės lankstaus teksto, pritaikyto įvairiems bendrovių tipams viešosios administracijos taisyklėmis. Bet jau dabar galima nurodyti, kokios turi būti šitos reformos didžiosios linijos. Iš esmės ji remiasi mintimi, kurią nurodžiau — tai trejybinės bazės administracijos taryba. Darbininkai joje turės savo atstovus, skiriamus įmonės tarybos, kurios rinkikais yra jie patys. Šitoji administracijos taryba pasiduos priežiūros komisijos kontrolei. Reforma turės būti pasiūlyta pirmiausia grynai pasirinktiniu (fakultatyviniu) titulu tam, kad praktiskai ištyrus, kokių patobulinimų jai galima duoti. Ją turi lydėti tarpusavio bendradarbiavimo dvasia, būtina jos pasisekimui.

NACIONALIZACIJOS

Taip būtų realizuoti pertvarkymai, kurie garantuotų darbininko išlaisvinimą iš kapitalizmo. Ar tų reformų užtektų? Daugelis darbininkų į jas žiūri, kaip į nepakankamas, ir nori pašalinti patį kapitalizmą, arba daugiau bei mažiau jį pertvarkyti, įstatant jį į krašto tarnybą nacionalizacijų būdu. Štai čia yra trečioji serija problemų, kurios iškyla, ir jų išsprendimo turime ieškoti.

a) Bendrasis nacionalizacijų klausimas yra dienos klausimas. Vieni į jį žiūri iš politinio aspekto; kiti, kilniau inspiruoti, samtrotauja, kad jį iškėlė reikalas garantuoti discipliną įmonių, gyvybinių visai tautai. Kai kas jau yra įgyvendinta įvairių formų pavidale — pradedant mišrinių bendrovių sudarymu, baigiant visiškai suvalstybintomis įmonėmis. Atrodo, geriausias išsprendimas yra mišrinė įmonė, pritraukiant į bendrojo intereso įmonės vadovavimą kapitalistus, ją įsteigusius, valstybę — bendrosios gerovės saugotoją, personalo ir net vartotojų atstovus.

Nacionalizuoti siūloma pagrindines pramonės įmones. Labai yra svarbu tai atlikti su reikiamu apdairumu, kad būtų palikta plati sritis ir privatinei iniciatyvai. Galiausiai nacionalizacija tėra techninė priemonė garantuoti esminės pramonės geresnį pritaikymą tautos reikalams. Ji neturi tapti ideologiniu mitu. Reikia prisiminti, kad valstybinio kapitalizmo sukūrimas gali būti pavojingas ir neigiamai paveiktų darbininkų išlaisvinimo pastangas.

Pagaliau, nacionalizacijos tepriimtinos, kai už imamus turtus teisingai atlyginama. Norint būti jų atžvilgiu teisingam, reikia prisiminti riziką, kurią jie priesiėmė ir dažnai daugelį metų jos naštą nešė: būtų neteisinga juos traktuoti, kaip paprastus obligacininkus (paskolos lakštų turėtojus).

b) Kredito nacionalizacija. — Kredito nacionalzacijos klausimas atsistoja į ypatingą padėtį. Kreditas vis labiau identifikuojasi su pinigais, ir kiekvienas pripažįsta, kad tik valstybė turi teisę leisti pinigus. Tad jo nacionalizacija jau iš pradžių atsistoja principinėj plotmėj. Jos ne mažiau reikalauja patys faktai mūsų pokarinėse salygose, kur valstybė yra slegiama deficito naštos ir kada iškyla griežtos disciplinos reikalas, norint atstatyti krašto ūkį. „Piniginis“ ir „finansinis“ veiksniai privalo būti glaudžiai subordinuoti „ūkiniam“ veiksniui. Tad aišku, kad šiomis sąlygomis yra būtinybė sudaryti kredito vadovavimo centrinį organą.

Kuo būdu pasireikš šito organo veikimas? Sprendimai duodasi sunkiai precizuojami, nes kredito operacijos yra įvairios, bankinė technika subtili, ir kiekvienos operacijos įvertinimą geriau gali atlikti laisvi, o ne valstybės organi. Tad atrodo, kad, išskyrus valstybės banką, koks buvo Lietuvos Bankas, kurio piniginė funkcija pateisina gana griežtą priklausomybę nuo valstybės, kiti bankai privalo išlaikyti tam tikrą autonomiją. Reiktų pasirinkti tarp visiško jų absorbavimo ir kontrolės, kuri gal būtų nepakankama, tarpinį režimą, būtent, mišrinę įmonę, kur valstybė skirtų dalį administratorių, bet jie pasilaikytų privatinio pobūdžio vadovybės autonomiją.

ŽEMĖS ŪKIO IŠLAISVINIMAS

Tai tokios yra struktūrinės reformos, kurias iškelia darbininko išlaisvinimas. Bet iki šiol tekalbėjome apie pramonės darbininką ar tarnautoją, o mes žinome, kad paralėlinių problemų, truputį skirtingomis sąlygomis, kyla ir dėl kaimų darbininkų. Šiuo tarpu tas klausimas detaliau negalėjo būti paliestas. Reikia išspręsti visus materialinio pobūdžio klausimus, kurie žemdirbių gyvenimą padaro per sunkų, darbo priemones, gyvenamas patalpas, pardavimo kainas mažai apsimokančias. Reikia išspręsti socialinius ir moralinius klausimus, kurie sukuria ūkininkų tarpe žemesnybės kompleksą; pritaikyti prie jų gyvenimo sąlygų socialinę įstatymdavystę ir skatinti jų profesinių organizacijų laisvus užsimojimus.

DARBININKO ŠEIMA

Šeimos padėtis naujoj socialinėj santvarkoj čia mažai teiškeliama. Ir vis dėlto kyla klausimas, ar šeima neturi atlikti principinio vaidmens darbininko išlaisvinimo akcijoj? Kad darbininkas tikrai galėtų gyventi savo šeiminiu gyvenimu, reikia pašalinti mūsų socialinio draudimo sistemos trūkumus. Reikia, kad šeimų organizacijos jas atstovautų ir kontroliuotų šeiminių pašalpų skirstymą; būtina, kad butų politika leistų šeimai susikurti ir jai vystytis; reikia, kad mokymo tvarka grąžintų tėvams visa jų, kaip auklėtojų, atsakomybę.

PROFESIJA

Reikia tolygiai pasakyti, kad moderninio sindikalizmo ir tarptautinės darbo organizacijos problemos čia tik labai bendrai iškeliamos. Darbininko išlaisvinimą atbaigia jo profesinė organizacija, kurios laisvė turi būti išlaikyta. Čia palaikome mūsų tradicinę doktriną: „laisvas sindikatas organizuotoj profesijoj“, o tai neišskiria glaudžių ryšių palaikymo su kitais organais. Norime, kad profesinės organizacijos suvaidintų konstruktyvų vaidmenį naujojoj valstybėj, efektingai bendradarbiautų prie atstatymo plano ir ūkio išvystymo, kurs yra būtinas, jei norima sekmingai eiti prie krašto prisikėlimo. Taip pat profesinės darbininkų organizacijos pasireikš, kaip tarptautinės darbo organizacijos, atkurtinos po karo, nauji inspiratoriai.

Šalia šitų darbininko pokarinio išlaisvinimo studijų reikia papildomai panagrinėti to išlaisvinimo moralines sąlygas. Tai mano uždavinio antroji dalis.

II.

S o c i a l i n i o i š l a i s v i n i m o m o r a l i n ė s s a l y g o s. „Socialinės Savaitės“ neturėtų savo tradicinės dvasios, jei šitoj paskaitų serijoj pro tai būtų praeita tylomis. Tai ne dėl to, kad „Savaitės“ semiasi inspiracijos iš Banyčios mokslo, kurs visados pirmoj eilėj iškelia krikščioniškos moralės principus. Tai daroma ir ne dėl to, kad žinoma, jog kiekvienas socialinis klausimas pagrįstas moraliniu klausimu. Tai keliama dėl to, kad norima klausimas statyti realybės plotmėj, o šita realybė susideda tiek iš moralinių, tiek iš ekonominių sąlygų. Mes norime statyti ne ant smėlio, bet ant uolos, o patyrimas rodo, kad nerandama solidžios bazės, jei neįgyvendinama reikiamas skaičius moralinių dėsnių.

KOVA SU SOCIALINĖMIS BLOGYBĖMIS

Pirmiausia turime pasakyti, kad nebus sėkmingos pastangos išvaduoti darbininką, jei pastarasis negarantuos savo gyvenimo vertingumo, vengdamas tų s o c i a l i n i ų b l o g y b i ų, kurios jį slegia. Reikia jam padėti jas nugalėti švietimu ir atitinkama įstatymdavyste.

a) A l k o h o l i z m a s. — Sių blogybių pirmoj eilėj stovi alkoholizmas. Visiems žinoma, kokios žąlos jis daro tautai, pripildydamas bepročių namus, parengdamas kelią džiovai, susilpnindamas rasę sunkių pesėkų paveldėjimais. Taip pat žinoma, kokių nuostolių darbininkų šeimai daro smuklės kaimynystė, kur, išėjus iš įmonės, buvo išeikvota tai, kas turėjo tarnauti šeimos pragyvenimui.

Aš kalbu apie tai iš praeities, nes karo smūgis šioj srity turėjo išganigų pasėkų. Alkoholis pasidarė retesnis daiktas, o atitinkama įstatymdavystė susiaurino jo vartojimą. To rezultatai tuojau buvo pastebėti: bepročių namų klientūra žymiai sumažėjo. Tačiau bijau, kad bus grįžtama prie senos tvarkos. Bijau, kad įstatymdavystėj bus praplėstos spragos, šitų įstatymų kontrolė sušvelninta, o atsiradus daugiau alkoholio jis vėl pradės nuodyti darbininkus. Ir reikia kelti aliarmo šauksmą, kad primintume būtinybę galutinai išvaduoti mūsų tautą iš šios alkoholizmo rykštės. Tik įvykdžius šitą sąlygą, darbininko išvadavimas bus efektingas.

b) M o r a l i n i s p a l a i d u m a s. — Tas pat tenka pasakyti apie moralinį palaidumą, kurs visur viešpatauja ir iškreipia normalias žmogaus gyvenimo sąlygas. Darboviečių nemoralumas: ar galima kalbėti apie darbininko arba darbininkės išlaisvinimą, kada jie išstatomi į labiausiai pažeminančius kontaktus, į biaurius prievartavimus? Yra dirbtuvių, kur vyksta pasibaisėtinų dalykų, kur jaunuoliai yra papiktinančių pašaipų objektai, į tai indifirentiškai ar linksmai žiūrint jų viršininkams, o kartais ir darbdaviams. Ir kada darbininkas išeina iš dirbtuvės, tai dar blogesnių dalykų mato gatvėj, kur nemoralumas begėdiškai demonstruojamas. Jis jo persekiojamas kine ir net namų židiny. Norime darbininką išlaisvinti, pakeldami jo gyvenimo lygį, priduodami daugiau didingumo jo darbui; ar tai viskas tam, kad jis kristų į labiausiai pažeminantį nemoralumą? Prieštaravimas būtų tikrai perdaug ryškus! Tad turime reikalauti iš viešosios valdžios griežtų priemonių ir griežtai taikomų, kad grįžtų bent truputis moralinės švaros į dirbtuvę, gatvę, į kiną. Turime reikalauti įstatymdavystės, kuri užuot netiesioginiai skatinusi šeimų ardymą, globotų geruosius papročius šeimos viduje.

c) D e p o p u l i a c i j a. — Dar daugiau; viskas laikosi šia sritimi, ir jei nebus padaryta rimtų pastangų kovai su nemoralumu, tai reikia pramatyti, kad visos priemonės, kuriomis bandoma pakelti demografinį lygį, bus tuščios. Bet yra čia ir kita esminė darbininkų išlaisvinimo sąlyga. Prancūzija, pav., turi tendencijos tapti senių tauta, kuriems teisingai stengiamasi parūpinti pragyvenimo minimumą, bet tuo pačiu apsunkinami labai didele našta darbingo amžiaus žmonės. Juo labiau šita padėtis aštrės, tuo pačiu ir našta sunkės. Jaunosios kartos, būdamos perdaug negausingos, turės pakelti senųjų generacijų neproporcingą svorį. Jos palūž nuo šitos naštos, jei jos intensyviau nesidaugins. Ir, pagaliau, darbininkai, būdami per daug negausūs, nebegalės patikrinti krašto ekonominio gyvenimo.

Karo sugriautame pasaulyje reikia darbo pašalinti griuvėsiams, atstatyti ūkiui, o tam darbui atlikti reikia rankų. Kur jų reiks gauti, jei per maža gims vaikų?

Tai reikšmingas klausimas, ir šioj srity, kaip tolygiai kitose, demografinė problema yra pirmaeilė, nuo kurios išsprendimo priklauso visos kitos problemos. O pati demografinė problema yra sąlygojama bendrosios moralės problemos.

d) Gyvenamos patalpos. — Žinau gerai, kad kova su nemoralumu nėra vienintėlė jo išsprendimo sąlyga. Yra piniginio pobūdžio sąlygų (darbininkų atlyginimas ir šeimų patalpos). Yra higienos sąlygų, prie kurių verta apsistoti, nes ir jos sudaro darbininko išlaisvinimo sąlygas. Reikia kovoti su džiova ir venerinėmis ligomis, kurios yra darbininkų sanitarinės būklės didžiosios dėmės. Turime kovoti su lūšnomis — džiovos gamyklomis, ir iš dalies atsakingomis dėl nemoralumo tų, kurie ten gyvena. Lūšnos yra mūsų miestų žaizda, kuri juo labiau nepakenčiama, kad ji beveik išnyko daugely užsienio kraštų. Koks gali būti mūsų darbininkų išlaisvinimas, kol jie bus sugrūsti į perdaug siauras ir nesveikas patalpas, kur šeimos gyvenimas veik neįmanomas, ir kur neturima kitos minties, kaip pabėgti iš tos užnuodytos atmosferos?

Negaliu plačiau kalbėti šiuo klausimu, kuriam reiktų pašvęsti ištisą rašinį ar gal keletą. Bet tegu būna man leista paspausti aliarmo skambutį, pasakant viešajai valdžiai: jūs nepadarysite nieko rimto darbininkams išlaisvinti, kol neišspręsite butų problemos. Be abejo, ši problema iškyla ypač sunkiomis dabarties sąlygomis, bet vis dėlto reikia ryžtis ją išspręsti galimai greičiau. Čia eina klausimas apie krašto demografinę ateitį ir apie sėkmingumą viso to, kuo imamasi garantuoti darbininko išlaisvinimą. Tai švietimas, kurs sužadintų amatų meilę, iškeltų darbo kilnumą, įdiegtų pastangos ir tobulybės pamėgimą ir išvystytų vaiko sieloje tas moralines vertybes, kurios vėliau bus jo žmogiškos vertės bazė.

e) Jaunuolių švietimas. — Būtinai prisideda mokymo pratęsimo ir ypač jo orientavimo bei rimto profesinio parengimo klausimas, kurs paruošia kraštui kvalifikuotus darbininkus. Gi jaunos mergaitės privalo gauti šeimininkių išlavinimą, kurs padarys iš jų darbininkų šeimų židinių karalienes ir šeimų motinas, visiškai tinkamas jų sunkiam uždaviniui. Žinau, kad čia nieko nėra nauja pasakyta, nes šioj srity nepakanka skelbti, o reikia dirbti. Užuot laikiusis skubotų ir blogai parengtų įstatymų, reikia metodingai šitą švietimą vykdyti.

f) Suaugusiųjų švietimas. — Jis yra reikalingas, ir šiandien tai vis labiau suprantama. Žmogus lavinasi bet kuriame amžiuje, ir senas profesorius, kuriuo aš esu, gali pasakyti, kad jis praleidžia visą savo gyvenimą tiek mokydamasis, tiek mokydamas.

ŠVIETIMO SĄLYGOS

Prie šių sąlygų, kurių įvykdymas yra būtinas tam, kad darbininkas turėtų vertingą gyvenimą, atitinkamą socialinei padėčiai, kurią jam tos reformos, apie kurias kalbėjome, turi parūpinti, prisideda kitos, kurios yra labiau tiesiogiai susijusios su šitomis reformomis ir net garantuoja jų pasisekimą. Tai sąlygos švietiminio pobūdžio. Geriausios priemonės tegali duoti savo vaisių, jei žmonės, kuriuos jos liečia, sugeba jomis pasinaudoti. Švietimas yra neišvengiamas, norint, kad darbininkai galėtų pakilti į aukštesnį žmogaus lygį, kurio mes jiems trokštame. Jis yra didžiai naudingas ir darbdaviams. Tad ir jie privalo prisidėti prie šių reformų pravedimo.

Gerai susipraskime: čia reikalas eina ne tiktai apie mokyklinį mokymą, kurį vaikai privalo įsigyti, bet apie švietimą visų — vaikų, jaunuolių ir suaugusių.

a) Vaikų švietimas. — Neturiu nieko ypatinga tuo klausimu pasakyti, nebent tai, kad jis privalo būti mažiau teorinis, o daugiau realinis, labiau pritaikytas būsimam vaidmeniui, kurį miesto ar kaimo darbininkas privalės atlikti visuomenėje. Darbininkas, kurs turi įgijęs jau profesiją, gali ir turi tęsti mokymąsi techniškai, kad tinkamiau ją praktikuotų. Jis gali lavintis sociališkai, jei jis nori pakilti iš pasyvaus pavaldinio lygio į protingą ir naudingą bendradarbį. Trokštame, kad darbininkai dalyvautų įmonių valdyme: kaip tai būtų galima, jei jie nežinotų visų ekonominių sąlygų, kuriose ši įmonė funkcionuoja? Kaip jie galėtų suprasti darytinų sprendimų naudingumą, jei jie neturėtų jokios nuovokos apie sąskaitybą, nuo kurios priklauso įmonės finansinė pusiausvyra? Turiu pripažinti, kad dabar darbininkų profesinės organizacijos daro didelių pastangų realizuoti šitą švietimą — bent darbininkų masės elito tarpe. Bet bijau, kad šios pastangos nebus pakankamos, nes perdaug ribotos. Reikia paruošti darbininkų klasės švietimo visumos programą, o paskui ją metodingai pritaikyti. Esant šiai sąlygai, mūsų siūlomos reformos pereis iš troškimo į realybės sritį.

b) Ir aš nebijau pridurti, kad šis švietimo sąjūdis turi būti praplėstas ir į darbdavius. Jie turi techninių žinių, bet labai dažnai stokoja socialinio nusimanymo, o ypač nepažįsta meno vadovauti žmonėms. Įsakyti — tai yra menas, kurio išmokstama ir išsitobulinama. Dalyvavę kare tai žino labai gerai. Šefas yra ne tiktai tasai, kurs turi žinojimo ir sprendimo ypatumą, bet taip pat tas, kurs sugeba patraukti žmones, kur jis juos nori vesti. Tam nepakanka tvirtos valios, autoritetingo žodžio ir gesto, dar reikia, kad tarp jo ir pavaldinio susidarytų žmogiški santykiai, kuriems drausmė virstų priimta, o ne uždėta taisyklė. Ir ypač taip esti, kada turima reikalo su darbininkais, kurie nėra pasyvūs įrankiai, bet inteligentiškos būtybės, apdovanotos kritikos jausmu, kurie sugeba padaryti stebūklų, kada jie gerai supranta, ko iš jų laukiama, ir kada jie tam atsiduoda visa savo širdimi.

Darbdaviai, kurie bijo, kad jų autoritetas nebūtų pažeistas reformų, apie kurias čia kalbama, baiminasi be pagrindo. Jei jie savo darbininkus, kurie trokšta tapti bendradarbiais,

traktuos, kaip laisvus žmones, turės su jais nuoširdžių santykių, išmoks jiems vadovauti šiuo nauju keliu, ir patys apsišvies ir pasitobulins, kaip šefai, nustebs gautais rezultatais.

KOVA SU MATERIALIZMU

Truputį pabrėžiau švietimo sąlygas, kurios turi būt įvykdytos, kad būtų garantuotas reformų pasisekimas, nes minėtos sąlygos tam yra esminės reikšmės. Ir vis dėlto yra dar svarbesnių salygų, — tai tos, kurias galima pavadinti dvasinėmis. Kiekviena pagerinimo pastanga nesuteiks darbininkams tikro išlaisvinimo, jei ji neis drauge su dvasiniu polėkiu. Šis tik leidžia žmogui išvengti materializmo, kuris yra pirminė priežastis slegiančių jėgų, iš kurių jis norima išlaisvinti.

Materializmas yra moderninio pasaulio didelė žaizda, pirmaeilė rykštė, kuri slegia sielas ir stengiasi žmones nužeminti iki darbinių gyvulių sąlygų.

Iš jo plaukia visos vergijos, — vergijos, kurios yra tiesiog antitezės laisvų darbininkų padėties, kurią mes norėtume sukurti: mašinizmo vergija — ji padaro iš darbininko mašinos tęsinį, kur užgniaužia bet kurią apeliaciją į jo protą, suredukuodama jo darbą į tam tikrų, visados tų pačių gestų atlikimą; pinigo vergija, kuri pasireiškia kapitalo vyravimu darbui, o taip pat netvarkingu ieškojimu pelno, pasiekiamo visomis, teisingomis ar neteisingomis priemonėmis; vergija materialiniams reikalams, kurių patenkinimas yra didžiulei darbininkų masei vienintėlis gyvenimo tikslas, kuris veikiai tampa kiekvieno iš jų tironas; tie apetitai, vos patenkinti, vėl atsinaujina ir galūtinai pasirodo nepasotinamais.

Kiek bebūtų daroma pastangų pagerinti darbininkų padėčiai, kol jie nebus atpalaiduoti nuo visų šių vergijų, tol faktiškai nebus nieko padaryta jiems išlaisvinti. Jie nuo to dar labiau kentės, kai bus patikėję, jog išsilaisvina. Tūli reformatoriai dėl to mažai jaudinasi. Jie, persiėmę materialistine filosofija, temato tik materialinį progresą ir nesupranta, kad galūtinai žmonės, kurių žmogišką padėtį tikisi pakelti, bus nelaimingesnėj būklėje, kaip pirmiau, nes jų sielos kentės dėl visų tų vergijų priespaudos. Bet mes, krikščionys, kurie žinome, kokia prakilni yra žmogaus sielos didybė, negalim sutikti su dalykų padėtimi, vedančia į minėtą vergiją. Mes ją norime išlaisvinti nuo trejopos: mašinizmo, pinigo ir materialinių apetitų priespaudos. Norime, kad dvasinis išlaisvinimas žengtų kartu su materialiniu išlaisvinimu, nes pastarasis be pirmojo tėra niekis, apgaulė.

Kaip tai pasiekti? Suteikiant visoms dvasinėms jėgoms jų vietą, „Žmogus gyvena ne vien duona“ — pasakė prieš dvidešimt amžių Tasai, Kuris buvo tikrąsis žmonijos išvaduotojas. Dabar, kada masės nutolo nuo religijos, linkstama pamiršti šitą žodį. Nuo viešosios valdžios priklauso skatinti šitą žodį. Nuo viešosios valdžios priklauso skatinti šitą dvasinį atgaivinimą; bet tai priklauso ypač nuo mūs visų. Norime, kad krikščioniška religija pradėtų vėl spinduliuoti, kad ji nebebūtų turtingųjų ir pasiturinčių klasės palydovas, bet vėl taptų kiekvienos padėties dirbančiųjų didžiulė inspiratorė, o tuomet išlaisvinimo darbas tarp jų pasibaigs.

Tai yra troškimas, kurį puoselėja jau daugelis metų visi katalikai, bet gal jie laikėsi perdaug šia prasme plantoniško troškimo? Gal būt, nebuvo daroma užtenkamų pastangų padaryti religiją prieinama paprastoms masėms? Ne čia vieta apie tai diskutuoti. Paprastai laikiau savo pareiga priminti, kad darbininkų moralinis išlaisvinimas turi būti visų darbas, ir kiekvienas turime dalį atsakomybės dėl dabartinės padėties, kuria skundžiamės.

Taigi, darbininkų išlaisvinimas, pagrįstas dvasiniais elementais, nebus mitas, bet realybė. To būdu reformos, kurias visumoj nagrinėjome, bus drauge įvykdomos ir išganingos. Naujame pasaulyje, kuris gimsta baisioj pergyvenamoj krizėj, turi įvykti daug permainų. Nereikia jų bijoti, priešingai, reikia jas džiaugsmingai sveikinti pagal tai, kiek jos pagerins žmogaus padėtį. Bet reikia taip pat suprasti, kad šitos reformos reikalauja tam tikrų moralinio pobūdžio sąlygų. Norime, kad tos reformos pasiesektų, todėl taip pat trokštame šitų sąlygų įvykdymo. Mūsų visų reikalas jas realizuoti vienlaikėmis pastangomis visose srityse. Meskimės negaišdami į darbą ir turėkime pasitikėjimą ateitimi! Tikėkime į mųsų krašto prisikėlimą šitos taikingos revoliucijos būdu, kuri turi pasireikšti ne žodžiais, bet darbais. Ir parodykime kelią kitoms tautoms, kurios taip pat ieško savo išeities griuvėsių krūvų aplinkoj. „Mokslas veiksmui“ — mūsų šūkis; be paliovos turime tai prisiminti. Prikeldami iš griuvėsių savo tėvynę, mes būsime drauge visos žmonijos gerais tarnais.

B. DE SOLAGES

KATALIKYBĖ IR CIVILIZACIJOS

Tai atsitiko kažkur traukinyje. Mūsų skyriuje buvome keturiese. Kiekvienas mano atsitiktinių bendrakeleivių turėjo laikraštį skirtingos krypties, kurios tikrumu, atrodė, nė vienas neabejojo. Po valandos, persimetus keliais nereikšmingais žodžiais, pokalbis nukrypo į tą temą, kuria aš šį rytą turėjau kalbėti: „Katalikybė ir civilizacijos".

— Kokia graži tema, — pareiškė prieš mane sėdįs ir laikąs rankoje . . . (velniukas šnibžda man į ausį laikraščio vardą, bet aš tikiu, būsią geriau paklausius angelio sargo, patariančio jį nutylėti). — Kokia graži tema! Tikiuosi, Kunige, kad Jūs, ištikimas klasiškajam ir, pridedu, krikščioniškajam idealui, kurio atstovas esate, jūs išnaudosite progą apginti mūsų civilizaciją nuo nedėkingų šmeižikų (norėčiau pasakyti — renegatų), kurių šiandien atsiranda, deja, net ir tarp krikščionių, besiteisinančių tuo, kad ji kartais išnaudojama piktam. Lyg visuomet neturėtų žemėje būti piktnaudojimo, kol žmonės liks žmonės. Kuo jie tikisi savo utopiškose ir liguistose svajonėse ją pakeisti! Jie nuves mus tiesiai į komunizmą, jei tik bus jiems tas leista, o tai reikš mūsų civilizacijos ir, pridedu, krikščionybės ir Bažnyčios, kurios su ja artimai siejasi žlugimą. Kas ką besakytą, Vakarų civilizacija lieka „vienintėlė tikra ateitis, kuri tiek vakar, tiek šiandien buvo ir yra atvira žmonių giminei". Prancūzų Intelektualų manifestas, 1935 m. spalių mėnuo.

Bekalbėdamas jis įsikarščiavo ir truputį užduso, bet buvo patenkintas savo tirada ir sustojo. Tuo tarpu aš galvojau: Ar matote katalikų misijonierius, kartojančius indams ir kiniečiams šią formulę: „Vakarų civilizacija — vienintėlė žmonių giminės tikroji ateitis". Aš ligšiol tikėjau, kad krikščionims vienintėlė tikroji ateitis — Dievo karalystė, kurios pirmiausia reikia ieškoti, o visa kita bus mums priduota. Aš ruošiausi paklausti pašnekesio dalyvį, ar jis yra kada skaitęs Benedikto XV ar Pijaus XI encyklikas apie misijas, bet mano kaimynas pralenkė mane: — Kaip, Pone, — sakė jis, — jūs tuo tikite? Jūs tikite, kad katalikybė yra susijusi su mūsų civilizacija? Bet ne! Aš pasakyčiau, kad katalikybė neturi nieko bendra su civilizacija. Ir jei kunigas patikėtų man, tai jis išaiškintų savo klausytojams, kad krikščionybė yra vidinis dalykas, sielos reikalas, nukreiptas į amžiną gyvenimą, o civilizacijos, priešingai, yra išoriniai dalykai, laikiniai. Tai yra dvi visai nesusitinkančios plotmės; ir jis (kunigas) mums labai patarnautų, pasistengęs išnarplioti šitą nuolatinį sąvokų tarp dvasinio ir laikinio dalyko painiojimą. Argi pats Kristus nesakė, kad reikia atiduoti cezariui, kas yra cezario, o Dievui — kas yra Dievo? Tad, Bažnyčia tesirūpina vesti sielas į dangų ir tepalieka žmonėms ginčytis dėl žemės karalystės sutvarkymo.

Ar šis naujas pokalbio dalyvis buvo mistikas, bijąs religiją sukompromituoti žemės reikaluose, ar priešingai (kraštutinybės susitinka), laicizmo šalininkas, norįs išjungti Bažnyčią iš betkurio dalyvavimo viešajame gyvenime? Mano abejones išsklaidė, ir aš buvau visai tikras, kad jo kėslai nėra antikatalikiški, kai tik mano akys užkliuvo už jo rankose buvusio laikraščio vardo. Bet toks jo nusistatymas, nematąs krikščionybės civilizuojamosios įtakos, kurią istorikas konstatuoja kiekvienu momentu papročių ir institucijų progrese, pavyzdžiui, vergijos panaikinime, kur krikščionybė suvaidino mažų mažiausia stipriausią vaidmenį ir buvo neginčijamu civilizacijos pažangos akstinu — buvo grynas paradoksas.

Tai tučtuojau pastebėjo mano tretysis bendrakeleivis: — Klausykit, Ponai, gana tų paradoksų, ir grįždamasis į mane tarė: — Tiesa, Kunige, kad šie Ponai blogai supranta katalikybę. Toli gražu nepriklausydama nuo civilizacijos, ji padeda šiai atsirasti, anaiptol ne be ryšių su civilizacija, ji šią pagrindžia. Argi ji nenurodo žmonių pareigų jų santykiuose visose srityse — šeimoj, socialiniam, politiniam, tarptautiniam gyvenime? Argi ji nepripažįsta jiems teisės turėti nuosavių būtinų gėrybių? Lyg jau ne tos tautos yra civilizuotos, kurios remiasi šiais dėsniais, o laukinės, kurios atmeta juos, ar jų suvis nepažįsta? Juk tai katalikybė, ir tik ji viena tėra civilizacija.

Nuo Charibdos mes pataikėme ant Scilos, ir ši paskutinė formulė, reakcijos keliu, man priminė Jėzaus atsakymą Pilotui: „Mano karalystė ne iš šio pasaulio" (Jono 18, 36).

Betgi, jei — priešingai pirmojo pokalbio dalyvio tezei — katalikybė nėra susijusi su Vakarų civilizacija; jeigu — priešingai antrojo tezei — tvirtinimas, kad ji neturi jokių saitų su civilizacija, tai faktų neigimas; ir jeigu vis dėlto — nepaisant trečiojo tvirtinimo — katalikybė nesutampa su civilizacija, — tai kokie gi saitai riša katalikybę su civilizacija? Besiklausant ginčo, mano galvoje išryškėjo dėstymo planas: pirmiausia, reikėjo teoretiniu požiūriu gerai išskirti abi sąvokas ir jų įtakos sritis, o paskui iš jų veikimo išvesti artimuosius padarinius.

— Betgi, pagaliau, Kunige, — vėl pradėjo paskutinysis, kuris suprato mano tylų nesutikimą, — argi katalikybė nėra šeima, tvarka, nuosavybė, nėra tas pats, kas sudaro tikrąją civilizaciją? — Ne, Pone, katalikybė nėra civilizacija, katalikybė tai, pirmiausia, teigimas visuotinio žmonių pašaukimo į Dievo karalystę.

— Šiame sudėtingame klausime, kur aiškumo dėliai mums reikia žengti tarpsniais, pirmoji tiesa, kurią reikia įsisamoninti, ta: katalikybė ir civilizacija yra dvi sąvokos ir dvi skrtingų plotmių realybės: civilizacija išsivysto laiko plotmėje, o katalikybė — dvasinėje plotmėje.

Bet aš pripažįstu, kad šių dviejų terminų vartojime yra sunkiai išvengiamas subtilus dviprasmiškumas. Vis dėlto pabadykime, apsimoka. Šitas dviprasmiškumas kyla iš pačios kalbos, iš sujungimo, iš kurio atsirado klasiškasis dvejetas: lai-

kinis — dvasinis. Abu šio dvejeto terminai iš tikro gavo savo pradžią iš dviejų skirtingų dvejetų: dvasinis, iš vienos pusės, bus paprastai priešingas materialiniam (bet ne laikiniam, o laikinis, iš kitos pusės, amžino priešingybė (bet ne dvasinio), o katalikybė plėtojasi pradedant dabartiniu gyvenimu tolyn ir dabartiniame gyvenime. Trečiasis dvejetas: gamtinis ir antgamtinis, tiesa, labiau dirbtinis, daugiau tiktų, bet jis pats, be smulkių paaiškinimų, dalyko pilnai nenušviečia. Mat, gamtinė ir antgamtinė sritys, nors ir skirtingos, negali būti atskirtos. Jos neišskiria dviejų būtybių grupių, nes čia nėra ir negali būti antgamtinių būtybių. Vienintelė antgamtinė būtybė — iš definicijos — Dievas, o Dievas negali sukurti kito Dievo. Taip pat ligi Jo reikia grįžti, norint suprasti, kaip kūryboj Jis ją suprato. Civilizacija ir katalikybė, kaip gamta ir antgamtė, yra skrtingos, bet ne atskiros nei pilnai atskiriamos. Žmogus, sudėtas iš kūno ir dvasios, realybė kartu medžiaginė ir dvasinė, reiškiasi, žinoma, dviejose — medžiaginėje ir dvasinėje plotmėse; Dievo pašauktas Jį pasiekti šventojo vizija danguje, jis reiškiasi — antgamtiniu būdu — dieviškoje plotmėje. Bet į dieviškąją plotmę jis iškyla savo dvasia. Antgamtė, pagal priskiriamą šventam Ireniejui palyginimą, mumyse nėra nepriklausoma realybė, tai yra skiepas: žmogiškoji prigimtis, įskiepyta dieviškuoju paskiepu (kurį mes vadiname malone), turi ir jau šiame pasaulyje duoti antgamtinių vaisių. Tad ji nuo laiko yra nukreipta į amžinybę. Reliatyvus dualizmas, — gamta ir antgamtė, civilizacija ir katalikybė — kurį mes turime įnešti į žmogiškųjų realybių analizę, kyla iš šio žmonių pašaukimo į transcendentinį gyvenimą. Šitas sudievintas gyvenimas ir apibūdina katalikybę. Ji yra pirmučiausia šio sudievinto gyvenimo ir jo ūgdomųjų priemonių mokslas, o nėra gamtos ir natūralės teisės doktrina, kuri padarytų iš jos paprastą apreikštąją filosofiją. Nebūtų katalikybės nei Bažnyčios, jei nebūtų žmogaus sudievinimo ir Dievo įsikūnijimo.

Turime taip pat pasakyti, kad šitame gamtos suantgamtintame gyvenime, kuris sudaro, iš tikrųjų, žmonių gyvenimą, visa katalikybė yra nukreipta į šį gynenimo suantgamtinimą; gi civilizacija teapima tai, kas šiame suantgamtintame gyvenime lieka grynai gamtinis elementas. Sutapdinti katalikybę su civilizacija būtų tolygu sutapdinti gamtą su antgamte, kitaip sakant, netiesioginiu būdu neigti Kristaus pasiuntinybę.

*

— „Na, matot, kad mano tiesa“, — tarė antrasis pokalbio dalyvis, kuris tvirtino, jog katalikybė neturi su civilizacija nieko bendra. Ir šitas samprotavimas man parodė, kad man nepasisekė išaiškinti arba kad jis manęs gerai neklausė.

— Jūs, gerbiamieji ir gerbiamosios, manęs klausėte labai gerai; aš tikiuosi, kad nors problema nepaprastai sunki, bet man pasisekė šiandien išaiškinti.

— Atleiskite, Tamsta, aš buvau priverstas atsakyti, — jūsų daroma išvada keistai prašoka mano tik ką padarytas prielaidas. Aš tik ką įrodžiau, kad katalikybė nesutampa su civilizacija, bet iš to neišeina, — kaip jūs sakote, — kad ji neturėtų su civilizacija jokių ryšių. Tai, ką aš pasakiau, priešingai, rodo, jog čia ryšiai būtini: nuo to momento, kai žmonijoje antgamtiniai veiksniai nesiskiria nuo gamtinių, nuo tos akimirkos, kai tie patys žmonės kūria civilizacijas ir žygiuoja Dievo vizijos link, būtinai turi būti ryšiai tarp katalikybės, kurios dėsniais jie turi gyventi, ir civilizacijų, kuriose šis gyvenimas turi plėtotis.

Kaip santykiauja? — pagal civilizacijos principus, kuriais eina jos perteikimas.

Bet kadangi Apreiškimas, kurio tiesioginis tikslas yra nurodyti žmonėms jų dieviškąjį paskyrimą, savaime tuo pačiu užsimojimu neišmoko jų žmogiškojo gyvenimo dėsnių, įdomu suvokti šio ryšio prigimtį ir pagrindą. Tai, ką katalikybė atneša pasauliui, yra mūsų antgamtinės paskirties doktrina, tai pagaliau žmogiškosios prigimties antgamtinio paskyrimo mokslas; ji tuo pačiu faktu apima ir žmogaus prigimties bei jo moralinio elgesio doktriną.

Iš tikro, kreipdamas šią prigimtį į amžiną gyvenimą ir civilizacijas, kurias žmogaus prigimtis sukuria ir kuriose ji išsiskleidžia, Dievo karalystės link, Apreiškimas, pasakyčiau, paliečia iš viršaus prigimtį ir civilizaciją. Bet kad prigimtis ir visi jos apimami civilizacijos elementai galėtų būti harmoningai kartu patraukti į aukštesnį už ją pašaukimą, reikia, kad ji (prigimtis) galėtų tam pasiduoti. Ji turi pasiduoti, pasakys, nes jei Dievas ją leido, tai Jis gerai žinojo, ką iš jos norėjo padaryti. Taip, bet ji turėtų būti žmonių, apdovanotų laisve daryti tiek gera, tiek bloga neiškreipta. Kad ši prigimtis galėtų būti suantgamtinama, reikia dar, kad ji būtų gera, nesugadinta, nes negalima suantgamtinti iškreiptos prigimties, mažų mažiausia reikia pradėti nuo jos atitaisymo. Taip, žmogus gali savo dvasia pakilti ligi Dievo, bet jis privalo būti neiškreipęs savyje pagrindinės hierarchijos ir nebūti atidavęs, pavyzdžiui, medžiagai pirmenybės prieš dvasią. Materialistinė mintis, kaip ir medžiagos valdomas gyvenimas yra antgamtei uždaras; antgamtė savo uždaviniui atlikti turi išlaužti duris. Ir tokiu būdu katalikiškoji doktrina, kuri svarbiausia yra antgamtės doktrina, turi kartu apibrėžti (pirminė sąlyga), kas yra ta žmogiškoji prigimtis, kurią ji nori vesti į antgamtę, turi kartu apibrėžti pagrindinius dėsnius, jos prigimtąją teisę, ir tuo būdu ji turi nusakyti pačius kiekvienos tikros civilizacijos pagrindus.

Paskirta pastatui vainikuoti katalikybė negali nesidomėti jo pamatais; antgamtės doktrina pradeda nuo gamtos dėsnių priminimo, nes antgamtė prileidžia tiesią, neiškreiptą prigimtį, arba reikalauja ją atitaisyti.

Labai yra įvairūs elementai, kurie sudaro tam tikrą civilizacijos būklę. Yra tokių, kurie nepareina arba labai mažai nuo laisvo žmogaus veikimo, kaip žemdirbystės ar mineralų ištekliai, kuriuos jis gali turėti kuriame nors krašte savo žinioj, nenumatomi atradimai, kurie vieną kartą padeda praplėsti ar net visai pakeičia gyvenimo

sąlygas, intelektualinės ir meno kultūros pažanga, kurios potvyniai ir atoslūgiai tik iš dalies pareina nuo mūsų valios. Katalikybė pasitenkina įregistruodama šių civilizacijos elementų esamą būklę, kaip Dievo teikiamus duomenis. Bet yra kiti, kaip papročiai, šeimos, visuomeninės ir politinės institucijos, kurie pasiduoda laisvės įtakai, savo raidoje angažuoja žmonijos moralinį gyvenimą, ir tuo būdu tiesiausiai liečia teisės principus. Teologo akimis, šiuose teisiniuose ir moraliniuose elementuose svarbiausia glūdi civilizacijos vertybės. Religija savinasi teisę juos veikti, pirmindama žmonėms principus, kurie turi tvarkyti individualinį ir visuomeninį gyvenimą.

Šitas pripažinimas dvasinių vertybių pirmenybės civilizacijos vyksme yra pirmasis katalikybės įsikišmas į vadovaujamąją hierarchiją, kuris verčia spręsti pačios civilizacijos sąvoką. Dabartiniais laikais, kai civilizacijos sąvoka yra labai sumaterialinta, katalikybės įsikišimas įgauna išlaisvinamųjų reikalavimų pobūdį. Jis yra juo būtinesnis, kad šitas sumaterialėjimas krikščioniškam krašte Rytų mintytojui atrodo skandalas: „Materialistiniai Vakarai, kurie visi pavirtę mašina, jie su pašėlišku užsispyrimu stato save prieš Rytų dvasingumą, kurie yra viena dvasia“, prieš keletą metų buvo priverstas pripažinti pats M. Massis. „La Défence de l'Occident“, p. 149—151. Kai blizgąs ir prabangus Rols ar Hispano (automobilių firmų vardai — vertėjas), lėkdamas visu greitumu mūsų gatvėse suvažinėja praeivį ir nesustoja, mes turim pasakyti, kad tai ne civilizuotųjų, o laukinių papročiai; ir dar mes per gerai apie save manom: laukinis, be abejo, būtų sustojęs.

Antras pagrindinis katalikybės teigimas šioje srityje yra tas, kad jokia pasaulio civilizacija, kad ir kaip ji būtų pražydusi, neturi teisės norėti žmogaus dvasią užmūryti savo totalistiniame kalėjime ir kad labiausiai civilizuotame žmoguje turi visuomet palikti kažkoks nepasitenkinimas: neramumas prieš paslaptį, atviros durys į begalybę. Jei žmogus šių atdarų durų laikosi, tai dėl to, jog čia tos durys, kurias gamtoje paliko Kūrėjas antgamtei; Jis jas paliko katalikybei į civilizaciją.

Iš šitos perspektyvos reikia žiūrėti, kad suprastum katalikiškosios doktrinos tikrąją prasmę ir reikšmę prigimtosios teisės dalyke, kiekvienos tikros civilizacijos pagrinde, jos mokslą apie individą, visuomenę, asmenį, jų transcendentines teises ir pareigas visose srityse: šeimoj, visuomeninėj, politinėj, tarptautinėj. Noras teisingumo ir artimo meilės principų tvarkomą sritį apriboti individualinio gyvenimo sritimi yra erezija, kuria, deja, apsikrečia net katalikiški sluoksniai.

Iš šios perspektyvos, be to, galima suprasti katalikiška pozicija civilizacijos pažangos atžvilgiu: pozicija, iš kurios ši pažanga yra vertinama ne tiek pagal ekonominės veiklos, kiek pagal socialinio pažangumo kreivę, ne tiek pagal keleto antžmogių kultūrą, kiek pagal masių auklėjimą, ne tiek pagal nedegamųjų spintų turinį, kiek pagal asmenybių didybę.

Vis dėlto principų civilizacijai apibūdinti ir jai formuoti nepakanka. Tai tik raugas, kuris turi veikti, kad žmogiškoji tešla iškiltų, kuris turi organizuoti visus pilnutinės civilizacijos sudaromuosius elementus. Jai pagimdyti reikalingas didelis keletos kartų darbas.

*

Bet ar šis darbas nėra iš tikrųjų Vakaruose atliktas? — įsikišo dabar pirmasis pokalbio dalyvis, — kaip bebūtų su jūsų teologiškais skirtingumais ir rafinuotumais, — mes, vakariečiai, nuo šiol turime, iš tikrųjų, atitinkančią katalikybės principus civilizaciją ir turime misiją ją įskiepyti kitiems. — Tamsta skubiniesi. Tai dar viena iš prielaidų neišplaukianti išvada. Nekeliant tuo tarpu klausimo, kiek mūsų civilizacija yra ištikima katalikybės principams, turime tvirtinti, nes tai yra svarbiausia, kad gali būti daug skirtingų civilizacijų, suderinamų su tais pačiais principais.

Iš tikrųjų, jei šie katalikiški principai turi formuoti kiekvieną tikrą kultūrą, jų nepakanka — net pasigaunant dedukcijų — civilizacijai apibudinti. Kaip gali būti įvairiais būdais šie principai pažeidžiami, lygiai taip pat gali būti įvairių būdų su tais pačiais principais sutikti ir iš tiesų pasaulio civilizacijos yra skirtngos net tuo, kuo jos nesipriešina natūralinei teisei, kaip ją apibūdina krikščioniškoji teologija.

Jų įvairumas pareina daugiausia nuo skirtingų žmonių gyvenimo sąlygų mūsų planetoje: kalnas ir jūra, tyruma ir miškas, saulė ir ūkanos įspaudžia jų gyventojams heterogniškų ypatybių, kurios yra lemiamos ir pastovios, kaip ir pati heterogeniška žemė, nepaisant bendrų visų civilizacijų pagrindų, pareinančių nuo žmogaus homogeniškumo. Kitos diferenciacijos priežastys irgi prisideda prie išorinio gyvenimo rėmų įtakos: netikėti atradimai, paveldėjimo dėsniai, nenumatomas mąstytojų, moralistų, mokslininkų šūkis. Paskui savo raidos eigoje šios skirtingos civilizacijos, susidariusios kultūriniais ciklais, kurių charakterį tiksliai apspręsti ir sritis atriboti siekia modernioji istorinė etnologija, veikia viena kitą per nukariavimus, kolonizaciją ar paprastą suėjimą į santykius. Pažanga ar grįžimas atgal — nelygu atvėjis — būna šių istorinių atsitiktinumų rezultatas: japonai per pusę šimtmečio pasiekė Europos civilizacijos, o indėnai nyksta sugrūsti Amerikos rezervatuose.

Dėl šių skirtybių net atsiranda ne tiktai elementų rūšiavimas, bet ir vertės apsprendimas. Mąstytojui, kuris iš aukšto stebi šias realybes, pasirodo tolygu: „Šiapus Pirinėjų tiesa, anapus — klaida.“ Vis dėlto pranašumai pasitvirtina, mažiausia daliniai ir laikiniai: persvara kare ar valdyme, mene ar prekyboje, papročių ar idealų pranašumas. Kartais šie pranašumai susitelkia ir, apskritai, visa civilizacija laikoma aukštesne: graikų stebūklas, romėnų taika, viduramžių krikščionybė. Bet, išskyrus šį paskutinį atvėjį, kur krikščioniškojo veiksnio, turinčio savyje dieviškąją jėgą, įsikišimas ateina sudrumsti vyksmo ir duoti civilizacijai, kuri juo naudojasi, sprendžiamąjį pranašumą — tol, kol ji viena juo tesi-

naudoja —, šis pranašumas ne rasinių pirmenybių, bet istorinių, atsitiktinumų dėka tetrunka tik kurį laiką, ir, be to, pilnai teegzistuoja tik legendoje. Į jį įsižiūrėjus iš arti, kiek dėmių po blizgančiu šydu! kiek nepripažintų vertybių! Atėnai niekad neturėjo nė vieno vienuolyno... o budistinė Indija jų turėjo tūkstančius, o Roma išlaikė savo vergus ir gladiatorių kovas. Vieną dieną religinis švento Pauliaus genijus kontempliavo antikinį pasaulį, ir baisų jo paveikslą piešia laiške romėnams.

Šių skirtingų ir kintančių civilizacijų, kurios žengia pirmyn, smunka ar ilgus amžius palieka stagnacijoj, teologas skiria įvairius elementus, kuriuos jis yra pašauktas įvertinti. Vieni, — geografiniai, meniniai, moksliniai, — yra savo prigimtimi indiferentiški prigimtosios teisės principams ir todėl gali būti skirtingi ir tiek vienoki, tiek kitoki suderinami su katalikybe. Kiti, kurie rišasi su papročiais ir institucijomis, dažnai prieštarauja krikščioniškiesiems dėsniams, bet juos galima būtų su jais suderinti, ir vis dėlto skirtingos civilizacijos, kurioms jie padeda susiformuoti, galėtų išlaikyti savitą veidą. Be abejo, dėl šito suderinimo su krikščioniškais teisės principais jie įgytų giminišką išvaizdą, kur betgi asmeniniai bruožai išliktų. Tiesą sakant, sunku yra griežtai nustatyti, pavyzdžiui, kuo kiniečių kultūra skirtųsi nuo mūsiškės, jei ji pataptų krikščioniška, bet nesueuropėtų. Ar visuomet nėra sunku nupiešti veidą, kad portretas būtų panašus. Ar iš to išeina, kad visi veidai panašūs?

Tautos ir civilizacijos individualybę didele dalimi sudaro painus mišinys elementų, kurių daugumas, skirtingo dovio (dozės), randami kitose tautose. Tačiau, visuma atrodo didžiai skirtinga. Kuo Ugandos krikščioniška civilizacija skiriasi nuo prancūzų kaimo civilizacijos? Tai nepareina nuo šeimos ar socialinės teisės, kurios iš esmės yra pasidariusios panašios; ir vis dėlto, koks skirtingumas! Ir tuose pačiuose geografiniuose rėmuose, Prancūzijoje, moderniųjų laikų krikščioniškoji civilizacija, kaip mes ją galime įsivaizduoti, ar nebus visai kita, negu buvo mūsų viduramžio civilizacija?

Tad erdvėj ir laike yra vietos skirtingoms civilizacijoms, kurių šeimos ir socialiniai dėsniai yra vis dėlto suderinami su krikščionškąja teise. Pasaulis, tiek Afrikoje, tiek Tolimuosiuose Rytuose, turi pagimdyti naujas krikščioniškas civilizacijas; net pačioj senojoj mūsų Europoj turi gimti nauja, turint galvoj dabartinio amžiaus įnašą. Į tai turėtų krypti viso pasaulio katalikų pastangos, nes pavojinga per daug tikėti, kad šiame pasaulyje nėra nieko nauja, ir mesti prakeikimą — anksčiau kantriai ir įžvalgiai nepergalvojus — ant visa, kas pirmu įsibėgėjimu atrodo svetima nusistovėjusiai tvarkai ir įprastiniams mūsų minties rėmams.

*

Teoretinės tiesos, kurias tik ką svarstėme ir kurios leido nustatyti tiksliai katalikybės ir civilizacijos santykius, prileidžia katalikybės ir civilizacijos abipusio vaidmens didžios reikšmės išdavas. Jos verčia žymiai pakeisti įprastines perspektyvas daugelį Vakarų katalikų, labai pasinešusių Vakarus laikyti „brangiausia mūsų pasaulio dalimi“. Prancūzų intelektualų manifestas, 1935 m. spalių mėn. „Mažoji Europa“, kaip sako visai paprastai ir neįtariant perdėjimu didžiulės Azijos mąstytojas, nėra galutinis pasaulio centras. Ji nebuvo juo prieš krikščioniškąją erą, ji gal būt greitai vėl juo nebus. Pagal Tautų Sąjungos statistikas išeina, kad ekonominės ir demografinės pasaulio raidos visumoje Europos dalis mažėja, o Amerikos ir Azijos didėja. Afrikos eilė dar nėra atėjusi. Šitas paprastas konstatavimas pabrėžia praktinę pirmosios mūsų išdėstymo išvados reikšmę, ir šita išvada yra, kad pasaulio evangelinimas nėra suderintas su jo europinimu. Tai išplaukia iš paskutinės mūsų nustatytos tiesos: jei yra galima daugelis katalikiškų civilizacijų, tai katalikiška civilizacija nėra tolygi Vakarų civilizacijai.

Ar tokia, kaip mes ją turime prieš akis, ji dar yra krikščioniška? Skaudu tvirtinti, kad ji tokia neatrodo tiems, kurie ją stebi iš Rytų. Žinomi Gandhi žodžiai: „Europa nėra krikščioniška“. Štai, panašia prasme, kaip atrodo Vakarai Tagorei: „Vakarų individualumas nepasireiškia kurios aiškios religinės sektos vardu, bet išsiskiria savo aistringu siekimu abiejų tiesos aspektų: mokslinio ir žmoniškojo“. Rabindranath Tagore „Civilisations“ 43 p. „Correspondance“ tomas, išleistas tarptautinio intelektualinio bendradarbiavimo Instituto.

Tad mūsų civilizacija, kurią pagimdė Bažnyčia, mato moderniaisiais laikais trūkstant savo vidinę vienybę. Ją kankina savotiškas dualizmas mūsų amžininkų tarpe: ji yra suskilusi į krikščionybę ir laicistinį racionalizmą, ir šis yra paėjęs tiek, kad rytiečiui uždengia krikščioniškąjį Europos veidą.

Jeigu Vakarai tėra pusiau krikščioniški, kaip jie gali pretenduoti vieni įkūniją katalikiškąją civilizacijos idėją? Ir net jei jie būtų pilnutinai krikščioniški, tai neduotų jiems teisės užgrobti katalikybę tiek, jog galėtų kaip namie jaustis visur, kur tik ši įsigyveno. Pavyzdžiui, indai galėtų priimti pagrindinius krikščioniškosios civilizacijos principus ir iš mūsų europiečių civilizacijos mišinio galėtų atsisakyti grynai europietiško įnašo, ką Europa iš savo atsargų yra pridėjusi prie katalikybės principų, kartu su tų principų pritaikymo būdu. Jie gali panorėti tą patį darbą atlikti su grynai indišku įnašu. Taip, Gandhi, tavo Indija gali atsiduoti Kristui ir palikti Indija. Štai, dėl ko popiežiai reikalauja mūsų laikais taip primygtinai misionierius elgtis taip, kad Evangelija nepasirodytų vietiniams gyventojams vieno krašto, vieno kontinento ar tam tikros civilizacijos religija.

Moderniaisiais laikais, teisybė, pasaulio evangelinimas buvo didele dalimi sujungtas su jo europinimu. Taip buvo, pagal aplinkybes, ir kartais tuo pačiu metu, sąjunga, patarnavusi krikščionybės pažangai pasaulyje, ir kompromisas, jai pakenkęs. Mūsų dienomis, kai daugeriopi sąlyčiai tarp įvairių pasaulio dalių yra suerzinę tautinį jautrumą, rasinius prietarus ir pažadinę kiek-

vienoje tautoje meilę savos kultūros vertybių, būtina ir skubu pabrėžti šiuo momentu mūsų tiriamas vertybes ir atskirti katalikybę nuo Vakarų civilizacijos. Be pirmosios antroji negyvuos, o be antrosios pirmoji gali gyventi. Visoms pasaulio tautoms turi pasirodyti aišku, kad Bažnyčia, reikalaudama pripapažinti krikščionybės tiesą ir priimti jos teisę, nereikalauja atsisakyti to, kas kitose srityse sudaro jų civilizacijos ir kultūros savąją individualybę. Iš čia kyla svarbiausi ginčai tarp misijonierių dėl prisitaikymo problemos.

Be abejo, neišvengiama, kad pačiame būde, kuriuo jie skelbs Evangelijos gerąją naujieną ir kuriuo jie išdėstys krikščioniškąją teisę Afrikos ir Azijos tautoms, nepasiliktų šis tas iš to fakto — kuris, reikia pripažinti, pats Apvaizdos yra leistas, — kad krikščioniškoji dogma ir civilizuojamieji krikščionybės pricipai yra pirmiausia ir ilgus amžius plėtojęsi Vakarų žemėje. Ar amžinasis Žmogaus Sūnaus žodis nėra pats kaip Palestinos mineralų gysla, kurią mūsų europietiški aiškinimai kartais turi vargo surasti. Gyvenimas gali pasitenkinti apytikrumais, kurie sužaloja minties grynumą. Be to, yra civilizacijos elementų, kuriuos pasaulis geruoju mums teikia ar net per visuotines pasaulio evoliucijas prievarta. Tam tikras suvienodinimas mokslo, mašinų, žmoniškumo idealo įsigali žemės paviršiuje. Tačiau būtų iliuzija čia įžiūrėti vienintėlės civilizacijos viešpatavimo pradžią. „Reikšminga", — patvirtina Rabindranath Tagore savo laiške apie Vakarus (Ibid. p. 40—41), — kad juo durys atsiveria ir juo sienos į lauką griūva, juo labiau viduje stiprėja individualinio skirtingumo sąmonė. Buvo laikas, kada manėme, jog žmones skiria kliūtys, bet didžiausias jų panaikinimas nerodo, kad dėl to įvyktų skirtumai tarp įvairių žmonių grupių."

Bet kaip gi gyventi drauge, jei iš vienos pusės, pasaulio evoliucija tautas ir civilizacijas fiziškai artina, iš kitos pusės, ugdo nacionalizmą ir suerzina tautas įsikibti į savą kultūrą? Juo labiau civilizacijos, kurios turi kartu gyventi kasdien mažesnėj planetoj, stengiasi saugoti ir net stiprinti savo individualinius bruožus, juo labiau darosi reikalinga, kad jų pamatai ir pagrindinės institucijos būtų tvarkomos tikrai žmoniškos civilizacijos principais, kaip skelbia Evangelija. Taip katalikybė pasirodo tarsi reikalingas ryšys tarp įvairių pasaulio dalių.

Šios, iš tikrųjų, yra reikalingos bendram gyvenimui vienybės principo, bet ne vien materialinio, o dvasinio vienybės principo; jis tegali būti teisės principas. Kur jį rasti šalia dorovinių ir teisinių pagrindų, kuriuos krikščionybė pagelbėjo žmonėms atskleisti, už šio visuotinio dorovės įstatymo, krikščionybės skelbiamo visų rasių žmonėms? Tuo būdu šis principas bendrą visų tautų gyvenimą padaro galimą, ir ne tiktai tiesioginiu būdu, nes jis sudaro tarpe jų pagrindų panašumą ir idealės visuomenės branduolį, kuris palengvins jų tarpusavį susipratimą bei įsigilinimą vienų į kitus, padarys galimą dalinę asimiliaciją, reikalingą emigraciniams judėjimams, bet taip pat ir tiesioginiu būdu, kadangi dorovės įstatymas yra broliškų ryšių įstatymas, teisingumo ir gailestingumo dėsnis. Argi geros kaimynystės ir abipusinio pasikeitimo vertybėmis didžiausia kliūtis tautų tarpe iš tikro nėra šitas palinkimas, kurį turi tiek žmonių kolektyvai, tiek paskiri asmenys — vieni kitus išnaudoti, užuot padėjus? Šis tiek asmens, tiek kolektyvo egoizmas yra nuolat atsiveriąs civilizacijų konfliktų šaltinis. Taigi, ir tautas, ir individus Evangelija moko tarpusavio pareigų tiek tarp nepriklausomų civilizacijų, tiek politiškai subordinuotų civilizacijų atžvilgiu. Ji liepia į pačią kolonizaciją žiūrėti kaip į „kolektyvinį artimo melės aktą" (Kard. Mercier, Oeuvres pastorales, II t. p. 117—121).

Kadangi kova su šių formų egoizmu ir jo vieton įnešimas artimo meilės dvasios, bendradarbiavimo ir pagarbos šaltinio krikščionybei yra esminis dalykas, tai dėl to krikščionybė yra didelė vienybės jėga pasaulyje.

Tačiau reikia pripažinti, kad ši tezė, kuri teigia, rodos, savaime išplaukančius dalykus, sukelia mąstytojo, net palankaus krikščioniškajam idealui, dvasioje tam tikro nemalonumo jausmą: kaip atsitinka, — klausia jis save patį, — kad užtikrinti bendradarbiavimui civilizacijų, kurios visos yra natūralios realybės, reikia šauktis katalikybės antgamtinės įtakos ir tvirtinti, kad tik katalikybės vienos dėka jos gali harmoningai egzistuoti? Atsakome: dėl to, kad tik ji viena gali sudaryti atmosferą, būtiną išsiskleisti civilizacijoms, visiškai sutinkančioms su natūralia teise, ir kad tik šitos civilizacijos gali harmoningai drauge egzistuoti. Bet kas temato šį atsakymą, gal klausimą tik atideda? Kodėl gi natūralinei teisei pagerbti, individualinėms sąžinėms, visuomeniniams papročiams ir viešosioms institucijoms išmintingai formuoti reikia šauktis jėgos, kuri pati prisipažįsta esanti antgamtinė?

Prieš eidami prie teisės, pirmiau pažiūrėkime faktų. Kad prigimčiai gerbti reikalinga krikščioniškoji antgamtė, mes tai konstatuojame: prieš Kristų esminiai natūralinės teisės dalykai buvo visuotinai nepripažįstami. Be abejo, galima cituoti nuostabų Antigonos šaukimąsi į „nerašytus įstatymus, nekintamą dienų kūrinį". Bet labai dažnai antikinė visuomenė, net pats antikinis mąstytojas nemokėjo savo sieloj skaityti to, kas naujų laikų sąžinei, krikščionybės suformuotai, yra svarbiausias pagrindas, noriu pasakyti: aukšta žmogiškojo asmens vertybė ir sielų lygybė. Panieka, kurioj jis laikė „barbarus", jį, sakoma, privertė išskirti „milijonus žmonių iš žmogaus sąvokos". Šiame būvyje vergija buvo antikos visuomeninio mechanizmo pagrindas, kad Aristotelis, nežiūrint jo neprilygstamo genijaus, drįso rašyti, „jog yra žmonių, kurie iš prigimties yra vergai", ir jog net pačio „dieviškojo Platono", plunksna nepabijojo nubrėžti planą valstybės, kur į žmones žiūrima kaip į kaimenės narius, valstybės, šalia kurios totalistinis Hitlerio nacionalsocializmo režimas atrodytų dar labai gerbiąs nematomas žmogaus asmens teises!

Aš ištariau žodį totalistinis. Modernios valdymo formos, kurioms šis vardas galima taikyti,

yra savotiškas įrodymas, kad visuomenė, atsisakydama krikščionybės įtakos ir astatydama pagoniškus stabus, eina, etinologine žodžio prasme, į „išsigimimą“.

Šį patyrimą krikščioniškoji teologija jau seniai padarė teze ir išaiškino kaip prigimties ir antgamtės santykų dokriną.

Padėtyje, kurion Dievas pastatė žmogų, ir kuri yra suantgamtintos prigimties būvis, pačios prigimties normaliam funkcionavimui yra reikalinga antgamtinė pagelba, nes Dievas, pašaukdamas mūsų žmogiškąją prigimtį antgamtiniam paskyrimui, nenorėjo, kad ji galėtų tobulai funkcionuoti savo vienos jėgomis, bijodamas, kad tai nebūtų jai per stiprus gundymas užsidaryti savyje ir sistemingai atsisakyti antgamtės; anot stiprios Berdejevo formulės: „Sukūrimas žmogiškojo pasaulio yra taip pat dieviškųjų jėgų reikalas.“

Bet dieviškųjų jėgų nešiotoja ir teikėja pasauliui yra Katalikų Ražnyčia. Ji gali sudaryti atmosferą, reikalingą teisingai mūsų prigimčiai išvystyti, ir ji per savo tarnus moko išganingųjų Evangelijos principų; ji per sakramentus gausiai teikia mūsų prigimčiai reikalingų malonių. Dėl to katalikybė normaliam pasaulio civilizacijų gyvenimui yra būtina.

Beje, nenorim paneigti, kad šalia katalikybės gali būti tikrųjų civilizacijos vertybių, bet tik neigiama, kad žmonės šalia Bažnyčios gali įgyti visa, kas reikalinga paprastam žmogiškajam gyvenimui. Šalia jos negali būti tikrai garbingos žmogiškosios prigimties civilizacijos, bet gali būti daugiau ar mažiau pasisekusių jos bandymų.

Tai juo labiau galimas dalykas, iš tikrųjų, krikščionybės įtaka jaučiama už matomųjų katalikybės ribų ir eina ypatingais keliais. Kai laicistinė mūsų laikų Turkija pasisavino ištisą Šveicarijos Civilinį Kodeksą ir italų Baudžiamąjį Kodeksą, ji įsivedė pas save krikščionybės vaisius, ir kai Gandhi Indijoj su savo milžinišku autoritetu stoja už parijus, tada, gal būt, pilnai nesuvokdamas, jis skelbia Jėzaus Kristaus Evangeliją. Pagaliau net srityse, kur krikščionybės šešėlis nepasiekia, Jėzaus Kristaus malonė veikia širdyse ir fermentuoja visame pasaulyje. Bet ji teka iš Bažnyčios ir auga katalikybėje, ir tik joje ji gali pilnai pribrandinti laikinius civilizacijos ir taikos vaisius. Globoti katalikybės skleidimą yra, suprantama, bendras pasaulio reikalas.

Taip išdėstydami katalikybės vaidmenį civilizacijoms, mes turėjome galvoje tik vieną jų santykių problemos pusę — praktinę, jei galima sakyti, religijos pusę. Dabar mums reikia perspektyvos kryptį pakeisti. Be abejo, katalikybės išplitimas civilizacijoms yra būtinas, bet jei mes tame įžiūrime žemės suevangelinimo laimingą padarinį, tai neužmirškime, kad jos pagrindinis tikslas yra kitur, kad galutinio tikslo požiūriu civilizacijos tarnauja Evangelijai, nes, dieviškąja mintimi, visa yra išrinktiesiems, dangaus karalystės išskleidimui Visagalis sukūrė žemę, ir jei Jis norėjo, kad civilizacijos žydėtų, tai dėl to, jog jos yra šios Dievo karalystės pastoliai (pastovai).

Dažnai pažymima, ypatingai kalbant apie pirmąjį krikščionybės išplitimą apaštalų amžiuje ir Bažnyčios Tėvų laikais, palengvinimai, kuriuos Evangelijai gali teikti civilizacija. Imperijos Didieji susisiekimo keliai bei romėnų taika sudaro be abejonės šios „laiko pilnybės“ dalį (Gal. 4, 4), apie kurią kalbėjo Apaštalas Jėzaus Kristaus įsikūnijimo proga ir kuri jo pasiuntinybės skelbimui yra svarbi; bet jei tarp visų šių palankių veiksnių vieni yra labiau ar mažiau atsitiktiniai, tai kiti priklauso pačiai krikščionybės ir civilizacijos ryšių prigimčiai, kaip mes ką tik esame nagrinėję.

Yra natūralių visuomeninių sąlygų, kurios yra naudingos krikščioniškojo gyvenimo ūgdymui, nes jos su šiuo harmonizuojasi, o jų stoka įneša skaudų ir pražūtingą disonansą. Taika ir teisingumas yra pirmoje šių civilizacijos veiksnių eilėje, kurių reikalauja krikščionybė savo pačios klestėjimui, taip pat ir gerovės minimumas, apie kurį pasakė Šv. Tomas Akvinietis, jog jis reikalingas dorybei, ir kurio savo ruožtu primygtinai reikalavo popiežius Pijus XI encyklikoje „Casti Connubii“.

Štai dėl ko taip atsitinka, kaip ir fatališkai, kai katalikybė neranda šių sąlygų pakankamai realizuotų, ji stengiasi jas sukurti, ji imasi globoti civilizacijas, sutinkančias su natūraline teise, išsivystymus, kurių ji reikalinga, kad galėtų pati išsiskleisti. Ir kai jai to pasiekti nepavyksta, kaip, pavyzdžiui, Islamo krašte dėl monogamijos statuto, tai dažnai nepažengia iš vietos ir pats evangelinimo darbas.

Kaip neseniai pažymėjome, kad, žiūrint iš civilizacijų intereso taško, pridera globoti krikščionybę, taip turime pažymėti, jog iš kitos pusės, katalikybės požiūriu yra pareiga stengtis taisyti, kas yra bloga, ginti ir ūgdyti, kas civilizacijose yra gera, pradedant, suprantama, nuo tos civilizacijos, kuriai mes patys priklausome.

Ar galima eiti dar toliau šia linkme, kur mes civilizacijas laikome Dievo viešpatijos pastovais, ir palaikyti nuomonę, kad katalikybei pilnai išsiskleisti yra reikalinga ne tik viena, atitinkanti natūralinę teisę civilizacija, bet kad cvilizacijų įvairumas leistų katalikybei pražysti dar turtingiau, nes daugeliu formų? Aš tuo tikiu. Pačioms civilizacijoms, prigimties plotmėje, įvairumas, jei tik jis gerbia pagrindinius žmoniškumo dėsnius, yra turtas: turtas savaime ir pasikeitimų vertybėmis galimybė. Nėra tikros civilizacijos, kuri neslėptų savyje daugeriopų įnašų ankstesniųjų ar dabartinių civilizacijų. Kiek patys graikai buvo paveldėję — tuo neabejojame — iš vadinamųjų barbarų, juos pranokusių istorijos eigoje, ką atskleidė dienos šviesai mūsų laikų archeologiniai tyrinėjimai, aiškindami savo būdu egiptiečių kunigo žodžius Solonui: „O graikai, jūs esate jaunuoliai! ... (Platonas. Timée.)

Kas tiko praeityje, tiks taip pat — tuo neabejojame — ir ateityje. Civilizacijų raida ir savitarpinio veikimo įtaka tęsis sumišai dideliu, nes dabar jau pasiekiančiu mūsų planetos ribas, sąjudžiu. Šiame plačiame potvynyje ir atoslūgyje, kur daugel dalykų yra neišvengiamų, bet kur kiti gali pareiti nuo mūsų laisvo veikimo, mes

turim spręsti, kas turi pasklusti, ką reikia atmesti ir ką tiktų priimti, kad pritaikintume ir praturtintume.

Taigi šis skirtingų civilizacijų turtingumas, gali būti atoveikis katalikybei. Jei civilizacijos gali priimti krikščionybės daigą ir leistis jo pakeičiamos, tai jos taip pat gali būti proga išskleisti dar nepastebėtas ar negana išūgdytas veikimo galias ir krikščioniškąjį daigą nudažyti tartum nauja spalva. Tuo būdu civilizacijos leidžia giliau įsisąmoninti tam tikrus krikščioniškosios doktrinos ir gyvenimo aspektus.

„Aš Tau sakau, Viešpatie, nes tai negalima paneigti, daugumas mūsų Europos krikščionių rastų šį tą pataisytina Tavo Palaiminimuose. Jie juos pataisytų sušvelnindami: jie nesupranta atsisakymo džiaugsmo ir neturto laimės. Gal būt tam, kad gautume Tavo palaiminimų praktišką ir gyvą, pilną galingo entuziazmo išmanymą, reikia, kad minios budistų atsiverstų, pasikrikštytų, būtų Tavo Dvasios apšviestos, medituotų Tavo žodžius ir apsakytų mums, pozityviems ir praktiškiems europiečiams, tuos stebūklus, kurių jų sielos ten atrado. Gal būt prie Mandalai ir Ku-ling Tu esi mums paruošęs krikščioniškąjį Daktarą, kuris išaiškins mums kalno pamokslą ir pamokys tobulesnės maldos formos. Pagaliau būtų nesuprantama, kad Tagastė turėjo mums duoti šventą Augustiną; neįsivaizduotum, kad Šventajam Raštui aiškinti Tu siųstum dalmatą ar mažasis Kilikijos Tarso žydas būtų pagonių Apaštalas.“ (P. Charles. Pêcheurs d'hommes. II t. p. 11—12.)

Atsimenu, esu skaitęs šį puslapį moderniųjų laikų pranašo veikale, kurio žodžiai ir raštai daugelio krikščionių sielose pažadino universalios krikščionybės apimties jausmą.

*

Kai pastatas baigtas, statybos vieta turi išnykti. Mes, krikščionys, žinome, kad „šio pasaulio veidas praeina“. Civilizacijos praeis su juo, užleisdamos vietą galutinai ateinančiai Dievo karalystei. Kai pagonių laikai (Luk. 21. 24) bus įvykę, kils „šis naujas dangus ir ši nauja žemė, kur gyvens teisybė (II Petr. 3, 13), ir iš dangaus, nuo Dievo, nužengs „naujoji Jeruzalė“ (Apr. 21, 1—2), nuolatinis išrinktųjų miestas“.

Tik ji iš dangaus tenusileis, sakytume, tuomet, kai visi jos akmens bus į ten pakilę. Be abejo, iš visa, kas čia žemėje žydi, tik sielos yra nemaringos, bet žmonių sielos nėra grynos dvasios, jos yra įsikūnijusios ir turi vėl dvasiomis patapti šioj galutinėj viešpatijoj, kur „laiko nebebus“ (Apr. 10, 6). Šiame gyvenime jos yra prisigėrusios supančios aplinkos. Jų mintys, jų jausmai, jų pastangos, pats jų dvasingumas yra šeimos, mokyklos, tautos ir civilizacijos apipavidalintas. Kai tautų lėlytės pavirs dulkėmis, ant šventosios iš jų išsivysčiusios tautos sparnų šiek tiek mirgės žemiškojo pavidalo paveikslas. Sielos jį išlaikys kaip atspaudą. Tame atspaude pasiliks, kaip spalvos atšešėlis, amžinai trunkąs atsiminimas viso, kas padėjo jom bandymų kelyje laimėti šį amžiną gyvenimą, ko buvo pilnas praeinąs gyvenimas.

Mes dar tebesame bandomi ir gyvename dramą, o žmogiškoji drama vis labiau įgauna pasaulinį mastą. Gimsta visapasaulinis gyvenimas, jungdamas įvairias civilizacijas, kur jos dažnai tarp savęs nesutinka, o turėtų daugiau negu bet kada bendradarbiauti. Kad šitas bendradarbiavimas būtų vaisingas ir bendras gyvenimas įmanomas, civilizacijoms reikalinga labiau nei kada nors katalikybė.

Ar tas momentas, kai visame pasaulyje yra begimstąs visuotinis gyvenimas, nebus puikiausias momentas katalikybei, valanda jos laikų pilnybės, jeigu tik ji atsimintų šią visuotinumo jėgą, iš kurios ji kadaise gavo vardą?

Rytų ir Vakarų, Šiaurės ir Pietų katalikams, kurie ją užmiršo, reikia vėl atsiminti; tiems, kurie jos niekad nepažino, ją atskleisti, kol dar nevėlu; tiems, kurie ją suprato — daugiau ja gyventi; visiems atsisakyti siaurumo, kuris trukdo katalikybės gimimą visame pasaulyje.

Žiūr. Tuluzos Katalikų Instituto Rektoriaus Bruno De Solages Studiją Catholicisme et Civilisations. Sulietuvino V. Kulbokas.

O. LABANAUSKAITĖ

PIJUS XII IR ANTRAS PASAULINIS KARAS

Pradėdamas valdyti Katalikų Bažnyčią Pijus XII jau buvo labai gerai informuotas apie tuos pavojus, kurie grasė taikai. Jis norėjo tuos pavojus pašalinti nuolat primindamas pasauliui Katalikų Bažnyčios mokslą apie pasaulio taikos moralines sąlygas.

Pijaus XII turimos tam tikslui siekti priemonės buvo tokios pat, kuriomis naudojosi ir jo pirmatakai. Tai buvo viešasis žodis ir diplomatinė veikla. Jis jas abi panaudojo.

Vos tik Pijų XII išrinko popiežiumi, jis savo 1939 m. kovo m. 3 d. pasakytoje kardinolams kalboje kvietė tautas laikytis taikos ir savo ginčus spręsti derybų keliu. Čia jis turėjo omeny vokiečių — lenkų ginčą ir savo įspėjimą taikė specialiai Vokietijos vadams, nes jau buvo gerai žinoma, kad šie pastarieji savo ginčą su kaimynu pradėdavo derybomis, o baigdavo jėga.

Velykų proga, 1939 m. balandžio m. 9 d., Pijus XII primena valstybių vadams pareigą gerbti teisę ir laikytis duotojo žodžio. Šis įspėjimas labai nepatiko tiems, kurių buvo nešvarios sąžinės — pirmoje eilėje vokiečiams ir italų tautos „vadui“ su jo artimais bendradarbiais.

1939 m. pavasarį taikos pagrindai Europoje ėmė visai braškėti. Pijus XII gegužės 5 d. įgalioja savo nuncijus Romoje, Berlyne, Varšuvoje ir Paryžiuje, o kardinolą Hinsley Londone paraginti tų kraštų vyriausybes sukviesti tarptautinę konferenciją vokiečių-lenkų ir prancūzų-italų ginčams taikiu keliu išspręsti.

Visų penkių vyriausybių atsakymai buvo mandagūs, tačiau savo turiniu neigiami. Pirmasis atsakymą davė Mussolini. Jis pareiškė, kad tarptautinė padėtis nesanti tokia, kuri pateisintų popiežiaus sūlomą konferenciją. Londono ir Paryžiaus atsakymai labai išgyrė Pijaus XII sugestiją, tačiau pozityvaus sutikimo nedavė. Lenkijos atsakymas buvo rezervuotas, nes pulk. Becko ir Vatikano santykiai tuo laiku buvo šalti. Hitlerio atsakymas buvo labiausiai raminantis. Jis užtikrino nuncijų, kad jis svajot nesvajojąs apie karą ir kad vokiečių-lenkų ginčas dėl Dancigo negalįs sukelti ginkluoto konflikto. Jis tik pareiškęs lenkams savo reikalavimus, tačiau galįs ilgai laukti; žinoma, su sąlyga, jei lenkai nepadarysią bet ką neišmintinga. Berlyno atsakymas nustebino Vatikaną savo ramumu ir savo taikingumu. Tai buvo Hitlerio hipokrizijos šedevras.

Šitam Vatikano diplomatiniam žygiui nedavus teigiamų rezultatų, Pijus XII nedviprasmiai apie tai davė pasauliui suprasti savo kalboje kardinolų kolegijai birželio m. 2 d. Be to, jam buvo svarbu pranešti pasauliui gautus, kad ir sunkiai tikimus, didžiųjų valstybių vyriausybių atsakymus, kuriuose konstatuojama jų noras neišeiti iš taikos kelio.

Įvykiai tačiau rodė ką kitą. Pijus XII dabar dėjo visas pastangas išlaikyti Italiją už ginkluoto konflikto ribų. Romos-Berlyno ašis sukėlė jame daug nerimo. Kai ji sustiprino vadinamą plieno paktą, Pijui XII buvo aišku, kad karo pavojus Europai padidėjo.

Tačiau Pijus XII vis nenustojo vilties. Romos-Berlyno sutarty buvo nuostatas, sulig kuriuo abi vyriausybės svarbesniais klausimais dar turėsiančios tartis. Greitai po sutarties pasirašymo Italijos vyriausybė formulavo slaptą rezervą, kad tryjų metų laikotarpy būtų susilaikoma nuo visokių veiksmų, kurie galėtų sukelti Europoje karą. Iš Ciano dienyno aiškėja, kad tai buvo Ciano nuopelnai. Ciano karo bijojo dėl to, kad Italijos kariškas pasiruošimas buvo toks menkas, jog ji, tuoj karui kilus, negalėtų ne tik vaidinti bet kurio rimtesnio vaidmens, bet kelių mėnesių tarpe turėtų iš karo su dideliais nuostoliais ir gėda pasitraukti. Bet to, ir italų tauta buvo karui nepalanki. Tą aplinkybę Pijus XII panaudojo kiekviena proga, ragindamas Mussolinį atkalbinėti Hitlerį nuo fatališkų veiksmų; kai jau paaiškėjo, kad šis pastarasis žaibo greitumu žengia į karą, Pijus XII darė didžiausių pastaugų išlaikyti nors Italiją nuošaliai nuo karo.

Pijaus XII taikos veikla nesiribojo vien Roma. Jis kreipėsi ir į Berlyną bei Varšuvą, pirmajam rekomenduodamas nuosaikumą, o antrąjai išmintingumą. Berlynas kiekvieną kartą tvirtindavo, kad Dancigo ir koridoriaus klausimo nesirengiama spręsti jėga. Tą patį tvirtindavo Berlynas ir antrąjam ašies nariui — Mussoliniui.

1939 m. rugpiūčio m. 11 d. Ciano susitiko su vokiečių užsienių reikalų min. Ribbentropu Salzburge, o tuoj po to — su Hitleriu Berchtesgadene. Jis savo dienyne rašo, kad jo argumentų už taikų Dancigo klausimo išsprendimą nenorėjo klausytis nė vienas, nė antras ir Ciano grįžo namo su tvirtu įsitikinimu, kad Vokietijos-Lenkijos karas neišvengiamas.

Italijos-Vokietijos santykiai trumpam laikui atsidūrė kritiškoje būklėje. Pijus XII tą būklę panaudojo karo grėsmei pašalinti, ar bent Italiją nuo karo sulaikyti. Šalia diplomatinės veiklos jis tuojau (rugp. m. 19 d.) pasakė į audienciją atvykusiems maldinikams kalbą, kurioje priminė savo pastangas taikai išlaikyti ir patvirtino, kad naujas karas bus daug baisesnis dvasiniais ir materialiniais nuostoliais už paskutinįjį.

Atmosferai vis tirštėjant, Pijus XII rugp. m. 24 d. per radiją pareiškė pasauliui tarp kita ko ir šiuos žodžius: „Išlaikant taiką niekas neprarandama, tuo tarpu kai pradėjus karą gali būti viskas prarasta. Valstybės, kurios nesiremia teisingumu, neturi Dievo palaimos. Politika be moralės išduoda tuos, kurie tokia politika vaduojasi“. Italams ir vokiečiams šie Šv. Tėvo žodžiai buvo pranašingi. Jiems jie išsipildė su kaupu.

Tuo pačiu metu, kai Pijus XII kiekviena proga ir beveik kasdien viešai primindavo pasauliui krikščioniškosios moralės ir teisingumo dėsnius, kuriais turi būti remiami tautų santykiai, jo atstovai neutralgiškose Europos vietose maldavo vyriausybių galvas ieškoti klausimų išsprendimo derybų keliu ir vengti visko, kas galėtų betrūkstantį ryšį visai nutraukti. Pirmas teigiamas visų pastangų rezultatas galėjo būti užregistruotas rugp. m. 29 d., kada Ciano patikrino nuncijų Borgongini Duca, kad kilus karui tarp Vokietijos ir Lenkijos Italija automatiškai prie jo neprisidėsianti.

Visas Vatikano dėmesys tada nukrypo į Lenkiją, kuri po vokiečių-sovietų draugiškumo pakto pasirašymo atsidūrė tarp dviejų viena į kitą gravituojančių uolų. Visos Vatikane turimos žinios rodė, kad toje vietoje labai greit prasides įvykiai, kurių pasėkos bus neįsivaizduojamai baisios. Pijus XII rugp. m. 31 d. kreipėsi „Dievo vardu“ į Berlyną ir Varšuvą, maldaudamas susilaikyti nuo gaisrą keliančių priemonių panaudojimo ir bylą spręsti taikiu būdu. Tuo pačiu metu Pijus XII prašė Paryžių, Londoną ir Romą jo šią paskutinę pastangą paremti. Šį tragišką Pijaus XII prašymą Londonas ir Paryžius tuojau parėmė, padarydami reikalingų žygių. Popiežių palaikė ir Ciano. Beckas nuncijų priėmė labai išsiblaškęs, o Hitleris, atsakydamas į Pijaus XII paskutinį paraginimą, sutiko vengti karo; tačiau, praslinkus po to pasižadėjimo kelioms valandoms, jis pasiuntė į Lenkiją savo tankų divizijas. Įvyko nebepataisoma katastrofa, kurios taip, Ciano liudijimu, senai laukė Vokietijos valdovas. Ciąno tuo reikalu rašo: „As esu įsitikinęs, kad jeigu vokiečiams lenkai duotų ir daugiau, negu jie prašo, vokiečiai vistiek juos pultų, nes juos yra

apsėdęs naikinimo demonas“. Tokio įspūdžio gavo Ciano savo pasikalbėjimo su Ribbentropu ir Hitleriu 1939 m. rugp. m. 11—12 d. d. metu.

Nelaimei jau įvykus, Pijus XII dar nenuleidžia rankų ir deda visas pastangas sumažinti bent karo dalyvių skaičių, ypač išlaikyti už karo ribų pačią Italiją. Jis gerai žinojo, kad Mussolini blaškosi ir negali galūtinai apsispręsti — stoti į karą ar ne. Iš ryto Ciano jį įtikina laikytis neutralumo, vakare arba sekantį rytą jis vėl apsėdamas karo demono. Jis nori grobio ir garbės ir bijo, kad tai iš jo nagų neišsprūstų. Pijus XII stengiasi Mussolinį laimėti taikai. Tuo tikslu rugsėjo m. 5 d. jis siunčia pas Mussolinį jėzuitą Tacchi — Venturi, vieną Laterano derybų dalyvį ir Mussolinio asmeniškai pažįstamą bei gerbiamą kunigą, tačiau šis jo nepriima ir nukreipia pas Ciano, kuris užtikrina Pijaus XII pasiuntinį, kad Italija laikysis neutraliai bent iki konflikto su Lenkija galo.

Dabar jau Pijus XII nebepraleidžia nė vienos progos nepanaudojęs viešo žodžio karui smerkti, jo iniciatoriams peikti, žmonijai jo baisias pasekas priminti ir karo aukas stiprinti bei guosti.

Rugsėjo m. 14 d., priimdamas naują Belgijos ambasadorių, Pijus XII kalba apie karą, kaip apie neįsivaizduojamą kataklizmą, kurio naikinamosios galybės ir komplikacijų negali apskaičiuoti jokia žmogaus pramatymo galia. Jis nedviprasmiai apkaltina Vokietiją, kuri atsisakė derybų keliu išrišti ginčą ir pradėjo karą. Toje kalboje Pijus XII gina mažųjų ir silpnųjų teises prieš stipriųjų egoizmą ir primena tarptautines konvencijas, smerkiančias „totalinį karą“, kurio konturai jau pradėjo reikštis vokiečių-lenkų kare.

Keturias dienas vėliau, rugsėjo 18 d., atsakydamas į Lietuvos ministerio prie Vatikano kalbą kredencialų įteikimo proga, Pijus XII identifikavo Europos interesą su krikščioniško palikimo, kuriam šiaurėje gresia pavojus, apgynimu. Čia Pijus XII turėjo omeny smerktinas nacių ir sovietų kombinacijas.

Rugsėjo m. 28 d. Pijaus XII sutikimu Vatikano radijas davė galimumą lenkų kardinolui Hlondui pasakyti kalbą nacių ir sovietų kariuomenių parblokštai lenkų tautai. Toje kalboje Hlondas pareiškė tvirtą viltį, kad Lenkija tik laikinai likviduota ir kad ji vėl prisikels. Tai buvo Vatikano atsakymas į Mussolinio rugsėjo m. 23 d. džiugų pareiškimą: „Liquidata la Polonia“. Vatikano ir Italijos vyriausybės pažiūrų skirtumai reiškėsi ne tik žodžiais, bet ir darbais. Kai Mussolini įsakė Lenkijos ambasadai apleisti Kvirinalą, Vatikanas lenkų ambasadą paliko veikti neaprėžtomis teisėmis ir tuoj paskyrė naują savo atstovą prie lenkų egzilinės vyriausybės. Vėliau Vatikanas panašiai pasielgė ir su Lietuvos atstovu. Kai Mussolinio spauda giedojo himnus Vokietijos pergalės žygiams, Vatikano organas Osservatore Romano nepraleido nė vienos progos nepabrėžęs vartojamo brutalumo ir nacių pažiūrų nemoralumo. Tai labai pykino Italijos diktatorių. Jis įsakė Ciano įspėti Pijų XII, kad, jei šis pastarasis nesiliaus žodžiu ir raštu „kenkęs Italijos didybės interesams“, tai po karo jis (Pijų XII) „sutvarkysiąs“. Ciano, kaip jis pats savo politiniame dienyne rašo, šito grasinimo Vatikanui neperdavęs, tik prašęs sušvelninti Osservatore Romano toną, bet Vatikano valstybės sekretorius kard. Maglione šito įspėjimo ne tik nepriėmė dėmesin, bet kaipo atsakymą į Mussolinio demaršą Osservatore Romano patalpino Lisabonos kardinolo laišką, smerkiantį Hitlerio teorijas ir metodus. Vatikano organo drąsus laikymasis italų tautoje sukėlė didelių simpatijų ir jo tiražas pakilo iki lig šiol neturėto skaičiaus. Tai nepaprastai erzino Mussolinį, tačiau Osservatore Romano vedamos linijos jis nepajėgė įveikti. Sąskaitų suvedimą su Vatikanu jis atidėjo po karo, tačiau jis, savo pasiryžimo neįvykdęs, turėjo negarbingai šį pasaulį apleisti.

Pasaulis nekantriai laukė pirmosios Pijaus XII pontifikato encyklikos. Ji buvo paskelbta 1939 m. spalių m. 27 d. Šitame reikšmingame dokumente Pijus XII pasmerkė perdėtą nacionalizmą, valstybės sudievinimą, totalitarizmą, rasizmą, brutalios jėgos kultą, tarptautinių susitarimų niekinimą, žodžiu visa tai, kuo puošėsi politinė Hitlerio sistema. Šitiems nukrypimams Pijus XII sumetė karo iniciatyvos kaltę. Ta proga jis vėl ragino valstybių vadus gerbti susitarimus ir laikyti duotą žodį.

1939 m. lapkričio m. 10 d. priimdamas vieno Pietų Amerikos diplomato kredencijalus, Pijus XII vėl deklaravo, kad pasaulis tol neturės taikos ir tvarkos, kol atsakingi valstybių vyrai tautų santykiuose neatsisakys jėgos panaudojimo. Tų pat metų gruodžio m. 7 d. priimdamas naują Italijos ambasadorių Alfieri, Pijus XII savo drąsioje kalboje prikišo kariaujantiems visų moralės ir teisės dėsnių pamynimą ir iškėlė viešumon jau Italijos valdovams žinomą faktą, kad italų tautos sentimentai nėra karą pradėjusių t. y. vokiečių pusėje, todėl ir visai natūralu, kad Italija laikosi neutralumo. Tai vėl nepaprastai suerzino Mussolinį, nes tuo momentu jis buvo atvirai painformuotas apie tikrąsias italų nuotaikas, kurios kaip tik buvo priešingos visam tam, ko norėjo Mussolini. Ciano liudijimu, to laikotarpio Mussolinio nusiteikimai italų tautos atžvilgiu buvo labai žiaurūs. Tad visai suprantamas Mussolinio įtužimas ant Pijaus XII, kai šis tas nuotaikas iškėlė viešumon.

Ragindamas tautas gyventi taikoje ir savo ginčus spręsti taikiu būdu, Pijus XII negalėjo ilgai delsti nepasakęs, kuriais pagrindais reikia remti pasaulio taiką. Tam jis panaudojo pirmąsias savo pontifikato Kalėdas. 1939 m. Kučių vakarą jis pasakė kalbą Kardinolų Kolegijai. Pirmiausia joje suminėjo karo kilimo priežastis: užsispyrimas savo reikalavimuose, bloga valia, iš anksto apgalvota agresija, sutarčių laužymas, kitų niekinimas. Paskui apibrėžė moralinius ir teisinius tautų taikaus sugyvenimo dėsnius: teisė nepriklausomai gyventi visoms tautoms — didelėms ir mažoms, atitaisymas padarytų skriaudų, dvasinis ir moralinis nusiginklavimas, senųjų tarptautinių institucijų funkcionavimo patobulinimas, teisingas traktavimas etninių mažumų, taiki sutarčių revidavimo procedūra, bendros pastangos

atsakomybės, moralinio teisingumo ir artimo meilės nusiteikimams ūgdyti. Tuo pat metu buvo paskelbta žinia, kad prezidentas Rooseveltas akredituoja prie Pijaus XII savo „asmeninį ambasadorių“ ir jam parašė laišką, kuris savo turiniu diplomatinėje literatūroje iki šiol tebėra unikumas. Šio laiško svarbą nusakė šie Pijaus XII žodžiai: „Jokia naujiena šioms Kalėdoms negalėjo mums būti malonesnė už šią“. Šiais žodžiais Pijus XII atsistojo alijantų idėjų ir principų pusėje. Prie Pijaus XII Kalėdų kalboje išdėstytų pasaulio taikos dėsnių tuojau prisidėjo Prancūzija parlamento pirmininko Herriot 1940 m. sausio 11 d. šiais pasakytais žodžiais: „Mūsų taikos koncepcija sutinka su tomis kilniomis mintimis, kurias pareiškė Pijus XII Kalėdų išvakarėse“.

Roosevelto ambasadoriui Myron Taylor atvykus į Vatikaną, Vašingtono ir Vatikano taikos veikla ėjo ranka rankon. Jau buvo iššifruota, kad pavasarį vokiečiai pradės karo veiksmus vakaruose ir prasidės Italijos didesnis spaudimas. Vatikane buvo žinoma, kad Ciano nepritaria Mussolinio norui įvelti į karą Italiją Vokietijos pusėje. Tat Vatikano ir JAV suderinta akcija į Italijos vyriausybę Ciano pozicijai paremti buvo padidinta. Žinome, kad be pasekų: Italijos įstojimą į karą tik nudelsė, bet galūtinai nesulaikė.

1940 m. kovo 11 d. Ribbentropas atvyko į Romą galūtinai laimėti italus karo veiksnams vakaruose prasidedant. Ta proga jis padarė vizitą ir Pijui XII bei kard. Maglione. Ribbentropas išdidžiai pareiškė Pijui XII, kad Vokietija dar 1940 m. triumfaliai laimės karą ir kad šiame žygyje Hitlerį rems visa tauta. Tuomi jis norėjo įspėti Vatikaną, kad jo pastangos karui šioje vietoje sulaikyti bus nesekmingos — Vokietija yra nusistačiusi triuškinti ir vakarus. Tada Pijus XII, kalbama, pasakė, Ribbentropui tokių stiprių žodžių, kad šio germaniški nervai neišlaikė ir jis pakeliui pas Valstybės sekretorių kard. Maglione nualpo.

Po savaitės sekė Sumner Welles vizitas Romoj, Berlyne ir kitose Europos sostinėse, tačiau ir žinia, kad JAV visa savo jėga parems vakarus jų kovoje su Vokietija, Hitlerio nuo tolimesnių karo žygių nesulaikė. 1940 m. gegužės m. 10 d. vokiečiai puolė Belgiją, Olandiją ir Liuksemburgą. Šis žygis karo pradžios periodą užbaigė.

Jei Vokietijos diktatorius būtų paklausęs Pijaus XII patarimų, pasaulis šiandien nestovėtų ant savo bedugnės kranto.

Panaudota: G. Ciano: „Juornal Politique“ I dalis. Neuchatel. 1946 m. ir Ch. Roux straipsnis, tilpęs „Revue de Paris“. 1946 m. 8 nr.

PROF. DR. J. MEŠKAUSKAS

MEDICINOS REIKALŲ TVARKYMAS POKARINĖJE LIETUVOJE

Šio klausimo aš nepajėgsiu pilnai ir išsamiai išnagrinėti, nes sveikatos reikalų tvarkyme Lietuvoje man neteko dirbti ir šis klausimas man buvo daugiau ar mažiau svetimas. Trūkumus, manau, papildys skaitytojai, kurie dalyvaus diskusijose arba patiektas mintis apgalvodami vėliau.

Nors dabar ši tema ir abstrakti, bet ji nagrinėti reikalinga, nes: 1) mes visi gyvename didžiausiu troškimu ir nepalaužiama viltimi grįžti į savo tėvynę ir ją ne tik atstatyti, bet ir sukurti gražesnį ir laimingesnį gyvenimą joje, negu buvo, ir 2) visi turim progos stebėti ir studijuoti sveikatos reikalų tvarkymą čia — Vokietijoj ir kitur, palyginti, pasisavinti tai, kas yra gera ir naudinga.

Pavartę kultūros ar medicinos istorijos lapus pamatysime, kad juo kultūringesnė tauta ar valstybė, tuo ji daugiau rūpinasi savo piliečių sveikata. Mes žinome, kaip senovėje rūpinosi graikai ir romėnai viešąja sveikata. Vėlesniais amžiais, iki 19-to šimtmečio, daug kas buvo pamiršta, piliečių sveikata pasidarė privatus asmens arba šeimos reikalas. Gyvenimas eina ta linkme, kad kultūros laimėjimai darosi vis daugiau ir daugiau prieinami platesniems gyventojų sluoksniams; ir antras būdingas bruožas, kad vis labiau ir labiau rūpinamasi, kaip atskirų individų, taip ir visuomenės sveikata. Pradedama galvoti ne tik kaip susirgusį žmogų pagydyti, bet ir kaip jį apsaugoti, kad jis nesusirgtų. 19-tam amžiuje žinomas rusų chirurgas P i r a g o v pasakė, kad ateitis priklauso apsaugomąjai medicinai.

Dabar aiškiai galima teigti, kad piliečių kultūringumas ir sveikata yra didžiausias ir nieku nepakeičiamas valstybės turtas. Jei taip, tai valstybės pareiga rūpintis viešąja sveikata. Tą mintį, kad rūpintis piliečių viešąja sveikata yra valstybės pareiga, iškėlė 19-tam amž. Prancūzijoj revoliucijos šalininkas M i r a b e a u. F r a n c k (1745—1821) pasiūlo „mediciniškos policijos sistemą“ t. y. iškelia tą mintį, kad viešąjai sveikatai apsaugoti reikalingi ir įstatymai ir policijos įsakymai. Juo arčiau į šiuos laikus, tuo daugiau ir daugiau valstybės ima rūpintis savo piliečių sveikata ir higiena. Ir juo kultūringesnės ir ekonomiškai pajėgesnės valstybės, tuo geriau sutvarkė viešuosius sveikatos reikalus ir tuo prieinamesnė buvo mediciniška pagelba.

Kokia gi mediciniškųjų reikalų raida buvo Lietuvoje? Prieš pirmąjį pasaulinį karą gydytojų Lietuvoje buvo nedaug ir daugelis valsčių buvo be gydytojų. Lietuva buvo padalinta į gana didelius rajonus ir kiekvienas rajonas turėjo 15—20

lovų ligoninę. Jose dirbo vienas gydytojas ir felčeris. Bet šitos ligoninės žmonių pasitikėjimo neturėjo. Karo metu ir šita organizacija susmuko ir reikėjo kurti viską iš naujo.

1918 m. Vilniuje prie Lietuvos Tarybos susidaro sveikatos komisija, kuri vėliau pasivadina sveikatos departamentu, ir, besiorganizuojant visoms ministerijoms, įeina į vidaus reikalų ministerijos sudėtį. Krašto apsaugos, švietimo, susisiekimo ir teisingumo ministerijos ėmė sveikatos reikalus tvarkyti savistoviai. Organizacijai ir darbuotei pagrindu buvo paimti rusų įstatymai ir taisyklės ir taikyti Lietuvos gyvenimui. Sveikatos departamentas buvo sudarytas iš 3 skyrių: sanitarijos, medicinos ir farmacijos. Skyriuose kartais trūkdavo vedėjų arba jais būdavo tam darbui nepasiruošę. Sveikatos reikalus tvarkyti sunkino ir medicinišKojo personalo stoka. 1920 m. Lietuvoje buvo 214 gydytojų, 98 dantų gydytojai, 163 felčeriai, apie 50 seserų, 75 akušerės ir 27 ligoninės su 1185 lovomis. 1926 m. buvo 460 gydytojų, 250 dantų gydytojai, 314 felčerių, 152 seserys, apie 200 akušerių, 43 ligoninės su 1733 lovomis. 1937 m. buvo 876 gydytojai, 529 dantų gydytojai, 210 felčerių, 487 seserys, 556 akušerės, 68 ligoninės su 4152 lovomis. Vėlesnės statistikos, deja, negaliu patiekti, nes jos neturiu.

Sveikatos departamentui sveikatos reikalų tvarkyme ir tautos sveikatingumo kėlime talkininkavo savivaldybės ir labdaringos organizacijos. Tačiau jų veikla buvo mažai prižiūrima ir koordinuojama. Labdaringos organizacijos ir įvairios draugijos steigia savo sveikatos centrus, sanatorijas, prieglaudas ir ligonines, kurios su sveikatos departamentu jokio kontakto neturi. Į gydytojų paskirstymą provincijoj arba ligoninėse ilgą laiką departamentas nekrepė dėmesio ir neturėjo jokios įtakos. Viskas vyko savaime, dažnai neplaningai. Ligonių Kasos organizuojamos ir tvarkomos, skiriami gydytojai departamentui neprižiūrint ir nekontroliuojant.

Socialinė globa Lietuvoje buvo silpna. Pradžioje socialinė apsauga buvo vykdoma 1919 m. įsteigtos Darbo ir Socialinės Apsaugos Ministerijos, bet greit ta ministerija buvo likviduota ir tie reikalai pavesti darbo ir socialinės apsaugos departamentui prie Vidaus reikalų ministerijos. Socialinė globa buvo pavesta savivaldybėms, kurios ne visados tuos reikalus sugebėdavo tinkamai tvarkyti. Ligonių kasų pradžioje nebuvo. Jos pradėjo steigtis vėliau ir jų buvo keletas, būtent: 1) Ligonių kasos, 2) Susisiekimo ministerijos ligonių kasa, 3) Žemės ūkio ministerijos laisvai samdomų eigulių draudimo kasa, 4) Lietuvos banko ligonių kasa, 5) Kauno elektros stoties ligonių kasa, 6) Apygardos ligonių kasa ir 7) Šv. Zitos Draugijos ligonių kasa. Ne visos tos kasos savo apdraustuosius vienodai aprūpindavo, nes ne visos vienodai ekonomiškai pajėgios buvo. Pajėgiausios, tur būt, buvo Lietuvos banko ir Kauno elektros stoties ligonių kasos. Jos geriau galėdavo aprūpinti savo apdraustuosius ir geriausia apmokėdavo gydytojams.

1937 m. sausio mėn. 1 d. pradėjo veikti Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų istatymas ir buvo įsteigta Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų kasa, kuri metų pabaigoje turėjo 60.120 apdraustųjų.

Blogiausia buvo aprūpinami mediciniškąja pagelba kaimo gyventojai, ypač neturtingieji ir kaimo darbininkai. Kaime žemės ūkio darbininkai buvo neapdrausti ligoje ir nelaiminguose atsitikimuose. Už gydymą, kaip ambulatorinį taip ir ligoninėse, jie turėjo patys mokėti, nors uždarbis jų būdavo labai mažas ir gydytis jie nepajėgdavo. Šiek tiek jiems pagelbėdavo savivaldybės, bet ta pagelba nebuvo sisteminga. Toki ligoniai už gydymą ligoninėse apmokėti nepajėgdavo ir ligoninių administracija buvo apversta susirašinėjimu su savivaldybėmis, bet šios dažniausia ir gi nesumokėdavo; ligoninės stengdavosi tokių ligonių nepriimti. Ne geriau, bet gal net blogiau būdavo su mažažemiais arba kokį sklypuką bei namuką turinčiais miestuose bei miesteliuose. Už jų gydymą nieks nemokėdavo, o ilgiau pasigydžius ir nepajėgiant apsimokėti, neretai ir tą mažą turtą iš varžytynių atitinkamos įstaigos išvaržydavo. Toki ligoniai dar nebaigę gydytis stengdavos iš gydytojo akių arba ligoninės pranykti, nes jie iš tikrųjų nepajėgdavo susimokėti, o daugelis ir visai nesikreipdavo nei pas gydytojus, nei į ligonines. Todėl nenuostabu, kad apie 83 % gimdymų, o kaimuose net apie 95 % būdavo namuose. Lietuvoje gimdymų per metus buvo apie 60.000, o ligoninėse gimdymų būdavo tik apie 5000. 75 % gimdyvių kviesdavosi bobutes. Tik nuo 1938 m. sausio mėn 1 d. pradėjo veikti „Kaimo gyventojų sveikatos reikalams rūpinti įstatymas“. Steigiami punktai, kuriuose dirba gydytojas ir akušerė. Punktų gydytojai įpareigojami teikti medicinos pagelbą kaimo gyventojams, gydyti sergančius trachoma, venerinėmis ligomis, skiepyti nuo raupų, lankyti mokyklas, rūpintis sanitarijos ir higienos reikalais. 1940 m. vasario mėn. buvo sveikatos punktais aprūpintos 219 apylinkių.

1938 m. lapkričio mėn. buvo išleistas įstatymas, apsaugąs nuo nelaimingų atsitikimų ūkininkus ir žemės ūkio darbininkus. 1931 m. spalių mėn. 23 d. buvo išleistas „Pradžios mokyklų mokinių sveikatos reikalams tvarkyti taisyklės“, kurios nusako mokinių ir mokytojų sveikatos priežiūrą ir mokyklų sanitarinę būklę.

1939 m. buvo paruošti gydytojų rūmų ir sveikatos rūmų įstatymų projektai, tačiau jųjų priėmimas ir įgyvendinimas buvo delsiamas.

Bolševikams okupavus Lietuvą, medicinos ir sveikatos reikalų tvarkymas Lietuvoje visai pertvarkomas. 1940 m. liepos mėn. 16 d. įsigalioja įstatymas, kuriuo įsteigiama Sveikatos ir socialinės apsaugos ministerija, kuri perima visus sveikatos ir socialinės apsaugos reikalus tvarkyti. To įstatymo 3-čiuoju paragrafu visos valstybinės, savivaldybinės ir privatinės gydymo ir sanitarinės bei profilaktinės įstaigos, vaistinės, laboratorijos ir medicinos, odontologijos ir farmacijos personalas pavedamas sveikatos ir socialinės apsaugos ministerijos preižiūrai. Išimtis padaroma karo sanitarijos valdybai ir universitetų medicinos — sanitarijos įstaigoms.

1940 m. rugpiūčio mėn. 16 d. buvo paskelbtas įstatymas, kuriuo visos ligoninės, sanatorijos, tyrimų laboratorijos ir kitos specialos mediciniškos įstaigos, laikomos organizacijų ar atskirų asmenų, suvalstybinamos ir pereina Sveikatos ir socialinės apsaugos ministerijos žinion. Taip pat buvo paskelbtas Nemokamo gydymo įstatymas. Vokiečiu okupacijos metu kai kurios įstaigos buvo grąžintos buvusiems savininkams, bet dauguma liko ir toliau nacionalizuotos. Nemokamas gydymas su kai kuriomis modifikacijomis taip pat paliko ir toliau galioje.

Sveikatos ministerija buvo panaikinta ir tą darbą dirbti liko Sveikatos valdyba, kuri turėjo keletą skyrių arba departamentų. Buvo įsteigti Gydytojų rūmai, kurie vėliau buvo suplakti kartu su Sveikatos valdyba ir tokiu būdu nustojo savo reikšmės.

Kyla klausimas, koki gi uždaviniai ateityje? Jei ankščiau ir ypač paskutiniu laiku visos valstybės susirūpino savo piliečių sveikata, tai tuo labiau mes turim tuo susirūpinti, nes mūsų tauta maža ir tautos sveikatingumas nebuvo didelis ir ankščiau, ir ypač jis bus kritęs po visokių svetimųjų invazijų ir tokių sunkių tautos pergyvenimų, nervinių sukrėtimų, maisto nedateklių etc. Pav. 1935 m. naujokų tarpe buvo rasta 28,6% tbc. Daugiausia paplitusi tbc buvo Vilkaviškio, Seinų ir Tauragės apskričiuose, mažiausia aukštaitijoj. Fizinis vyrų išsivystymas aukštaitijoj taip pat buvo geresnis. 1938—1939 m. tiriant paviršutiniškai pradžios mokyklų vaikus rasta: 0,32 % trachomos, 1,38 % niežų, 0,5 % favus, 8,5 % utėlėtų. Tai vis duomenys, kurie rodo neaukštą higienos lygmenį. Vaikų mirtingumas pas mus vis dar didelis ir reikalinga ieškoti priemonių ir būdų jam sumažinti.

Kokia gi mediciniška santvarka atitiktų mūsų kraštui, jo reikalavimams ir ekonominiams resursams? Prieš nagrinėjant šitą klausimą, turim pasistatyti sau kai kurias tezes ir premisas, būtent: 1) sveikatos ir viešosios higienos, kaip ir kultūros reikalams, neturi būti gailimasi lėšų, 2) šitą darbą turi pasiimti valstybė, įtraukiant į jį labdaringas ir kitas viešas organizacijas ir savivaldybes, 3) sveikatos ir socialinė globa turi apimti visus gyventojų sluoksnius, 4) jeigu jau mes patys tvarkysim sveikatos reikalus Lietuvoje, tai jie bus tvarkomi ne mažesnėj plotu Lietuvoje kaip buvo, bet greičiau didesnėj ir susidedančioj iš keleto įvairaus kultūringumo laipsnio provincijų ir 5) kad nebus galima visko iš naujo pakeisti, bet reikės skaitytis su tuo, kas buvo, yra ir dar bus padaryta kaip mūsų pačių, taip ir svetimųjų.

Sveikatos reikalais rūpintis reikės didesnės organizacijos, negu buvo anksčiau nepriklausomoj Lietuvoj. Mano manymu, turės būti įsteigta Sveikatos ir socialinės apsaugos ministerija. Jai turės būti pavesta sveikatos, sanitarijos, socialinės apsaugos ir globos, farmacijos ir higienos reikalai. Visi kultūringi kraštai, kaip Švedija, Anglija, Prancūzija, Vokietija ir kiti tokias ministerijas turėjo ir turi.

Mūsų sveikatos ir socialinės apsaugos ministerija turėtų turėti šiuos departamentus: 1) medicinos, 2) odontologijos, 3) higienos ir sanitarijos, 4) socialinio draudimo ir 5) farmacijos departamentą.

Ministerija turi valdyti gerai su administracija, sanitarija, higienos reikalais ir socialiniu draudimu susipažinęs ir autoritetingas gydytojas.

Kokie gi būtų atskirų departamentų uždaviniai?

1) Medicinos departamentas — registruoja gydytojus, tvarko ir prižiūri savo, savivaldybių ar kokių nors organizacijų bei privačių asmenų įsteigtas ir išlaikomas ligonines, sanatorijas, laboratorijas, steigia ir tobulina kurortus, steigia dispanserius ir sveikatos punktus, skiria apskričių dispanserių ir sveikatos punktų gydytojus, steigia kitas reikalingas gydymo įstaigas bei įsisteigusias tvarko ir kovoja su epideminėmis užkrečiamomis ligomis.

Gydytojus savivaldybių išlaikomoms ligoninėms, sanatorijoms bei kitoms gydymo bei tyrimo įstaigoms, medicinos departamentas siūlo arba jų pasirinktus tvirtina. Alteidžiami gali būti tik departamentui sutikus. Medicinos departamentas rūpinasi, kad kiekvienas apskritys turėtų ligoninę ir specialistus gydytojus joje. Sanatorijos neturėtų būti sugrupuotos prie miestų, kaip kad buvo prie Kauno, bet sanatorijų tinklas turėtų būti išplėstas po visą kraštą. Pradžioje, susisiekimo atžvilgiu patogioje vietoje, turėtų būti bent 2 ar 3 apskričiams įsteigta viena sanatorija. Sanatorijų pacientams, galintiems dirbti, turėtų būti steigiamos atitinkamos dirbtuvės. Prie didžiųjų miestų ir pramonės rajonų turėtų būti įsteigtos taip vadinamos popietinės sanatorijos arba sanatorijose atitinkami skyriai, kur ligoniai, galį dirbti, po darbo neitų namo, bet į sanatoriją su atitinkamu gydymu ir rėžimu.

Didesniuose ir apskričių miestuose steigiami dispanseriai, kurie gali būti sujungti su sveikatos centrais apskričiuose. Gyventojus mediciniškąja pagelba aprūpinti medicinos departamentas steigia sveikatos centrus apskričiuose ir sveikatos punktus valsčiuose. Sveikatos centrai yra kilę J. A. V., Tautų sąjungoje 1931 m. buvo priimti du sveikatos centrų tipai: valsčių ir apskričių. Ši sistema, manau, ir mums tiktų. Sveikatos centras apskrityje turėtų kovoti su Tbc, kovoti su venerinėmis ligomis, globoti motinas, priešmokyklinio amžiaus kūdikius ir vaikus, turėtų rūpintis sanitariniu gyventojų auklėjimu, dalinai sanitarija, turėtų laboratoriją ir atliktų laboratorinius tyrimus. Valsčiaus sveikatos punktus turėtų aptarnauti gydytojas, medicinos sesuo ir akušerė.

Medicinos departamentas taip pat turėtų rūpintis kurortų steigimu ir jų tobulinimu. Mes turime labai gražių ir gydymuisi vertingų vietų. Jas ištyrus, sutvarkius ir pastačius atitinkamus pastatus, viešbučius etc. gali tapti pirmaeiliais kurortais. Paruošti ir sutvarkyti kurortai patarnautų lietuvių tautos sveikatingumui kelti ir būtų naudingi ekonomiškai.

2) Odontologijos departamentas — rūpinasi lietuvių tautos dantų sveikatingumu. Miestui ir apskričiui kartu skiria miesto ir apskrities dantų gydytoją, kuris rūpinasi mieste ir apskrityje gyvenančių žmonių dantų higienos ir gydymo reikalais. Stengiamasi miestuose suorganizuoti dantų poliklinikas. Odontologijos departamentas rūpinasi, kad visi valščiai būtų apūprinti dantų gydytojais ir kad kiekvienas apskrities miestas turėtų dantų technikus. Odontologijos departamentas rūpinasi pagelbinio personalo paruošimu ir prieaugliu. Tam tikslui jis steigia atitinkamas mokyklas ir kursus. Odontologijos departamentas rūpinasi mokyklų jaunimo dantų priežiūra.

3) Higienos ir sanitarijos departamentas — rūpinasi tautos sveikata, higiena ir sanitarija. Tam tikslui ruošia ir organizuoja specialius gydytojams administracijos, sanitarijos ir viešosios higienos kursus, paruošia atitinkamoms sritims specialistus. Šio departamento uždavinys steigti medicinos seserų ir akušerių mokyklas, arba kokių nors organizacijų įsteigtas prižiūrėti, ir tokiu būdu paruošti kraštui seserų, akušerių ir kitų darbininkų. Higienai propaguoti jis ruošia trumpalaikius pradžios mokyklų, gimanazijų ir kitų mokyklų mokytojams higienos kursus. Kartu su medicinos departamentu kovoja su tuberkulioze, veneros ir kitomis socialinėmis ligomis. Miestuose ir miesteliuose vykdo sanitarinę priežiūrą, t. y. tiria maistą, vandenį, prižiūri valgyklų, maisto krautuvių, kirpyklų, fabrikų, maisto ir kitų įmonių sanitarinę būklę. Šio departamento žinioje turėtų būti mokinių sveikatos priežiūra ir mokyklų higiena. Šio departamento uždavinys — apskritai tirti visus tuos veiksnius ir sąlygas, kurios tautos sveikatingumą ugdo arba žlugdo. Savo darbui vygdyti departamentas steigia tyrimo laboratorijas, higienos institutus, higienos muzėjus, vedantiems, neščioms ir motinoms patarimo punktus etc. Jo darbui talkininkauja agrikultūros, prekybos ir pramonės, statybos ir kitos įstaigos. Šis departamentas taip pat derina visų sveikatingumu besirūpinančių organizacijų veiklą. Šio departamento žinioje turėtų būti motinos, vaiko ir psichinių ligonių globa. Nesveiki, našlaičiai ir tie vaikai, kuriais tėvai nesirūpina ar netinkamai juos auklėja, turėtų būti globojami.

4) Socialinio draudimo departamentas — rūpinasi žmogumi ligoje, nelaimėje nustojus sveikatos ar darbingumo ir senatvėje. Su šiais uždaviniais iškyla visa eilė labai svarbių ir nelengvai išrišamų klausimų. Visų pirma kyla klausimas, koks turi būti gydymas t. y. mokamas ar nemokamas. Principe reikėtų pasisakyti už nemokamą gydymą ir prie to eiti. Ligonių kasos taip pat yra nemokamo gydymo paliatyvas, nes ligonių kasų nariai už gydymą tiesiogiai nemoka. Iki šiol praktika parodė, kad nemokamas gydymas ir ligonių kasos turi pliusų ir minusų. Pliusai yra tie, kad kiekvienam ligoniui gydymasis yra prieinamas. Minusai yra tie, kad neapmokamu gydymu ir ligonių kasomis bei jų nariais nepatenkinti buvo gydytojai, o piliečiai gydytojais. Gydytojai buvo nepatenkinti todėl, kad jų darbas buvo mažai apmokamas ir jie jautėsi išnaudojami, o piliečiai nepatenkinti todėl, kad negaudavo reikiamos pagelbos, nes gydytojas buvo suinteresuotas kuo mažiau su ligoniu sugaišti laiko, o atitinkamos įstaigos suinteresuotos, kuo mažiau išleisti ligonio gydymui lėšų. Kiekvienas sutiks su nenormalumu, jei gydytojas savo uždarbiu prilyginamas barzdaskučiui. Juk visi žinome, kad ligonių kasos už ligonio vizitą pas gydytoją mokėdavo 80 centų, o kirpėjas už plaukų nukirpimą imdavo 1 litą. Gydytojas taip pat negali dirbti, kaip kad valdininkas už valdininkui nustatytą algą. Valdininkas dažniausia išsiverčia įprastu šabloniškai mechanišku darbu. Gydytojas gi savo darbe turi įdėti visą savo protą, sielą ir širdį ir fizines jėgas. Jei valdininko darbe stengiamasi prieiti prie šabloniškumo ir mechaniškumo, tai gydytojo darbe šabloniškumas ir mechaniškumas yra pražūtis. Atlyginimas ir uždarbis gydytojui yra vienas iš visos eilės priemonių ir akstinų tobulintis ir nesušablonėti. Nežiūrint visų trūkumų civilizuoti ir kultūringi kraštai kalba ir palaipsniui nori eiti prie nemokamo gydymo. Savu laiku apie nemokamo gydymo įvedimą kalbėjo Anglija, paskutiniu laiku šis klausimas svarstomas ir Amerijoje. Idealas būtų surati tokią sistemą, kuria būtų patenkinti ir ligoniai ir gydytojai. Geriausia būtų reikalą sutvarkyti taip, kad gydytojui pagal įprastas ar nustatytas normas kiekvienas pacientas sumokėtų, o pristatęs iš gydytojo gautą kvitą atitinkamai įstaigai, gautų atgal pinigus. Tuomet gydytojui visi pacientai būtų lygūs ir pacientai būtų patenkinti vienodu ir lygiu traktavimu. Vaistai taip pat turi būti vienodai ir lygiai visiems prieinami. Tačiau čia gydytojai ir ligoniai turi būti įsąmoninti, kad ne visi brangūs vaistai yra geri ir pigūs blogi. Dažnai būna atvirkščiai. Taigi, mano manymu, Lietuvoje turėtų būti einama prie nemokamo gydymo, tačiau nemokamo gydymo santvarka reikia dar giliai pergalvoti. Laisvai pasirinktas aukštų kvalifikacijų specialistų patarnavimas, be abejo, turi būti kiekvieno privačiai apmokamas. Nemokamas gydymas gali būti ir modifikuotų ligonių kasų forma ir kitų organizacijų bei fondų forma pravedamas. Socialinio draudimo departamento ir būtų uždavinys tokias organizacijas bei fondus steigti ir jų veiklą derinti.

Kiekvienas dirbantysis turi būti apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų. Pas mus, kaip jau aukščiau minėta, draudimas nuo nelaimingų atsitikimų buvo įvestas tik paskutiniais nepriklausomo gyvenimo metais. Todėl susižeidus ar kitokiu būdu bedirbant nustojus sveikatos, daugelis atsidurdavo skurde ir be globos. Socialinio draudimo departamento ir būtų uždavinys steigti ir derinti įsisteigusias draudimo nuo nelaimingų atsitikimų kasas. Šių kasų fondams sudaryti turi prisidėti valstybė, savivaldybės, darbdaviai ir darbininkai.

Socialinio draudimo departamento žinioje turėtų būti ir pensijų fondas. Pensijos gali būti ir kitų įstaigų išmokamos, pav. tų, kuriose žmogus

yra dirbęs, bet pensijų paskyrimas ir kitoks patvarkymas turėtų būti šio departamento žinioje. Mano manymu, būsimoj Lietuvoje turėtų būti sutvarkyta taip, kad kiekvienas pilietis, pasiekęs tam tikrą amžių, pav., 65 metus, gautų pensiją. Juk kiekvienas žmogus, ką jis bedirbtų, daugiau ar mažiau pasitarnauja ne tik sau, bet ir valstybei. Juk neišlaiko kritikos tokia santvarka, kuomet raštininkas, matininkas, mokytojas ar koks nors kitas valdininkas, dirbdamas 6 val. į dieną įstaigoje, ištarnavęs tam tikrą metų skaičių ir pasiekęs tam tikro amžiaus, gauna pensiją ir tokiu būdu senatvėje yra aprūpinamas, o žemės ūkio darbinikas, amatininkas bei fabriko darbininkas, kūrdami žemės ūkio produktus ir pramonės gaminius, tos globos neužsitarnauja. Mes prisimename, kiek buvo senelių kaimuose, miesteliuose ir miestuose vargstančių ir kenčiančių didelį skurdą. Todėl Lietuvoje ūkininkas ar bežemis, darbininkas ar darbdavys, pramoninkas ar prekybininkas ar valdininkas, sulaukęs tam tikro amžiaus, turėtų gauti pensiją, nes kiekvienas žmogus, per eilę metų dirbdamas, savo darbu valstybei yra įnešęs indėlį ir užsitarnavęs senatvėje globą. Labai plati socialinė globa yra Švedijoj. Ten tarp 18 ir 65 m. amž. visi moka tam tikrą metinį mokestį, kurio didumas nustatomas pagal uždarbį. Šios sumos papildomos dar iš viešųjų fondų ir mokamos pensijos nebegalintiems dirbti. Po 67 m. amž. pensija mokama, nors jis ir gali dar dirbti. Panašiai galima būtų sutvarkyti ir Lietuvoje.

5) Farmacijos departamentas turėtų rūpintis vaistinių krašte steigimu, paskirstymu ir jų veiklos priežiūra, vaistų gamyba, eksportu ir importu. Vaistų gamyba turėtų būti tvarkoma, prižiūrima ir reguliuojam farmacijos departamento. Yra vaistų, kuriuos mes galime patys pasigamiti ir tokiu būdu sumažėtų išlaidos į užsienį, o kai ką, gal būt, galėtume net eksportuoti. Vaistų importą taip pat turėtų kontroliuoti farmacijos departamentas, nes dažnai į kraštą įvežami mažos vertės vaistai, o pinigo išmetama daug. Departamentas, susitaręs su atitinkamomis įstaigomis, turėtų rūpintis vaistingųjų augalų kultyvavimu ir jų rinkimu.

Farmacijos departamentas pats, arba susitaręs su atitinkamomis įstaigomis, turėtų rūpintis serumų ir vakcinų gamyba. Savo uždaviniams vykdyti departamentas steigia laboratorijas bei atitinkamus tyrimų institutus, palaiko ankštų kontaktą su farmakologijos ir farmacijos bei gamtos mokslų katedromis universitetuose.

Šalia Sveikatos ir socialinės apsaugos ministerijos galėtų būti dar įsteigta Sveikatos tarybą, kuri padėtų rūpintis tautos sveikatingumu. Tai būtų ministerijos patariamasis organas, sudarytas iš atitinkamų sričių specialistų ir autoritetingų asmenų. Ją galėtų sudaryti universitetų (medicinos, ekonomijos, statybos, žemės ūkio, veterinarijos fakultetų bei akademijų) atstovai, Raudonojo Kryžiaus ir kitų didesniųjų organizacijų atstovai, Sveikatos ir socialinės apsaugos ministerijos departamentų direktoriai ir kiti reikalingi specialistai. Tai būtų garbės tarnyba. Sveikatos tarybai turėtų vadovauti sveikatos ir socialinės apsaugos ministeris. 1939 m. Lietuvoje buvo projektuojami Sveikatos rūmai įsteigti. Tai būtų buvusi plati visuomeninė organizacija, turinti plačius tikslus ir uždavinius. Tačiau esant Sveikatos ir socialinės apsaugos ministerijai, Sveikatos rūmai, manau, nebūtų reikalingi ir užtektų Sveikatos tarybos kaip patariamojo organo.

Apskritai Sveikatos ir socialinės apsaugos ministerija savo uždaviniams vykdyti kviečia arba ir įpareigoja savivaldybes; ne trugdo, bet skatina ir remia visuomenines ir labdaringas sveikatingumu, globa ir kova su ligomis besirūpinančias organizacijas. Tik vyriausybės ir visuomenės sutelktas darbas ir pajėgos gali duoti laukiamų vaisių.

Šalia minėtų įstaigų turėtų būti įsteigti Gydytojų ir dantų gydytojų rūmai. Manau, kad vieni rūmai galėtų atstovauti abi korporacijas t. y. medicinos ir dantų gydytojus. Rūmų tarybą turėtų sudaryti gydytojų ir dantų gydytojų rinkti atstovai. Smulkesniam ir konkrečiam darbui taryba pasidalina į medicinos gydytojų ir dantų gydytojų sekcijas. Tarybos pirmininkas turėtų būti rinktas autoritetingas medicinos gydytojas ir jo padėjėjas dantų gydytojas. Gydytojų rūmų tikslas būtų atstovauti medicinos ir dantų gydytojų, kurie turi teisę verstis praktika, korporacijoms, rūpintis jų profesiniais, ekonominiais bei kultūriniais reikalais. Jie prižiūrėtų gydytojus ir imtųsi priemonių gydytojų profesijos garbei, dorovei saugoti, spręstų gydytojų tarpe tarpusavius ginčus ir nesusipratimus, spręstų gydytojų drausmės bylas, steigtų fondus gydytojų ekonominiams ir kultūriniams reikalams tvarkyti, reikštų savo nuomonę dėl įstatymų bei taisyklių prokjektų, kurie liestų gydymą ir gydytojus. Savo patarimais ir projektais padėtų sveikatos ir socialinės apsaugos ministerijai. Gydytojų rūmai gydytojų ir visuomenės tarpe turėtų turėti didelį autoritetą, todėl tokių funkcijų, kaip gydytojų skyrimo į kokias nors vietas ar panašių, kurių vykdymui reikalinga dažnai policinių priemonių, neturėtų imtis. Absoliutaus objektyvumo negali būti arba pats objektyvumas dažnai būna reliatyvus, kas vienam atrodo objektyvu, tai kitam gali atrodyti subjektyvu ir tokių veiksmų vykdymas dažnai sugriauna įstaigos autoritetą. Gydytojų ir dantų gydytojų rūmai turėtų turėti didelį moralinį autoritetą.

Chemikai — vaistininkai turėtų turėti panašiems uždaviniams chemikų — vaistininkų tarybą. Ji turėtų būti rinkta ir turėtų turėti ankštų kontaktą su farmacijos departamentu.

Schematiškai galima būtų išreikšti taip: (žiūr. schemą).

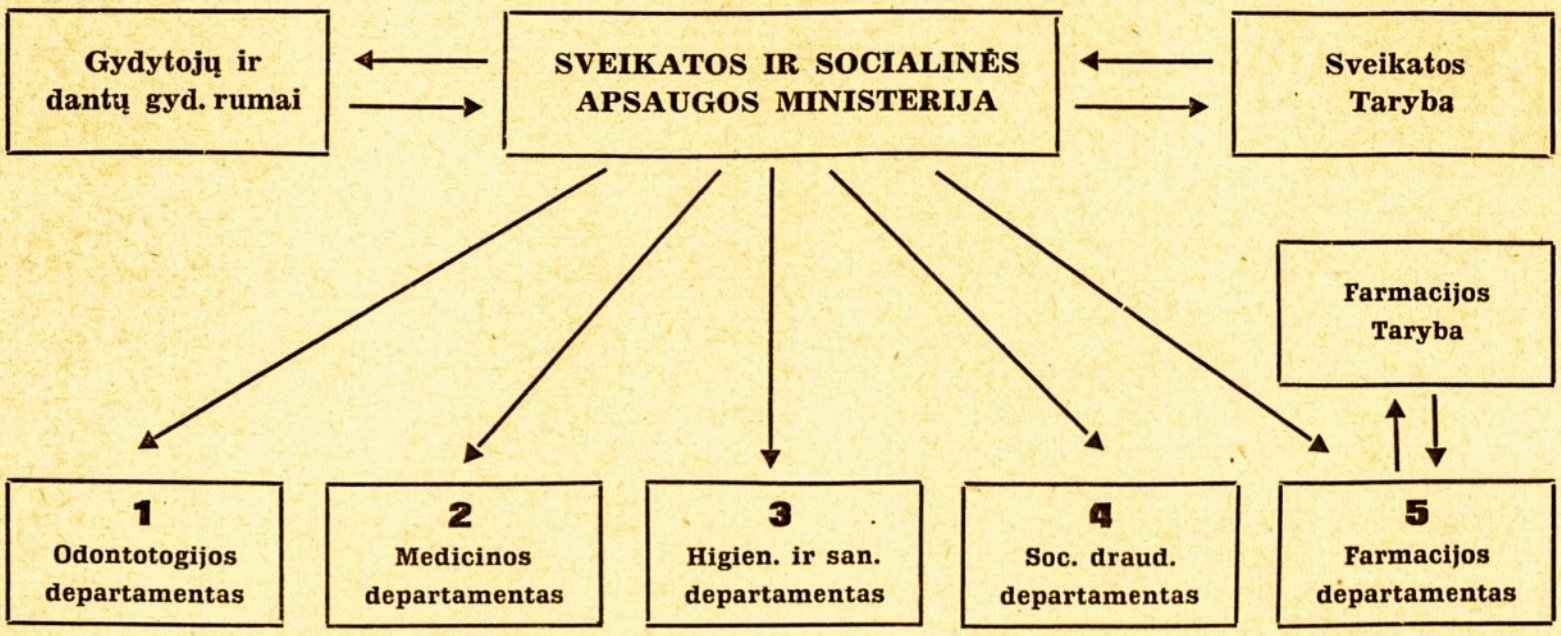

1
Skiria apskričių ir miestų dantų gyd.
Steigia Dantų poliklinikas
Skiria dantų gydytojus punktuose
Steigia odontologijos pagalb. personalo mokyklas

2
Rūpinasi ligoninėmis arba per sav-bes
Rūpinasi sanatorijomis ties. ar per sav.
Steigia dispanserius
Steigia laboratorijas ir tyrimo instit.
Rūpinasi kurortais
Skiria Apskričių, miestų sveikatos centrų ir punktų gydytojus.

3
Rūpinasi sanitarijos personalo (sanitarijos gyd., seserų ir akuš. paruošimu
Rūpinasi tautos sveikata
Rūpinasi sanitarija
Rūpinasi mokyklų priežiūra
Kovoja su tbc., trachoma, vener. ir kt. lig.
Rūpinasi fabrikų ir kitų įmonių sanit.
Derina visų sveikat. besir. org. veiklą

4
Steigia gyd. fondus bei lig. kasas ar jau įsisteigusių derina veiklą
Steigia arba derina nuo nelaimingų atsitikimų kasas
Steigia Pensijų fondą

5
Tvarko vaistinių steigimą ir veiklą
Rūpinasi vaistų gamyba ir eksportu
Rūpinasi serumų ir vakcinų gamyba
Rūpinasi vaistinių augalų kultyvavimu ir jų rinkimu

Tai tokia, mano manymu, turėtų būti schema būsimoj Lietuvos valstybėj medicinos, sveikatingumo ir socialinės globos reikalams tvarkyti. Planams, projektams ir detalėms išdirbti reikalinga platesnių studijų ir atitinkamų sričių specialistų. Į tą darbą reikėtų įtraukti administracijoj dirbusius gydytojus, higienistus, sociologus, ekonomistus etc. Nuo gerai apgalvotos santvarkos, gerai pergalvotų ir paruoštų planų ir taisyklių bei įstatymų priklausys ir lietuvių tautos sveikatingumas, kaip fizinis taip ir dvasinis, nes „sana mens in corpora sana“. Aš ir kviečiu visus bestudijuojančius šias problemas prisiminti, turėti galvoje, nes tuos klausimus betvarkant bus paprašyta duoklės iš visų.

KARD. CEREJEIRA

KOMUNIZMAS IR KRIKŠČIONYBĖ

Šį pavasarį kard. Cerejeira kalbėjo per radiją portugalų tautai apie komunizmą ir krikščionybę. Tos kalbos santrauką patiekiame mūsų skaitytojams.

Pirmiausia, konstatavęs, jog negali būti pasauly tvarkos, kilnumo, laisvės, teisingumo, nei meilės, jei bus atsižadėta Kristaus mokslo, kardinolas trumpais bruožais apibūdina nūdienės visuomenės būklę ir sako:

— Dilema pastatyta: krikščionybė ar komunizmas. Kitokio pasirinkimo nėra. Arba visuomenė nuoširdžiai pasuks į Kristaus Bažnyčią, atsinaujindama ir realizuodama Evangeliją gyvenime, arba komunizmas užvaldys pasaulį, suprantama, nesunaikindamas pačios Bažnyčios, nes Ji turi dieviškų garantijų, bet sutriuškindamas civilizuotąją visuomnę, kaip kad mes ją suvokiame, t. y. laisvėje, gailestingume, tiesoje ir įvairume.

Ir Jo Eminencija šiaip aptaria komunizmą:

— Komunizmas yra galūtinė išvada iš klaidingos tezės, materialistinės tezės. Komunizmas iš mokslo daro religiją ir pasišauna išimtinai per prigimties mokslinį apvaldymą duoti žmonijai išganymą. Jis atmeta dieviškąjį Atpirkimą, pakvaišusiai tikėdamas realizuoti socialinę revoliuciją ir per ją sukurti naują žmoniją.

Komunizmas nepripažįsta prigimties. Savo bukam materializme jis žmogų suveda į paprastą ekonominę mašiną. Jis atmeta žmonijos istorijos ir dieviškojo apreiškimo tiesas, kurios įrodo dvasios realumą. Tegu ir suleidęs šaknis į ekonomiją (kaip kad žmogus yra suleidęs šaknis į kūną), žmonijos gyvenimas negali būti suvestas tik į ekonomiją. Net jei ir būtų galima lygybės mitą gausume realizuoti, tai vis dėlto žmonijos moraliniai troškimai ir kitos problemos pasiliktų nepatenkintos be Kristaus.

Iš to seka, kad, paneigdamas tikrąją žmogaus prigimtį, komunizmas tegali sukurti „nežmoniškos" visuomenės naujas formas, siekdamas jų per gaisrų liepsnas ir aukų kraują. Komunistinės visuomenės rojaus miražas prasideda žmogaus sunaikinimu; užuot žadėtojo rojaus jis pats iš savęs neišvengiamai atneša vergiją ir griuvėsius.

Komunizmas, kartu su kapitalizmu, yra mūsų laikų materializmo vaisius ir bausmė.

Toliau kardinolas atskleidžia, kaip komunizmas mobilizuoja pasaulio revoliucinę dvasią savo naudai ir kokiu būdu pasidaro visoms tautoms grėsme. Iš tikrųjų, niekad istorijoj nebuvo pasireiškusi tiek visuotinė organizacija prieš Dievą ir Kristų, ir čia pat daduria:

— Klysta visi tie, kurie mano, jog rusų komunizmas atsivertė į paprastą nacionalinio pobūdžio politinį imperializmą. Nepaneigiant visų prieštaravimų grynajai leninizmo doktrinai, tų prieštaravimų, kuriuos prigimties nenugalimoji galia priešpastatė bolševistinėms realizacijoms (o juk visas pasaulis ar nesidžiaugtų, jei išsipildytų Fatimoje paskelbta pranašystė apie Rusijos atsivertimą?), nėra jokių ženklų, kurie leistų tikėti, kad komunizmas atsižadėjo tarptautinės proletariato kovos mesianistinio sentimento. Leninistinei stačiatikybai sovietinė valsybė tebepasilieka tos rūšies valstybė, kuri siekia realizuoti pasaulinio proletariato siekimus.

Paskui, kad parodytų, jog komunistai turi kitokią vertybių grandį, negu krikščionys, mat, nors žodžiai yra bendri, bet jų prasmė kitokia, kalbėtojas patiekia kaip tipingą pavyzdį žodį „demokratija".

— Visi jos reikalauja. Tačiau suvranta ją ne tik ne vienodai, bet greičiau priešingai. Demokratijos vardu persekiojama Bažnyčia ir niekinamas teisingumas, kaip pav. Zagrebo archivyskupo pasmerkimas kalėjiman, neduodant jam net teisėtai gintis; demokratijos vardu iš užsienio primetamos vyriausybės, kad tyroniškai valdytų užgrobtas šalis, o kaltinama katalikiškoji Ispanija; demokratijos vardu yra teisu būti Vokietijos sąjungininku, kad sudraskius taikią tautą, ir po to pasmerkti savo buvusį sajungininką, kaip prasižengėlį prieš bendrąją teisę...

Jei demokratijos vardas yra vienodai tariamas komunisto ir krikščionio lūpomis, tai realybė yra skirtinga. Abiem dviem ja norima išreikšti tokios santvarkos panaikinimą, kur žmogus gali išnaudoti žmogų, ir įvedimą tokios, kur masės dalyvautų civilizacijos gėrių pasidalinime, kur būtų išlaisvintas proletariatas ūkiniai, kultūriniai ir civiliniai. Bet komunistams ji dar reiškia: individualinės nuosavybės, šeimos, tėvynės, religijos sugriovimą, individo laisvių ir teisių paneigimą, tarnaujančios proletariatui oligarchinės vyriausybės įvedimą. Žodis demokratija krikščioniui nusako valstybės valdžios aprėžimą, prieš įstatymus lygybę, socialinį įvairumą (pliuralizmą), žmogaus asmens teisių patikrinimą, individualios laisvės gerbimą, moralinių vertybių pripažinimą, visų bendrojo labo siekiančią valdžią, visų viešajam reikalų tvarkyme dalyvavimą.

Tad, kalbant apie komunizmo ir krikščionybės nesuderinamumą ir tas kovos priemones, kurių turi imtis katalikai, kardinolas sako:

— Yra tik du būdai, kurie neišskiria, o greičiau papildo vienas kitą, radikaliam komunizmo nugalėjimui, aš noriū pasakyti komunizmo nugalėjimui geros valios sielose. Pirmasis glūdi jo užkariaujamojo pasisekimo ginklų atėmime, realizuojant tokias santvarkos reformas, kurios gebėtų užtikrinti socialinį teisingumą; antrasis — krikščioniškai suformuoti dvasias, imunizuojant jas prieš biaurų marksistinio vyno svaigulį.

Socialinio teisingumo veikla išvilktų aikštėn tai, ką komunizmas slepia, kada išdavikiškai artėja su atkišta ranka: jo grubų materializmą. Be šviesos sparnų, kurių dėka jis pasiverčia šviesos angelu, komunizmas pasirodytų su visu antikrikščionišku ir antižmonišku jo satanizmo šlykštumu. Bet reikia nedelsiant šį socialinį teisingumą įvykdyti. Vienas iš marksizmo nuopelnų yra tas, kad jis iškėlė aikštėn individualinio ir telktinio gyvenimo ekonominių sąlygų reikšmę. Šios sąlygos nėra viskas, bet jos yra esminis elementas žmogaus normaliai raidai. Be pakankamo ekonominio pagrindo žmogus negali pasiekti savo tikslo laiko eigoje, t. y. gyventi pagal žmogaus asmens sąvokos reikalavimus, kaip kad yra skelbęs Šv. Tomas Akvinietis.

Negalima neigti, kad viešpataujant libiralizmui, kilusiam iš prancūzų revoliucijos, laisvė pasitarnavo turtų sutelkimui į mažo kiekio asmenų rankas ir didelio kiekio, kuriuo yra proletarų masės, pažeminimui. Ir tas paaiškina, kad masių troškimas pakelti savo ekonominį lygmenį išstūmia iš jų laisvės pamėgimą. Ir komunistinės diktatūros galingas gundymas traukte traukia jas prie savęs. Jūsų buržuazinė laisvė nemokėjo visiems žmonėms užtikrinti to medžiaginio minimumo, kuris yra būtinas kiekvieno žmogaus saugumui, nepriklausomumui, laisvei ir jo asmens iškėlimui. Kaip kad Popiežius Pijus XII yra pasakęs Rerum novarum encyklikos 50 metų sukakties proga, žmonių dauguma tegali laikytis dieviškųjų įsakymų, visada ir visais atvėjais nepažeidžiamų, tik versdama save atlikinėti dorovės herojinius aktus.

Proletariškoji diktatūra nužudys laisvę, bet ji neišgelbės proletarų; drauge su laisve ji nužudys taip pat ir „žmogų". „Liberalistinio — kapitalistinio" režimo proletarai taps valstybės vergais.

Žymusis patriarchas, pristatydamas Bažnyčią kaip išganymo laidą, ypatingai pabrėžia:

— Bažnyčia išgelbės tuo pat metu ir laisvę ir žmogaus asmenį, veikdama taip, kad šisai būtų pakankamai apdraustas visose gyvenimo srityse:

ekonominėje socialinėje, politinėje, kultūrinėje ir religinėje. Tai tegalima atsiekti tik krikščioniškomis priemonėmis, t. y., teisingumo ir gailestingumo santvarkoje, per progresyvų ir nuolatinį įstatymų ir institucijų pritaikymą prie žmogaus kaip antgamtinio, taip ir laiko eigoje tikslo. Tas reikalauja geros valios, pasiryžimo, pasiaukojimo ir visų pirma ištikimybės krikščioniškajam idealui. Bažnyčia kaip ir prigimtis kuria su kantrybe ir užsispyrimu, visai priešingai marksistiniams metodams, daugiau mechaniniams, negu gyvybiniams, kurie atpalaidoja griovimo anarchiškąsias jėgas, gimdančias griuvėsius ir ašaras...

Nesidarykim iliuzijų: kokios gilios ir plačios reformos bebūtų šiandien padarytos santvarkoje, kaip aukštai ekonomiškai ir kultūriškai bebūtų iškelta dirbančiųjų klasė, net jei utopiškoji gerbūvio lygybė kurią dieną taptų realybe, komunizmo atstovaujama grėsmė — iš valstybės padaryti griaunamąją mašiną viso to, kas priklauso idealui ir krikščioniškajam gyvenimui — dar nebus nugalėta.

Negalima tvirtinti, kad nevyksta užslėpta marksistinė infiltracija į kai kuriuos katalikus, kurie komunizme teįžiūri ekonominių reformų ir proletarinių reikalavimų sustiprintą judėjimą ir kurie yra linkę tikėti, kad, kartą pasiekus materialinio gėrio, palaima ir sandora bus lyg automatiškai užtikrinta. Jie užmiršta evangeliškąjį pamokymą apie Palaimas: kad geram panaudotų žemiškus gėrius, net ir būtinuosius gėrius, žmogui reikalinga kiekvienu metu nuskaidrinti savo širdį askėze, t. y., atitraukti ją nuo tu gėrių. Juk žemę paveldės išimtinai tie, kurie pirmiausiai ieško Dievo karalystės; visi kiti, kurie savo širdimi prisiriša pre žemės, neapvaldys prigimties, bet pasidarys jos vergais.

Bažnyčia reikalauja socialinio teisingumo ir gailestingumo įgyvendinimo ne kaip priemonės kovai prieš komunizmą, bet greičiau kaip būtinojo pagrindo jos mokslo apie Dievą ir žmogų skleidimui; bet Bažnyčia visos žmogaus paskirties neatremia į materialinį gerbūvį, priešingai, Ji moko, jog tobūlos laisvės šaknys ir krikščioniškoji palaima glūdi tame, kas vadinama dvasiškuoju neturtu, t. y. širdies atitraukime nuo žemiškųjų gėrių. Štai, čia ir atsiskleidžia prieš mūsų akis riaušiško ir bedieviško komunizmo tironijos šėtoniškoji esmė. Be abejo, jis savo naudai mobilizuoja tautos prakilnią meilę ir teisingumo troškulį; bet jame slypi dar stipresnis neapykantos jausmas. Savo atėjizmo sąmišius sėjančia esme jis kviečia sukilti tai, ką krikščionis ir žmogus verčia paklusti protui ir tikėjimui ir ką katekizmas vadina didžiosiomis nuodėmėmis: išdidumas, garbės troškimas, geidulingumas, pyktis, pavydas... Jis įkūnyja savy šėtono dvasią, kurį priešinasi Bažnyčiai ir Kristui.

Toliau Eminencija konstatuoja, kad atėjizmas tebėra bet kurio auklėjimo pagrindu Rusijoj, ir klausia:

— Ar krikščioniškoji religija bus padėta auklėjimo pagrindan tose šalyse, kurios tebesivadina krikščioniškomis?

Į šį klausimą jis atsako tiek, kiek tas liečia jo nuosavą tėvynę — Portugaliją:

— Nei pradinėse mokyklose, nei aukštesniose religijos mokymas nėra pastatytas aplinkybių reikalaujamoj aukštumoje ir tai yra klaida valstybės, kuri dar nėra suorganizavusi tinkamų sąlygų, ir klaida Bažnyčios, kuri dar nėra paruošusi reikiamo kiekio kompetentingų profesorių. Taip kad visi vaikai ir jaunuoliai, lankantieji mokyklas, nemokomi arba mokomi nepakankamai religijos. Prie to prisideda dar ir tas, kad profaniškųjų mokslų mokymas, ypač filosofijos dėstymas, pasitarnauja greičiau religijos naikinimui mokinių sielose ar mažiausia įdiegia jose skepticizmą, ir ši liūdna realybė plėšte išplėšia iš kardinolo širdies gilumos aliarmo ir širdgėlos šauksmą:

— Vienas tik Kristus, tęsia jis, tegali nugalėti šėtoną, bet tik gyvas ir mumyse gyvenantis Kristus, tikėjimo ir meilės objektas, sielos šviesa ir gyvenimas: pažįstamas, mylimas ir rūpinamas Kristus. Ne dorovinės higienos liesos taisyklės sužadins stiprias ir karštas sielas, pasotins tiesų ištroškusias dvasias; reikia kažko daugiau, reikia širdies kaitros, reikia dieviškos Jėzaus Širdies kaitros!...

Komunistai puikiai žino, jog pasauly tėra viena jėga, galinti nugalėti komunizmą: Bažnyčia. Tik Ji viena tegali jam priešpastatyti tikėjimą, doktriną ir meilę. Dėlto tik ir sakoma: arba Ji arba jie!...

Katalikai su visą žmoniją apimančia širdimi privalo drąsiai žengti pasitikt nūdieno pasaulio troškimus, sielvartus, dvejones, neviltis, kaip kad Kristus eina pasitikti visų tų, kurie kenčia žmogiškus rūpesčius, kad suteiktų jiems šviesą, malonę, taiką, meilę ir laimę.

Be tikėjimo Sekminių ir gyvo bei karšto gailestingumo, kaip kad tasai, kurį siekia realizuoti Katalikų Akciją, kas gi atsitiktų su pasauliu?...

Baigia savo kalbą patriarchas.

Iš „La Croix".

ATEITININKAI VORONEŽE

A. Jakštas-Dambrauskas prie savo leidžiamos „Draugijos“ 1911 m. vasario m. kaip priedą išleido „Ateitį“. Ji buvo skirta katalikams moksleiviams ir daugiausia joje straipsnių buvo spausdinama katalikiškosios pasaulėžiūros klausimams aiškinti. Susispietę apie „Ateitį“ gimnazijų moksleiviai pasivadino ateitininkais, tagi, su „Ateities“ atsiradimu tenka sieti jų organizacijos pradžią.

Katalikai studentai ėmė organizuotis žymiai anksčiau už mokslaivius. Pirmoji jų organizuota veikla reiškėsi vakarų Europos universitetuose-Friburge ir Liuvene, bet gi ir jų organizacija galūtinai susiformavo taip pat 1911 metais.

Katalikų studentų padedami, moksleiviai ateitininkai plėtė savo veiklą visur, kur tik buvo kiek žymesnis lietuvių gimnazistų-čių ir, apskritai, moksleivių skaičius. Darbo sąlygos buvo nepalankios, o aplinka dažnai visai svetima, tačiau užsibrėžtų tikslų valingas siekimas buvo žymiai stipresnis už rusų valdinių gimnazijų rusofilų mokytojų pastangas surusinti ir suprovoslavinti šio krašto, Šiaurės Vakarų kraštu jų vadinamo, t. y. Lietuvos mokslus ėjusį jaunimą. Lietuvos jaunimas, rusų auklėtojų dažnai „kovenskimi i suvalkskimi medvežatami“ (Kauno ir Suvalkų gub. meškiokais) pravardžiuojamas rinkdavosi slapta už gimnazijų rūmų sienų, kad tenai savo parengtus referatus paskaitytų, kad „Ateityje“ nagrinėjamus ideologinius klausimus padiskutuotų, kad lietuvių kalbos ir Lietuvos istorijos pasimokytų. Atsinešęs mokyklon savo tėvų įskiepytus lietuviškus ir katalikiškus idealus bei papročius, jaunimas ir mokykloje juos atkakliai gynė nuo rusofilų mokytojų užmačių. Tuo reiškėsi jaunimo kova už lietuvybę iki karo pradžios.

Pirmasis pasaulinis karas skaudžiai palietė Lietuvą. Didžiulės armijos grūmėsi Lietuvos laukuose, negailestingai naikindamos ir žmones ir jų mantą. 1915 metų pavasarį ir vasarą palaužtos rusų armijos traukėsi, o įkandin jų slinko vokiečių kariuomenė, okupuodama Lietuvą. Lietuviškųjų draugijų išlaikomų mokslo įstaigų dalis ir visos buvusios Lietuvoje rusų gimnazijos buvo evakuotos į Rusijos gilumą.

Tuo būdu lietuviai moksleiviai paplito po įvairius europinės Rusijos miestus, bet daugiausia jų susispietė Ukrainos mieste — Voroneže, nes čia įsikūrė Martyno Yčo berniukų ir mergaičių gimnazijos, „Saulės“ draugijos mokytojų seminarija, mokytojų pedagoginiai kursai, Vilkaviškio gimnazija ir kt. Iš viso čia susitelkė per du tūkstančius lietuviškosios moksleivijos.

Moksleiviai buvo apgyvendinti bendrabučiuose, mergaitės sau, o berniukai sau, jaunesnieji berniukai ir mergaitės taip pat turėjo atskirus bendrabučius. Bendrabučių vedėjai buvo žinomi pedagogai: J. Kairiukštis, M. Endziulaitis, I. Petrauskaitė, kun. Penkauskas, I. Špokevičius, J. Vokietaitis, kun. Astrauskas ir kt. Jie atliko didelį auklėjamąjį darbą ir jį dirbo su dideliu atsidėjimu ir pasišventimu, nes turėjo pavaduoti tėvus, kurių dauguma buvo likusi Lietuvoje.

Mokymo darbui vadovavo taip pat patyrę pedagogai: J. Yčas, kun. Penkauskas, Pr. Mašiotas, kun. Astrauskas, J. Jablonskis, J. Vokietaitis, Šikšnys ir kt.

Moksleivių bendrabučius ir mokyklas išlaikė Nukentėjusiems nuo karo šelpti lietuvių komitetas, kuris lėšų gaudavo iš caraitės Tatjanos vardo komiteto pabėgėliams šelpti. Aprūpinimas danga, maistu ir mokslo bei mokymo priemonėmis buvo geras ir pakankamas. Tatjanos komitete liutuvius reprezentavo įtakingas asmuo, Dūmos narys M. Yčas, be to, tame komitete caraitės Tatjanos patarėju buvo Kretingos grafas Tiškevičius, kuris lietuviams skirdavo daug dėmesio ir jų reikalus užtardavo. Šalpos reikalus Voroneže tvarkė kun. Jasienskis, adv. A. Tumėnas ir kt.

Žodžiu, Voronežas tapo lietuvių tremtinių Rusijoje dideliu organizaciniu ir kultūriniu centru. Be ištisos eilės mokslo įstaigų, vasaros atostogų metu čia buvo organizuojami lietuvių kalbos, pedagogikos, ir kitoki kursai, į kuriuos susivažiuodavo lietuviai mokslininkai, pedagogai ir klausytojai iš visos Rusijos.

Vietos gyventojai pabėgėliams buvo draugingi, atjausdavo sunkią tremtinių dalią ir pagal savo išgales padėdavo.

Tokioje aplinkoje lietuviškoji moksleivija, atplėšta nuo savo tėvynės ir tėvų, tęsė savo mokymosi darbą.

Didelė Voronežo lietuviškosios moksleivijos dauguma priklausė moksleivių „Ateitininkų“ organizacijai, nes visą idealistiniai nusiteikusį jaunimą apjungė šūkis „Visa atnaujinti Kristuje“. Tasai jaunimas suprato, kad ateitininko idealai ir siekiami tikslai įpareigoja kiekvieną: atsidėjus mokslo siekti, katalikiškos pasaulėžiūros principus įsisąmoninti ir energingais bei nepalaužiamais lietuvių tautos darbuotojais pasiruošti. Voronežo ateitininkai užsibrėžtus tikslus vykdė su visu jaunuolišku entuziazmu kaip teorijoj, taip ir praktikoje.

Voronežo ateitininkų gausumas verste vertė juos susiskirstyti mažesniais vienetais — kuopomis, sekcijomis ir būriais. Viso buvo 21 kuopa. Mergaičių sekcija įvairiems lietuvės katalikės moters uždaviniams nagrinėti ir praktiniam darbui pasiruošti skyrėsi dar į mažesnius vienetus. Sekcijos nariai rūpinosi tremtiniais; reguliariai ir dažnai lankydavo mieste gyvenančius lietuvius ūkininkus ir darbininkus, suteikdavo jiems įvairių žinių, parūpindavo laikraščių ir apskritai palaikydavo glaudų ir nuoširdų su jais ryšį. Ši sekcija turėjo taip pat ligonių bei senelių lankymo ir priežiūros būrį. Jo nariai nuolat lankydavo lietuvius ligonis ir senelius, juos paguosdami, jiems laikraščių paskaitydami, o reikalingiems nunešdami maisto, kurio gaudavo iš moks-

leivių bendrabučių vedėjų bei šeimininkių. Šie rūpintojai ateitininkai-ės lankomųjų buvo ypatingai laukiami ir jų ligos iškamuoti ar amžiaus raukšlėmis išvagoti veidai nušvisdavo, kai tik savo geradarius pamatydavo.

Visuomenininkų sekcijos nariai, auklėtojų bei vyresniųjų prižiūrimi ir vadovaujami, nagrinėdavo visuomeninius klausimus ir praktiškai ruošdavosi visuomeniniam darbui Lietuvoje.

Įvairioms meno šakoms palinkimą turėjusius moksleivius — es jungė meno sekcija. Jos nariai organizuodavo viešus pasirodymus, paruošdavo scenos vaidinimus, nupiešdavo rengiamiems vakarams programas ir t. t. Čia dera suminėti ir Voronežo moksleivių chorą su 120 dainininkų-kių, kuriam vadovavo muzikas Nacevičius. Šis choras, nors buvo laikomas bendru moksleivių choru, tačiau jo choristai buvo veik be išimties ateitininkų organizacijos nariai.

Čia suminėjome tik kelias sekcijas, o jų buvo žymiai daugiau, žodžiu tiek, kiek reikalinga pilnutinei žmogaus asmenybei išūgdyti.

Bendriems organizaciniams reikalams aptarti ir katalikiškos pasaulėžiūros principams aiškintis buvo šaukiami bendri susirinkimai. Tokiems susirinkimams būdavo parengiami pasaulėžiūros klausimais referatai ir juose paliesti klausimai nuodugniai aiškinami ir nagrinėjami. Tuose susirinkimuose būdavo taip pat pasiinformuojama, kas kurioje sekcijoje nuveikta ir kaip numatoma veikti ateityje. Jei kuri sekcija dėl kurių nors priežasčių sušlubuodavo, ar pasirodydavo neveikli, tai čia pat būdavo išsiaiškinami būdai ir priemonės jos veiklai suaktyvinti.

Visų Rusijoje atsidūrusių ateitininkų kuopų veiklai nustatyti ir suderinti būdavo šaukiamos metinės ateitininkų atstovų konferencijos Voroneže. Čia suvažiuodavo atstovai iš daugelio Rusijos miestų: Petrapilio, Maskvos, Tambovo, Charkovo, Jaroslavlio ir kt. Katalikai studentai taip pat gausiai dalyvaudavo, ypač V. Endziulaitis, kuris būdavo tų konferencijų siela. Konferencijų dienos prabėgdavo nepaprastam dalyvių nuoširdume ir susiklausyme, sakytum, gražios šeimos nariai yra susivažiavę savo šeimos šventei švęsti.

Moksleivius ateitininkus darbe remdavo, jų veiklą koreguodavo ir globodavo Vytautas Endziulaitis, kun. M. Kurpavičius, L. Bistras, St. Gruodis, kun. Astrauskas, kun. Penkauskas ir kt.

Jaunieji ateitininkai turėjo savo atskiras kuopas, toms kuopoms vadovaudavo ir jaunesniųjų veiklą prižiūrėdavo vyresnieji ateitininkai.

Voronežo ateitininkai turėjo savo šapirografuotą laikraštėlį; ir „Ateities Spinduliuose“ Varonežiečiai uoliai bendradarbiaudavo.

Viešieji ateitininkų pasirodymai visuomet būdavo didingi, nes jie eidavo su visu atsidavimu ir nuoširdumu tiek į linksmus meno vakarus, tiek į liūdnas gedulo eisenas. Mirę moksleiviai — ės būdavo labai iškilmingai lydimi į kapus. Gausus ir gerai susigiedojęs choras palydėdavo giesme „Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė“. Ši graudi ir didinga giesmė sudarydavo vietos gyventojams didelio įspūdžio. Taip kad jie sustodavo špaleriais abiem gatvės pusėm iki pat kapų ir vis klausinėdavo, kas čia laidojamas, gal koks profesorius ar koks tautos veikėjas? Ir kai sužinodavo, kad tai eilinis gimnazistas ar gimnazistė, tai labai stebėdavosi dėl tokio nepaprasto iškilmingumo.

Ateitininkų gyvenimas bėgo iki 1917 metų pavasario rusų revoliucijos be didelių pavojų ir sukrėtimų. Nuvertus carą ir Kerenskiui atsistojus vyriausybės priešaky, Voronežo ateitininkai džiaugėsi kartu su rusų tauta, nes spėliojo, kad su carizmo žlūgimu turės pasibaigti ir carų vykdyta lietuvių tautos priespaudos politika, o tuo pačiu atsidarys kelias į laisvą apsisprendimą ir nepriklausomybę. Prasidėjo viešas veikimas, nes varžantieji nuostatai ir faktinės represijos buvo panaikintos.

Kunkuliuojančioje veikloje artėjo 1917 metų ruduo — pavojingasai bolševikinės revoliucijos metas. Sakau pavojingas, nes kruvinas ir skaudžiai žalingas, ypač jaunimui, kuris greitas susižavėti vyresniųjų žygdarbiais, juoba, kad vyresnieji traukia kartu ir jaunimą, laikydami jį lyg sau lygiu. Juo tas laikotarpis buvo pavojingesnis, juo bolševikinė revoliucija buvo vykdoma šūkiu: „išrauti giliausias carizmo šaknis“. Sunku buvo jaunimui atsispirti vyliojančiai pagundai — nusitverti šautuvą ir kartu su vyrais naikinti vadinamus „buržujus“, kurie pagal komunistų skleidžiamą propagandą siekė caro valdžią grąžinti. Tačiau šios vyliojančios pagundos ateitininkija išvengė. Jų tvirti ideologiniai pagrindai ir karšta tėvynės meilė netik kad neleido jiems susižavėti komunistinėmis idėjomis, bet, priešingai, vertė juos dar glaudžiau suglausti savo gretas kovai prieš komunizmą, kuris kesinosi sunaikinti lietuviškas organizacijas ir kai kuriuos lietuvius veikėjus. Jau pirmomis komunistinio perversmo dienomis, kada paaiškėjo ginkluotų komunistų ir apskritai vaikėzų žiaurumai bei sauvaliavimai, vyresniųjų klasių gimnazistai ateitininkai suorganizuoja mergaičių bedrabučių apsaugą ir ją tvarkingai vykdo. Vykdo ne bet kaip, o ginkluoti šautuvais ir pasiryžę savo gyvybės kaina neleisti smurtininkų į bendrabučius. Tuo metu mieste vyko nepaliaujamas šautuvų ir kulkosvaidžių tratėjimas, plėšimai ir prievartavimai.

Lietuviai veikėjai, o ir pati ateitininkija turėjo susirūpinti, kad rusų revoliucijos kunkuliuojančiam katile nežūtų lietuviškasai jaunimas ir, žinoma, pati inteligentija. Reikėjo nemaža takto ir kartu drąsaus ryžto parodyti. Nesunku buvo orijentuoti ateitininkus, nes jie be jokių rezervų buvo nusistatę prieš komunizmą. Toli pasilikusių tėvų, savųjų, gimtų namų pasiilgimas, niokojamos ir niekinamos tėvynės išlaisvinimas, laisvos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymas, štai, kuo jie gyveno ir kam rengėsi. Su kasdienine malda jų lūpos nejučiomis kartodavo: „Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus...“, o kai tik susiburdavo jų didesnis būrelis — tie nebylūs žodžiai išsiliedavo galinga ilgesio giesme. Kitaip buvo su aušrininkais. Nors jų skaičius buvo žymiai mažesnis, bet užtat jų organizacijos visa eilė narių nuėjo su rusų komunistais. Jie savo veiklą grindė ne Lietuvos ir lietuvių, bet rusų

revoliucijos reikalais ir tuo pačiu labai sunkino bendrąją lietuvių kovą už lietuviškus reikalus.

Voronežo ateitininkų ir apskritai lietuviškosios visuomenės didelį pasipiktinimą sukėlė moksleivių aušrininkų-komunistų žygis: jų padaryta krata pas lietuvių ir lotynų kalbos savo mokytoją J. Jablonskį. Kaip žinoma, J. Jablonskis (vėliau profesorius) mokytojavo M. Yčo gimnazijoje. Dėl kojų ligos negalėdamas vaikščioti, jis buvo vežiojamas specialioje kėdėje. Vietinė komunistų valdžia, suareštavusi visus Voroneže buvusius Lietuvių Tautos Tarybos narius (kunigą Jasienskį, J. Vokietaitį, Z. Žemaitį ir kitus) ir pasodinusi vietos kalėjiman, J. Jablonskio (jis taip pat buvo Tarybos narys), kaip ligonio, nedrįso ar nenorėjo grūsti kalėjiman, užtat pasiuntė pas jį jo paties mokinius kratai padaryti ir įsakytų pasižadėjimų paimti. Atvykę jo mokiniai (aušrininkai) Bendorius, Matusevičius ir kt. į J. Jablonskio butą, buvo bepradedą su juo lietuviškai kalbėti, bet Jablonskis juos pertraukė ir pareiškė: „do sich por v Litve i vsiudu s žandarmami ja tolko po ruski razgovarival i seičas inače nebudu govorit“ (iki šiol Lietuvoje ir visur su žandarais tik rusiškai tekalbėdavau ir dabar kitaip nekalbėsiu). Baigę kratą, „mokiniai“ prisiartino prie savo sergančio mokytojo lovos ir, kišdami raštelį pasirašyti, pareiškė: „podpišis, starik, čto ty nikuda nevijdeš“ (pasirašyk seni, kad tu niekur neišeisi). J. Jablonskis tuojau pat atrėžė: „esli by į chotel uiti, kak vidite nemogu, no pri pervoi vozmožnosti ujiedu“ (jei ir norėciau išeiti, kaip matote negaliu, bet pirmai progai pasitaikius, išvažiuosiu). Protesto ženklan Jablonskis atsisakė mokytojauti ir atsiėmė iš gimnazijos savo jauniausiąjį sūnų — Jonuką. Dėl tokio mokinių žygio lietuvių pasipiktinimas buvo visuotinas.

Prasidėjo akcija prieš lietuvių tautines įstaigas ir organizacijas. Lietuvių Tautos Tarybos nariai sėdėjo kalėjime. Jų išlaisvinimu buvo susirūpinusi visa patriotinė lietuvių visuomenė. Moksleiviai ateitininkai atsidėję rūpinosi taip maisto tiekimu, taip ryšių palaikymu tarp kalinamų tautos tarybos narių ir laisvėje tebesančios lietuviškos visuomenės.

Tuo pačiu laiku iš Maskvos buvo atsiųstas į Voronežą adv. Vl. Požėla tautinio lietuvių komiteto pabėgėliams šelpti likviduoti arba, kaip tuomet buvo sakoma, internacionalizuoti. Tuo reikalu organizacijų namuose buvo sušauktas lietuvių mitingas. Nors moksleiviams buvo uždrausta jame dalyvauti, bet jų ten daug prisirinko. Nežinia ko Vl. Požėla norėjo iš to mitingo, tačiau greit pajuto susirinkusių lietuvių nusistatymą, nes, vos tik užsiminus apie jo atvykimo tikslą, — panaikinti lietuvių tautinį komitetą- kilo stipri protestų audra, kad jam nieko kita nebeliko, kaip pasiėmus kailinius (jis buvo juos nusivilkęs) apleisti mitingą. Mitingui ėmė vadovauti moksleiviai ateitininkai. Buvo išrinktas prezidiumas, pasakytos protesto kalbos ir priimtos rezoliucijos: viena protesto rezoliucija prieš pasikesinimą panaikinti lietuvių tautinį komitetą pabėgėliams šelpti, antra protesto rezoliucija dėl Lietuvių Tautos Tarybos narių kalinimo, kategoriškai reikalaujant juos paleisti. Ši pastaroji rezoliucija buvo nutarta įteikti netik vietinei komunistų valdžiai, bet taip pat išsiuntinėti į visą pasaulį. Mitingas buvo tvarkingai baigtas. Voronežo revoliucinio komiteto pirmininkas lietuvis Plepys, raudonųjų milicininkų lydimas, tą patį vakarą automobiliu aplankė lietuvių moksleivių bendrabučius ir, surinkęs vienuolika aktingesnių mitingo dalyvių, visus juos nugabeno kalėjiman. Taigi, dabar kalėjime sedėjo jau nebe vieni Tautos Tarybos nariai, bet drauge su jais buvo ir vienuolika moksleivių — ateitininkų.

Tai buvo mūsų jaunimo drąsus ir tiesus kovos žygis, to jaunimo, kuris turėjo laimę matyti savo vadus, taip pat drąsiai kovojančius. Tolygiu pavyzdžiu prieškomunistinė lietuviškoji visuomenė gėrėjosi kitame masiniame lietuvių mitinge, sušauktam kažkokia proga didžiausioje Voronežo kino salėje. Salė buvo pilnutėlė žmonių. Pasieniais ir minioje slankiojo ginkluoti komunistai. Išrinkus prezidiumą ir jam pasirodžius scenoje, kilo didžiausias triukšmas ir net šaudymas. Prezidiumo nariai išbėgiojo, išskyrus vieną ponią Palevičienę (vilnietę), kuri tebestovėjo scenoje. Susidarė būklė be išeities. Tik štai, didžiausiam triukšmaujančios minios nustebimui, į sceną žengia M. Krupavičius pilnoje kunigo akademiko uniformoje. Minutė tylos: jis žiūri į aprimusią minią, o minia į jį. Pradeda kalbėti, pasako keletą reikšmingų patriotinių sakinių, kurie taip įstringa lietuvio širdin, kad net raudonojo brolio iškeltas šautuvas nusvyra. Tarp kalbėtojo ir minios, jo keliais sakiniais nukeltos į Nemuno ir Šešupės šalį, susidaro neišskiriamas ryšys. Mitingas pravedamas tvarkingai iki galo. Apsieinama be kraujo ir aukų.

Daug kas kunigą M. Krupavičių matė pirmą kartą, nes jis nesenai tebuvo atvykęs į Voronežą, kaip M. Yčo gimnazijos kapelionas.

Didelis ateitininkų moksleivių skaičius ir jų aktinga veikla darė įtakos vietos visuomenei, ypač darbininkijai, o ateitininkų vadų glaudūs ir nuoširdūs santykiai su darbininkija turėjo lemiamos įtakos tos darbininkijos nusistatymui. Tų sanktykių ir įtakų dėka iš kalėjimo buvo išlaisvinti tiek Lietuvių Tautos Tarybos nariai, tiek moksleiviai ateitininkai.

Apskritai tremtinių gyvenimas visais atžvilgiais blogėjo. Šalpa siaurėjo, o ūkinio gyvenimo visiškas pakrikimas grasė badu. Visa tai pramatė moksleivių globėjai ir rengėsi blogiausiam atvėjui. Nekantriai laukta laimingos dienos, kada susidarys galimumas grįžti į Lietuvą. Toks galimumas atsirado 1918 metų pavasarį. Rengtasi grąžinti moksleivius didesniais būriais, nors pavieniui važiuoti nebuvo patariama, bet nebuvo nei draudžiama, ypač vyresniųjų klasių mokiniams. Grįžimo kelionė buvo ilga, varginga, alkana ir pavojinga. Važiuoti teko perpildytuose prekiniuose vagonuose, neretai apšaudomiems, nuolatos kratomiems ir net išmetamiems, mat, tuo metu badaujančių gubernijų gyventojai vykdavo į turtingesnius rajonus maisto produktų pasi-

pirkti, o prieš tokius keliautojus vietinės valdžios griežtai kovodavo.

Kelionė į Lietuvą užsitęsdavo 3—4 savaites. Tokia kelionė vienoms mergaitėms buvo neįmanoma. Ateitininkai tą klausimą išsprendė labai prietėliškai — berniukai turėjo globoti mergaites kelionėje.

Važiavimai nebuvo masiniai, jie prasidėjo 1918 metų balandžio mėn. Reikėdavo gauti iš Lietuvių Tautos Tarybos nario kun. Jasienskio kelionės dokumentus. Duodavo dvejopus: pačios Tarybos ant lietuvių — vokiečių kalbomis spausdinto blanko, kurį reikėdavo gerai slėpti ir antras — Lietuvių Katalikų Liaudies Sąjungos lietuvių, vokiečių ir rusų kalbomis pažymėjimas su atspausdintu Sąjungos pavadinimu: „Lietuvių Katalikų Liaudies Sąjunga“, „Litauisches Katholisches Verein“ ir „Sojuz trudiaščevosia Litovskavo naroda“ (Lietuvių darbo liaudies sąjunga). Taigi, sąjungos štampas tiko visiems. Abu dokumentus reikėdavo vokiečiams patiekti kaip įrodymą, jog vykstantieji nėra komunistai.

Pirmoji moksleivių partija po ilgos ir labai vargingos kelionės pasiekė Vitebską, kur jau buvo vokiečiai. Patikrinę dokumentus, vokiečiai nutarė įsileisti ir nugabeno į karantiną. Čia kilo nesusipratimas, nes berniukus atskyrė nuo mergaičių, patalpindami atskiruose karantinuose. Buvo paaiškinta, kad mergaitės talpinamos į moterų karantiną, o berniukai į vyrų. Abipusiai protestai, žinoma, nieko nepadėjo. Abejota, ar nesislepia tame kas nors bloga. Pradėta daryti žygių susitikti ir padėtį išsiaiškinti, nes okupanto elgesys dar nebuvo žinomas. Kreiptasi į karantino komendantą visaip įrodinėjant, kad pasimatymas su mergaitėmis yra būtinas. Galų gale pasisekė įtikinti, kad išskirtieji — mergaitės ir berniukai, sudaro veik dainininkų ansamblį ir kad jiems reikia kartu dainuoti (buvo susidaręs Voronežo ateitininkų choro geras būrys). Tas paskutinis argumentas paveikė ir buvo leista kasdien rikiuotės tvarka berniukams lankytis į mergaičių karantiną ir ten dainuoti. Dainuodavo, o komendantas su kitais pareigūnais klausydavo ir plodavo. Išsiaiškinta, kad vokiečiai elgiasi padoriai, ir nusistatyta iš Vitebsko karantino važiuoti visiems kartu.

Toks nusistatymas pranešta komendantui, kurio jau nebereikėjo įtikinėti, nes jam buvo aišku, kad čia esama „ansamblio“.

Pasiekus Daugpilį — vėl karantinas: susikimšimas didžiausias, vargas nepaprastas. Žmonės įvairių tautybių, daug žydų. Kiti jau kelios savaitės, kaip čia vargsta. Ateitininkų „ansamblis“ ir čia nenusimena, jų nuotaika pakili, nes čia pat tėvų žemė. Gegužės mėnuo. Įprastos ir gražios gegužinės pamaldos surengiamos čia. Surandamas paveikslėlis, dvi žvakės, — altorius, ir susikaupęs choras gražiai gieda. Gegužinės vykdavo erdvioje halėje. Susirinkdavo į jas įvairių tautybių ir tikybų žmonės, visi paskęsdavo bendroje vargstančių maldos ekstazėje. Chorui giedant „...laukus palaimink mūsų šalyje, gink mus nuo bado, Sveika Marija“... vienas choristų pasuko galvą į šoną, norėdamas mūro sienon atremti akis ir sulaikyti besiveržiančią ašarą, tačiau jo akys sutiko širdingai besimeldžiantį ir intensyviai belinguojantį kepurėtą žydą, kuris savo ašarų visiškai neslėpė. Bendras vargas suartina žmones, ypač artimi jie pasijunta bendroje maldoje.

Iš Daugpilio nebetoli Lietuvos žemė. Traukiniui slenkant per sieną, pasklido laimės sklidini „Lietuva Tėvyne mūsų...“ garsai ir džiaugsmui nebuvo galo. Džiaugtasi savo tėvų žemę pasiekus, bet drauge susirūpinta, kad joj rusų žandarą pakeitė kitas okupantas — vokietis. Čia pat prisiekta organizuotis ir kovoti, kol visi svetimieji nebus iš Lietuvos išprašyti.

Dar pravažiavo viena kita ateitininkų grupė. Kiek vėliau važiavo ištisais ešalonais. Tuo metu Vorože buvo jau labai striuka su maistu. Duona mažai bebuvo panašį į anksčiau valgytą. Pareigingų ir apdairių moksleivių globėjų rūpesčiu, ypač kunigo Jasienskio, moksleivių ešalonai per visą kelionę turėjo geros duonos ir laimingai grįžo į Lietuvą.

Rusijoje ateitininkai buvo nepaprastai vieningi, draugiški ir visuomeniškai nusiteikę. Kieti ir energingi jie pasirodė kovoje su rytietišku ateizmu ir nihilizmu. Visi jie į Lietuvą grįžo labai patriotiškai nusiteikę ir tuojau pat ėmėsi darbo. Tuo tarpu visa eilė aušrininkų pasiliko rusų bolševizmui tarnauti ir į Lietuvą nebegrįžo. O dalis grįžusių drumstė besikūriančios Lietuvos gyvenimą, o vienas jų — Sniečkus ir dabar Lietuvoje, besišvaistydamas su svetimaisiais, tebeina lietuvių tautos budelio pareigas.

Tuometinė vokiečių karinė okupacijos valdžia leisdavo kurtis katalikiškojo jaunimo organizacijoms. Ateitininkai pasinaudoja tuo leidimu ir intensyviai organizuoja pavasarininkus, o jau suorganizuotus — stiprina. Atėjo laikas Lietuvą ginti nuo priešų; ateitininkai patys pirmieji stoja savanoriais į kariuomenę ir ragina kitus neatsilikti. Pirmųjų karo mokyklos laidų auklėtinių sąstatas — veik vieni ateitininkai. Ir tas visai suprantama. Ano meto ateitininkams labiausia stigo kariškojo meno ginti tėvynę nuo priešų. Užtat nedelsdami jie ir skuba kariuomenėn, o iš jos — karo mokyklon tų žinių ir aplamai karinio įgudimo įsigyti, bet ne karininko ženklų dekoracijai. Tai liudija pirmieji kovos lauke mirę didvyrio mirtimi karininkai savanoriai — kūrėjai, puošnieji ateitininkijos žiedai: Sidaravičius, I. Kumpis, P. Styra, J. Stapulionis, A. Matulaitis, Kuklierius ir kt. Jų ant tėvynės aukuro sudėta šventoji auka, kaip amžiais neužgesinamas švyturys, šviečia ir švies didvyriškumo pavyzdžiu ne tik ateitininkijai, bet visam Lietuvą mylinčiam jaunimui. Nėra juk didesnės aukos už meilės auką, tos meilės, kuri gyvybę savo atiduoda už artimą savo...

RYŠKIEJI VEIDAI

M. KRUPAVIČIUS

ALEKSANDRAS STULGINSKIS

mano atsiminimuose

1. JAUNYSTĖS KELIAI

1885 m. pradžioj kažkurio žemaičių dvaro kumetis Stulginskis susilaukė sūnaus, kurį pakrikštijo Aleksandro vardu. Nors Aleksandras buvo šešioliktas Stulginskių vaikas iš eilės, bet buvo sutiktas su tokiu pat pasitenkinimu, džiaugsmu ir meile, kaip ir pirmutinis. Ir ko gi nusimint? Vaikai viens kitam paveldimų tėvų turtų nesumažins, nes tėvai jų visai neturėjo. Senis Stulginskis buvo „pliks, kaip tilviks“, kaip ir visi dvarų kumečiai. Iš kumečio amato negi pralobsi. O skurdo ir vargo pakaks visiems, kad ir antra tiek vaikų atsirastų. Senatvės gi susilaukus, gal iš vaikų paguodos ir paramos susilauksi. Tokia buvo ir yra vargšų žmonių „vaikų ekonomika“ ir gyvenimo filosofija. Pagaliau, anais laikais vaikų gimimus ne žmonės, bet Dievas normavo. Ir dėl to niekam neteko gailėtis ir galvų laužyti: nei tėvams, nei tautoms.

Koks jaunojo Stulginskio buvo gyvenimas, aprašinėt netenka. Kas žino lietuviškojo kumečio gyvenimą, lengvai supras ir Aleksandro jaunystės kelią. Jis buvo sunkus pilna to žodžio prasme. Visas jo jaunas dienas lydėjo vargas, skurdas ir pažeminimas. „Sunkų vargų- didzių naštų vilko jis dziena dzienon“. Ne vienodai vargas žmogų veikia. Vieną demoralizuoja ir palaužia, moraliniu invalidu paversdamas, kitą gi grūdina, kaip geležį kalvėj, ir nepalaužiamo tvirtumo būdu į gyvenimą paleidžia. Aleksandras Stulginskis tai antrajai žmonių kategorijai priklausė. Iš savo vargano gyvenimo jis paėmė tik tai, kas buvo galima iš jo geriausia paimti. Du veiksniai jam padėjo iš tos sunkios gyvenimo kovos išeiti laimėtoju: tvirtas jo tėvelių iš jaunų dienų jam įskiepytas tikėjimas su moraliais dėsniais ir jo paties išsiūgdytieji pačioj jaunystėj idealai ir ateities siekimai. Ne be to, kad prie to nebūtų prisidėjęs ir Aleksandrui įgimtas kietas žemaitiškas būdas.

Skaitlinga Stulginskių šeima augo. Kuris subrendo, apleidęs nelinksmų atsiminimų palikusią skurdžią kumetyno pastogę, vyko į platųjį pasaulį sau laimės ieškot. Eilė jų atsidūrė Jungtinėse Amerikos Valstijose. Pagyvenę apsipinigino. Matyt ne vėju mušti buvo vyrai. Vieni jų pasiryžo ten ir pasilikti, kiti be tėvynės ir lietuviškos žemelės nerimo, pinigų pasirinkę, grįžo Lietuvon, tik jau ne dvarininko žemės knisti, o savąjį ūkį kurti. Vienas jų buvo įsigijęs gražų ūkelį netoli Kauno iš buvusių Noreikiškių dvaro naujakūrių. Apsipiniginę Stulginskiukai nepamiršo ir savo senų tėvelių. Jie padėjo jiems atsistoti ant savų kojų. Senis Stulginskis, vaikų padedamas, išsinomojo nedidelį ūkelį ir visai padoriai jį įsikūrė. Neužmiršo „amerikontai“ ir savo jauniausio brolio Aleksandro. Jiems buvo žinomas jo didžiausias troškimas — išeiti aukštuosius mokslus. Amerikontų, matyt, būta pažangių ir susipratusių vyrų. Mokslo jie, kaip daugelis anų laikų darbo žmonių, nebelaikė ponų privilegija ir nereikalingu kaimo „mužikui“ prietaru. Tuo būdu jaunas Stulginskiukas savo brolių ir kitų gerų žmonių padedamas, sėkmingai baigęs pradžios mokyklą, stojo viduriniojon mokyklon, o ją baigęs — Žemaičių kunigų seminarijon.

Aleksandras, nors mokslui eiti piniginę paramą gaudavo nereguliariai ir nepakankamam kieky, nors turėjo bendrai skurdokai ir labai susiglaudęs gyventi, tačiau dirbo labai atsidėjęs, rimtai, nenuleisdamas rankų ir visuomet priklausė gerųjų mokinių skaičiui. Mokyklų viršininkai ir mokytojai Aleksandrą statydavo kitiems jo draugams pavyzdžiu. Ir gimnazijoj ir kunigų seminarijoj Stulginskis aktyviai dalyvavo tuometinėj lietuviškoj veikloj.

Pabaigus kunigų seminariją, Stulginskiui teko prieš šventinimą į kunigus atlaikyti mustatytą laiką rekolekcijas. Tų rekolekcijų metu jam reikėjo galutinai atsakyti į klausimą, kuris senai kvaršino jam galvą — eiti į kunigus ar neiti. Šis klausimas jam kilo tik dėl šių motyvų: kas tuo metu yra reikalingesnis ir naudingesnis lietuvių tautai ir katalikiškai lietuvių visuomenei — kunigas ar lietuvis katalikas pasaulietis. Šis klausimas jam nevyko išspręsti per kelis stūdijų metus seminarijoj, neišsprendė jo ir rekolekcijų metu. Todėl seminarijos rektorių prašė jam šventimus atidėti ir leisti mokslą tęsti aukštojoj mokykloj. Rektorius sutiko lengvai. Jis laikė Stulginskį tinkamu į kunigus kandidatu. Jo įsitikinimu buvo rimtas vyras, todėl nedarė kliūčių jam pasirinkti, rimtai apsisvarsčius, savo ateities kelią. Aukštoms teologijos stūdijoms Stulginskis pasirinko Insbruko universitetą. Stipendiją jam sudėjo jo kurso draugai kunigai. Studijų metams pasibaigus, seminarijos vadovybė vėl jį iškvietė rekolekcijoms. Aleksandro dar, matyt, ir dabar nebuvo galutinai apsispręsta. Būti ar nebūti kunigu jam teko išspręsti tik rekolekcijų metu. Jo paties pasakojimu, jis kraštai meldė Dievą padėti jam šį klausimą išspręsti tinkamiausiu būdu. Ir priėjo išvados — nebūti. Tokį atsakymą jis davė savo rektoriui rekolekcijoms pasibaigus. Iš seminarijos išėjo be sutanos ir savo žygius nukreipė į Halės agronomijos skyrių. Kunigas ir agronomas Stulginskio įsitikinimu buvo tie du pašaukimai, kurie daugiausia anuometinei, carų pavergtai Lietuvai galėjo būti naudingi savo darbais, kontaktu su žmonėmis ir įtaka. Agronomijos studijoms tęsti padėjo jam tie patys kurso draugai-kunigai.

A. a. ALEKSANDRAS STULGINSKIS

St. Seimo Pirmininkas ir buv. Respublikos Prezidentas

2. LIETUVOS DIRVONUOSE

1912 metais Aleksandras Stulginskis grįžta į Lietuvą jau diplomuotas agronomas. Nuo daktarato rengimo atsisakė, nes jo praktiškam darbui daktaro titulas nieko nebūtų padėjęs, o tuo tarpu Lietuvos dirvonai laukė darbininkų, kurių turėjo pernelyg maža. Tad Stulginskis skubėjo į darbą, Lietuvos dirvonams plėšti. Nors abejonė ir neramino širdį, gaus ar negaus darbo Lietuvoj. Po 1905 m. revoliucijos lietuviams palengvėjo gauti darbas Lietuvoj. Gavo ir Stulginskis. Atatinkamų organų jis tapo paskirtas Trakų — dabartinės Alytaus apskrities Vilnijos pusėj — agronomu. Jo troškimai ir svajonės išsipildė. Visu savo jaunatvišku karščiu ir idealizmu jis stojo į darbą. Kaipo susipratęs lietuvis Stulginskis ne dėl algos dirbo, bet dirbo Lietuvai ir lietuviams, dėl to jis nenuėjo trafaretiniu ruso valdininko keliu, jis pasuko lietuvišku vieškeliu ir pasireiškė, kaip agronomas demokratas, tautietis, uolus lietuvio ūkininko švietėjas ir tautinės kultūros kūrėjas bei gerovės kėlėjas. Lietuva labai reikalinga buvo agronominės literatūros. Tos rūšies rašytojų tuo metu buvo labai maža — agr. Totoraitis, agr. studentas Jonas Kriščiūnas ir dar vienas kitas mažiau produktingas rašytojas. Aleksandras Stulginskis įsijungė į tą negausų agronomų rašytojų būrelį. Jis pagamino eilę tuomet reikalingiausių Lietuvos ūkininkui populiarių brošiūrų, kaip pav. „Apie veršiukų auginimą“ ir kit. Agronomas — kumečio sūnus gerai pažino liaudį, jos psichologiją, kelius prie jos prieiti. Ir jis prie jos lengvai priėjo ir jos pasitikėjimą bei pagarbą įsigijo. Darbas palengvėjo ir didesnės sekmės įgavo. Stulginskis, įėjes į savo tiesioginį darbą ir susipažinęs su tų laikų lietuviškąja neskaitlinga inteligentija, pradėjo dirbti ir kitose lietuviškojo darbo srityse — kultūroj, politikoj ir religinėj veikloj, suprantama, tokiu mastu, kokiu anuo metu buvo galima dirbti.

Taip agr. Stulginskiui visu idealisto įkarščiu dirbant ir užimant vis naujus tautinio darbo barus, suliepsnojo 1914 m. pasaulinis karas. Gaisras apėmė ir Lietuvos žemelę. Rusai vienus patys varė į Rusijos gilumą, kiti bijodami vokiečio ir karo baisenybių nevaromi traukėsi į saugesnes Rusijos vietas. Stulginskis apsisprendė likti Lietuvoje. Neramiais karo laikais ypatingai reikalingi inteligentai pasiliekantiems broliams kaimiečiams padėti, kovoti už lietuviškas teises Lietuvos žemėj, pagaliau, tas karas turėjo iškelti ir politinių momentų; galėjo iškilti išsivadavimo iš rusų nagų proga ir galimybė paskelbti Lietuvos nepriklausomybę. Tie motyvai jį paliko Lietuvoj ir pažadino persikelti į Vilnių, kaipo politinio ir kultūrinio lietuvių gyvenimo centrą. Vilniuje susispietė visa eilė tokių idealistų lietuvių, kurie tais pačiais motyvais, kaip Stulginskis iš Lietuvos nebėgo. Tų idealistų tarp kitų buvo: stud. Pijus Grajauskas, vėliau Lietuvos Banko direktorius, poetas Faustas Kirša, Matulaitytė, vėliau Stulginskio žmona, kun. Bakšys, vėliau lenkų nužudytas, Teofilė Mačiokaitė, Jurgis Talmantas, vėliau žinomas pedagogas ir kalbininkas, Br. Mėginaitė, vėliau Klimienė Petrienė, Ant. Gylys, vėliau gydytojas, kun. Dogelis ir visa eilė kitų idealistų patriotų. A. Stulginskis čia išvystė labai intensyvią veiklą ir parodė daug pasišventimo bei savo organizacinių sugebėjimų. Jis mokytojų seminarijos direktorius, nukentėjusiems nuo karo šelpti komiteto narys, Komiteto tremtiniams grąžinti iš Rusijos pirmininkas, Tautos, o vėliau Valstybės Tarybos narys. Kaipo toks pasirašo vasario 16 d. aktą. Visur aktyvus ir iniciatyvos darbininkas. Be to, bendradarbiauja spaudoj, leidžia kasmet kalendorius, veda didžiulius komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti daržus apie 10 ha ploto. Tiems daržams jis kreipia ypatingo dėmesio, nes jie buvo rimčiausias lietuvių tremtinių masės, susispietusios skaitlinguose Vilniaus prieglaudose ir bendrabūčiuose, maitinimo šaltinis. Tas darbas jam vyko, nes buvo rimtas savo darbo specialistas-agronomas, o antra, į tą darbą įdėjo visą savo sielą. Vilniuje tuo metu siautė įvairios epideminės ligos. Stulginskis tos nelaimės metu visiems tiesė savo pagelbos ranką, nė kiek nebodamas savęs. To rezultate pats užsikrėtė kruvinąja ir dideliais vargais iš jos nagų išsinarpliojo.

Vilnius Stulginskiui buvo didelė praktikos mokykla. Jokia mokykla neduoda tiek teorinio pasirengimo visuomeniniam ir valstybiniam darbui, kiek jo duoda kunigų seminarija, išskyrus nebent specialias valstybinių mokslų mokyklas. Tačiau praktika įgyjama tik gyvenime. Tos praktikos Stulginskis pilnomis rieškučiomis sėmėsi Didžiojo karo metu Vilniuje. Leisdamas kalendorius ir bendradarbiaudamas tuometinėj spaudoj bei rašydamas brošiūras, pasirengė žurnalisto darbui. Dirbdamas mokytojų seminarijoj, įgijo pedagoginės praktikos. Nukentėjusiems nuo karo šelpti komitetas ir kitos organizacijos, kuriose teko Stulginskiui aktyviai dirbti, nutiesė jam plačius kelius į visuomeninį darbą. Dirbdamas Krikščionių Demokratų partijoj ir Valstybės (pradžioj Tautos) Taryboj, įgavo plačios ir rimtos politikos darbo praktikos. Praturtėti tais patyrimais jam vyko lengviau, negu kitiems, gal dėl to, kad, kaipo gilios krikščioniškos kultūros žmogus, uoliai praktikuojąs katalikas ir rimtas ateitininkas, rimtai žiūrėjo į gyvenimą, į savo pareigas, ir jas atlikdavo visu atsidėjimu ir sąžiningumu, be to, Stulginskis tvirtai tikėjo Lietuvos nepriklausomybės atgavimu ir rengėsi nepriklausomos tėvynės darbams.

3. KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ ŠEIMOJ

1918 m. Vilniuje buvo sušaukta pirmoji žengiančioj į nepriklausomybę Lietuvoj Krikščionių Demokratų partijos konferencija. Konferencija buvo didelės svarbos ne tik partijai, bet ir Lietuvai, nes buvo steigiamoji konferencija. Ji turėjo paskelbti partijos konstituciją-programą. Dalyvių minia. Minia įvairiaspalvė. Jauni ir pagyvenę, inteligentai ir kaimiečiai, vyrai ir moterys, studentai ir įvairių specialybių aukšto mokslo vyrai, dvasininkai ir pasauliečiai. Visų

nuotaika rimta. Visi gerai supranta, kad jų dirbamas darbas bus platus kelias į nepriklausomą tėvynę, jos būsimąją santvarką ir ateitį. Kiek darbas rimtas, tiek patyrimo maža. Visi naujokai. Nerimas širdis šokdina. Pagaliau konferencija atidaroma. Ją atidaro neaukšto ūgio, kresno sudėjimo, trumpa rusva barzdele ir tokios pat spalvos apkarpytais ūseliais, ligi odos apkirpta galva, pensnė ant nosies, kiek nulenkta galva ir pro pensnė viršų žiūrįs vyras. Tai Stulginskis. Pradėjo kalbėti. Kalba grynai lietuviška su žemaičių tarenos mažu atspalviu. Nėra pirmaeilis kalbėtojas, bet kalba sklandžiai tik be oratoriško polėkio ir poetiškų žiedų. Logika ir realizmas — jo kalbos charakteris. Katalikybė ir demokratybė — kalbėtojo tvirtas nusistatymas. Tomis savo savybėmis jis klausytojus nuteikia, nes kalba įtikinančiai. Stulginskis išrenkamas į prezidijumą ir konferencijai pirmininkauja. Pirmininkas patyręs. Sugeba išeitį surasti visose painėse ir komplikacijose. Kalbos ir pastabos bei orientacija rodo jame apibrendusį valstybės vyrą. Gyvą, karštą ir judrią konferenciją tomis savo savybėmis moka laikyti prideramuose rėmuose. Jau pačioj konferencijos pradžioj pasireiškė dvi srovės. Grįžę iš Rusijos krikščionys demokratai, išėję revoliucijos mokyklą ir jos audrų pavojų užgrūdinti, plačiai panaudoję savo darbams revoliucijos laisvę bei įgiję daugiau politinio patyrimo, kiek radikalesni, bet nuosaikiai racionalūs radikalai, neišeiną iš krikščioniškos etikos ribų. Antra srovė kiek, pasakyčiau, atsargesnė, nedrįsčiau jos pavadinti dešinesne, nes konferencijos eiga nei gyvenimo praktika to nepatvirtintų. Atsargesnė savo užsimojimuose ir nusistatymuose buvo tik dėl to, kad gyveno po kietai prispaustu vokiečių aro sparnu, be žodžio ir veiksmo laisvės, kad nepergyveno revoliucijos audrų, kurias sukėlė Rusijos valdovų socialinių ir politinių reformų baimė, kad nematė tų valstybinio gyvenimo griuvėsių, prie kurių privedė per didelis atsargumas ir baimė pavartoti laiku chirurginį peilį socialiniam ir politiniam gyvenimui pagydyti. Toks tebuvo skirtumas tarp „rusiškų“ ir „vokiškų“ lietuvių krikščionių demokratų. Ne principai, bet taktika, atsargumo laipsnis juos skyrė. Menkniekis; bet vieni kitų prisibijojo, vieni kitus budriai sekė. Minia — sfinksas. Ką ji pasakys, už ką ranką pakels — neiššifruosi, juo labiau, kad pirmą kartą susirinkta tiems svarbiems ir opiems klausimams spręsti. Tad ir vienų ir kitų širdys neramios. Vieni bijosi, kad partijos „nesubolševikintų“, kiti gi, kad jos „nesuatžagareivintų“. Svarstoma programa punktas po punkto. Ateina eilė principams — krikščionybė ir demokratybė. Punktas neramus. Bet praeina vienbalsiai, be jokių diskusijų. „Rusiškieji“ atitoko. Bet opieji, konkretūs partijos programos punktai dar priešaky. Artinasi klausimas, kokia turi būti Lietuvos valstybė — demokratinė respublika, ar monarchija. Visuomenėje visokie vėjai pučia. Kaime monarchizmo idėja stiproka. Daugeliui sunku suprasti valstybė be karaliaus. Su juo suaugo ir apsiprato. Valstybės Taryboj tas klausimas taip pat aktualus ir ne vienodai sprendžiamas. Nervai įsitempė. Skaitoma programos projekto paragrafas — Lietuva demokratinė respublika. Stulginskis kiek neramus stato šį klausimą balsuoti. Jam taip pat šio klausimo išsprendimas rūpi. „Kas už šį paragrafą?“ Klausia kiek virpančiu balsu pirmininkas. Pakyla visos rankos. „Kas prieš?“ Nei vienas. Pakyla rankų plojimo audra. Skamba Lietuvos himnas iš šimtų krūtinių. Lietuva demokratinė respublika. Monarchistų krikščionių demokratų partijoj nėra. Baimei pagrindo nebūta. Bet tai tik pradžia. Dar ne visos Scillos ir Charibdos praplauktos. Dar jų pasiliko keletas — darbininkų klausimas ir ypatingai žemės reformos klausimas. Programos projektas surašytas „rusiškųjų“ kr. demokratų. Ką pasakys „vokiškieji“? Darbininkų skyrius praeina sklandžiai, kaip autorių norėta. Prieita prie žemės reformos klausimo. Čia ir užkliūta. Kilo audra. Pakibo rimtas skilimo pavojus. Prieš programos redakciją stoja pats Stulginskis. Atsirado ir daugiau šiame klausime jo pusėje. Ko gi norima opozicijos, kuriai vadovauja Stulginskis? Žemės reformos principą ir reikalą pripažįsta ir ji. Ji baiminasi dėl nurodytos programos projekte 80 ha normos, dėl skuboto vedimo tempo, nesutinka su programoje nurodytu atlyginimo būdu už reformai imamas žemes. Diskusijos karštos. Jas dar kaitina sukeltos aistros. Viena ir kita pusė laikosi savo nusistatymo kietai. Palinkimo į kompromisus nematyt. Projektą palaiko didelė konferencijos didžiuma. Prie radikaliosios dalies dedasi daugelis ir atsargiųjų, „vokiškųjų“ krikščionių demokratų. Amžius taip pat nenustato ribos. Visa jaunesnioji krikščioniškoji demokratija už programos redakciją. Su jaunimu eina ir senesnės kartos didžiuma, ypač kunigijos. Stulginskis mato nieko nelaimėsiąs. Jis atsistojęs pareiškia, kad išstojąs iš partijos ir apleidžiąs konferenciją. Momentas tragiškas ir pavojingas. Partijai gaila nustoti tokio masto žmogaus — kaip Stulginskis. Antra, visus gasdina katalikų suskilimas. Katalikų susiskaldymas politikoje — katalikybei peilis. Tik stiprus visų katalikų šioj srity vieningumas gali atremti katalikų priešų, kurie tuo metu buvo ypatingai agresyvūs, užsimojimus Lietuvai nukatalikinti. Tai gerai suprato ir viena ir kita pusė. Ant estrados šoka žilagalvis bene Subačiaus klebonas kun. Kazlauskas, radikaliosios programos šalininkas. Dideliu susijaudinimu kalba, ramindamas opoziciją ir įtikinėdamas Stulginskį nedaryti tokios išvados. Visų nervai kaip stygos įtemptos. Tyla. Musės lėkimą išgirstum. Kun. Kazlauską pakeičia Petras Karvelis. Kalba labai iškalbingai, įtikinančiai pro ašaras. Vaizdžiai stato prieš akis, prie ko veda partijos suskilimas, kokios to suskilimo pasėkos — valstybei, visuomenei, Bažnyčiai ir partijai. Daug kas konferencijos dalyvių verkia. Ašaros byra ir per Stulginskio veidus. Po Karvelio kalba dar keli kalbėtojai iš vieno ir kito sparno. Kažkas pakiša kompromisinę išeitį — sudaryti partiją su dviem sparnais ir dviem programom. Karvelio ir Kazlausko kalbos buvo nutiesusios kelią į kompromisą. Jis priimamas

ir partijos vieningumas išgelbėtas. Konferencija užbaigta laimingai. Visi skirstosi su entuziazmu ir stipriomis viltimis. Patenkinti radikalieji, nes galėsią pravesti žemės reformą sulig savo programa ir tuomi padėsią tvirtą pagrindą Lietuvos gerovei bei patenkinsią socialinį teisingumą Katalikų Bažnyčios skelbiama prasme. Patenkinta ir opozicija, nes galėsianti išgelbėti nuo sugriovimo Lietuvos ūkį, prie kurio turėjo privesti radikalioji žemės reforma. Tai buvo svarbiausias akstinas ir priežastis Stulginskiui ir kitiems stoti opozicijon prieš radikaliąją žemės reformą.

Sulig konferencijoj priimtu kompromisiniu nutarimu partijoj atsirado dvi programos, kurios gavo sulig jų formatu „didžiosios" ir „mažosios" programos vardus. Didžioji atstovavo radikaliojo sparno idėjas. Ji buvo patiekta 1917 m. Petrapilio lietuvių seimo metu vykusioj Krikščionių Demokratų konferencijoj. Iš jos autorių paminėtini — Dr. Janulis, Vytautas Endziulaitis, Zigmas Starkus, Viktoras Pranas Raulynaitis, Domas Micuta, Mykolas Krupavičius, kun. prof. Česnys ir kiti. Ją savo autoritetu patvirtino ir didelio masto sociologas Vilniaus vyskupas dr. Jurgis Matulevičius. Mažoji programa buvo pagaminta po konferencijos 1919 m. Jos autorius buvo Stulginskis su kitais savo vienminčiais, reik pasakyt, tuo metu labai neskaitlingais. Kadangi prie didžiosios programos prisidėjo judriausias, entuziastiškiausias ir veikliausias elementas, tad ji ištisai ir buvo įgyvendinta. Jos principai pravesti Steigiamojo Seimo konstitucijoj, žemės reformos įstatyme ir kituose socialiniuose įstatymuose. „Mažoji" gi programa, nenaudojama ir jokios įtakos nepadariusi, pasiliko sandėlio lentynose tik kaipo mūsų katalikiškosios politinės ir socialinės minties vystymosi istorijos dokumentas. „Didžioji" programa lengvai žygiavo praktikos gyvenimo keliais dar ir dėl to, kad „mažosios" programos autoriai ir šalininkai pagrindinių įstatymų priėmimo metu visai prisidėjo prie „didžiosios" programos realizavimo, tarsi visai būtų užmiršę savo nusistatymus, dėl kurių kalbėtoj konferencijoj buvo sukėlę tiek nerimo ir audrų bei baimės. Tačiau jų tos mintys, nors buvo pamirštos, bet nemirusios. Vėliau jos savo vaidmenį suvaidino. Jos buvo viena tarp kitų priežasčių įkurti Lietuvos Ukininkų Sąjungai, kuriai stojo vadovauti Aleksandras Stulginskis.

4. ŽEMĖS REFORMOS PAINĖSE

Bijodamas, kad nebūtų klaidingai suprastas ir įvertintas tas didysis Lietuvos vyras, turiu pavyzdžiais pailiustruoti, kaip iš tikrųjų žiūrėjo Stulginskis į žemės reformą ir kodėl jis atsirado Kr. Dem. konferencijos metu žemės reformos opozicijoj. Jis iš tikrųjų atsirado tos reformos opozicijoj t i k dėl baimės, kad ji nesugriautų ir taip karo nuniokoto Lietuvos ūkio ir neįstumtų ilgiems laikams lietuvių visuomenės ir valstybės į ekonominį skurdą. Tą savo įsitikinimą greitu laiku pakeitė. Štai keli įrodymai:

Baigiasi 1918 metai. Vokiečiai traukiasi iš didžiulių Rusijos miestų. Jiems pakulniui žygiuoja bolševikų nudriskusi kariuomenė. Vokiečių interesų sferon neįėjo nepriklausomoji Lietuva. Jie nusistatė be pasipriešinimo Lietuvą užleist raudonajai armijai. Ji čia pat prie Vilniaus sienų. Voldemaro vadovaujamosios Laikinosios vyriausybės nepateisinamu ir nusikalstamu nusistatymu lietuviškoji kariuomenė nebuvo organizuojama. Toji vyriausybė tikėjo, kad Lietuvos neutralitetas,spygliuotos vielos kliūtys ir vokiečiai apsaugos Lietuvos nepriklausomybę nuo priešų. Lietuvos nebuvo kam ginti. Vilniuje šeimininkauja lenkų ginkluotų pusbernių būriai. Lietuvos sostinėj nebėra vietos ne tik Lietuvos Laikinajai vyriausybei bei Valstybės Tarybai, bet ir lietuviams. Lietuviai iš Vilniaus bėga. 1919 m. Naujųjų Metų naktis. Krikščionių Demokratų partijos centro komitetas renkasi prof. kun. M. Reinio mažam kambarėly tartis dėl susidariusios padėties. Priimta eilė svarbių nutarimų, tarp kitų ir žemės reformos reikalu. Tuo nutarimu žemės reforma turėjo būti vedama skubiu tempu, nelaukiant Steigiamojo Seimo sušaukimo. Už jį balsavo ir Stulginskis. Patriotinis motyvas nubloškė į šalį ekonominio pobūdžio baimes. Steigiamajame Seime be jokių svyravimų ir rezervų Stulginskis balsuoja už „didžiosios" programos žemės reformos nuostatus. 1923 metais į E. Galvanausko kabinetą Stulginskis pastato Žemės Ukio ministeriu M. Krupavičių. „Pravedei Žemės reformos įstatymą, tad eik ir įgyvendink jį. Pažiūrėsim, kaip išsivirtąją košę išsrėbsi", pasakė jis atsisakinėjančiam portfelį prisiimti Krupavičiui. Spiriamas tą naštą pasiėmė. Reformą pradėjo vykdyti energingai ir sparčiai. Jis į metinę reformą įtraukdavo du trečdaliu dvarų žemės ir tik trečdalį kaimų viensėdžiais skirstyti. Skirstymas viensėdžiais tuomet buvo labai pribrendęs ir aktualus klausimas. Stulginskis nenoromis tokią reformuojamos žemės proporciją tvirtino. Jis norėjo dvarų žemės sąskaiton didinti kaimų žemių normą. Tačiau Krupavičiaus planams nusileisdavo, kad ir nenoromis. Čia suvalkietis dzūkas nugalėdavo žemaitį. Vienais metais lenkai rimtai grėsė Lietuvos nepriklausomybei padaryti galą. Stulginskis, pasikvietęs Krupavičių, pasiūlė visas turimas jėgas mesti tik į dvarų žemių parceliavimą, visiškai sustabdžius kaimų skirstymą viensėdžiais. Ir vėl pasikartojo liūdnų 1919 Naujųjų Metų pavyzdys. Stulginskis Lietuvos ir lietuvių visuomenės labui pasidaro radikalesnis už radikalųjį Krupavičių.

1924 ir 1925 metais Stulginskis dažnai išsitraukdavo Krupavičių pažiūrėti jo vykdomosios žemės reformos. Viena pirmųjų tokių inspekcijų buvo padaryta Sūduvių žemėj. Lankytinas vietas visuomet pasirinkdavo pats Prezidentas Stulginskis. Vykstama Kalvarijos link. Laikas — pats pavasario sėjos įkarštis. Vykstama pro paplentėj buvusį Zubrių II folvarką, kuris buvo išdalintas naujakuriams tik rudenį. Buvusio folvarko laukai knibžda dirbančiais naujais ūkininkais. Stulginskis pareiškia noro čia sustoti. Žygiuojame per puriai išdirbtus laukus prie dirbančiųjų naujakurių. Nei vienos pėdos dirvonų. Visa gražiausia išdirbta ir išpūrenta. Trobelės jokios. Tik

dvi žemėj išraustos duobės su provizoriniais šakų stogais. Tai naujakurių pirmieji „rūmai“. Iš Stulginskio charakteringos šypsenos matau jo pasitenkinimą. Vykstame toliau Suvalkų link. Pravažiuojama Kalvarijos miestas. Už 9—10 klm. nuo Kalvarijos didžiulis Trakėnų dvaras. Jis išparceliuotas kiek anksčiau. Ant naujų parcelių vienur kitur jau stūkso įvairaus paskyrimo trobesiai. Trobesiai įvairios vertės — nuo varganų ligi pavyzdingų. Kiekvienas ūkelis apsėstas žmonių. Dirba visi. Nei vaikams išimties nedaroma. Vartojama padargai įvairiausi — pradedant arklu ir baigiant kastuvu. Visi išvargę, bet patenkinti. „Vargo daug, dirbam daugiau negu kumečiaudami, bet dirbam sau ir savo vaikams. Mes žinom, kad savo darbais statomės savo geresnę ateitį. Kumečiaudami neturėjom vilčių ateičiai, nei rytojaus dienos, gyvenome tik šia diena. Kasdien meldžiamės už tuos, kurie mus žeme aprūpino“, atsakė vienas senstelėjęs, buvęs dvaro kumetis, gavęs iš to pat dvaro žemės parcelę į prezidento paklausimą, ar nenorėtų grįžti atgal į kumetynus.

Pačioj sunkiausioj naujakurio kūrimosi stadijoj, jis bevelijo sunkesnį nei kumečio darbą bei vargą, kurie žadino viltis ir kūrė šviesesnę ateitį negu tingų, trafaretinį amžiais dirbtą be rytojaus ir vilties į ateitį kumečio gyvenimą.

Ir Trakėnus apleido Prezidentas Stulginskis su pasitenkinimo šypsniu lūpose.

Apžiūrėjęs dviejų dvarų naujai besikuriančius naujakurius, prezidentas panoro susipažint su seniausia įsikūrusiais. Nuvažiuota į buvusį Linijos dvarą prie pat Liudvinavo miestelio. Linijos dvaras — pirmoji dvarų parceliacijos auka. Jį išparceliavo dar min. J. Aleksa. Dvaro pozicija labai graži ir patogi — miestelis, bažnyčia, plentas, Šešupė čia pat. Laukus kerta kažkoks bevardis upelis. Laukai — pirmos rūšies, nors vienus kviečius visur sėk. Naujai išdygęs kaimas visai nepanašus į naujakuryną. Bendras vaizdas — senas gerokai pasiturįs kaimas. Žemės tvarkytojo nupasakojimu Linijos dvaras buvo pradėtas parceliuoti vienas pirmųjų. Visiems buvo naujiena. Nepaisant pakartojamų skelbimų norinčių gauti žemės iš jo neatsirado. Atsisakinėjo iš baimės: „grįš galingasis dvarininkas, mus išvaikys ir dar į kalėjimą sukiš.“ Pagaliau susirado norinčių iš tolimesnių vietų — Liubavo, Bartininkų parapijų. Kandidatai buvo dažniausia beturčiai, ūkininkų bernai, kaip stovi, taip brangūs. Jų buvo nedaug. Davė tad žemės nesigailėdami — ligi dvidešimt ha vienetui. Kūrimosi pradžia buvo sunki, kaip ir visų naujakurių, gal dar sunkesnė, nes iš niekur paramos gauti negalėjo: tėvai ir giminės tokie pat pavargėliai, ne ūkininkai. Teko tad pasitikėti tik savim. Visi buvo vyrai sąžiningi ir darbštūs. Dirbo kitiems ir tuo savo buitį rėmė. Dieną bernauja, nakčia ūkininkauja, tik ne svetimam, o savam ūky. Ir po kelių metų sunkaus, katorginio darbo vyrai įsikūrė stebėtinai gražiai. Prezidentas vaikščiojo iš naujakūrio pas naujakūrį, kalbino, teiravosi, tikrino, žiūrinėjo. Kad naujakūriai būtų kalbesni ir atviresni, Prezidentas norėjo būti nežinomas, bet žemės tvarkytojas čia paslapties neišlaikė. Naujakuriams papasakojo, kad juos lanko Prezidentas su Žemės ūkio ministeriu. Vargšai puldavo ant kelių, siekdavo bučiuoti jiems ne tik rankas, bet ir kojas. Vaizdai griaudūs, jaudiną. Vienam tokiame ūky ypatingai gražiai ir pavyzdingai sutvarkytame šeimininkavo Liubavo valsčiaus ūkininko bernas, kuris atėjo į savo gautąjį ūkį pėsčias su maišeliu ant nugaros, kuriame buvo sukrautas visas jo turtas. Antrais metais jis parsigabeno savo tėvą, kuris pas vieną ūkininką kerdžiavo. Kai jau buvo pasistatęs laikiną gyvenamąjį, vedė savo seną simpatiją, kuri taip pat tarnaudavo pas ūkininkus, vadinasi, be kraičio ir be pasogos, tokią pat vargšę, kokis ir jis pats buvo. Savo herojiškomis pastangomis ir darbais ūkis buvo įkurtas pasigrožėtinai gerai. Tačiau naujieji ūkininkai atrodė vargingai — sunkūs darbai, nemigo naktys ant jaunų veidų paliko savo sunkius pėdsakus, bet pro tuos nuovargio pėdsakus mušė energija ir pasitenkinimas. Geresnio rytojaus viltis stiprino jų jėgas ir saugojo nuo palūžimo. Sužinoję kalbamieji naujakūriai, kas yra jų lankytojai, kaip daugely vietų, puolėsi bučiuoti jiems rankas ir siekė kojų. Tuo susijaudinimo vienų ir kitų momentu Žemės Ukio ministeris pabučiavo tai darbo didvyrei ranką. Vargšė moteris sumišo ir akyse sužibėjo ašaros. „Tavo rankos nuo sunkių darbelių purvinos ir pūslėtos, nuo saulės ir vėjo suaižėjusios, bet jos žymiai vertingesnės už gražiausias baltas rankas. Tavo rankos stato dideliu įtempimu ir pasišventimu ne tik sau ir savo šeimai laimingą rytojų, bet ir visai Lietuvai. Jei visi lietuviai taip mokėtų dirbti, Lietuvos veidas kitaip atrodytų. Dėl to jos vertos pagarbos. Aš visos Lietuvos vardu jas pagerbiau ir padėkojau Tau“.

Išvažiavom. Automobily tyla. Stulginskis susikaupęs ir giliai susimąstęs. Jo veido bruožuose matyt susijaudinimo. Nieks tos tylos nedrįso drumsti. Pravažiuota Liudvinavas. Automobilis kerta ir Marijampoles gatves. Ta pati tyla ir susikaupimas, kaip rekolekcijose. Ir tik besiartinant prie Sasnavos Stulginskis nutraukė tylą. „Tai, ką esu šiandien pamatęs, galutinai sugriovė manyje baimę dėl žemės reformos pasėkų. Lietuvis savo darbu stebūklus daro. Su tokiais žmonėmis Lietuva nežus. Tu geriau pažinai ir įvertinai lietuvį negu aš. Aš grįžtu patenkintas. Po šios kelionės vienu slogučiu, varginusiu mano širdį, sumažėjo.“

Čia galutinai paaiškėjo ir išryškėjo tie motyvai, dėl kurių žemės reformos klausimu Vilniaus Krikščionių Demokratų konferencijoj Stulginskis buvo užėmęs kiek skirtingą poziciją.

5. KOVOJ UŽ RESPUBLIKĄ

Versim kitą lapą. Vilhelmas II į Lietuvą reiškė tokių pat pretenzijų, kaip ir jo įpėdinis Hitleris. Ir vieno ir kito plane buvo įjungti Lietuvą į Reicho ribas. Vilhelmas II sutiko su Lietuvos nepriklausomybės mintimi tik tuomet, kai jam visai paaiškėjo, jog vokiečių karas bus pralaimėtas, bet ir

tuomet jis pynė visokius tinklus, kad ta Lietuvos nepriklausomybė būtų ne daugiau, kaip paprasta fikcija. Tad sutikęs su Lietuvos nepriklausomybės idėja ir faktu, užsimojo ją surišti personalinės unijos ryšiais su Saksų dinastija. Bet ir to dar jam buvo per maža. Dar tos rūšies ryšys paliktų Lietuvai tam tikrų nepriklausomybės žymių ir laisvės. Tad reikėjo eiti toliau, kad be Reicho Lietuva pirštu negalėtų pajudinti. To jo noro pasekoj atsirado muitų, finansų, užsienio politikos ir kitų sričių unijos saitai. Tokia Lietuva, suprantama, turėtų ne daugiau nepriklausomybės, kiek turi dabar Stalino naguose Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika.

Lietuvių gi tautos siekimai buvo skirtingi. Išsivadavusi Lietuva iš ilgametės Rusijos carų „globos", nieku gyvu nenorėjo pakliūti gal į dar kietesnę Vokietijos imperatorių „globą". Jos idealas buvo visiškai nepriklausoma Lietuva, be jokių globėjų ir saitų. Susikirto dviejų labai nelygių jėgų interesai — mažos sunkiai gimstančios Lietuvos ir didžiulės tuo metu dar galingos, nors jau gerokai pakrypusios į pralaimėjimą, Vokietijos. Šis interesų susikirtimas atsidūrė Valstybės Taryboje. Jai teko išvairuot Lietuvos laivelį pro pavojingą Reicho Scillą ir Charibdą. Taryboj sprendžiant šį klausimą iškilo Lietuvos valdymosi formos klausimas — monarchinė ir respublikinė. Faktas, kad lietuvių visuomenėj tuo metu ypač liaudyje siuvo monarchijos idėja. Inteligentijoj ta idėja didelio pritarimo neturėjo, gal tik pavieniuose žmonėse. Visos partijos buvo apsisprendusios už respubliką. Kas tad iškėlė monarchijos klausimą Valstybės Taryboje? Tik noras, noras karštas ir tvirtas turėti Lietuvą visai nepriklausomą valstybę iš vienos pusės, iš kitos gi — Vilhelmo II užsimojimas tą Lietuvos nepriklausomybę paversti nereikšminga fikcija. Taryboje atsirado žmonių, kurie, kad ir būdami respublikoniškų įsitikinimų, tikėjo, kad pasodinę į Lietuvos sostą savo pasirinktą karalių, galės sugriauti Reicho sudarytus Lietuvai prisijungti planus. Kad tas karalius lengviau galėtų nuginkluoti Vilhelmą, jis turėjo taip pat būti vokietys. Vokiečių valstybės vyrų tarpe buvo tokių, kurie tikrai norėjo matyti Lietuvą visai, ne fiktyviai, nepriklausoma valstybe. Nuoširdžiausias jų tarpe Lietuvos prietelis buvo katalikų Centro partijos lyderis Erzbergeris, kurį vėliau nužudė vokiečių nacionalistai. Erzbergeris ir pasiūlė Lietuvos politikams kandidatu į Lietuvos sostą gerą kataliką, dorą ir rimtą vyrą, Viurtembergo kunigaikštį Urachą, kuris turėjo pasivadinti Mindaugu Antruoju. Urachas turėjo nugalėti Vilhelmą ir išgelbėti Lietuvos nepriklausomybę. Taip bent tikėjo Lietuvos Tarybos narių didžiuma. Prie jos prisidėjo ir Krikščionių Demokratų frakcijos narių dalis. Čia reik dar kartą pabrėžti, kad Krikščionių Demokratų tarpe monarchistų nebuvo. Partijos konferencija vienu balsu be jokių ginčų ir svyravimų pasisakė už respubliką. Partijos centro komitetas griežtai to partijos nutarimo laikėsi ir visomis priemonėmis spyrė savo frakcijos narius taip pat tuo partijos nutarimu vaduotis. Tačiau partijos šiuo klausimu nurodytu keliu nuėjo tik Aleksandras Stulginskis, Jonas Vailokaitis ir prel. Kazimieras Šaulys. Stulginskis tiek tvirtai laikėsi savo nusistatymo, kad V. Tarybai nubalsavus balsų didžiuma už Urachą, atsisakė tą sprendimą pasirašyti. Jis savo nusistatymo nepakeitė ir tuo metu, kai V. Tarybos pirmininkas jam grasino pašalinti iš V. Tarybos, jei to sprendimo nepasirašys. Stulginskis pasirodė nuoseklus ir griežtas demokratas ir respublikininkas, nors savo frakcijos, balsavusių kitaip negu jis, draugų griežtai nesmerkė, nes gerai žinojo, kad ir jie yra neblogesni respublikininkai už jį patį ir jei nuėjo kita linkme, tai tik dėl to, kad ta linkmė jų įsitikinimu tikresniu keliu vedė Lietuvą į tikrąją laisvę ir nepriklausomybę. Vokiečiai karą pralaimėjo ir Uracho sostas subyrėjo savaime, be kovų ir revoliucijų. Uracho klausimas ir kovos dėl jo visuomenėje dingo. Šioj byloj Stulginskis pasirodė aukštos vertės, sveikos nuojautos ir orientacijos politikas. Kiti gi jo frakcijos draugai, nors ir suklydo savo sprendimais ir nusistatymais, bet už tai pademonstravo savo gilų pariotizmą ir tvirtą nepriklausomybės meilę bei pasiryžimą bet kuriais keliais ją laimėti savo tėvynei Lietuvai.

6. KOVOJ UŽ NEPRIKLAUSOMYBĘ

Tik sužibo tvirtesnė viltis lietuvių tautai atkurti savo krašto laisvę ir nepriklausomybę, tik gyviau sukrusta rengtis ateičiai ir tvarkyti savo vidaus gyvenimą bei normuoti savo santykius su kitomis valstybėmis, kai traukiantis iš Lietuvos žemės vokiečių kariuomenei, ištiesė savo kruvinas rankas rusai bolševikai ir lenkai išrauti tą jauną ir gležną Lietuvos laisvės diegelį. Atsispirti priešui ir ginti savo tėvynę nuo užpuolikų nebuvo kam, nes jokios ginkluotos pajėgos Laikinoji vyriausybė neorganizavo, nors tai daryti ji buvo kietai visuomenės ir partijų vadovybių spiriama. Maža to. Tam labai rimtam pavojui besiartinant, pradėjo nykti iš Lietuvos padangės ir tos vyriausybės nariai. Pirmiausia išnyko Ministeris Pirmininkas Augustinas Voldemaras, vėliau Finansų Ministeris Martynas Yčas, paskui jį ir Švietimo Ministeris Jonas Yčas apleido Lietuvos žemę. Maža to, pasklido gandai, kad iš Lietuvos rengiasi išvažiuoti ir laikinasis Lietuvos Prezidentas ir V. Tarybos pirmininkas A. Smetona. Bėgo, kaip žiurkės iš skęstančio laivo. Ir tai vyko tuo metu, kai Lietuva vėl atsirado ant pražiūties kranto. Ji palikta be jokios vadovybės. Prie vyriausybės rūmų būriuojasi lietuvių pulkeliai, įsinervinusių, nusiminusių. Pačiuose rūmuose tas pats. Kažko ieško, kažką kalba. Vis dažniau ir dažniau išvykusius vyriausybės narius palydi riebiais keiksmais. Minia kaista. Reikalauja kurio vyriausybės nario pranešimui padaryti, pasiteisint. Nieks nesirodo. Vienų nėra, kiti bijo pasirodyti. Vienas Stulginskis švaistosi po tuščias sales ir pilnus koridorius. Jo veidas rūstus. Kalbėdamas dar žemiau barzdelę nulenkia. Kiekvienas žodis stipriai akcentuojamas. Nervai įsi-

siūbavo. Visą susidariusią būklę jis miniai aiškina, nors nėra vyriausybės narys, tik Krikšč. Demokratų frakcijos seniūnas ir Tarybos narys. Vyriausybę jis kietai smerkia. Grasina negailestingu istorijos teismu. Žada daryti žygių tuoj kitai vyriausybei sudaryti. Minia aprimsta, skirstosi, bet išėjusius jau stabdo ir krato apsiginklavę lenkų partizanai. Jau jie Vilniaus viešpačiai, nors trumpam laikui. Bet ir tuomi pademonstruoja: — Kai ne kiti, tai mes Vilniuje šeimininkai, lietuviai niekados. Vyriausybės darbų rezultatas labai aiškus.

Krikščionių Demokratų centro komiteto posėdis. Apie susidariusią būklę referuoja Stulginskis. Kalba trumpa ir aiški. Siūlymai konkretūs ir realūs. Jie priimami ramiai ir be didesnių diskusijų ir ginčų, nors visų nervai siaučia ir dilgina. Išsiaiškinti su A. Smetona pasiųsti bolševikų išvežtą V. B. ir M. Krupavičių. Reikalauti pasilikt krašte ir sudaryti naują vyriausybę. Jei nesutiks pasilikti Lietuvoj, pranešt jam, kad bus paskelbtas tautos išdaviku ir be jo bus sudaryta nauja krašto gynimo vyriausybė. Vilnių apleisti žygiuojant į jį bolševikams. Pasirinkti naująją laikinąją sostinę Kauną. Visas jėgas telkti Kaune. Skubiai organizuoti lietuviškąją kariuomenę. Smetonos siūlymą keltis į Gardiną kategoringai atmest. Jo manymą remtis kovoj už Lietuvos nepriklausomybę vokiečiais — laikyti pražutingu. Laisvės klausimą gali išspręsti tik lietuvių tauta, tad toj kovoj tik ja remtis. Visi sprendimai trumpi, bet aiškūs ir griežti, kaip štabo karo metu. Karas gi ir buvo. Peilis pridėtas prie tautos gerklės. Stulginskis šaltas, bet apsisprendęs. Svyravimų ir abejonių jokių. Pasiryžimai drąsūs ir platūs. Pasireiškė žemaičių kumečio sūnuje vado privalumai. Rimtų pavojų metu tie privalumai geriausia išryškėja.

Delegacija grįžta iš Smetonos. Nieko nelaimėta. Jis išvyksta į užsienius, sakosi, Lietuvai gelbėti. Tokiu pat tikslu jo pasakojimu išvykę ir vyriausybės nariai. Jo įsitikinimu Lietuvai šiuo momentu galį padėti tik vokiečiai. Centro komiteto nutarimas paskelbti jį tautos išdaviku jam praneštas. Smetoma išvyksta. Iš vyriausybės narių Vilniuje pasiliko bene tik vienas finansų viceministeris Liūdas Noreika. Bolševikai prie pat Vilniaus. Vilnius greit turi būti apleistas. Organizuojama nauja krašto gynimo vyriausybė. Ar ji pavyks suorganizuoti laiku, ar jai teks Lietuvos žemelėj savo darbus vykdyti? Į šiuos klausimus gali tik ateitis atsakyti. Nusistatoma partijų vadams pasilikti krašte, jei jis bus priešo okupuotas. Jie organizuoja tautą laisvės žygiams. Valstybės iždo pinigai padalinami tiems uždaviniams siekti partijų vadovybėms. Neturtingas tas iždas. Noreika įstengia jiems duoti vos po 25,000 tuometinės menkavertės valiutos. Iš liaudininkų juos paima F. Bortkevičienė, iš Krikščionių Demokratų — vienas narys, kuris dabar yra bolševikų naguose. Stulginskis rengia veiklos planą okupuotoje Lietuvoje. Krašto gynimo vyriausybė sudaryta koaliciniais pagrindais be didelių ginčų. Tik Petras Leonas dabartinės Ūkininkų partijos (tuomet Santaros) vardu pastatė principinį reikalavimą, kad į vyriausybę negalį būti įleidžiami kunigai. Nors tas reikalavimas absurdiškas ir giliai nedemokratiškas pasmerkiamas ir atmetamas nekairiųjų balsais, bet praktiškai, kad negaišti laiko tuo sunkiu metu, kandidatas kunigas Purickis atšaukiamas. Vyriausybės priešakin stoja Mykolas Šleževičius. Į tą vyriausybę įėjo ir Aleksandras Stulginskis. Čia jis, turėdamas plačią valstybinio masto darbo dirvą ir dar tokiais sunkiais laikais, savo turėtus patyrimus pagilina ir išplečia, ir jo asmeny susiformuoja rimtas valstybės vyras.

7. STEIGIAMOJO SEIMO VIRŠŪNĖJE

Krašto gynimo vyriausybė didvyriško tautos pasiaukojimo žygių padedama savo tikslo pasiekė. Priešo slinkimas sulaikytas. Tauta apjungta vidaus gyvenimui tvarkyti ir gintis nuo priešo. Sušauktas krašto šeimininkas — Steigiamasis Seimas. Katalikiškas kraštas davė Seimui katalikišką daugumą. Seimas šiuo atveju — tikras krašto atvaizdas. Krikščioniškoji demokratija ima krašto tvarkymo vadžias į savo rankas, nors dėl dar labai sunkių gyvenimo sąlygų ir nuolatinių šešėliais slankiojančių pavojų vyriausybė sudaroma koalicinė su nekatalikiška vadovybe. Kr. demokratams rūpi ne proporcijos, ne portfeliai, bet krašto likimas. Seimas stato kandidatu į savo vadovus Aleksandrą Stulginskį. Išrenkamas. Tuo būdu Stulginskio rankose susitelkia vyriausio krašto tvarkytojo vadovavimas ir krašto reprezentavimas, nes jis eina ir Prezidento pareigas.

Steigiamasis Seimas išleido visus pagrindinius kraštui tvarkyti įstatymus: konstituciją, žemės reformos įstatymą, darbininkų reikalu, švietimo tvarkymo reikalu ir daug kitų kraštui reikšmingų įstatymų. Visi jie užantspauduoti Stulginskio parašu. Tad Stulginskiui vadovaujant nutiestas kelias į Lietuvos tvarkymo ateitį, duota jos gyvenimui linkmė. Tos tvarkos pargrindas demokratybė, lietuvybė, socialinis teisingumas ir demokratiška tolerancija. Visi principai, išeiną iš krikščioniškos etikos mokslo. Visi pagrindiniai įstatymiškieji faktai tiek ryškiai gražūs, logiškai nuoseklūs, krikščioniškai teisingi ir demokratiškai stiprūs, kad nieks su jais, gerai susipažinęs, gera valia negali jiems padaryti bet kurio šiais atžvilgiais priekaišto. Į juos krikščioniškoji demokratija įdėjo savo sąžinės, įsitikinimų ir norų tikrą kondensuotą santrauką. Steigiamojo Seimo įstatymiškoji kūryba — Lietuvos krikščioniškosios demokratijos siela ir atvaizdas. Po to jį jokių rekomendacijų ir atestacijų nėra reikalinga. Nereikalinga taip pat apologijos. Darbais save apgynė ir pasauliui prisistatė, kuo ji iš tikrųjų esanti. Kitaminčių piktos valios priešiškoji agitacija prieš ją gali būti rimtai klausoma ir tikima tik tų, kurie pratę vertinti žmones ne iš jų darbų, bet iš jų priešų lūpų. Visuose Steigiamojo Seimo pagrindiniuose darbuose atspindi ir Stulginskio asmenybė — jo įsitikinimai, pažiūros ir siekimai, nes jis ideologiniai pilnutinis ateitinin-

kas, stipriai sąmoningas katalikas, politiniai — nuoseklus krikščionis demokratas.

Kaipo Steigiamojo Seimo pirmininkas Stulginskis paliko visiems tik malonių prisiminimų. Steigiamojo Seimo laikai dar buvo labai neramūs, audringi ir pilni rimtų pavojų Lietuvos laisvei ir nepriklausemybei. Tie pavojai plaukė tiek iš priešingų mums valstybių, tiek iš jų emisarų Lietuvos viduje. Buvo tokių momentų, kad vakare guli laisvos nepriklausomos Lietuvos pilietis, o gali atsikelti ryte svetimos valstybės vergas. Buvo momentų, kada St. Seimas turėjo nutraukti savo normalią veiklą ir įsijungti į krašto gynimo darbą. Eilė jo atstovų išėjo savanoriškai į frontą kovoti su priešo kariuomene — Antanas Matulaitis (Darbo Federacijos), Stasys Gruodis (Krikšč. demokratų), vėliau tapęs tėvas jezuitas ir kiti. Ne maža buvo ir tarpusavių partinių kovų, nekartą audringų ir nesmagių. Bet jokie, kad ir sunkiausi įvykiai, Stulginskio iš pusiausvyros, objektingumo ir šalto kraujo neišmušė. Juo didesni pavojai, juo jis stipresnis ir šaltesnis. Juo didesnė audra, juo jis atsparesnis ir ryžtingesnis, tik kiek žemiau barzdelę palenkia, tik tonas kietesnis pasidaro, tik kiek šypsnis kitokio atspalvio įgyja. Išorio priešui jis kietas ir atkaklus Lietuvos interesų gynėjas, santyky su partiniu priešu-kietas principiniuose klausimuose, nuolaidus antraeiliuose ir visuomet bendro darbo šalininkas. Tvarkos laužytojams ir ardytojams nenumaldomai kietas, bet teisingas ir objektyvus bei korektiškas. Savaminčiui pirmenybės neduodavo tik dėl to, kad jis vienamintis. Kai tiesa buvo kitaminčio pusėj, jis palaikydavo kitamintį. Jo simpatijas ir sprendimą nusverdavo tiesa. Toks buvo Stulginskis Steigiamojo Seimo pirmininko vaidmeny.

8. BALTUOSIUOSE RŪMUOSE

Pagaliau teisiniai valstybei pagrindai nutiesti. Konstitucija paskelbta. Atėjo laikas rinkti konstitucinis prezidentas. Krikščioniškoji demokratija, turėdama Steigiamajame Seime savo narių didžiumą, nusistatė ir savąjį prezidentą išrinkti. Kandidatais į prezidentus buvo pastatyti trys asmenys — kun. Mykolas Krupavičius, Voldemaras Čarneckis ir Aleksandras Stulginskis. Kodėl ne vienatinis Stulginskis? Ne visų vienodas skonis. Vieniems nepatiko jo žemaitiškai kietas būdas, kitiems jo tariamas nedraugiškumas. Sakau tariamas, nes jis buvo draugiškas ir ne išdidus, tik mažakalbis, kalbėdavo tik turėdamas reikalą, nereikalingų be rimtos temos kalbų vengė. Susitikimų neieškojo. Laisvą laiką mėgdavo panaudoti skaitymui, stūdijoms bei rašymui. Jis buvo rimtas publicistas. Publicistikos nemetė ir įvairias vietas užimdamas, net prezidentaudamas. Jo straipsnių buvo spaudoj visais svarbiais valstybės ir tautos reikalais. Pasirašydavo juos įvairiais pseudonimais. Kai kurie vėl abejojo, ar sugebės Stulginskis tinkamai reprezentuot, kitaip tariant, ar išlaikys jis „poniškąjį“ etiketą, turėdamas santykius su įvairių valstybių atstovais ir kitais pareigūnais bei lankytojais. Buvo ir kitokių atsargumų bei baimių. Bet prieš realias sąlygas visos tos baimės bei atsargumai turėjo atkristi, nes M. Krupavičius savo kandidatūrą atsiėmė, motyvuodamas svarbiausia tuomi, kad jis dar perjaunas užsidaryti baltuose rūmuose ir visas savo jėgas sutelkti tik reprezentacijai, kurios tikriausia nesugebės lemtai atlikti, nes ant jo galvos nei cilinderis nesilaikysiąs, nei kravato padoriai nepasirišiąs, nei savo atviros minties nesugebėsiąs vatiškai minkštai išreikšti, pagaliau, kad jis linkęs dirbti platų, kad ir juodą visuomenės darbą, tai jo mėgstamoji sritis. Baltuose rūmuose jis nesutinkąs pakasti savo tikrojo pašaukimo ir keisti kad ir į garbingą prezidento darbą, kuris netinka jo prigimčiai. Spaudimas nieko nepadėjo. Čarneckis atsisakė taip pat. Atsisakymą motyvavo nepasirengimu aukštoms prezidento pareigoms. Pasiliko vienas Stulginskis. Jis atsisakinėjo taip pat visu savo žemaitišku užsispyrimu. Išėjo net iš posėdžio. Bet ne mažiau atlaidi buvo ir frakcija. Pasitarimai su juo tęsėsi kelias dienas. Spaudžiamas buvo visomis galiomis, nes buvo tikima, kad Stulginskis ir šias naujas pareigas atliks garbingai ir Lietuvai naudingai. Pagaliau Stulginskis sutiko. Ir žemaičių kumečio sūnus atsisėdo į nepriklausomos Lietuvos respublikos sostą. Jis buvo pirmas Lietuvos konstitucinis prezidentas.

Stulginskis savo prezidentines pareigas atliko, kaip buvo tikimasi, ir garbingai ir Lietuvai naudingai. Iš pašalio žiūrint, atrodė, kad jis būtų gimęs tai vietai ir toms pareigoms. Bet ne. Jis visa darbu paėmė. Jis visa išstudijavo, visa išmoko, ko jam dar trūko. Gerai mokėjo tik vokiečių kalbą iš vakarų Europos kalbų. Reprezentacijai ir lietuviškai kultūrai pademonstruoti to buvo maža. Jis gerai išmoko prancūzų ir anglų kalbas. Jis jautė turįs etiketinių spragų. Pašalino ir jas teoretinėmis ir praktinėmis stūdijomis. Ir cilinderis tvirtai ant jos galvos stovėjo, ir frakas juto savo vietoj gulįs. Reprezentaciniuose pobūviuose Stulginskis savo laikysena visiems imponavo. Su kiekvieno krašto atstovu jis mokėjo kalbėti jo gimtąja kalba. Su Šv. Tėvo atstovu jis galėjo kalbėti visai sklandžia ir taisyklinga lotynu kalba. Dideliu ponu rodytis jis nemėgo, bet kadangi tarp ponų Lietuvos labui jis laikė pareiga poniškumą pademonstruoti, jis tai atlikdavo gerai ir vykusiai, nors ir savo poniškumą jis sugebėjo kažkaip suderinti su demokratišku paprastumu, ir dėl to jo ta etiketinė laikysena buvo natūrali ir atrodė praktikuota iš jaunų dienų. Jis buvo kiek šaltokas ir oficialus, nors mokėjo kalbėtis įvairiomis temomis.

Jį labai laimingai papildė jo žmona Stulginskienė Matulaitytė. Ona Matulaitytė Sūduvių žemės lygumų duktė, augusi ir brendusi prie pat Marijampolės gražiuose pašešupiuose. Jos charakteris lygus, kaip lygūs jos krašto laukai, jos būdas gražus, kaip gražios Šešupės pakrantės. Mokslai ir miesto gyvenimas jos natūralumo nepakeitė, pasiliko ir būdama prezidentienė, kaip nesugadinta kaimo mergaitė. Gilus inteligentiškumas ir švelnus paprastumas veiksmuose ir

žodžiuose darė ją patrauklia. Ją mėgo ne tik lietuviai, bet ir aukštieji kitų valstybių ponai. Į politiką ji nesikišo, ne dėl to, kad ji jos neinteresuotų ir kad jos nemėgtų, bet žinojo, kad tai ne jos darbas ir nenorėjo vyrui kliudyti ar daryti toj srity jam savo įtakos. Su kitais kalbėdavo paprastai nepolitinėmis temomis. Tačiau atsiradus reikalui, kai to reikalavo Lietuvos gerovė, ji sugebėdavo ir politinėmis temomis kalbėtis, visai laisvai kalbėdama keliomis vakarų Europos kalbomis.

Stulginskis ir prezidentaudamas pasiliko toks pat rūpestingas ir darbštus, koks buvo ir kitas pareigas eidamas. Tas savo savybes gal sustiprino, nes prezidentinės pareigos buvo ir platesnės ir atsakingesnės. Visi Steigiamojo Seimo jam atsiunčiami pasirašyti įstatymai jo buvo kruopščiai studijuojami, reikalui esant ir su atitinkamais specialistais. Ir tik tuomet juos pasirašydavo, kai buvo visa aišku ir jo įsitikinimu Lietuvai naudinga. Buvo atsitikimų, kad jis pasirėmęs jam palikta konstitucijos teise, grąžindavo Seimui persvarstyti tuos įstatymus, kurie jo įsitikinimu buvo tuo ar kitu atžvilgiu nevykę.

Vien įstatymų kontrole Stulginskis nesitenkino. Jis atsidėjęs sekė visą vyriausybės darbą. Iš ministerių reikalavo pranešimų apie jų darbuotę. Su ministeriais išdiskutuodavo visus svarbesnius sumanymus. Tiesa, konstitucija prezidentui nedavė teisės daryti sprendimų tais klausimais, kurie buvo pavesti vyriausybės ar atskirų jos narių kompetencijai. Jis veikė juos tik kaipo autoritetas ar klausimų žinovas. Konstitucija leido jam dalyvauti Vyriausybės posėdžiuose ir jiems pirmininkauti. Ta teise jis plačiai naudojosi. Beveik visi svarbesnieji ir opesnieji vyriausybės svarstomieji klausimai buvo jo noru svarstomi jam dalyvaujant. Diskusijose jis dalyvavo gyvai ir į visus sprendžiamus klausimus Stulginskis įnešdavo savo žinojimo ir patyrimo, kuriais jis buvo turtingas. Visos valstybės gyvenimo sritys jam buvo žinomos. Jo tariamas tais klausimais žodis nebuvo profano, bet žinovo, ir tai ne bet kokio, — rimto ir šviesaus. Visą savo platųjį žinojimą Stulginskis įgijo kruopščiomis stūdijomis. Prie kiekvieno klausimo, kuriuo jis norėjo ar turėjo tarti savo žodį, rengėsi. Kai knygos neįstengdavo jam duoti reikiamų atsakymų į rūpimus klausimus, jis kviesdavosi rimtų specialistų ir su jais tuos klausimus perdiskutuodavo. Taip žiūrėdamas į savo pareigas Stulginskis, pridėjus dar oficialinius priėmimus bei įvairius kitus intersantus, laisvo laiko turėti negalėjo. Jo darbo diena tęsėsi nuo ankstyvo ryto ligi vėlyvos nakties. Suprantama, kad tokiose sąlygose jis ir be geriausių norų neturėjo galimybės palaikyti tampresnio ryšio su platesne lietuvių visuomene — lankytis provincijoj į tautines šventes, suvažiavimus ir taip toliau. Nors reik pripažinti, kad Stulginskis tokių pasirodymų ir nemėgo. Tas jo užsidarymas prezidentūroje daugelio jam buvo prikaišiojamas, kaipo bėgimas nuo lietuviškosios visuomenės. Priekaištas, kaip matėme, neturėjo pateisinamo pagrindo.

Privatinis prezidento Stulginskio gyvenimas buvo kuklus ir ramus. Prabangos, pobūvių, balių nemėgo ir vengė. Gyveno kaip pasiturįs ūkininkas. Tai tiko jo ir jo žmonos ūkininkiškai psichologijai ir nusiteikimams. Stulginskis buvo Prezidentas — lietuviškasai ūkininkas. Toks visai tikslus jo apibudinimas pilnai nusako ir jo privatinį gyvenimą. Tas charakteris atspindėjo ir jo oficialiniuose bei viešuose pasirodymuose. Tas Stulginskio privatinio gyvenimo kuklumas plaukė tik iš jo lietuviškų tradicijų ir ūkininkiškos psichologijos. Tai nebuvo jo šykštumo ar prisirišimo prie pinigo įrodymas. Tiesa, jis pinigų nešvaistė, kur nereikėjo. Bet jų nėsigailėjo, kur buvo rimtas reikalas. Taip, pav., jis aukodavo nemažas pinigų sumas kultūros reikalams, studentams šelpti, labdarai ir t. t. Nepaisant to, kad Stulginskis buvo ministeriu, be to, metų eilę ėjo Seimo pirmininko ir Prezidento pareigas, t. y. turėjo gerai apmokamas vietas, kai išėjo į privatinį gyvenimą ir panoro nusipirkti dvaro centrą, savo sutaupytais pinigais to padaryti neįstengė. Reikėjo skolintis iš privatinių asmenų ir bankų.

Toks buvo Stulginskis Prezidentas. Istorijoj jis užims šviesų lapą. Išėjęs iš dvaro kumetyno Lietuvos prezidentas yra istorinis žmogus ir garbinga figūra. Visa jis buvo pašventęs Lietuvai. Jo politika ir darbai daug prisidėjo prie Lietuvos sustiprėjimo ir suklestėjimo. Jo prezidentavimo laikas mūsų trumpame nepriklausomybės gyvenime buvo šviesiausias ir kūrybingiausias laikotarpis, ūkinio ir moralinio tarpimo tarpsnis. Stulginskio laikais subrendo lietuviškoj visuomenėj ir giliai suleido šaknis jos galvosenoj sveika ir tikra demokratinė idėja, nes tokios idėjos nešiotojas, skiepytojas ir skleidėjas buvo pats Lietuvos Prezidentas Stulginskis. Ši demokratinė idėja ir galvosena buvo tokia stipri lietuviškoj visuomenėj, kad į jas sudužo visos pastangos tų, kurie jas norėjo valstybėj ir visuomenėj nustelbti ir demokratinę santvarką pakeisti kita, demokratybei svetima.

9. CINCINATO KELIAIS

Krikščioniškoji demokratija Seimo rinkimus pralaimėjo. Stulginskis savo prezidentines pareigas užleido dr. K. Griniui. Pats gi, apleidęs Baltuosius Rūmus, apsigyveno Vasario 16 d. gatvėj kukliam bute. Buto ir jo apstatymo kuklumas niekam nepasakytų, kad čia buvusio prezidento gyvenama. Ne vienas mažesnių tarnautojų savo butus buvo įsitaisę turtingiau ir ištaigingiau Stulginskis, gyvendamas rašinėjo laikraščiams. Taip jam bedirbant atėjo liūdnos atminties 1926 m. gruodžio mėn. 17 d. perversmas. Įsigalėjo naujas režimas. Papūtė kiti vėjai — svetimi lietuvių tautos nusiteikimams ir norams. Stulginskis labai gerai pažinojo tuos žmones, kurie stojo to režimo priešaky. Jam buvo aišku, kad ne tik to režimo vadistinė linkmė, bet ir jo vadai Lietuvai nieko gera neduos, kad nauji vėjai jai savo pasekomis bus skaudūs. Dėl to jis stojo prieš tą režimą į griežtą opoziciją. Veikė prieš ir žodžiais

ir darbais. Tai darė visai atvirai, nesivaržydamas ir be baimės. Saugumo organai labai gerai žinojo jo nusiteikimus ir veiklą. Daugelis už mažesnius tos rūšies „nusikaltimus“ buvo sugrūsti į kalėjimus ir koncentracijos stovyklas. Bet Stulginskio nedrįso judinti — per didelis autoritetas ir per plačius pečius turėjo už savęs. Voldemaras pavojingiausias savo režimo priešais laikė Stulginskį ir Krupavičių. Jis nusistatė „garbingai“ jais nusikratyti. Per K. A. jis pasiūlė Stulginskiui Lietuvos pasiuntinio vietą Londone, o Krupavičiui Ryme prie Kvirinalo. Krupavičius minėtam jo pasiuntiniui atsakė, kad jis iš Lietuvos nevyksiąs, nes čia reikalingas kovai su žalingais Voldemaro eksperimentais ir bendrai iš nedemokratinės vyriausybės jokių paskyrimų nepriimsiąs. Krupavičius vėliau už tai buvo internuotas Garliavoj, Stulginskis gi tam pasiuntiniui pareiškė: „Jei esu Voldemarui reikalingas, jis gali pats be tarpininkų pagelbos pas mane kreiptis. Jei nežinotų mano adreso, gali atsiklausti savo žvalgybos. Ji mano gyvenamąją vietą labai gerai žino“. Ir Voldemaras, savo „palydovų“ lydimas pas Stulginskį atėjo, „palydovus“ palikdamas už durų. Ką Stulginskis kalbėjo Voldemarui, nežinia, ir to niekas nesužinos, nes jo kalba nuėjo kartu su Stulginskiu į kapus. Klausiamas gi, savo charakteringa šypsena šypsodamasis, atsakinėjo „Aš Voldemarui pasakiau visą karčią tiesą“. Žinia tik tai, kad Voldemaras iš Stulginskio buto išbėgo paskubomis, labai įsinervinęs, smarkiai įkaitęs ir ... be kepurės. „Palydovai“ tik vėliau atėjo savo šefo kepurės pasiimti.

Naujojo režimo sudarytoji Lietuvoj atmosfera darėsi vis tvankesnė ir tvankesnė. Ne režimo žmonėms buvo sunku ir kvėpuoti. Stulginskiui gi ta atmosfera buvo stačiai nebepakeliama. Todėl jis nusistatė Kauną, kaipo tos tirštos atmosferos centrą, apleist.

Ukininką prezidentą traukė žemė. Jis buvo nusipirkęs Kretingos apskrity gana apleistą dvaro centrą ir išvyko ten ūkininkaut ne simboliškai, bet realiai, kaip ir kiekvienas padorus lietuvis ūkininkas ūkininkauja. Kelis kartus buvau aplankęs naują, įdomų, iš prezidentų išėjusį ūkininką. Nė karto neradau jo bepavėsiaujančio, ar ištaigingai fotely išsitiesusio, savo rūmeliuose nerūpestingai laiką leidžiančio, kaip buvo pratę seni dvarų savininkai elgtis. Jų vietą užėmė lietuvis ir jis įnešė į jų rūmus lietuviško ūkininko tradicijas ir rūpestingumą. Stulginskis ne tik kaipo agronomas, dar anksčiau, kaip žemdirbio kumečio sūnus, suprato žemės balsą, žinojo jos pavydumą ir reikalavimą ja rūpintis tik paties savininko, žinojo gyvenimo praktikos taisyklę — svetimomis rankomis žemės ūkis vedamas netunka. Už tai žemė keršija bankrotu ir nusigyvenimu. Pagaliau, jei būtų ir kitaip, jo darbštumas ir rūpestingumas neleistų senų dvarininkų pėdomis sekti, o be to dar jis, pirkdamas tą ūkį, įbrido į ne visai mažas skolas. Reikėjo tikrai rimto rūpestingumo ir darbštumo iš tų skolų išbristi. Stulginskis dirbo. Kiek kartų jį aplankydavau, tiek kartų jį rasdavau laukuose vienmarškinį, basą, pareitotomis kelnėmis ir rankovėmis prie tokių darbų, kokius darbymečiu dirba kiekvienas ūkininkas. Jis pats veždavo į Kretingą pieną ir pats išnešiodavo pieno bidonus į reikiamas vietas. Stulginskis pats veždavo į tą pat Kretingą bulves, javus, daržoves ir pats rinkoje, ant vežimo sėdėdamas, laukė pirkėjų, kaip varganas varganų lietuviškų sąlygų ūkininkas. Ne vienas piktinosi tokiu Stulginskiu ūkininku. Girdi, buvusiam Prezidentui nedera toks suūkininkėjimas. Bet tai farizejiškas pasipiktinimas. Sąžiningas visur yra sąžiningas. Sąžiningas prezidentas pasidarė sąžiningu ūkininku. Sąžiningumą rimti žmonės tik teigiamai įvertins.

Stulginskis ūkininkas šiuo atžvilgiu prilygo senosios Romos Cincinatui — atliko tėvynės atsakingiausį gelbėjimo darbą ir grįžo prie savo arklo. Cincinato tokią dorybę įvertino ir įamžino istorija. Istorija įamžins ir Lietuviškąjį Cincinatą — Stulginskį.

10. PRIE TAUTOS KANKINIO KAPO

A. Stulginskį su žmona bolšivikai išvežė didžiuoju lietuvių vežimo metu, t. y. 1941 m. birželio mėn. 14—16 d. d. Iš tuo metu išvežtųjų lietuvių apie 1.800 vyrų nugabeno į Krasnojarsko taigą, į naikinamąją stovyklą Kraslag prie Rešioty gelžkelio stoties ir patalpino septintame lagpunkte Nižnenaimenskame skyriuje. Visas šis skyrius yra NKVD „Oblastnovo upravlenija Altaiskavo kraja“ žinioje. Ten atsidūrusiųjų tarpe buvo Al. Stunglinskis, dr. Vileišis, Mironas (kun. brolis), St. Šilingas, Z. Starkus, ūkininkas Riauba, V. Karvelis ir kt. Šių tremtinių dauguma buvo inteligentai.

„Kai atvyko į šį pragarą, sako tie vyrai, iš musų atėmė viską, ką tik galima atimti. Ne tik laikrodžius, drabužius, pinigus, brangenybes. Atėmė ir peiliukus, skustuvėlius, visus metalinius daiktelius; nepaliko nei kryželių bei rožančių.

„Iš pirmosios dienos lagerio pareigūnai mum paskelbė, kad mes esą fašistiški šunes ir čia nustipti esam atgabenti. „Jūs visi čia nudvėsite; ir juo greičiau, juo geriau tai bus jum ir mum“, pareiškė ciniškai.

„Skarmalais aprengti buvom tuojau paskirstyti brigadom, ir pradėjo mus dvėsinti. Turėjom sunkiai dirbti taigoje. Nuo tamsos pradėdavom, su tamsa baigdavom. Buvo statoma geležinkelio šaka, ir mes turėjom statybai pristatyti reikiamą miško medžiagą.

„Maistas — kasdien ta pati sriuba iš sušalusių ir supuvusių bulvių, virta tik vandeny su trupučiu kruopų. Jokios mėsos, jokio riebalo. Duonos porcija dienai 400 gr., bet ir ji nežmoniškai bloga. Tai buvo viskas. Gulėti turėjom nekurenamuose barakuose, be matracų, be jokio užsiklojimo. Vienintelė priemonė susišildyti - gulėti vienam prie kito prisispaudus.

„Po kurio laiko nelaimingieji ėmė tinti; kūnuose atsivėrė žaizdos. Mirtis ėmė aukas gausiai. Jau 1941 m. spalių mėn. mirtingumas buvo didelis. Gruodžio mėn. kasdien mirdavo 20—50. Šaltis siekė 50 laipsnių. Norint pasišildyti baraką,

reikėjo malkų parsinešti ant pečių iš už 3—4 km. Kiekvieną rytą tarp draugų, kurie prie tavo šalies iš vakaro buvo sugulę, pasirodydavo jau negyvų ir sustyrusių. Lavonų nebuvo galima laidoti, nes žemė buvo giliai įšalusi. Juos krovė lagerio kampe. Kiekvieną vakarą grįždami iš darbo gyvieji persinešdavo darbo metu mirusius draugus. Kitą rytą tas pats vaizdas. Jokios medicininės pagalbos čia nebuvo, nes ji čia iš viso nebuvo tokiom sąlygom įmanoma.

„Deportuotųjų solidarumas buvo nuostabus. Jaunesnieji ir stipresnieji padėdavo silpnesniesiem, ypačiai atlikti darbo normą, kad silpnesnieji gautų savo maisto davinį.

„Niekados šiame mirties fabrike nebuvo tikrinama, ar buvo pakankamo pagrindo deportacijai.

„1941 m. apie Kalėdas daugumas atvežtųjų jau buvo mirę. Nė vienas lietuvis gyvas iš čia nebuvo išėjęs. Nusižudyti taip pat nė vienas lietuvis nemėgino.

„Buv. Lietuvos prezidentas Stulginskis mirė 1942 m. sausio mėn. Kai pareigūnai patyrė, kad tai buv. Lietuvos prezidentas, ėmė jį visokiais būdais persekioti ir niekinti. Šitą žvėriškumą Stulginskis pakėlė herojiškai, kitų nelaimės draugų visada gerbiamas."

Stulginskis žuvo lietuviško kankinio už lietuvišką reikalą mirtimi. Žiaurus bolševikas jį kaipo stambų Lietuvos šulą, jos stiprintoją, jos laisvės meilės ir gynimo ūgdytoją, jos nepriklausomybės pamatų krovėją ir vieną jos kilniausių vaikų išgabeno į baisią taigą ir nepakeliamu darbu, badu ir žiaurumu nukankino.

Stulginskio nebėr. Neturim kolkas ir Lietuvos. Ją kankina ir žudo tas pats bolševikas, kuris nukankino ir Stulginskį. Akmens paminklo neturim vietos jam pastatyti, nes neturim lietuviškos žemės. Bet turim galimybės ir pareigos, pareigos didžios ir šventos pastatyti jam kitą — pastovesnį negu akmens, brangesnį, Lietuvai naudingesnį ir reikalingesnį paminklą, kurį galim ir šiose tremties sąlygose pastatyti. Mes turime tapti visi stulginskiais. Lietuva gyvena nepalyginamai didesnius vargus ir pavojus, negu stulginskinė Lietuva tų lietuviškų Cincinatų yra reikalinga daug daugiau negu anais laikais. Virtę visi stulginskinių dorybių žmonėmis, lengviau pakelsim tremties vargus ir greičiau nusitiesim kelius laisvon nepriklausomon Lietuvon.

Stulginskis yra vargo Lietuvos ištikimiausias ir pavyzdingiausias sūnus. Lietuva turi didžiuotis tokį vyrą išsiauginusi. Jis išaugo iš lietuvių tautos ir Lietuvos Katalikų Bažnyčios šeimos. Jų idealais mito, stiprybę ir šviesą, bei savo darbams kryptį sėmėsi. Visą savo gyvenimą jų idealais gyvendamas ir dirbdamas, didžius darbus nudirbo savo tėvynei ir jos vaikams. Kiekvienam lietuviui jo šviesi asmenybė turi būti siektinu pavyzdžiu ir rodikliu, kuriuo keliu eiti ir kuria programa vaduotis. Tik stulginskinis kelias ir jo darbų ir gyvenimo pavyzdys lietuvį padarys savo vardo vertu ir savo pasirinktų idealų pilnutiniu įgyvendytoju bei vertingu savo tautos ir tėvynės nariu. Tai mūsų lietuviškoji pareiga. To laukia iš mūsų tėvynė.

Jei audra išverstų stulpą vieną
Iš tų, kurie palaiko jūsų namo sieną,
Iš baimės jūs neišlakstykit —
Tik vieton ano seno naują tuoj statykit.

Iš V. Kudirkos „Manies iems".

L. PRAPUOLENIS

BUV. VOKIETIJOS KANCLERIS DR. WILHELMAS MARKSAS

1863 m. Kölne gimęs, ex-kancleris Wilhelmas Marxas 1946 m. rugpiūčio mėn. 5 d. Bonoje, netoli savo gimtinės, mirė.

W. Marxas buvo žinomas vokiečių katalikų vadas ir politikas. Jo kancleriavimo metui priklauso — infliacijos sustabdymas, 1924 m. Londono Konferencija, Dawes-ekspertiza ir užimtųjų kraštų evakuacijos pradžia. Ilgą laiką jis stovėjo aukštesnėse teisminio darbo pareigose ir ligi 1923 m. buvo Berlyno Vyriausiojo Tribunolo Senato Pirmininku.

Nuo 1899—1920 randame jį Prūsų Seime.
Nuo 1910—1930, kaip Centro atstovas Reichstage.
Nuo 1923. I. ligi 1925. I. Reichskanzleris.
Nuo 1925 m. Prūsų Ministeris Pirmininkas.
Nuo 1926 m. Reicho Teisingumo Ministeris.
Nuo 1926. V. ligi 1928 vėl Reicho Kancleris.
Nuo 1921—1928 Centro Partijos Pirmininkas.
Nuo 1911—1933 Katalikų Mokyklinių Organizacijų Pirmininkas.
Nuo 1922—1933 Pirmininkas „Volksverein für das Katholische Deutschland".

Jo stipriai perkrautas gyvenimas politinį zenitą pasiekė 1925 m. — tai yra tuo metu, kai vokiečių tauta stovėjo prieš svarbų Reicho Prezidento rinkimų apsisprendimą. Tuo metu skambėjusi parolė, buvo — Marxas ar Hindenburgas.

Du vyrai — dvi programos!
Viena iš jų vadinosi — Praeitis,
Antra — Ateitis.
Viena — rėmėsi galerija atgyventų protėvių ir bedvasiais trofėjais.
Antroji — stovėjo praktiško gyvenimo centre, bet dar nebuvo jame įaugusi.
Viena — virš dešimtmečio miegojusi, tikėjo ir vėl galėsianti anuos pasakų laikus prikelti.

Antrąjai — egzamino — bandymo metai turėjo virsti dėstymu.

Viena — tematė viršžmogiškoj didybėj ir puikybėj išpūstą tik savo aš, nesirūpindama nei kas yra kaimynai, nei kaip jie į tokį išsipūtimą žiūri.

Antroji — pripažino, kad ir kiti žmonės turi gyventi ir gyventi nori.

Šių programų eksponentais buvo — Marxas ir Hindenburgas. Marxas buvo dar pilnam metų pajėgume ir, turėdamas didelį politinį patyrimą, įstengė daryti išvadas. Jis buvo juristas ir perėjęs visus teisinės karieros laipsnius, pradedant referentu ir baigiant Berlyno Vyriausio Tribunolo Senato Pirmininko toga. Į politinę areną jis išėjo anksti. Jau Kunigaikščio Hohenlohe laikais atėjo jis į Prūsų Parlamentą (Landtagą), kur išgyveno ir visą Centro vystymąsi, nuo jo opozicijos ligi Partijos dalinės valdžios. Katalikų Akcijos veikimui daug pasidarbavo, kaip generalinis „Volksverein für das Katholische Deutschland" Direktorius München Gladbache, ir kaip nepakeičiamas ir šauniai narsus katalikų mokyklinių Organizacijų vadovas.

Respublikoj — Marxo veikimo įtaka buvo jaučiama ir už Centro ribų. Kaip daugelyje sunkių su kitomis partijomis klausimų tik Marxas įnešdavo reikiamą išlyginimą, taip nepaskutinėj vietoj stovi asmeninis Marxo nuopelnas, kad Weimaro Konstitucijoj buvo pasiektas mokyklų kompromisas. O kai Centras prarado savo geriausias galvas — Erzbergerį, Trimborną, Burlage — be mažiausių asmeninių pastangų į pirmą vietą buvo išstatytas Wilhelmas Marxas. Jis buvo visur ir visada žmogus įvykdytos pareigos ir santykių išlyginimo. Ir kai Stresemanas nebežinojo jau kaip besigelbėti, prašė, kad Centras savo geriausią vyrą prisiųstų. Šis geriausias vyras buvo — Wilhelmas Marxas.

1923 m., socialdemokratams prielankiai remiant, Marxas sudarė Vidurio Kabinetą. Prieš jį stovėjo milžiniški uždaviniai: markės stabilizavimas, ūkio regeneracija, nugalėjimas vidaus politinio chaoso ir naujų ūkinių santykių su užsieniu užmezgimas. Su geležine energija ir protinga taktika šių milžiniškų darbų didžioji dalis pavyko. Už pasisekimą užsienyje pirmoj eilėj tenka dėkoti asmeniniam Kanclerio Marxo sąžiningumui, mandagumui ir jo asmenybės atvirumui. Sukurti Londone pasitikėjimo atmosferą nebuvo pavykę nė vienam jo pirmtakų. Ir kai vokiečių nacionalistai ištraukė visus kiršinimo registrus — Marxas šautuvo nenuleido. O situacijai patapus nebepakenčiamai — lygiai ryžtingai paleido Parlamentą. Vėliau matome jį politinės kovos lauke Prūsijoj ir tik Centrui išstačius jį kandidatu į Reicho prezidentus. iš minėto kovos lauko pasitraukė.

Marxas buvo politikas stiprių pagrindų. Jo žodis vienreikšmis. Išpažinimas Respublikinės Valstybės ir išlyginančios, ramios užsienio politikos nebuvo žodžių tauškalavimas, bet rėmėsi ilgu politinio patyrimo sutvirtintu įsitikinimu. Būtų Marxas buvęs paliktas prie vairo ir vokiečių užsienio politika būtų buvus vedama jo kompaso kryptimi — Antras Pasaulinis Karas būtų buvęs išvengtas ir vokiečių tautos milžiniškas vargas būtų galėjęs būti sutaupytas.

Gen. Feldmaršalas Hindenburgas tuo metu jau buvo 78 metų. Jis pats save vadino „Altpreusse" ir kariu. Šios abi jo asmenybę nualinsusios žymės lydėjo jį visą gyvenimą. Ir senatvėje, kai jau buvo reikalingas ramybės, prireikė jo vienai kamarilei, ir prieš savo valią į politinę areną turėjo nužengti, nors niekada politiku nebuvo ir, pagal jo pačio pareiškimus, nenorėjo būti. Bet, vis dėlto, senas karys turėjo nusimauti Feldmaršalo stiefelius ir slidinėti politinio kūdikio batuose. Šį seną Tannenbergo nugalėtoją kampanija dievobaimingai pabojo, tuo tarpu jo varžovas radosi nuolatinėj patrankų ugny.

Taigi, šis vyras, kuris 60 metų atstovavo senprūsių militarizmą ir kuris tenusimanė tik militariniuose klausimuose, turėjo priiminėti ūkines, profesines ir vidaus politines delegacijas ir su jomis degančius klausimus spręsti. Pakakdavo išmintingo galvos linktelėjimo, malonaus nusišypsojimo ar baimingai drovaus anų gesto, kad Hindenburgas maloniai baigtų: „Gute Nacht, meine Herren, es hat mich gefreut, Sie kennen zu lernen!"?

Tą žinojo ir anie mažai sąžiningi elementai, kurie seną poną tik priemone savo tikslui piktnaudojo ir kuriems jis tebuvo tik militarinės politūros iškaba, kuri vėliau taip baisiu tragiškumu Vokietijai pasireiškė.

Marxas ar Hindenburgas! Tai buvo netik 1925 m. parolė! Augantis ir vis daugiau programoje beryškėjantis dualizmas stiprėjo, kol atėjo Hitleris, kol įsiliepsnojo Pasaulinis Karas ir Vokietija atsidūrė bedugnėje. Šis „Entweder-Oder" galioja ir šioj vokiečių tautos sunkumo ekzistencinėj kovoj.

Tuo metu buvo kova — subrendusių politikų prieš grinorius. Kova — realių politikų prieš ideologus. Kova — ir nepaskutinėj vietoj — ramių, viršijančių protų prieš eilinio nacionalistinio jausmingumo išreiškėjus, kurių šauksmo aidu Hindenburgui ir teko būti. Pirmoj eilėj tai buvo kova — Europą supratusių vokiečių prieš tuos, kurie tik „Deutschland über alles" težinodami, nenujautė, kad antroji strofa jau tada turėjo prasidėti „Alles über Deutschland". Tai buvo, išmintingos — gyvenimiškos užsienio politikos kova prieš užsienio politikos ignorantus.

14½ priš 13½ milijonų balsų vokiečių tauta pasisakė už Hindenburgą, tuo metu reiškusi „Siegfriedą riedančioj kėdėj". Nelemtas Siegfriedo idealas savo padarė. Kitaip išaiškinti taip skaudžias pasekas turėjusios atsvaros negalime. Vidaus ir užsienio politikos neįvertinantis jausmo sprendimas. Hindenburgo išrinkimas vidaus ir užsienio politikoj turėjo sunkių pasekų. Sunkiausios konsekvencijos gavosi užsienio politikos srityje: Anglijos ir Jungtinių Amerikos Valstybių pasitikėjimo kritimas, sustiprinimas Poincaré politikos Prancūzijoj ir didelis neutralių kraštų nepasitikėjimas. J. A. Valstybių ir Anglijos ūkinio Vokietijos atstatymo pagelba buvo sustabdyta,

prancūzų militaristai ir vėl pakėlė galvas. Kelias Hitleriui — tiesėsi pamažu, bet tvirtai. „Vokiečių tauta šią 1925 m. balandžio 26 dienos nelaimę neužilgo gaus pajusti“ — rašė tų metų balandžio 28. Tai nebuvo perdėtas pranašavimas, bet tik konstatavimas jau negalimos pakeisti krypties.

Marxas tuo metu su ištikimais draugais gynė santaikos, išlyginimo ir proto politiką, kuri aklai iš paskos nešamais stabais nesekė, bet skaitėsi su santykių galimybe, o ne su mėnulyje esančiais senovės germanų karžygiais. Šios politikos nesankcionavimas vokiečių tautai virto baisia nelaime.

Wilhelmas Marxas nepasitraukė su pagieža į kampą. Jis, kaip Prūsų Ministeris Pirmininkas, kaip Reicho Kancleris ir kaip Centro Pirmininkas savo patarnavimų paslaugas tęsė ir toliau. Bet tai buvo tik likvidacija dar tebegalėtų eiti funkcijų. Hitleris Hindenburgo protektorate stovėjo ant slenksčio ir nelaimių pilnas žingsnis į jo diktatūrą jau nebegalėjo būti sulaikytas.

Su Wilhelmu Marxu jau yra netekta vokiečių politiko, kuris prieš savo akis ir širdyje vokiečių tautos gerbūvį teturėjo ir kuriam, kaip užkimdytam tyrų šaukliui, dar pačiam teko vokiečių tautos baisaus vargo kelią išgyventi.

BAŽNYČIA IR RELIGIJA

SVENTASIS SOSTAS IR LIETUVA

Šveicarų laikraštis La Liberté š. m. VI. 17 d. nr 136 įsidėjo mums įdomią žinią apie mūsų įgaliotojo ministerio prie Vatikano apdovanojimą ir straipsnį, užvardytą „Šv. Sostas ir totalitariniai režimai“. Jų ištisą vertimą čia patiekiame. Red.

Kipos pranešimu rašo La Liberté: „Jo Šv. Pijus XII pagerbė Jaques Maritainą, apdovanodamas jį Pijaus IX Ordeno didžiuoju kryžium. Šiuo savo mostu Šv. Tėvas norėjo atžymėti Maritaino asmenyje Prancūzijos ambasadoriaus prie Vatikano nuopelnus ne tik kaip diplomato, sekmingai ir vykusiai derinančio Prancūzijos santykius su Katalikų Bažnyčia, bet taip pat ir kaip didelio katalikų filosofo. Šv. Tomo pontifikalinės akademijos nario. Visų dėmesį buvo atkreipusios jo paskutinės paskaitos ar tai Akademijoj, ar tai Pax Romana kongrese, ar tai įvairiuose Romos Institutuose, kuriomis jis didžiai pasitarnauja ne tik Prancūzijai, bet ir išlaisvinamosios katalikybės tezėms.

„Tuo pat aktu Pijus XII apdovanojo tokiu pat Pijaus IX Ordeno didžiuoju kryžiumi Lenkijos, Brazilijos, Ekvadoro ir San Domingo ambasadorius, o D. Britaanijos, Suomijos, Lietuvos ir Olandijos ministerius šv. Grigaliaus Didžiojo Ordeno didžiuoju kryžiumi.“

Minėtasis gi straipsnis štai ką rašo: „Jei didžiosios valstybės, atrodo, nelaimingą Lietuvą yra palikusios pačią vieną savo likimui, tai Šv. Sostas jos nepamiršta. Šios šalies ministeris p. Girdvainis, kuris savo skyriamuosius raštus yra įteikęs Jo Šv. Pijui XII 1939 m. spalio 18 d., tebefiguruoja prie Vatikano akredituotų diplomatų saraše ligi šios dienos. (Tame sąraše tebefiguruoja ir Kazimieras Papée, Lenkijos ambasadorius prie Šv. Sosto, akredituotas 1939 m. liepos 24 d.).

„Vienas šių dienų įvykis davė progą Vatikanui viešai pademonstruoti savo pažiūrą ir nusistatymą Lietuvos atžvilgiu: tai atvykimas į Romą, klestinčios Nekalto Prasidėjimo Brighton Parke (Chicagoje) parapijos, kuri yra Šiaurinės Amerikos lietuvių katalikų centru, klebono kun. Antano Briškos. Šis uolus kunigas prieš keletą savaičių atvyko į amžinąjį Miestą įgyti nekilnojamam turtui lietuvių bažnytinei kolegijai įkurti.

„Prieš jam išvyksiant į J. A. V., Šv. Tėvas, rūpestingai sekąs jaunų lietuvių klierikų studijas amžinajam Mieste, suteikė kun. Briškai specialią audijenciją.

„Iš tikrųjų, čia kalbama apie tuos Lietuvos klierikus, kurie drauge su savo rektoriumi kun. Tulaba, karui baigiantis atsidūrė Vokietijoj kaip pabėgėliai. Jie negalėjo tikėtis nei grįžti į Sovietų užimtą savo šalį, nei tęsti savo studijų nuskurdintoj Vokietijoj. Painformuotas apie jų liūdną būklę, Popiežius parveždino juos Romon, pats asmeniškai pasirūpindamas visu kuo, kas yra būtina, kad jie galėtų savo mokslus tęsti. Šventosios Seminarijų ir Universitetų Kongregacijos Prefektas kard. Pizzardo juos visus paėmė savo asmeninėn globon.

„Šis Žymusis Bažnyčios kunigaikštis pats asmeniškai panoro aplankyti kun. Briškos įgytą lietuvių bažnytinę kolegiją. Apžiūrėjęs įvairias sales, ta proga kardinolas tarė žodį, aukštai iškeldamas Lietuvos tvirtą krikščionybei ištikimybę ir karštai linkėdamas gražesnės ateities šiai tautai, kuri šiandie yra taip žiauriai niokojama.

„Tai rodo, kad Vatikanas nėra nusistatęs nusilenkti prievartai ir nežiūri į Lietuvą, kaip į didžiulės SSSR vieną narį.“

Ypatingai ryškiai tą Vatikano nusistatymą pabrėžia Šv. Tėvo Pijaus XII apdovanojimas Lietuvos įgaliotojo ministerio St. Girdvainio minėto Ordino didžiuoju kryžium.

„Bet jei, Dieve, saugok, ateitų diena, kada tarptautinės sutartys sankcionuotų Maskvos jėgos politiką ir Lietuvą galūtinai priskirtų prie Sovietų Rusijos, tada, straipsnio autoriaus manymu, Šv. Sostui nebeliktų nieko kita, kaip tik su įvykusiu faktu skaitytis.

„Šia proga įdomu pasekti Vatikano politiką paskutiniojo karo metu. Rytojaus dieną po žaibiškų, nors trumpalaikių pergalių, Reicho vyriausybė panoro politiniais sumetimais išplėsti ir savo okupuotiems kraštams tą teisę, kurią konkordatas suteikė Vokietijai skyriant vyskupus.

„14 str. 2 lit. nustatė kas seka:

„Prieš išsiųsiant archivyskupų, vyskupų, koadjutorių cum jure successionis — su paveldėjimo teise ar prelatų nullius skiriamasias Bulles, bus pranešta atitinkamos valstybės kompetentingos vyriausybės Reichsstathalteriui parinkto skirti asmens pavardė, kad būtų galima įsitikinti, ar neturi tam asmeniui bendrosios politikos pobūdžio priekaištų."

„Hitleris, sulaužęs eilę konkordato straipsnių, įžuliai pretendavo panaudoti duotą jam šią konkordato teisę ne tik pačiam Reiche, bet ir jo armijų okupuotuose kraštuose.

„Vatikano valstybės sekretarijatas 1942 m. sausio m. 18 d. nota atmetė šias Hitlerio pretenzijas, taip motyvuodamas:

„Šv. Sostas laiko sau teisės, išminties ir mandagumo norma bei pastovia praktika, grindžiama moralės ir teisės principais, tepradėti, neatsižvelgiant į tai, koki prašymai plauktų pagal susitarimus ar prerogatyvas iš valstybių pusės, daryt pakeitimų religiniame gyvenime tos šalies, kuri karinių operacijų išvadoje yra okupuota ar aneksuota, tik tuo metu, kai, karo veiksmams pasibaigus, nauja dalykų būklė taikos sutarčių ar kompetentingų tarptautinių organizmų yra formaliai pripažinta.

„Šv. Sostas laikėsi tokio nusistatymo ir per pirmąjį pasaulinį karą.

„Taip, galima priminti šį pavyzdį: nors Metzo ir Strasburgo vokiečių kilmės vyskupai, užėmus prancūzų daliniams Elzasą ir Lotaringiją, buvo įteikę savo atsistatydinimus, Šv. Sostas tepriėmė juos tik 1919 m. liepos 10 d. ir prancūzų vyskupams, kurie buvo numatyti jų vietoms užimti, tesuteikė kanoniškąjį patvirtinimą tik tų pat metų liepos 31 d. t. y. taikos sutarčiai įsigaliojus.

„Šv. Sostas — tęsia toliau valstybės sekretariato 1942 m. sausio 18 d. nota — laikėsi tos pačios linijos ir Lenkijos atžvilgiu. Iš tikrųjų, nepaisydamas lenkų vyriausybės pageidavimo ir skubaus išsprendimo reikšmės religijos interesams, Šv. Sostas susilaikė nuo vyskupijų nustatymo tol, kol ginčijamu Vilniaus klausimu buvo padarytas Ambasadorių konferencijoje tarptautinis juridinis sprendimas (1923 m. kovo 14 d.) ir Tautų Sąjungos aprobuotas (1923 m. gruodžio 3 d.). Šv. Sostas, remdamasis lenkų konkordato, sudaryto 1925 m. vasario 10 d., 9 straipsniu nustato naujas Lenkijos vyskupijų ribas.

„Vatikano Valstybės Sekretariatas baigia savo notą, pažymėdamas, kad Šv. Sostas laikėsi tų pačių normų ir kitų valstybių atžvilgiu, kurios buvo kuriamos ar keičiamos 1914—1918 m. karo pasėkoje."

Ši Vatikano Valstybės Sekretariato nota, taip atvirai pasipriešinusi valstybei, tuo metu valdžiusiai veik visą Europą, suerzino vokiečių vyriausybę. Tų pat metų birželio m. 27 d. Ribbentropas painformavo Apaštališkąjį nuncijų Mgr. Orsenigo, jog vokiečių vyriausybė yra nusprendusi „nebeimti dėmesin demaršų ar prašymų, kurie lies teritorijas, anksčiau nepriklaususias senajam Reichui". Ši Reicho priemonė buvo labai kieta. Ji paraližavo Šv. Sosto veiklą Reicho okupuotose šalyse. Bet ir šia priemone Reichui nepasisekė priversti Vatikaną nusilenkti. Vatikanas tebesilaikė savo nusistatymo, paskelbto minėtoj 1942 m. notoj.

Šias paskutines detales mes esame paėmę iš labai įdomių knygų: Michel Maccarrone. Il Nazionalsocialismo e la Santa Sede — Nacionalsocializmas ir Šv. Sostas. Išleido Studium, Rome, 1947 m. 270 pusl., kuri nesenai pasirodė Italijoj. Šios knygos šešiuose skyriuose autorius atvaizduoja tarp Reicho ir Vatikano santykių visą kliaudingumą nuo pat Hitlerio atėjimo į valdžią dienos iki didžiojo Reicho subyrėjimo momento.

„Šis kūrinys yra ypatingai vertingas dėl to, kad pirmą kartą jame atsklendžiama plačiai visuomenei eilė tokių istorinių dokumentų, kurie buvo žinomi tik Wilhelmstrasei ir Vatikanui.

„Paskaičius šias knygas, galima susidaryt pilnesnį, negu iš oficialių dokumentų (Encyklika Mit brennender Sorge, Pijaus XI ir Jo Įpėdinio kalbos), Romos ir Berlyno santykių vaizdą, kurie bendrai paėmus, buvo tokie, kokie būna tarp kariaujančių šalių; tarp Vatikano ir nacių režimo, tarp Hitlerio ir Popiežiaus būta nuolatinio karo, nors jį nuo mūsų akių ir slėpė abipusis diplomatinių atstovų turėjimas."

KARD. CEREJEIRA

APIE KATALIKU BAŽNYČIOS BŪKLĘ PORTUGALIJOJ

Septynioliktų metų savo pakėlimo į Lisabonos Patriarcho sostą proga J. Em. Kardinolas Cerejeira 1946. XI savo dvasininkijai pasakė įdomią kalbą Bažnyčios ir Portugalų valstybės santykių klausimu. Ta kalba turi didelės reikšmės pirmiausia dėl liečiamų joje doktrinalinių klausimų, o antra, dėl patiekiamų objektingų žinių Portugalų Bažnyčios ir Valstybės santykių reikalu. Portugalų bažnyčios galva užkirs kelią tiems įvairiems gandams, kurie siuvo ne tiek Portugalijoj, kiek už jos sienų kalbamu klausimu.

Kaip tik minimieji gandai, kurie pasiekė Jo Eminenciją, privertė jį tuo klausimu pasisakyti. Štai svarbiausios tos kalbos vietos.

„Kaikuriems kraštams karas pasibaigė, tačiau sielų karas tebetęsiamas. Sukelta visos jėgos sunaikinti visa, kas turi bet ką bendra su krikščioniškuoju gyvenimu ir žmogaus sielos sritimi.

„Moralinė atmosfera, kuria kvėpuoja pasaulis, yra užnuodyta. Tarptautinio masto propaganda kelia stipriausias aistras ir organizuoja tariamai moksliškais pagrindais žygius prieš krikščionybės mokslą ir praktiką, paremtus melu, puvėsiais ir neapykanta.

„Net tie, kurie save vadina šviesos sūnumis, užsikrečia tokia aplinkos dvasia. Aiškios ribos tarp gėrio ir blogio nėra. Jie tarpusavy kovodami pakaitomis valdo žmonių protus ir drumščia jų sąžines. Krikščioniškoji sakramentų praktika skandalingai jungiama su pagoniškai suprastu naudojimu ir jėga. Dėl to galima pasakyti Evangelijos žodžiais, kad tokie krikščionys nežino, kokios jie yra dvasios.

„Prieš keletą dienų skaitėme viename užsienio laikrašty, kuris save vadina katalikišku, apie Portugalijos režimą, kuris ten vadinamas „fašistiniai klierikališku“ /taip giliai yra įaugęs melas/. Mums nėra reikalo reaguoti į šį neteisingą apibūdinimą, nes tai yra padarę Portugalijos autoritetingiausi ir atsakingiausi politiniai veiksniai. Jie atmetė tą padarytą režimui priekaištą. Skaudus faktas, kad aršiausia portugalų režimą, kaip tariamai klierikaliniai fašistinį, puola tie, kurie patys siekia sunaikinti visas laisves. Jų taktika ir tikslai savaime suprantami.

„Net tada, kai totalitarinių režimų žvaigždė buvo pakilusi aukštai, kai jie atrodė visagalinčiais ir buvo giliai įsitikinę savo pergale, mes įrodinėjome ir tvirtinome, kad šie du terminai — katalikybė ir totalitarizmas — nėra suderinami ir vienas kitą išskiria. Visą laiką nuolatos ir atkakliai reikalavome aprėžti ir apriboti valstybės valdovų teises, nors tai daug kam atrodė akiplėšiška, apsaugoti sąžinės laisvę, žmogaus asmens teises, abipusę toleranciją, socialinį teisingumą. Tie mūsų reikalavimai buvo raštu skelbiami. Jūs patys tai žinote.

„Mes turim atmesti tą juokingą Portugalų režimo pavadinimą klierikaliniu. Portugalų režimas, kur Bažnyčia atskirta nuo valstybės, kur Bažnyčia negauna nė mažiausio atlyginimo/išskyrus užjūrių misijas, kurios teisingai laikomos valstybės reikalu/, kur dvasininkija neturi jokių politinių privilegijų ir kaipo tokia neturi jokios politines įtakos ... pavadinti klierikaliniu ... Geros valios objektingam žmogui tai sunku suprasti.

„Tačiau piktas melas sklinda. Matėme dar nesenai jo atgarsį Brazilijoj. Tai verčia mus dar kartą grįžti prie Bažnycios santykių su Portugalų valstybe.

1. Bažnyčia ir politinė konstitucija

„Ir doktrina ir faktai nustato vieną šią aiškią tiesą—Portugalų valstybė yra tipinga pasaulietinė valstybė — l'Etat seculier. Mes palinkome prie vardo pasaulietinė, o ne prie laicistinė, nes šis pastarasis dažnai suprantamas kaipo antikrikščioniškas. Šiandien daug kas ir daug kur reiškia noro žemiškų reikalų tvarkymui suteikti autonomiją. Portugalija tai jau įgyvendino.

„Visiems turi būti žinoma, kad Konstitucijos nuostatais Bažnyčios atskyrimas nuo valstybės apsprendžia šių dviejų galių santykius. Juridinėj gi tvarkoj terminas „atskyrimas“ be jokio abejojimo išskiria bet kokį klierikalizmo ne tik charakterį, bet ir antspalvį. Panašus režimas ne prileidžia taip pat dvasininkijos, kaipo tokios, dalyvavimo pasaulietinėj valdžioj — guovernement temporel.

„Tam tikru atžvilgiu net būtų galima pasakyti, kad Portugalų valstybė yra ne tik ne klierikalinė, bet ir ne krikščioniška. Portugalijos pagrindinis įstatymas — konstitucija neskelbia Dievo suverenumo. Joje šventas Dievo vardas visai neminimas. Suprantama, kad tuo patim nepripažįstama ir Katalikų Bažnyčiai, kaipo Kristaus mokslo skleidėjai ir saugotojai, dieviškosios pasiutinybės. Tiesa, konstitucija kalba apie santykius su Bažnyčia, bet Ji jai rūpi tik kaipo valstybės gyvenimo faktas, kurio negalima nei nepripažinti, nei paneigti, nepažeidus piliečių sąžinių.

„Tačiau tai nereiškia, kad Portugalijos konstitucija yra antikrikščioniška. Iš visa to seka neginčijama išvada, kad Portugalų valstybė savo pasaulietiškumo autonomiją iškėlė net ligi teorinių pozicijų, kurios ją skiria nuo krikščioniškojo Apreiškimo.

„Faktas, kad viešojo auklėjimo pagrindu konstitucijos laikoma „tradicinė krašto doktrina ir moralė“, nieko, kas ligi šiol buvo pasakyta nekeičia. Žodžiai „tradicinė krašto...“ nukelia klausimą į grynai istorinę ir tautinę sritį, nepaliesdami dėl tos „doktrinos ir moralės“ vidinio turinio ir prasmės. Iš to seka aiški tiesa, kad Portugalijos konstitucijos nustatyta valstybės tvarka yra klierikalinės valstybės priešingybė.

„Jei taip / o taip yra /, tai savaime kyla klausimas, ar konkordatas nepakeitė iš esmės valstybės santvarkos?“

2. Naujoji valstybė ir konkordatas

„Portugalijos ir Šv. Sosto sudarytas konkordatas konstitucinių dėsnių nepakeitė. Jis tik sutvarkė ir išaiškino jų pritaikymą praktikoje. Konkordatas pripažino Bažnyčią ir garantavo jai jos religinę ir moralinę pasiuntinybę. Valstybė nekuria nei religijos nei moralės, Bažnyčia gi nekuria politikos. Kiekviena jų atlieka tik savą joms priklausomą darbą, nepretenduodamos viena kitos globoti. Valstybė, pripažindama religijos ir moralės faktą, nesikiša į sąžinių vadovavimą, kaip tai darė ir tebedaro kaikurie totalitariniai režimai. Ji tik palengvina Bažnyčiai atlikti jos pačios srities darbus ir tenkinti religines piliečių pareigas, gerbdama visų laisvę. Valstybė čia nei kliudo, nei prievartauja.

„Viešojo mokymo ir auklėjimo srity valstybė nevirsta nei Bažnyčia nei sekta, t. y. ji nesiima jų pareigų ir nei moko religijos, nei su ja kovoja. Ji religinį ir moralinį mokymą ir auklėjimą palieka šeimai ir Bažnyčiai, nes tai joms priklauso. Viešojo auklėjimo laicizmas, tebeskelbiamas dar kaikuriose šalyse, kurios laiko save demokratiškomis. Bet, iš tikrųjų, tos šalys nėra nei demokratinio nei liberalinio režimo. Teisingiausia jų režimas reikia vadinti antireliginiu, arba antiklierikaliniu. Tokia antiklierikalinė valstybė tampa grynai klierikaline valstybe, nes ji religinį

klausimą įsijungia į savo programą ir laiko jį savo kovos emblema.

„Portugalijos konkordatas sukurtas su tokiu nesusiinteresavimu Bažnyčios materialiniais klausimais, su tokia valstybės autonomijos pagarba, su tokiu rūpestingu pasiryžimu garantuoti sąžinės laisvę, kad kas nuoširdžiai myli taiką, teisingumą ir laisvę, noriai jį priims, jį girs ir atsidėjęs gins nuo priešų puolimo.

„Galima konkordatą kaltinti, kad tokioj katalikiškoj šaly, kaip Portugalija, jis nesuteikia Bažnyčiai privilegijuotos padėties, kurios istorinė šalies tradicija ir tautinis krikščioniško tikėjimo charakteris turėtų reikalauti. Jis norėjo tik juridiškai įstatyti tiek, kiek jos prigimtis tai leidžia, į bendrosios teisės rėmus. Gerbdamas katalikiškos sąžinės teises, jis nepažeidė ir neišprievartavo nei vieno kitaip tikinčio ar kitai religijai priklausančio sąžinės.

„Jokiam piliečiui jis nedavė privilegijų, bet niekam ir laisvės neatėmė. Net religinis ir moralinis mokymas viešose mokyslose, kas galima ir reikalinga laikyti viešuoju reikalu, paliktas tėvų valiai.

„Naujasis valstybės kūrinys-konkordatas yra giliai pagrįstas teisėtumo ir teisingumo dėsniais. Tam suprasti ir įvertinti nereikia katalikiškos sąžinės. Pakanka paprastos žmogiškos sąžinės šviesos.

„Dėl to Portugalijos konkordatas yra virš politinių nepastovumų, svyravimų ir kovų. Jis yra religinės taikos garantija. Jį atmesti reikštų pažeisti katalikišką sąžinę ir paskelbti religinį karą. Bažnyčia jį priima taip pat, nors ne visa jame yra išspręsta sulig jos interesais ir norais. Kas norės sukelti kovą prieš religiją, privers Bažnyčią įsikišt į politikos sritį. Bažnyčia jai pavestų Kristaus reikalų ir uždavinių neatsižadės ir neišduos. Šiandien vienas dalykas gali Portugalijoj pagimdyti klierikalizmą—tai antiklierikalizmas, t. y. valstybės paskelbimas karo katalikų religijai."

Apžvelgęs praktiškąjį konkordato vykdymą, J. Em. pažymėjo, kad kai kurie jo nuostatai dar lig šiol nėra įgyvendinti, pav. — sekmadienio poilsis, t. y. suteikimas katalikams valstybės tarnautojams ir kitiems jos organizacijų nariams galimybės reguliariai atlikti jų religines pareigas, antra, religijos ir moralės mokymas pradžios ir aukštesniosiose mokyklose. Tas mokymas ir auklėjimas yra tokioj padėty, kaip buvo prieš konkordatą. Jis nesiderina su konkordato priimtu kompromisu ir neatitinka katalikiškos visuomenės reikalavimų krikščioniškai auklėti vaikus ir jaunimą.

Užbaigdamas šią savo kalbos dalį, Jo Eminencija pridūrė: „Ne, negalima kaltinti tos valstybės klierikalizmu, kuri nekuria valstybinės religijos, kuri nešelpia Bažnyčios, kuri neteikia dvasininkijai jokių politinių privilegijų. Gal atsiras tokių, kurie kaltins valstybę klierikalizmu tik dėl to, kad leidžiama Bažnyčiai pasireikšti viešajame gyvenime?"

Į tą klausimą Kardinolas atsako sekančioj savo kalbos daly.

3. Bažnyčia ir politinė realybė

„Svarbu čia dar kartą pažymėti, kad reikalinga skirti Bažnyčią, kaip auklėjamąją instituciją, nuo jos tarnų-dvasininkų ir tikinčiųjų — pasaulininkų", pabrėžia savo kalboj Kardinolas.

„Šiems pastariesiems, t. y. tikintiesiems pasaulininkams auklėjamoji Bažnyčia leidžia naudoti teisėtą politinę laisvę, bet iš jų reikalauja, kad jie savo politinėj veikloj vaduotųsi krikščioniškos sąžinės įstatymu.

„Tos laisvės naudojimo ribas jie nustato sava iniciatyva ir už savo veiklą yra atsakingi. Jeigu dėl to antiklierikalai kelia triukšmą, reikia padaryti išvada, kad jie yra politinės laisvės priešai, nes jie jos nenori pripažinti katalikams. Savo tarnams-dvasininkams Bažnyčia pataria susilaikyti nuo politinės veiklos, kuriai, kaipo piliečiai, jie turi teisę ir kartais net pareigą, ir pasišvęsti savo pašaukimo darbams, t. y. pastoracijos tarnybai.

„Tačiau, jei bet kuris dvasininkas stoja į politinę veiklą ir joje nustatyta tvarka užima tą ar kitą poziciją, jis tai daro ne kaipo Bažnyčios tarnas—dvasininkas, bet kaip pilietis. To jam uždrausti nieks neturi pagrindo. Tikras demokratas gali nesutikti su jo nusistatymais, bet negali neigti jo teisės dirbti politikoje.

„Galima kalbėti apie klierikalizmo pavojų tik ten, kur dvasininkija kaipo tokia susiorganizavusi į reikiamus vienetus savo kuniginio autoriteto vardu norėtų paimti į savo rankas pasaulietišką valdžią, kišdamosi į viešuosius reikalus be ryšio su religiniais reikalais.

„Portugalijos gi Bažnyčia, kaip pirmiau esame pasakę, auklėjamoji Bažnyčia neturi ir nenori turėti / jei tik valstybė jai nepaskelbia karo / nė mažiausios politinės įtakos, jei ta politika suprantama, kaipo kišimasis į politikos reikalus ir į valstybės režimą. Kas yra cezario, Bažnyčia palieka cezariui.

„Jei Bažnyčia nėra pajungta jokiam politiniam režimui, ji lojaliai pildo savo pareigas esančio režimo atžvilgiu. Tai nėra jai padiktuota politinio išskaičiavimo, bet krikščioniškos doktrinos ...

„Tuo būdu ji gerbia ir moko gerbti savo tikinčiuosius valstybės organus, kurie krikščionių supratimu turi valdžią iš Dievo. Ji pati klauso ir moko bei ragina tikinčiuosius klausyti įstatymų, kol jie nepažeidžia Dievo ir Bažnyčios neatšaukiamų teisių. Ji bendradarbiauja su valstybiniais organais dvasinėj srity, turėdama galvoj bendrąjį visuomenės labą. Čia Bažnyčia yra gerbimo, klusnumo, derinimo ir taikos mokykla.

„Nors Bažnyčia kaltinama tai konservatizmu. tai revoliucingumu, bet ji nesvyruodama smerkia sukilimo teisę, išskyrus tuos atvėjus, kurie yra nurodyti katalikų teologų. Mūsų ausims, pripratusioms prie įvairių naujovių, maišto ir neapykantos, tai yra kietas mokslas. Tačiau Bažnyčia negali paneigti ir atsižadėti tiesos ir pareigos. Klusnumas teisėtiems valstybės organams yra katalikų pareiga. Bažnyčia tai skelbė prie seno režimo, kai kaikurie katalikai reagavo prieš jį, palaikydami tuos, kurie šiadien stoja prieš nau-

jąjį režimą. Ji tai skelbia prie dabartinio režimo ir niekad nesiliaus tai skelbusi. Jei būtų leidžiama kiekvienam prievartos keliu antmesti valstybei savo svajonių politiniai-socialinį idealą, nors jis būtų labai gražus ir kilnus, valstybėje niekad nebūtų nei socialinio pastovumo, nei tvarkos, nei taikos. Laikas būtų gaišinamas tik sistemoms mėginti...

„Bažnyčia, skelbdama klusnumo pareigą teisėtai valdžiai ir stengdamosi teisėtu keliu ją tobulinti, o reikalui esant net ir pakeisti, dirba ne tik taikai, bet ir pažangai.

„Tie, kurie Portugalijos valdžią kaltina klierikalizmu, prieštarauja patys sau ir kažką slepia. Kodėl ji klierikalinė? Kad Bažnyčia su ja nekovoja? Bet juk su valdžia kovoti ar ją ginti nėra jos pašaukimas. Grynai politinės problemos jai nepriklauso. Tai yra cezario sritis. Jai priklauso religiniai ir moraliniai dėsniai, kurie turi veikti kiekvieną garbingą režimą. Jai priklauso mokymas apie tiesą, apie teisingumą, apie gėrį, kaip ir pagarbą Dievo įstatymams, Bažnyčios laisvei garantiją, žmogaus asmens sakralinį charakterį, gynimas teisėtų laisvių, moralumo ir teisėtumo jausmas, silpnųjų ir vargšų apsauga, tarptautinis bendradarbiavimas.

„Iš jos reikalauti ko kito, reikštų—ją raginti daryti tai, dėl ko ji kaltinama. To reikalauti iš jos antiklierikalizmo vardu, reikštų versti ją siekti klierikalizmo."

Paskutiniais savo žodžiais garsus Lisabonos Patriarchas pabrėžė, kad vienintėlis Portugalijos Bažnyčios troškimas turėti sąlygas laisvai realizuoti savo dieviškąją pasiuntinybę, kurią skelbė pats Kristus: nešti šviesą protams, malonę sieloms ir taiką sąžinėms".

JUGOSLAVIJA

Nuožmus teroro režimas viešpatauja visoj Jugoslavijoj. Tatai aiškėja iš amerikiečių žurnalo The Standard patiekiamo balanso: 380 kunigų ir vienuolių nužudyta, Tito ir jo policijos sunaikintos ištisos katalikų masės, dešimtys tūkstančių mūsų brolių sugrūsta į kalėjimus ir koncentracijos stovyklas.

Šias žinias papildydama Fribourgo Liberté piešia dar šiurpesnį katalikų būklės paveikslą:

Šiandien, Jugoslavijoj, šimtai bažnyčių uždaryta; kai kurios jų konfiskuotos ir panaudotos grūdams sukrauti; daugely bažnytkaimių kunigams paskelbta mirties bausmė už įžengimą bažnyčion.

Garsiausios Kroatijos šventovės šlykščiausiu būdu išniekintos. Taip, iš Zagrebo katedros komunistai išvilko stebuklingąją Dievo Motinos stabulą iš Bistricos ir ją negailestingai sudaužė. Jugoslaviškoji enkavedė, vadinama Ozna, apkaltino miesto dvasiškius už šį kriminalą, kaip už pasikėsinimą prieš religiją! Dievo Motina iš Bistricos yra Kroatijos globėja.

Slovėnijoj visos šventovės sunaikintos. Prie vienos jų, daugiausia tikinčiųjų lankomos, komunistai padėjo miną, užkliudęs ją nelaimingas vaikutis išlėkė į orą.

Religinės knygos ir pietos daiktai sudeginti, o ir padegtos bažnyčios tebuvo išgelbėtos iš gaisro liepsnų pačių tikinčiųjų herojinėmis pastangomis.

Vienuolės įžeidinėjamos, o katalikų turtai konfiskuojami. Gausūs vienuolių būriai buvo išmesti į gatvę, o jų namai konfiskuoti. Daugely viešų susirinkimų komunistai neslėpdami pareiškė, jog yra nusprendę ir tą sprendimą — ištrinti net Katalikų bendruomeninio gyvenimo pėdsakus — pasiryžę įvykdyti. Išmestoms vienuolėms šaukė nešdintis į visas keturias šalis, ištekėti ir gimdyti vaikus komunistinei valstybei.

Komunistai yra užėmę veik visus bažnytinius pastatus, o dvasiškius yra išmetę į gatvę, neleisdami jiems pasiimti net reikalingiausių kasdieninių reikmenų. Dvasininkai glaudžiasi prie savo parapijiečių.

Katalikų aukštosios mokyklos uždarytos, pastatai užimti. Dauguma seminarijų taip pat užimta, ir jose gyvena komunistai.

Padaryta išimtis keletai didžiulių ligoninių tik dėl to, kad komunistai nerado reikiamo ligoninėms aptarnauti personalo, kuris pūstų į jų dūdą. Visos kitos katalikų labdaros įstaigos uždarytos, vaikai našlaičiai ir seneliai išmesti į gatvę ir palikti jų likimui. Seneliai miršta kaip be priežiūros palikti gyvuliai. Vaikai našlaičiai slankioja gatvėmis. Tik kai kuriose vietovėse buvo paliktos prieglaudos, į kurias sutelktas privilegijuotas elementas. Jų tos prieglaudos rodomos užsienio garsiems svečiams, kaip senatoriui Pepperiui, La Guardia ir kt.

Praktiškai visa katalikų Bažnyčios nuosavybė konfiskuota. Amžiais telkti švietimui ir labdarai turtai, suaukoti ištisų geradarių gentkarčių, šiandien naudojami komunistinei valstybei stiprinti, jos armijai išlaikyti.

Jugoslavų armijoj neleidžiama kunigams laikyti šv. mišių kariams. Žodiniu draudimu neleidžiama kariams eiti bažnyčion. Net sunkiai sergant ar mirštant, kunigai neprileidžiami suteikti paskutinių patarnavimų, o ir krikščioniškai laidoti uždrausta.

Sekmadieniais įvestas privalomas darbas. Sekmadieniais jau iš pat ryto vaikai ir suaugę verčiami dirbti viešuosius darbus, kaip lenktyniavimus socialistinei valstybei stiprinti arba dalyvauti „spontaniškose manifestacijose" ir tai būtinai, nes gresia sankcijos. O tai juk reiškia septintą savaitėje darbo dieną toje valstybėje, kuri tariasi „išlaisvinusi dirbančiuosius iš kapitalistų priespaudėjų".

Oznos šnipų dalyvavimas pamaldose neleidžia kunigams sakyti pamokslų, jei jie nenori rizikuoti būti melagingai įskūstais „varę politiką iš sakyklos".

Spaudos laisvė. Katalikų spauda uždaryta, išskyrus vieną kitą spaudinį, kur pra-

nešama apie liturgines šventes. Visi jugoslavų katalikų laikraščiai, kadaise gausūs ir gerai redaguojami, šiandie sunaikinti. Konstitucijoj garantuota spaudos laisvė, bet „stinga popierio, kada tenka spausdinti tokius reakcionierišKus, klierikališkus, fašistiškus veikalus, kaip Biblija ar mišiolai".

Teroras siaučia pilnu tempu. Nakčia dingsta vyrai, moterys ir niekas nežino, kur jie yra. Dauguma jų nebegrįžta, o kurie grįžta, tai grįžta iškankinti ir nebylūs. Jei kurie, nelaimės patraukti, prasitaria apie savo nutikimus, tai naujai dingsta ir jau nebegrįžta.

Šiuo metu Lipoglavos koncentracijos stovykloje yra per 2100 intelektualų. Abejojama ar kuriems jų iš tos stovyklos pasiseks išsivaduoti. Įruošta speciali kunigams ir vienuoliams kencentracijos stovykla Stara Gradiskoje. Kokių bestiališkų kankinimų dvasininkai patiria šioj stovykloje sunku aprašyti. Kai Stara Gradiska istorija išeis viešumon, tik tada pasaulis supras, kokių baisenybių ten bus patyrę kankiniai.

Tvoros ir mūrai Jugoslavijoj po šiai dienai aplipdyti šūkiais: „Mirtis kunigams, mirtis ganytojiško laiško signatorams."

O tuo tarpu lėtai, bet sistemingai naikinama dvasiškija Jugoslavijoj: 15 % jau iššudyta; 10 % sugrūsta į kalėjimus ir koncentracijos stovyklas.

Arch. Stepinaco likimas tamsus. Atmename šlykštų ir nepagrįstą jo pasmerkimą. Neseniai Tito įstaigos užsienio spaudoje pagarsino, jog arch. Stepinacas iš kalėjimo perkeltas į sanatoriją. Tas turėtų reikšti, jog arch. Stepinaco būklė palengvinama, bet, iš tikrųjų, yra visai priešingai.

Slapta prasprūdusios žinios iš Jugoslavijos vaizduoja šiaip realybę. Mgr. Stepinacas atsisakė pasirašyti malonės prašymą, kuris buvo adresuotas Titui ir kurį jam pats asmeniškai siūlė pasirašyt Kroatijos liaudies respublikos prezidentas. Vėliau panašių žygių darė kiti valdžios pasiuntiniai, bet rezultatai buvo tie patys, nes archivyskupas reikalavo jo bylą persvarstyti. Nepalaužus jo nusistatymo, valdžia nutarė perkelti archivyskupą iš Lipoglavos kalėjimo, bet ne į sanatoriją, kaip kad skelbia valdinės Tito įstaigos, o dar į baisesnį kalėjimą, būtent: į „Trakosclano" kalėjimą, garsėjantį kaip sunkiausiai pakeliamą, ir iš kuriuo nėra jokio susisiekimo su išorės pasauliu. Šis kalėjimas yra įrengtas buvusioje kunigaikščių Draskovicų pilyje, Kroatijos šiaurėje, visiškai atskirtas nuo likusio pasaulio. Paprastai į šį kalėjimą sodinami didieji režimo priešai, kaip labai pavojingi esamai tvarkai dėl jų turėto aukšto prestižo. Nei išsiųsti nei gauti kokių siuntų į šį kalėjimą negalima. Dėl šios priežasties Jugoslavų dvasiškija yra labai susirūpinusi arch. Stepinaco likimu.

Suprantama, kad įvestas žemės reformos įstatymas pirmiausia palietė bažnyčių ir vienuolynų žemes. Bet gi ir tos žemės normos, kurios paliekamos tiems, kurie patys ją dirba (o vienuoliai juk patys savo rankomis jas apdirba), tai iš vienuolynų, kaip iš prieš valstybinių lizdų, žemė vistiek buvo atimta.

VENGRIJA

Žinomas. Oficialus Vengrijos vyriausybės nusistatymas yra toks: principe Bažnyčia ir konfesinės įtaigos naudojasi visiška laisve; valstybė respektuoja religines apeigas ir Bažnyčios auklėjamąją teisę, bet realybėje yra priešingai — koalicinė vyriausybė ir ypač marksistinės partijos nuolatos reiškia priešišką nusistatymą katalikybei.

Nors religinės apeigos nedraudžiamos, bet tradicinės iškilmingos procesijos neleidžiamos, o kur leidžiamos, tai aprėžiamos dienos ir vietovės. Kadangi praktiškai katalikybė išjungta iš gyvenimo, tai ji reiškiasi tik bažnyčiose ir zokristijose. Politiniam, ūkiniam, socialiniam, kultūriniam, o taip pat labdaros gyvenime Bažnyčia yra nuolatiniu puolimų ir šmeižtų objektu.

Bet koks katalikų partijos sudarymas uždraustas. Tas paaiškina kodėl viešajam gyvenime nebesireiškia krikščionių liaudies partija; net kairiosios partijos, kaip simpatizavusios katalikams, uždraustos, nors jos ir buvo pareiškusios, kad nesolidarizuoja katalikams.

Katalikų dienraščiai bei savaitinės ar mėnesinės apžvalgos taip pat uždraustos. Palikta tik viena katalikų apžvalga, kur gali būti skelbiamos grynai religinių apeigų žinios, o ir šios tiražas yra labai mažas. Nei radijas, nei kitos propagandos premonės katalikams neprieinamos. Per radiją gali būti tik retkarčiais skaitomos Biblijos ištraukos.

Gausios katalikų draugijos ir sąjungos, o ir darbininkų sanbūriai uždaryti arba priversti tylėti.

Bažnyčios nuosavybės nusavintos be jokio atlyginimo, taip kad iš jos atimtos realios priemonės išlaikyti savas kultūrines, švietimo bei labdaros įstaigas. Negana to. Marksistinės partijos ištisus mėnesius vedė kampaniją per spaudą ir kitomis propagandos priemonėmis prieš krikščionaškąjį auklėjimą. Tą melo kampaniją lydėjo teisingumo ir policijos organų persekiojimai. Persekiojimams pagrindą sudarė iš piršto išlaužta priežastis — neva dvasiškiai organizavę politinius atentatus.

Pravesti tardymai tų įtarinėjimų niekur nepatvirtino. Bet gi tardymų rezultatų tardymo istaigos viešai nepaskelbė. Sulaikytiems neleidžiama viešai teismuose gintis, o ir viešų posėdžių tokioms byloms spręsti teisingumo organai nedaro, kaip tas įprasta bolševikiniam teisingumui.

Vengrijos primas kardinolas J. Mindszenty išdrįso išleisti visai tautai ganytojiškus laiškus, nurodydamas „demokratinės" vyriausybės sistemos kėslus ir darbus prieš krikščioniškąjį žmoniškumą ir bendrai žmonių teises. Tuo būdu jis užsitraukė ant savęs marksistinių partijų rūstybę. Prasidėjo nauja šmeižtų ir teroro kampanija prieš patį primą ir bendrai katalikus. Buvo ruošiamos demonstracijos prieš jį, bet jos susilaukė visiško nepasisekimo. Šimtai tūkstančių vengrų ėjo ne į

tas demonstracijas, bet klausytis savo mylimo gynytojo kardinolo J. Mindszenty sakomų pamokslų. Darbininkų delegacijos kreipėsi į vienuolynų vyresniuosius prašydamos atidaryti daugiau mokyklų savo vaikams.

Žodžiu, vengrų katalikų kietas vieningumas, glaudus susispietimas apie savo Bažnyčią, uolus dalyvavimas Katalikų Akcijoj iki šiol atlaiko visus marksistinių partijų puolimus. Pamažu ir vyriausybė ėmė švelninti savo nusistatymą katalikų atžvilgiu, (tas švelnumas reiškėsi iki neseniai įvykdyto perversmo Vengrijoj, o po to perversmo akcija prieš katalikus dar paaštrėjo), bet gi diplomatinių santykių su Šv. Sostu dar iki šiol nemėgino ataujinti, nors kardinolas Mindszenty, tam reikalui yra padaręs paruošiamuosius žygius.

ALBANIJA

Kaip gana gausūs Šveicarijos ir Prancūzijos laikraščiai praneša, dabartinė Albanijos vyriausybė griežtai pasikliauja Jugoslavų vyriasybės varoma politika katalikybės atžvilgiu. Religinė katalikų, o paskutiniu laiku ir bendrai krikščionių būklė, diena iš dienos sunkėja ir kelia rimtų rūpesčių.

Taip švietimo ministerijos vienas bendraraščių, išsiuntinėtas mokomajam personalui, nurodo, jog vaikų auklėjimas turįs būti vykdomas pasiremiant modernių mokslų pagrindais, ir čia pat prideda:

1) reikia rūpestingiausia sekti, kad vaikai nelankytų religijos pamokų;

2) visi profesoriai, mokytojai ir mokytojos griežtai įpareigojami pranešti savo hierarchiniams viršininkams apie visas tas mokyklas, kuriose dėstoma religija ir kurios nėra dar uždarytos. O taip pat ar jas lanko vaikai.

Toksai bendraraščio tekstas nereikalingas komentarų. Daugiau, antikrikščioniškas, o ne propatriotinis nusistatymas, aiškėja iš paskutinių įvykių, būtent: jauni vyrai, kurie okupacijos metu dalyvavo rezistencijoj ir buvo išėję į kalnus drauge su nekatalikais, o šiandien jie tapo kunigais, yra tolygiai traktuojami, kaip ir visi kiti katalikai: lygiai žudomi arba kalinami.

Taip, Tiranos klebonas buvo sulaikytas neva už tai, kad nuslėpęs pinigus, skirtus nepasiturinčius kunigus sušelpti. Iš tikrųjų, vyriausybė nutraukė bet kokią paramą katalikų kunigams. nors musulmonų ir stačiatikių bendruomenes dar kurį laiką šelpė.

Katalikų dvasininkų persekiojimas paprastai grindžiamas vienu ir tuo pačiu motyvu — palankus nusistatymas italų okupacinei valdžiai, nors kai kada sufabrikuojami ir kitoki. Taip, tėvas P. Meshkalla, S. J., buvo areštuotas už tai, kad organizavo rinkliavą sušelpti nukentėjusius pernai rudenį nuo potvynio. Tėvas Morkus Harapi, S. J., buvo areštuotas už tai, kad jo brolis — pranciškonas, Antanas Harapi, buvo sušaudytas prieš keletą mėnesių. Brolis Jonas Pantalija buvo sulaikytas ir įmestas į kalėjimą dėl nežinomų motyvų. Mgr. Nicola Deda, iš Sapos vyskupijos, įmestas į kalėjimą už tai, kad apraudojo savo brolį pulkininką, žiauriausiu būdu nukankinta kalėjime. Kunigas Tomas Lacca, Skutari archivyskupijos delegatas, po archivyskupo mirties tapo sulaikytas ir po šiai dienai niekas nežino, kodėl ir kur jis yra. Kunigas Liudvikas Picis, išdrįsęs ginti tėvus Faustį ir Dajanį, nekaltus, bet sušaudytus už tai, kad ... jėzuitai, turėjo slėptis, bet buvo surastas ir sušaudytas. Areštuoti Pranciškonų Provincijolas Rev. Matas Prennushis, tėvai C. Nika, Donatas Kurti, Povilas Dodaj, Viktoras Volaj, o taip pat apaštališkasai Valonos vikaras Mgr. Bonatti, Mgr. Gjini ir visa eilė kaip vienuolių, taip ir šiaip kunigų, kuriems surašyti reikėtų kelių puslapių. Trumpai tariant, katalikų mokyklos, kaip pradinės taip ir visos kitos, neišskiriant nei seminarijų, uždarytos; vienuoliai ir vienuolės iš jų namų išvaryti; Katalikų Akcija suspenduota, bet kokia dvasininkų veikla už bažnyčios sienų uždrausta.

Žodžiu, albanijos vyriausybė pasiryžusi vesti kovą prieš katalikybę griežtą ir be jokio atlaidumo, o paskutiniu metu pradėjo kovą bendrai prieš bet kokią krikščionišką religiją, Tatai liudija stačiatikių archivyskupo suėmimas.

IVAIRENYBĖS

DR. D. JASAITIS

EMIGRACIJOS REIKALU

Iš istorijos mums žinomi skaitlingi tautų kilnojimaisi iš vienos vietos į kitas. Gal but didžiausias bus vadinamas ,,Didysis tautų judėjimas", kuris prasidėjo prieš Kristaus gimimą ir užtruko septynis šimtmečius. Viena jo pasekų buvo Romos Imperijos ir Jonėnų sukurtos kultūros ir civilizacijos žuvimas. To kataklizminio tautų judėjimo pasekoje žymiai ir nepažįstamai pasikeitė ano laiko tautų pasiskirstymas žemyne. Turėjo praeiti daug šimtmečių, kol krikščionybei veikiant susidarė nauji civilizacijos ir kultūros centrai, iš kurių vėliau išsirutuliavo naujos nacionalinės grupės, naujos kalbos, naujos valstybės.

Krikščioniška etika, persisunkusi į viešąją teisę, sutaurinusi žmonių tarpusavius santykius, pakėlusi žmogaus asmens vertę, padarė negalimais žmogaus mėtimą iš vienos vietos į kitą, iš vieno krašto į kitą. Todėl per paskutinius 1500 metų laikotarpį, bent Europoje, masiniai žmonių kilnojimai nėra žinomi. Nors teritorijos buvusių karų pasekoje neretai pakeisdavo suverenumą, t. y. atitekdavo kitoms valstybėms, bet jų gyventojai palikdavo vietoje. Jų teisinę padėtį, jų tautinius interesus saugojo įvairios tarptautinės konvencijos. Tame pačiame laikotarpyje galūtinai ir plačiu mastu vyravo azylio teisė, t. y. teisė priglausti ir neišduoti asmenis, persekiojamus už politinius ir religinius įsitikinimus.

Bet kai XX amžiuje, ypačiai po pirmojo pasaulinio karo, įvairiuose kraštuose įsikūrė totalitariniai režimai, kurių viena kertinių idėjų yra klasė arba rasė, kurie traktuoja žmogaus asmenybę, kaip nulį, — tai visa pasikeitė.

Pirmieji masiniai kilnoti gyventojus pradėjo SSSR valdovai. Jie tai darė savo didžiulės imperijos ribose. Tie kilnojimai visuomet paliesdavo tariamus priešus.

Kiek vėliau, bet tuo pačiu keliu, nuėjo ir naujoji Vokietija. Dar prieš antrąjį pausaulinį karą prasidėjo vokiečių repatriacija iš Baltijos valstybių, Besarabijos, Galicijos, Tirolio. Teisybė, jie palietė tik vokiečių tautybės žmones.

Bet prasidėjus antram pasauliniam karui, po pirmųjų savo karinių laimėjimų, Hitleris pradėjo vykdyti masinį įvairių tautų kilnojimą. Beveik 12 miljonų žmonių iš įvairių Europos valstybių buvo varu atsivežti į Vokietiją karo darbams. Tie kilnojimai buvo vykdomi žiauriausiomis priemonėmis. Tik prisiminkime baisųjį Hitlerio ,,Nacht und Nebel" — ,,Naktis ir rūkai" planą.

Visai nenuostabu, kad Vokietijai karą pralaimėjus, jos pačios sugalvotos ir vartotos priemonės buvo pritaikintos vokiečiams, gyvenusiems už jos ribų: Čechoslovakijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Austrijoje ir kitur. Per paskutinius po kapituliacijos 18 mėnesių buvo iškelti iš įvairių kraštų virš 12 000 000 vokiečių, ir apie 2 000 000 Lenkų iš teritorijų, kurios pagal Jaltos susitarimus atiteko SSSR.

Kuomet žmonijos gyvenimas įeis į normalią vagą ir būsimasis istorininkas aprašys tas kančias, kurias teko išgyventi perkeliamiems — tai bus baisi chronika.

— —
—

Visuomet ivairių platesnių mastų karų pasekoje susidarydavo didesni skaičiai karo pabėgėlių, politinių tremtinių ir panašių kategorijų asmenų skaičiai. Bet karui pasibaigus, jų klausimas buvo greitai įvairiomis priemonėmis jiems palankiai išsprendžiamas ir ta problema pranykdavo. Tai pavykdavo padaryti, nes visos valstybės traktavo minėtas kategorijas, kaip karo ir kitokių force majeure aukas ir skaitė pareiga jiems padėti.

Bet antras pasaulinis karas, kurio pasekoje buvo sunaikintas baisus naciolsocialistinis, brutalaus zoologinio rasizmo idėjomis pagrįstas režimas, nepašalino jo antipodo — bolševikinio totalizmo. Priešingai, griuvus Vokietijos ir Japonijos militarinei galybei, jis išsiveržė iš Europas. Tasai likimas užgriuvo ir mūsų Tėvynę. Tarp Europos ir Eurazijos išaugo geležinė uždanga, kuri eina nuo Stettino iki Triesto. Nežiurint visų pastangų tą uždanga pakelti — ligi šiol nepavyko. Visiems, kurie pažįsta bolševikinio totalizmo esmę ir dvasią, nėra jokių abejonių, kad tą užgandą bolševikai savo noru niekuomet nepakels, kad už jos yra ir bus atliekami veiksmai, kurie nacionalsocializmo ,,didvyrius" nuvedė į Nürnbergo ešafotą. Tie teigimai nėra jokia propaganda, o tik kruvinų faktų kuklus ir nedrąsus konstatavimas.

Todėl visai nenuostabu, kad dar ir šiandien Anglosaksų ir Prancūzijos okupuotoje Vokietijos dalyje yra apie 1 000 000 asmenų iš anapus tragiškos geležinės uždangos. Tai vadinami D.P. — ,,displaced persons". Tai netik žmonės iškeldinti, bet ir išrauti iš savo tautinių šaknų, iš savo kultūros aplinkos, atplėšti nuo savo šeimos narių ir artimųjų. Jei jie negrįžta į savo gimtines, tai ne dėl to, kad tarp jų vedama propaganda už negrįžimą, ne dėl to, kad jie fašistai, karo kaltininkai ar išdavikai, bet dėl to, kad nenori laisvu noru eiti į baisius, eksterminuojančius koncentracinius lagerius, kuriais nusėta šalis už minėtos geležinės uždangos, kad nenori tapti vergais, kad nenori būti nekaltomis tenykščių budelių aukomis.

Mums labai skaudu, kad tie mūsų tvirtinimai dažnai nesuprantami Didžiųjų Demokratijų tautoms ir dažnai palieka šaukiančio tyruose balsu.

— —
—

Ir pirmas ir dabartinis pausauliniai karai skaudžiai palietė mūsų tautą. Po pirmo karo Rusijos plotuose atsidūre apie 300 000 mūsų tautiečių. Bet jie, nežiūrint sunkiausių susisiekimo sąlygų, niekeno neraginami ir negaudami jokios didesnės paramos, savanoriškai trumpiausiu laiku grįžo į savo nuniokotą žemę. Mums nėra jokių abejonių, kad ir dabar esantys Vokietijoje ir Austrijoje 80 000 lietuvių tuojau grįžtų į savo kraštą, jei jis nebūtų svetimos ir nedraugingos valstybės okupuotas ir jei jame viešpatautų žmogaus asmens neliečiamybė ir kitos demokratinės laisvės. Kol tos sąlygos nebus įgyvendintos, nėra jokių vilčių, kad mes galėtumėme grįžti namon. Taip sakydamas aš jaučiu tokio teigimo baisumą ir prasmę ir visas iš to tekančias išvadas, nes nieko baisesnio lietuviui nėra, kaip netekti savo gimtosios žemės.

Tokia yra faktinė padėtis. Vengdami daryti pranašingas politines spekuliacijas dėl artimos ateities įvykių raidos, mes turime tą tragišką padėtį įvertinti ir daryti iš jos konkrečias išvadas.

Kiekvienam mūsų tremtiniui jau beveik išaiškėjo, kad ilgesnis gyvenimas darbatinėje būklėje yra žalingas jo morallinei ir fizinei egzistencijai. Nuolatinis gyvenimas apgriautose kareivinėse, sumažintas ir nepakankamas maisto davinys, varymas į darbus, kuriems mūsų tremtinių masės nėra pasiruošusios ir neturi tinkamų drabužių ir apavo — lėtai, bet tikrai pakeitė mūsų

žmonių sveikatą ir ardo dvasinę pusiausvyrą. Jei prie to pridėsime, kad baigiasi atsivežti ir turėti piniginiai ištekliai, t. y., kad mūsų tremtinių masė vis labjau prolėtarėja — gausime pilna ir rūstų vaizdą. Vienintėlė iš to išvada yra — kol bus uždarytas kelias į nepriklausomą Lietuvą, kiek galima skubiau surasti sau naują gyvenimui kraštą ir įsijungti į darbo procesą.

Mūsų gyvenimą tremtyje tvarkančios lietuviškos įstaigos su emigracijos, bent laikinos, galimybėmis jau senai skaitosi ir tą problemą iš įvairių pusių svarsto. Mūsų tremtiniai turėtų prisiminti, kad tos įstaigos yra tokios pat beteisės, kaip ir visi tremtiniai. Kad jos turi nepaprastai sunkias darbo salygas ir kad jų sprendimai nėra nei okupacinėms, nei metropolijų institucijoms privalomi. Taip pat turėtumėme neužmiršti, kad 80 000 žmonių įkurdinimas, neturint savo kapitalų, yra didžiulis uždavinys. Be to, dar reiktų žinoti, kad lietuvių tautai emigracinės problemos buvo labai svetimos ir todėl jos iki šiol nėra visiškai išťirtos. Nepriklausomos Lietuvos mokslininkai tik apygraibomis jas yra palietę. Tad dabar, mūsų tremtinių emigraciją planoujant, reikia išspręsti visa virtinė naujų klausimų. Tam pašvęsta daug pastangų, bet daugelis iš jų dar ir šiandien neišpręsta.

Lietuvių vadovaujančios organizacijos visuomet galvojo ir galvoja, kad pasaulinio karo ir dviejų totalitarinių mūsų tėvynės okupacijų pasėkoje dešitmys tūkstančių tautiečių atsidūrė tremtyje ne tik savo individualią gyvybę gelbėdami, bet ir vedami norų prisidėti savo pavergto krašto išlaisvinimui. Tad visai natūralu, kad nebuvo prasmės forsuoti išsikėlimą į kitus žemynus. Kiekvienas Lietuvos tremtinys savo laisva valia, savo nuoga egzistencija Vokietijoje, savo moraliniais motyvais pagrįstu negrįžimu į svetimųjų okupuotą tėvynę — buvo ir yra gyvas ir nepaneigiamas įrodymas, kad mes esame sąmoningos demokratiškos ir laisvę mylinčios tautos nariai. Kiekvienas mūsų tremtinių buvo tiesioginis liudininkas tų baisybių ir skriaudų, kurios buvo padarytos mūsų tautai ir tėvynei. Kiekvienas tremtyje esantis lietuvis yra beginklis, bet reikšmingas kovotojas dėl mūsų tėvynės išsilaisvinimo.

Lietuviai tremtiniai spontaniškai ir greiťai sudarė bendruomenę savo reikalams ginti. Mūsų tremtiniai savo elgesiu užimponavo UNRRA'os administracijai. Ir šiandien jų vardas yra beveik pirmoje vietoje. Tuo būdu lietuviai įgijo daug simpatijų sau ir savo reikalui. Lietuviai menininkai ir artistai, susibūrę į įvairius ansamblius, sunkiausiose darbo solygose išpopuliarino mūsų meną — ypačiai tautines dainas ir šokius. Nėra jokių abejonių, kad tai ir gi pastūmėjo mūsų didelio reikalo sprendimą palankia mums linkme. Mes turime pagrindo didžiuotis, kad visi tremtiniai nevaromi, negrąsinami suprato, kokias pareigas Lietuvos reikalas jiems uždeda, ir jas išpildė daugiau nei patenkinamai. Jų visų pastangomis pasėtos sėklos duos ateityje dar daugiau vaisių. Tad ikšiolinis buvimas Vokietijoje buvo naudingas netik mums patiems, bet ir mūsų pavergatai tėvynei.

Mums paťiems: susirado suskilusių per karo veiksmus šeimų nariai, išlaisvinome iš karo nelaisvės mūsų tautiečius, kuriuos naciai varu įbruko į įvairius pagalbinius wehrmachto daliinius; aktyvesnieji mūsų tautiečiai pramoko skubiai kalbų; daug tūkstančių pramoko įvairių praktiškų amatų, apie 2.000 mūsų studentų aktingai įsijungė į mokslinimąsi. Keli šimtai mokslеivių baigė gimnazijas; atsispausdinome nemažą skaičių vadovėlių; ne mažas skaičius surado savo gimines ir draugus kitose valstybėse, į kuriuos galės ateityje atsiremt.

Visi tremtiniai psichologiniai pasiruošė emigracijai į kitus kraštus.

Mūsų buvimas Europoje atnešė daug naudos ir mūsų tėvynei: mums pavyko atskleisti kultūringam pasauliui tas neapsakomas skriaudas, kurias padarė okupantai ir tą klastą, kuria jie bandė ir bando pridengti savo veiklą musų šalyje.

Mūsų tremtiniai, suėję į asmeninius kontaktus su skaitlingais laisvų kraštų žmonėmis ir atpasakodami jiems tikrus faktus, kurie atsitiko mūsų okupuotoje tėvynėje, padėjo praplėšti geležinę uždangą ir nušviesti jos kruvinus užkulisius. Jei laisvojo pasaulio visuomeninė opinija į buvusius Rytų sąjungininkus pasikeitė, jei vis dažniau jų valstybinių vyrų kalbose ir spaudoje sutinkamas teisingas padėties už geležinės uždangos įvertinimas — tai tikrai tame procese turėjo didžiausios įtakos kelių simtų tūkstančių įvairiausių tautybių D. P. įskausmintas balsas.

Tad mūsų ikišiolinio buvimo pokarinėje Europoje trumpai suglaustas balansas yra mums palankus. Sunku tikėti, kad mes visumoje butumėme turėję geresnes sąlygas, kad mūsų bendruomenė kur kitur būtų galėjusi turėti didesnių pasisekimų ir laimėjimų. Galop, masinės emigracijos paskubinimas nebuvo ir nėra mūsų galioje. Viešai paskelbtos skaitlinės rodo, kad ji buvo labai ribota. Ir tik paskutiniu laiku apie ją daugiau pradedama kalbėťi.

Tarptautinės institucijos, kurioms pavesta tremtinių iš Europos išvežimą vykdyti, gali ji pradėti tik atitinkamai suplanavę ir išaiškinę visas emigracijos aplinkybes ir sąlygas.

Lietuvių vadovaujantys centrai iki šiol sugebėdavo sekti ivykiu raidą ir laiku pareikšti mūsų nuomonę visais mus liečiančiais klausimais. Jie stengėsi visoumet svarstyti dalykus realiai, nors niekuomet nerado galimu nukrypti nuo principinių pradų, t. y. sutikti su mūsų valstybės suverenumo panaikinimu.

Mūsų vadovaujantys centrai šiandien priėjo išvados, kad pirmasis mūsų tremties laikotarpis yra baigtas. Tarptautinių įvykių raida verčia galvoti apie tolimesnę mūsų tremtinių ateitį.

Jeigu pokarinė Europa jau būtų išgyvenusi pasaulinio karo pagimdytus lūžius ir eitų į atsistatymo fazę — kiltų reikalas galvoti apie joje pasiťikimą. Joje būtų pakankamai vietos mums įsikurti. Pokarinėje Europoje daug kur trūksta produktingų ir su iniciatyva žmonių.

Bet taip nėra. Artimoji Europos ateitis nėra aiški, jai šiuo tarpu grėsia ir vidiniai pavojai. Jos ekonominis ir politinis gyvenimas yra bruzdėjimo ir rūgimo stadijoje. Tautiniai santykiai beveik visose Europos valstybėse yra labai įtempti. Nubiednėjusios Europos žmonės labai nedraugingai žiūri į kitų tautų žmones, nors jie yra nekaltos aukos ir padorūs piliečiai. Tad volens nolens reikėtų ieškoti galimybių įsikurti kur kitur.

Jei mes norime išlikti kaipo tautinis likutis ir ateityje galvojame prisidėťi prie savo tėvynės išlaisvinimo, mes privalome stengtis išsikelti į kita žemyną organizuotai ir kompaktine mase. Nors toksai nusistatymas žymiai apsunkina minėto uždavinio realizavimą, bet dėl to nuo jo atsisakyti negalima. Už jį reikia kovoti, jam reikia pašvęsti visus mūsų sugebėjimus ir pastangas. Kol bus surastos valstybės, kurios mūsų tremtinių mases priims, reikia mums patiems aktingai ruoštis išvykimui.

Nėra paslaptis, kad mūsų tremtinių profesinis sąstatas nėra labai tinkamas emigracijai. Mūsų tarpe yra labai daug žmonių inteligentinių profesijų, kurios teigiamai ir pilnai gali pasireikšti tik savo gimtame krašte. Tad yra būtina skubiai sulig maksimalių galimybių persiorienťuoti profesiniai. Tam tikslui reikia:

a) mokintis svetimų (pirmoj eilėj anglų.), kalbų,
b) steigti įvairius amatų kursus (stalių, siuvėjų, tinkuotojų, mechanikų, šaltkalvių, šoferių, virėjų, mezgimo, buhalterių, mašinraščio etc.). Reikia juos ne tik įsteigti, bet ir lankyti,
c) grupuotis į mažas darbo arteles, kurios galėtų persikelti į kitus kraštus ir juose pradėtų savistoviai dirbti,

d) mūsų veikiančių mokyklų programas supraktikinti — sustiprinant jose svetimų kalbų mokymąsi ir įvedant naujus praktikinius dalykus (buhalteriją, mašinraštį, stenografiją etc.),

e) susipažinti su tropikinių kraštų gyvenimo sąlygomis, svarbiausiomis ligomis ir kovos priemonėmis prieš jas),

f) kol susidarys masinei emigracijai galimybės, stengtis neatidėtinai įsijungti į darbo procesą ne tik D. P. stovyklose, bet ir už stovyklų ribų.

Tai tik dalis uždavinių, kuriuos turi įvykdyti mūsų tremtiniai, jei nori būsimuose gyvenimo kraštuose greičiau tinkamai įsikurti ir išsikovoti aukštesnį gerbūvį.

Tiems uždaviniams vykdyti ir visoms pastangoms, daromoms tose darbo srityse, koordinuoti yra įsteigtas Tremtinių įkurdinimo ir darbo suradimo biuras. Jis jau paradėjo darbą. Jis suėjo į kontaktą su atitinkamomis kompetentingomis institucijomis. Taip pat padaryti žygiai išaiškinti galimybėms įsikurti Šiaurės ir pietų Afrikoje, Pietų Amerikoje, Jungtinėse Amerikos Valstybėse, Aliaskoje, Britų Hondure, Kanadoje ir kit.

Neabejotina, kad to biuro uždaviniai ateityje dar labiau išsiplės ir jo darbai suaktyvės, nes šiuo laiku visi minėti klausimai tapo nepaprastai svarbūs ir aktualūs.

Kitoje plotmėje stovi pavienių asmenų emigracija. Jei jiems atsiranda palankios galimybės išvykti į tuos kraštus, kur jau yra lietuvių kolonijos, tai jų niekas negali varžyti. Tik ir šiais atvėjais būtų pageidautina. kad jie neatitrūktų nuo mūsų tremtinių bendruomenės, bet taptų jos pionieriais įvairiuose kraštuose.

Visa rodo, kad mūsų išvykimas iš Europos tampa vis aktualesnis. Tad visi jam skubiai ir rimtai ruoškimės. Labai svarbu, kad tais klausimais paskutiniu laiku susidomėjo ir mūsų spauda. Bet gaila, kad kai kurie laikraščiai tą reikalą sprendžia ne iš esmės, bet savo išvadas remia nepatikrintais duomenimis ir gandais. Tuo keliu einant negalima pasiekti teigiamų rezultatų, bet įnešama nesantaika į mūsų tarpą, sukeliamas mūsų tremtinių tarpe nervingumas ir nerimas.

Tad yra reikalo apeliuoti į mūsų spaudos darbininkų atsakomingumą. Tik sutartinai ir solidariai veikdami, sugebėsime pasiekti pasistatytus tikslus ir iškovosime mūsų tremtiniams geriausias įsikūrimo sąlygas kituose kraštuose.

A. STULGINSKIS

VASARIO ŠEŠIOLIKTOJI

Žemiau talpinamas straipsnis yra bolševikų nukankinto buv. Lietuvos Respublikos Prezidento ir didelio valstybės vyro a. a. Aleksandro Stulginskio paskutinysis viešai Lietuvos žemėj tartas žodis. Žuvęs dėl Lietuvos karštos meilės ir didžiųjų jai nudirbtų savo darbų šis tautos didvyris, miręs už savo tėvynę kankinio mirtimi, kalba mums iš ano pasaulio. Jo, tad, žodis turi būti mūsų ypatingai branginamas, gerai suprastas ir giliai į širdį įsidėtas.

Ši a. a. A. Stulginskio paskaita buvo skaityta Šiauliuose 1940 m. vasario m. 16 d.

Šiandien Nepriklausomybės Šventė. Nepriklausomybė tai didžiausias Tautos turtas. Didžiausia laimė tautai nepriklausomai gyventi. Užtat nepriklausomybei apsaugoti nesigailime didžiausių turtų, sunkiausio triūso, reikalui esant, ant nepriklausomybės aukuro heroiškai aukojama tautos narių gyvybė.

Lietuva istorinių nuotykių eigoje buvo praradusi savo nepriklausomybę ir ilgą laikotarpį vilko sunkų svetimųjų jungą. Tos vergovės metu daug kas Lietuvoje pasikeitė. Vadovavusi Lietuvos politiniam ir visuomeniniam gyvenimui ir privedusi prie nepriklausomybės praradimo Lietuvos diduomenė visiškai sužlunga. Bet tautos kamienas — liaudis, nors ir apkarpyta, ne tik nežūna, bet išsaugoja brangiausius tautos turtus: kalbą, papročius, religiją, savita kultūrą. Čionai, toje liaudyje, gimsta tautinio susipratimo idėjos: nebetarnauti svetimiesiems, bet branginti ir mylėti tai. kas sava. Išėję iš tos pačios liaudies, iš samanotų bakužių inteligentai imasi vadovaujamo vaidmens politiniame, kultūriniame gyvenime. Čia prasideda ilgi, skaudūs Kryžiaus keliai dėl lietuvybės. Mes tik įsigilinkime į Lietuvos prieškarinės mokyklos reikšmę ir prasmę, kur močiutė prie ratelio mokina iš elementoriaus savo vaikučius, pažvelkim į tremtinius Sibiran, į skaitlingus kalinius dėl tautinio veikimo, mes turėsime nustebti, iš kur toje mažoje, neskaitlingoje tautoje atsirado tiek drąsos grumtis su taip nuožmiu ir galingu prispaudėju, iš kur tiek moralinių jėgų, pasišventimo nenuilstamai gaivinti atgimstančios tautos sielą.

Bet, iš kitos pusės, tos visos nelaimės, pažeminimai, baudos, trėmimai, kalėjimai buvo ilga, skaudi tautos kelionė į šviesesnę ateitį, tai buvo tautos rengimas ir pasirengimas svarbiausiam aktui — nepriklausomybės aktui — nepriklausomam tautos gyvenimui. Taigi nebūtume turėję mokytojų-močiučių su elementorium rankose, nebūtume turėję knygnešių, tremtinių, kalinių, žodžiu, nebūtume kėlę tautinės kovos, ugdę atsparumo, nebūtų išlikusi lietuviška liaudis, neturėtume šiandien Vasario 16 Dienos Akto, neturėtume nepriklausomos Lietuvos.

Kalbėdamas apie tą aktą nesigilinsiu į visas jo skelbimo smulkmenas, nes apie tai mūsų periodinėje spaudoje buvo daug kartų rašyta, ir tie, kuriems tie dalykai yra įdomūs, turėjo tinkamos progos su jais susipažinti. Pažymėsiu čionai to akto atsiradimo bei jo turinio tik kai kuriuos svarbesnius momentus.

*

Stebint iš šalies to įžymaus akto likimą, reikia pasakyti, kad jo reikšmė, jeigu galima taip išsireikšti, populiarumas mūsų tautoje stebėtinai greitai augo ir pasiekė prideramos jam aukštumos. Visi jaučiam tam aktui nepaprastą pagarbą. Bet kodėl?

Akto sudarymas ir skelbimas įvyko, kaip žinote, Vilniuje, 1918 metais vasario mėn. 16 dieną, o jau sekančiais 1919 metais visoje Lietuvoje iškilmingai švenčiamos pirmosios to akto sukaktuvės. Sakysime, kad tai mūsų nepriklausomos valstybės skelbimas. Be abejo, taip. Bet mes turime taipgi pripažinti, kad tokių nepriklausomos Lietuvos valstybės skelbimų anais laikais buvo daugiau. Štai 1917 metais Lietuvių Konferencijoje, Vilniuje, susirinkę Lietuvos atstovai aiškiai pasisko, jog privalo būti atstatyta nepriklausoma Lietuvos valstybė. Ta pati Lietuvos Taryba, kuri paskelbė Vasario 16 Dienos Aktą, 1917 metais gruodžio mėn. 11 dieną skelbė Lietuvos nepriklausomybę, tai yra maždaug dviem mėnesiais prieš vasario 16 dieną. Šis skelbimas buvo iškilmingai notifikuotas vokiečiams, pasirašytas, kaip ir Vasario 16 Dienos Aktas, visų Lietuvos Tarybos narių. Vienok reikia pastebėti, kad prie gruodžio m. 11 dienos neprklausomos Lietuvos skelbimo buvo prisegtas nedidelis, bet reikšmingas priedelis apie konvenciją su Vokietija; vėliau apie tai pakalbėsiu plačiau. Net Lietuvos Steigiamasis Seimas pirmąją susirinkimo dieną pirmuoju savo nutarimu paskelbė nepriklausomos Lietuvos valstybę. Maža to, neprikalusoma Lietuvos valstybė daug kartų buvo skelbiama įvairiuose kituose

kraštuose: Petrapilio Lietuvių Seime, Amerikoje, Lietuvių Konferencijose Šveicarijoje, Švedijoje ir t. t. Bet nei vienas tų nepriklausomybės skelbimo aktų neįgijo Lietuvoje tos įžymios reišmės, kokią turi Vasario 16 Dienos Aktas.

Gal kas pasakys, kad Vasario 16 Dienos Aktu padėtas pagrindas, padaryta pradžia praktiškai realiai nepriklausomai Lietuvos valstybei kurti. Ne. Aktas paskelbtas vasario m. 16 d., o realus Valstybės kūrimas, vykdomoji Lietuvos valdžia tepasirodė tik vėlybą rudenį Be to, del anuometinės okupacinės valdžios politikos užimtos krypties ir siekimų Lietuvos Tarybai teko beveik viso Vasario 16 Dienos Akto iššižadėti. O vienok nežiūrint į tai, to akto orumas Lietuvių tautos akyse nė kiek nesumažėjo. Tai kodėl tas aktas išliko ir laikomas toksai garbingas?

Atsakymą mes gausime, jei nors trumpai mesime akį į tai, kokiomis sąlygomis ir kokiu turiniu lemta buvo tam aktui pausaulį išvysti.

Lietuvių Konferencija Vilniuje, išrinkusi Lietuvos Tarybą, pavedė jai labai sunkų uždavinį — išvesti Lietuvą į nepriklausomybę. Taryba — tai saujelė žmonių, be patyrimo, be lėšų, be kariuomenės, vienok imasi tos tiesiog nepakeliamos naštos. Norėta, kad bent prieš visuotinos taikos derybas šioks toks Lietuvos valstybinis organizmas atsistotų ant kojų ir taikos konferencijos metu reikštų gyvybės ženklus, imtų ginti Lietuvos valstybės reikalus. Bet kaip tai atsiekti? Anuometinėmis Lietuvos gyvenimo sąlygomis nei mažiausio žingsnelio negalima buvo padaryti be okupacinės valdžios laiminimo. Be jos pritarimo, paramos nei galvoti nebuvo galima atstatyti nepriklausomą Lietuva. Taigi kreipiamasi į juos. Bet, kaip sakoma, sauso nieks neklauso. Visokeriopa parama, pagelba pažadama su sąlyga, jei Lietuvos Valstybė sudarys su Vokietija amžiną sąjungą, kuri privalės pasireikšti karo, susisiekimo, muitų ir piniginio vieneto konvencijomis. Žinoma, nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymas didžiai malonus ir džiuginantis reiškinys, bet ta amžina sąjuga, tos konvencijos temdo šviesesnės ateities perspektyvą. Kas daryti? Taryba atsiduria lyg prieš juodą sieną, nemato išeities. Ilgai, per visą naktį, svarsto klausimą. Galop ryžtasi priimti patiektus vokiečių reikalavimus. Surašomas atatinkamas aktas. Pirmoje to akto dalyj skelbiama nepriklausoma Lietuvos valstybė, antroje gi sakoma, kad toji Valstybė sudaro su Vokietija mums jau žinomą sąjungą su minėtomis konvencijomis. Aktą visi Tarybos nariai pasirašo 1917 metais gruodžio 11d. Atatinkama Tarybos delegacija su Basanavičium priešakyje vyksta į Kauną tą aktą įteikti. Vokiečiai priima delegaciją iškilmingai. Štabo karininkai išsirikiuoja pusračiu, senelis Basanavičius kiek drebančiu, bet aiškiu balsu skaito aktą. Paskiau, žinoma, vaišės, tostai ir t. t. Bet delegacijai rūpi tuščiomis negrįšti į Vilnių. Juk reikia konkrečiai pasikalbėti, išsiaiškinti apie nepriklausomybės pripažinimą, Valstybės atstatymo pirmuosius darbus t. t. Nueinama pas atsakinguosius Vokietijos valdžios žmones; o jie taip nekalbūs, taip nuvargę, tik žiovauja ir žiovauja, tiesiog negali iš jų nieko tikro išgauti. Pagalios statoma visiškai aiškiai klausimas: „Pasakykite, ponai, kada Vokietija pripažins nepriklausomą Lietuvą?“ „Na, atsakoma, tai pareis nuo to, kokia bus vokiečių padėtis frontuose.“ Toksai vokiečių atsakymas delegaciją slėgte prislėgė. Duota grynas pinigas — konvencijos, o gauta nežinia kas — klaustukas. Nuliūdusi Tarybos delegacija sugrįžo į Vilnių. Bet štai prasideda bolševikų ir vokiečių taikos derybos Lietuvos Brastoje. Vokiečiai nori įrodyti bolševikams, kad štai Lietuva jau pasinaudojo visiems pripažinta Tautų apsisprendimo teise, pasiskelbė nepriklausoma Valstybė — štai nepriklausomybės skelbimo aktas su visos Tarybos narių parašais. Bet gruodžio m. 11 d. Tarybos aktu vokiečiai negali pasinaudoti, nes ten tučtuojau kalbama apie amžiną sąjungą su Vokietija, apie konvencijas ir t. t. Aišku, bolševikai supras, kieno naudai tasai aktas sudarytas ir toksai aktas vokiečių padėtį derybose gali tik pabloginti.

Vokiečiai ilgą laiką nesikalbėję su Taryba, dabar labai maloniai ir mandagiai kreipiasi į ją, prašydami notifikuoti bolševikams visų Tarybos narių parašais pirmąją gruodžio m. 11 d. dokumento dalį, tai yra tą dalį, kurioje skelbiama nepriklausoma Lietuva.

Ūpas Taryboje po gruodžio m. 11 d. buvo nekoks. Slėgiamai veikė į Tarybos narius padarytieji užsiangažavimai. Be to, čia prisidėjo gandai, kurie kursavo po Lietuvą, būk Taryba pardavusi Lietuvą vokiečiams ir t. t. Taigi ieškota iš tos padėties išėjimo. Norėta tokį pagrindinį valstybės klausimą ,kaip amžina sąjungą, konvencijų sudarymą perduoti kompententingesnei valstybės insstitucijai, atseit, St. Seimui.

Taryba pajunta savo svorį. Juk ne bereikalo vokiečiai, tiek tylėję, dabar patys siūlo Nepriklausomybės Aktą notifikuoti bolševikams. Gerai, pasinaudosime proga, mano, Lietuvos Taryba, paskelbsime savo norą bolševikams, kad mes nepriklausomi, bet jau tokia formule, tokio turinio raštu, koksai mums patinka. Čionai ir gimsta svariausieji Vasario 16 Dienos Akto turinio dėsniai: aiškiai pabrėžiamas demokratinis principas, įvedamas Steigiamojo Seimo, demokratiniu būdu visų šalies gyventojų išrinkto, postulatas. Taigi, Taryba pasiūlo vokiečiams notifikuoti Lietuvos nepriklausomybės skelbimą bolševikams formule, kurioj expressis verbis pažymima, kad visus Lietuvos santykius su kaimyninėmis valstybėmis nustatys Lietuvos Steigiamasis Seimas, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas. Aišku, toksai Lietuvos Tarybos notifikacijos tekstas vokiečiams buvo nepriimtinas. Kodėl? Čia skersai kelio vokiečiams atsistoja Steigiamojo Seimo sąvokos įvedimas ir jo kompentencijų akcentavimas, reiškia, Steigiamasis Seimas nustatys visus Valstybinius Lietuvos santykius su kaimynais, tai yra, jis išriš ir su Vokietija amžinos sąjungos bei konvencijų klausimą. Santykiai tarp Tarybos ir vokiečių įsitempia. Galop, Tarybos nežymi dauguma nusileidžia, priima vokiečių reikalavimus. Užtat kita Tarybos dalis, kad ir mažumoje likusi, laikosi ryžtingai. Opozicijos dalis protestuodama visiškai pasišalina iš Tarybos. Po notifikacijos dokumentu jokiu būdu negalima surinkti visų Tarybos narių parašų. Pagaliau, ir tas karštis, notifikacijos skubus reikalavimas praeina, vokiečiamas nebereikalingas. Padėtis vėl pasidaro be vilties. Taryba, kurią kaip žinome, išrinko Vilnias Lietuvių Konferencija, kuriai pavedė atstatyti Lietuvą, nieko apčiuopiamo nepadarius, pati pradėjo irti, byrėti. Ilgai galvota, tartasi, kas daryti. Galop susitarta, rasta išeitis. Jei vokiečiai, kaip buvo žadėję, neskelbia, nepripažįsta nepriklausomos Lietuvos, tai tą skelbimą daro ir visoms pasaulio valstybėms, sulig galimybėmis, notifikuoja pati Lietuvos Taryba ir tai tokiu skelbimo turiniu ar tekstu, kuris Tarybai patinka, kuris atatinka Lietuvių tautos nusistatymą, visai nepaisant, kaip į tai reaguos vokiečių okupacinė vyriausybė, ar jai toksai skelbimas bus priimtinas ar ne. Čia tenka pažymėti, kad prie šio nusistatymo prieita visų Tarybos narių vieningai — ir pozicijos ir opocijos. Šitoksai nutarimas davė galimybės sugrįžti vėl Tarybon iš jos išstojusiems nariams. Tarybos institucija savo visumoje vėl atstatyta. Tokiu būdu, kaip Tamstos matote, Vasario 16 Dienos Aktas tai par excellence kosoliduotos, vieningos tautos Aktas ir kai a. a. Dr. J. Basanavičius, pirmininkavęs vasario 16 dienos Tarybos posėdžiui, perskaitė nepriklausomybės skelbimo aktą ir paklausė, kas už jį, visų Tarybos narių rankos nedvejojant pakilo aukštyn. Be to, vasario šešioliktoji, be abejo, anų laikų politinio gyvenimo salygomis buvo drąsus ir ryžtingas Tarybos žygis. Galima buvo laukti skaudžių represijų. Jų nepavartota, matyt, padėtis frontuose tokių veiksmų neleido.

Įvairenybės

Štai kodėl, gerbiamieji, Vasario 16 Dienos Aktas lietuvių tautai taip brangus ir malonus, nes prie jo eita nevengiant nė kovų, nė pavojų. Tam aktui teko atlaikyti mūsų anuometinių priešų smarkiausias puolimas. Tasai aktas — tai ryškiausias tautos vieningumo simbolis, prie kurio prieita buvo, kaip žinoma, ne pritarimo[1] keliu (tokių sąvokų anuomet niekas nei nekėle, nei vartojo, jos įvestos apyvarton daug vėliau), bet laisvo susitarimo bei įsitikinimo būdu. To akto sudarymo savybės — tai savo rūšies lietuvių tautos evangelija, kuri nesensta ir visuomet yra aktuali, nes mūsų tautai, užimant ypatingą geografinę padėtį, visugmet teko ir teks kovoti, budėti dėl savo gyvybės išlaikymo, dėl savo nepriklausomybės saugumo. Tų kovų pasisekimą gali laiduoti tik visos tautos vieningumas, koksai jis buvo pasireiškęs skelbiant Vasario 16 Dienos Aktą. Taigi, vienintelis būdas išsaugoti Vasario 16 Dienos Aktą, tai visai tautai laikytis taip, kaip buvo laikytasi besirengiant į nepriklausomą gyvenimą, į Vasario 16 Dienos Aktą, gyventi visiems tąja pasiryžimo, vieningumo dvasia ir nuotaika, kokioj buvo sudarytas tasai įžymus aktas, taip dirbti ir kovoti, su kokiu atkaklumu buvo dirbta ir kovota del to akto įgyvendinimo.

*

Vasario 16 Dienos Aktas, kaip matėme, yra įžymus ne vien dėl to, kad ypatingomis, t. y. kovos sąlygomis, skelbta nepriklausoma Lietuva, bet ir tuo, kad jame aiškiais žodžiais nužymėta, kaip toji nepriklausoma Lietuva privalo būti tvarkoma. Tame akte glūdi svarbiausieji mūsų Valstybės santvarkos dėsniai, būtent: Valstybės valdyme privalo pasireikšti visos Tautos valia, kas, kaip žinome, yra galima tik demokratijoje. Jei tie dėsniai fiksuoti nepriklausomybės akte, tai turbūt tautos atstovai — Lietuvos Taryba matė būtiną reikalą tatai padaryti. Patyrimo dėl ivairių Valstybės formu bei santvarkų jie užtektinai turėjo. Lietuvos Tarybos nariams gerai buvo žinoma Lietuvos praeitis ir garbingieji Didž. Lietuvos Kunigaikščių laikai, kur Lietuvos valdovų valdymo genijus buvo pasiekęs apogėjų, kada Lietuva Rytų Europoje sudarė galingiausią valstybę, bet tie laikai istorinių nuotykių bėgyje nebegrąžinamai praėjo, palikdami vargstančiai tautai paguodos, moralinių jegų neišsemiamą šaltinį. Po tos žilos garbingos praeities, kaip žinome, sekė mažiau garbingi, dagi gana liūdni laikai, kai, sudarius su Lenkija uniją, valdžia pamažėl pereina į diduomenės rankas. Liberum veto, tarpusavės rietenos, o ypatingai traukimas į tas rietenas svetimų kaimyninių valstybių pajėgų, galūtinai sugniuždo nepriklausomą Lietuvos gyvenimą.

Absoliutaus caro režimo veikimą anuokartinė lietuvių visuomenė geriausia patyrusi buvo savo kailiu. Taigi nebuvo tuomet susipratusio lietuvio, kuris pasisakytų už absoliutinį šalies valdymą. Vadizmas[1], pastarųjų laikų išgalvotas, anuomet nebuvo žinomas. Iš esmės jis nieko nesiskiria nuo absoliutaus rėžimo ir jei šiandien atsiranda žmonių, kurie, vienais ar kitais sumetimais, adoruoja vadizmą, tai jie nežino, nėra patyrę nelemtų absoliutaus režimo pasekų. Visus anuometinius Lietuvos veikėjus viliote viliojo demokratinė šalies santvarka, demokratinės valdymo formos, kokias turi pav. Šveicarija, Anglija ir kitos vakarų valstybės.

Iš tikrųjų, tai tikslingiausias ir teisingiausias šalies valdymo būdas. Visi piliečiai eina pilietines pareigas, moka mokesčius, tarnauja kariuomenėje ir t. t. Aišku, teisingumas reikalauja, kad jie visi turėtų balso ir šalies valdyme. Demokratiniame šalies valdyme vyriausybė palaiko betarpiai ryšius su piliečiais konstitucijos nustatyta tvarka ir formomis. Atskiras luomas ar atskira piliečių grupė ryšiams tarp vyriausybės ir visuomenės palaikyti čionai visai nereikalinga. Įvedimas į šalies valdymą taip vadinamų ryšininkų — privilegijuotos grupės, savo rūšies bajorų, tarp vyriausybės ir visuomenės įneša paprastai daug nesusipratimų, nes tie ryšininkai, kaip seniau Lietuvos diduomenė, pradeda isivaizduoti, kad jie iš tikro atstovauja tautai, kad jų nuomonė tai tautos nuomonė, jų interesai — tai tautos interesai, o tuo tarpu tautos interesai gali diametrališkai skirtis nuo ryšininkų interesų, kitaip, demokratiniame režime negali būti vietos tokiems ryšininkams.

Be to, Valstybės Taryba nepriklausomybės akte aiškiai pabrėždama demokratybės principą, norėjo suburti visos tautos bendradarbiavimą, visos tautos solidarų jėgų koncentravimą. Ne tik šiam Valstybės atstatymo periodui, bet ir tolimesniems laikams. Maža to, demokratybės forma artina Lietuvą su tomis tautomis ir valstybėmis, iš kurių tikėtasi savo kovose dėl nepriklausomybės vienokios ar kitokios paramos.

*

Taryba neapsiriko. Vasario 16 Dienos Aktas, jo turinys kaip tik atvaizdavo visos tautos troškimus. Jis visos tautos pastangomis realizuojamas. Jis ir šiandien tebelaikomas ir bus laikomas, kol bus gyva lietuvių tauta, didžiausia tautos šventenybe, testamentu, Tautos vieningumo simboliu, ir kas kėsintųsi prieš tą aktą, prieš to akto turinį, prieš nužymėtus tame akte mūsų Valstybės santvarkos dėsnius, kas ardytų tautos vienybę, siekdamas privilegijų, tas, be abejo, kėnsintųsi prieš pačią lietuvių tautą, prieš Lietuvos valstybę ir jos nepriklausomybę. Tas, be abejo, nebūtų vertas lietuvio vardo. Tikėkime, prašykime, Aukščiausiojo, kad tokių iš tikro mūsų Tautoj neatsirastų.

---

[1] Šį terminą vartojo Smetona ir Voldemaras. Red.

PREL. K. ŠAULYS

PRIE VASARIO 16 DIENOS ISTORIJOS

Kaip vokiečiai mums kliudė paskelbti nepriklausomybės aktą

Įvykęs 1918 metų vasaria m. 16 dieną Lietuvos politinės laisvės ir nepriklausomybės paskelbimas yra mums visiems gerai žinomas ir kasmet minimas. Mažiau yra žinomos kliūtys, kurias Lietuvos Tarybai teko nugalėti, pradedant paskelbimą vykdyti. Vieną tokį kliudymą norėčia šia proga čia prisiminti.

Tarybos priimtąjį nepriklausomybės nutarimo aktą reikėjo tučtuojau, neatidedant intimuoti, būtent, reikiamai pranešti Vokietijai, Rusijai ir kitų valstybių vyrausybėms, prašant priimti žinion įvykusį fakta ir reikalauti pripažinti naujai atstatytąją valstybę de facto ir de iure. Bet kaip susisiekti su užsieniu, kuriais keliais siųsti akto tekstą, kaip supažinti užsienius su Lietuvos politinės laisvės paskelbimu, kuomet visos sienos uždaros? Juk 1918 metais visą mūsų kraštą tebevaldė vokiečiai. Visos susisiekimo priemonės buvo okupantų rankose. Reicho vyriausybės valdžią Lietuvoje vykdė ypantinga civilinė administracija, kurios priešakyje stovėjo valdžios šefas, tuomet rezidavęs Kaune. Visas susirašinėjimas su Vokietija ar su kitų kraštų valdžia oficialiai tegalėjo eiti tik per šefo įstaigą. Lietuvos Tarybos Aukštasis Prezidiumas (Pirmininkas A. Smetona, vicepirmininkas kun. Justinas Staugaitis, generalinis sekretorius Dr. Jurgis Šaulys), apsvarstęs tą klausimą, nutarė vieną nepriklausoymbės paskelbimo akto egzempliorių siųsti Reicho valdžiai į

Berlyną oficialiu būdu per Lietuvos administracijos šefą. Man gi, gyvenusiam nuolat Kaune, buvo pavesta vieną to akto originalą nuvežti į Kauną ir įteikti šefui. Sugįžęs iš Vilniaus į Kauną, vasario 17 dieną 10 valandą nuvykau į šefo įstaigą. Mano lydimajame rašte buvo pasakyta, kad aš, Lietuvos Tarybos narys, laikau sau garbe įteikti Lietuvos civilinės valdžos administracijos šefui Tarybos priimtąjį vasario 16 d. nutarimo tekstą, prašau tą nutarimą priimti žinion, nusiųsti į Berlyną ir pateikti jį Vokietijos vyriausybei.

Adjutantas, paėmęs raštus, nunešė įduoti šefui. Po keliolikos minučių atsiskubina vėl adjutantas ir praneša, kad atsakymas galėsiąs būti duotas ne anksčiau kaip 17 valandą. Tuo tarpu, žinoma, šefo įstaigos buvo susisiekta su Berlynu, su vyr. kariumomenės štabu, su Vilnium.

Skirtąją 17 valandą nuvykau vėl į valdovo įstaigą. Apie 18 valandą pasirodė šefas, su kuriuo ir įvyko trumputis pasikalbėjimas šio turinio:

Valdžios šefas: Tamsta pateikei Tarybos nutarimo aktą ir prašai jį nusiųsti Reicho vyriausybei.

Šaulys: Taip. Laikau sau garbe prašyti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo faktą priimti žinion ir nutarimo akto tekstą nusiųsti Reicho vyriausybei.

Šefas: Rašto turinys yra mums nepriimtinas ir aš atsisakau jį siųsti toliau.

Šaulys: Labai gaila. Nutarimas yra Lietuvos Tarybos priimtas ir reiškia lietuvių tautos valią.

Šefas: Turiu pakartotinai pareikšti, kad tekstas yra mums nepriimtinas, ir jo paskelbimas būtų mūsų laikomas revoliuciniu veiksmu, priešingu vokiečių valdžios valiai.

Audiencija baigta. Tuo būdu Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas civilinės valdžios šefo akyse virto revoliuciniu žygiu, Tarybos nariai sukilėliais prieš okup. valdžią. Teksto platinimas buvo uždraustas, o atspausdintuosius lapelius liepta konfiskuoti.

Taip atrodė Kaune laisvės paskelbimo atko likimas (okupantų akyse) vasario 17 dieną. Tuo tarpu kitur įvykiai vystėsi mūsų naudai. Jau rytojaus dieną, vasario m. 18 d. Lietuvos politinės laisvės aktas buvo paskelbtas keliuose Berlyno dienraščiuose. Vasario m. 20 dieną Katalikų Centro partijos primininkas paskaitė tą Lietuvos nepriklausomybės deklaraciją viešame Reichstago posėdyje ir palinkėjo Lietuvai viso gero. Mat, deklaracijos akto originalas, aplenkdamas Lietuvos valdžios šefo įstaigą, jau buvo nuėjęs į Berlyną ir pateiktas Reichstagui, kurio dauguma pritarė Lietuvos Tarybos politikai ir ja rėmė. Tai buvo tik pirmasis laimėjimas, kol okupacinės valdžios administracija buvo priversta pasitraukti ir krašto valdžia perėjo į lietuvių rankas.

SMULKIOJI KOOPERATINĖ NUOSAVYBĖ ANGLIJOJ

Socialinis ir ekonominis bandymas

Bandymas, apie kurį čia rašoma, yra mėginimas padėti žmonėms, turintiems mažai techninio patyrimo ir nedaug ar net jokio kapitalo, įsikurti smulkiais žemės ūkio nuomininkais. Maždaug jau prieš penkiasdešimt metų, kai Anglų žėmės ūkis perėjo iš javų į pieno ir gyvulių produkciją, buvo bandoma sustabdyti ūkininkų emigraciją į miestus, sudarant jiems galimybių tapti smulkiais savarankiais žemdirbiais. Šitoji politika, nors ir abejotino pasisekimo, nuo to laiko buvo tęsiama ir šiandien priskaitoma apie 30.000 tokių smulkių žėmės ūkio valdytojų Anglijoj bei Welse, įkurtų valstybinėse ar savivaldybinėse žėmėse. Gautais rezultatais, bendrai, mažai kas patenkintas. Tiesa, tam tikras skaičius žmonių šių priemonių dėka ne tik sekmingai įsikūrė, bet dargi išplėtė savo veiklą ir net tapo stambaus masto žėmės nuomininkais. Tai laimėjimai. Tačiau nepasisekimų buvo daugiau negu laimėjimų. Be to, šis sumanymas pasirodė dviem atžvilgiais mažai patenkinamas. Pirmiausia, daug smulkiųjų žemdirbių nepasiekė pakankamo techninio kampetentingumo lygio, ir antra, labai dažnai šių smulkiųjų savininkų gyvenimo standartas buvo per žemas. Smulkiojo žemdirbio ir jo žmonos gyvenimas tebuvo grandinė pastangų, kurios galėjo jiems garantuoti tik skurdžią egzistenciją. Jų vaikai privalėjo dirbti dėl savų tėvų iki tokio laipsnio, jog dažnai tai kenkė jų išsivystymui ir išmokslinimui. Dėl tog daug agronomų — ekonomistų drauge su sociologais pasmerkė mažosios nuosavybės politiką tiek ekonominiu, tiek socialiniu požiūriu. Aprašomojo eksperimento autoriai atkreipė rimto dėmesio į šiuos priekaištus. Pradėta ieškoti priemonių pagerinti jų gyvenimo sąlygas ir suteikti žėmės ūkio darbininkui galymbių pačiam tapti gamintoju savąja sąskaita tokiomis salygomis, kurios neuždėtų nei jam, nei jo žmonai bei šeimai per sunkios naštos. Tai buvo paties žėmės ūkio interesas.

1. Bandymo kilmė

Kokia buvo kalbamo bandymo kilme? Prieš 14—15 metų Anlija nagrinėjamoj srity turėjo daug sunkumų. Tuo laiku iš apie 12 mil. pramonės darbininkų buvo 3 mil. bedarbių. Kai kuriuose rajonuose buvo iki 80% darbininkų be darbo, o darbo perspektyvos buvo rūškanos. Mūsų jaunimas, baigęs mokylą, turėjo stoviniuoti gatvių pakampėse nieko neveikdamas. Pramonės krizė palietė daugelio milijonų ir kitų asmenų gyvenimą :moterų, vaikų ir visų tų, kurių verslas priklausė nuo pramonės klestėjimo, kaip prekybininkų, laisvųjų profesijų ir t. t. Buvo miestų ir ištisų kaimų, kur visi darbininkai neturėjo darbo, ir visuotinis skurdas viešpatavo.

Tokios sunkios nelaimės dažnai būna žmogaus drąsos ir išradingumo akstinu. Tokiu jis buvo ir anglams. Buvo sukurta daug naujų įmonių, kurių tam tikras skaičius pastoviai įėjo į mūsų ekonominę ir socialinę struktūrą. Tai rūšiai priklauso ir tas bandymas, apie kurį čia kalbama.

Ieškant tinkamų priemonių padėti žmonėms, paliktiems be uždarbio ir duonos, mintys nukrypo (kaip prapastai esti tokiose aplinkybėse) į žemę. Tai nebuvo tinkamas momentas, nes patsai žemės ūkis pergyveno aštrios krizės periodą ir atrodė nelabai logiška įkurdinti miestų darbininkus kaime tuo laiku, kai buvo gana sunku užsirdibti sau kuklų pragyvenimą jau ten gyvenantiems žemdirbiams. Vis dėlto kai kurie nenustojo galvoję, kad nežiūrint labai didelių sunkenybių, reiktų imtis krizės metu eksperimento: jei toks eksperimentas pavyktų, jis būtų didžiai vertingas ir seniesiems ūkininkams. Galvota ne sekti tradiciniu planu padėti asmenims įsikurti smulkiaisiais savininkais, o pritaikyti grupinio įkurdinimo sistemą, sukurti kooperatines kolonijas.

Žemės ūkio oficialūs asmens dėl to dvejojo. Tačiau privatūs organai ir Darbo Ministerija norėjo, kad būtų daromas eksperimentas. Galų gale, po daugelio pasitarimų, vyriausybė ėmėsi finansuoti tą bandymą ir pakvietė kai kurių organizacijų atstovus, linkstančius tapti nariais specialiai sudaromo organo, kuriam buvo pavedama: įsigyti žemės, daryti planus, rinkti ir formuoti būsimus naujakurius ir juos į kurdinti smulkiose ūkiuo-

se. Štai metodas, kuris jau tūlas laikas buvo naudojamas vis platesniu mastu Anglijoj. Vyriausybė sudarė savanorišką organą imtis ypatingo darbo, kurio išlaidas vyriausybė apmokėjo ištisai arba davė pašalpas, būtent: už kiekvieną savanorinį įnašo svarą sterlingių vyriausybė pridėjo savąjį svarą. Tokia sistema suteikė kai kurių teigiamybių, kurių viena yra ta, kad privatus organas gali imtis savo uždavinio su žymiai didesne laisve bei lankstumu, negu vyriausybinė įstaiga. Kita yra tai, kad jei užsimojimas nepavyksta, tai vyriausybė gali bent suponuoti, jog nepasisekimas įvyko be jos kaltės.

Tuo būdu buvo sukurta speciali organizacija, kuri ėmėsi tvarkyti visą tos rūšies darbą. Štai sąlygos, su kuriomis jai reikėjo skaitytis. Vyriausybė ją įgaliojo pasiūlyti galimybę įsikurti viename žemės plote tiems, kurie neturėjo jokių galimybių susirasti darbo pramonėj. Tad, tai organizacijai teko n e tinkamiausi kuriamam darbui žmonės. Šitie žmonės veik nieko nenusimanė apie žemdirbystę ar daržovių kultūrą. Kai kurie jų neskyrė kopūsto nuo kalafijoro. Jie buvo skaudžiai paliesti fizinės ir moralinės depresijos. Be keletos drabužių, jie daugiau nieko neturėjo. Ir bendrai, jie buvo nebe jauni žmonės ir, be to, mažiausiai keturius metus nedirbę jokio darbo.

Tokių žmonių galima rasti tik tarpe tų, kurie ilgus metus išbuvo nelaisvėj. Nagalima įsivaizduoti mažiau palankių sąlygų pasisekimui!

2. Kooperatinių nuosavybių struktūra

Pirmiausia nuspręsta apsiriboti daržovių kultūra, paukščių ir kiaulių auginimu, nes ši gamyba labiausiai tinkama smulkiesiems žemdirbiams. Tuo būdu nutarta įkurti kolonijas iš 50—60 šeimų, sugrupuotų aplink administracijos centrą. Kiekviena šeima užimtų atskirą sklypą, bet visos šeimos, kiek galima, gyventų kaimynystėj. Administracijos centre gyventų kolonijos administratorius, kuris turėtų tris ekspertus: vieną daržovių kultūrai, antrą paukščių auginimui ir trečią kiaulių ūkiui. Jie pirmiausia mokytų būsimuosius naujakurius, o paskui, jau įsikūrus, jiems vadovautų ir padėtų. Kiekvienas naujakurys gauna sklypą nuomon. Jie negali šių sklypų nusipirkti, o nuomos sąlygomis jie įsipareigoja: a. pirkti visas prekes, kurių jie reikalingi (pav. gyvuliams pašarą, trąšas, sėklas ir tt.) ir b. parduoti visus savo produktus tiktai per Draugijos tarpininkavimą. Pastarasis punktas laikomas iš esmės būtinu dalyku. Smulkusis gamintojas visada gyvena sunkiausia savo pragyvenimo pelnymosi pradžioj. Jis užmoka už perkamus daiktus žymiai brangiau, o parduoda — pigiau, negu stambusis gamintojas. Tai yra nešivengiama. Tad pasiryžta suteikti jam progos pirkti dideliais kiekiais ir parduoti kruopščiai organizuotu būdu. Bet žmonės turi palinkimą tikėti, jog jie patys sėkmingiau gali aptarnauti savo interesus, negu betkuri organizacija, dirbanti jų naudai. Tad organizacija buvo priversta įdėtį į nuomos sąlygas nuostatą, kad visa perkama ir parduodama tik jai tarpininkaujant. To nuostato sulaužymas vestų į pašalinimą iš kolonijos. Nelengva buvo pritaikyti šitas principas. Iš pradžių turėta daug sunkenybių. Visi šiaušėsi prieš prievartą. Šiandien tie nuomininkai šį kontrolės principą pripažįsta, kaip jų pasiekto laimėjimo pagrindą. Dabar bendroji opinija tam palanki ir visų traktuojamas tas nuomininkas blogai, kurs bando pardavinėti savąja sąskaita. Šiuo atžvilgiu, galima sakyti, pereita iš autokratijos tarpsnio, kurs būtinas vaikams, į paskesniąją demokratijos fazę, tinkančią suaugusiems.

Tuo būdo turėta penkiasdešimt sklypų apie vieno ha dydžio. Administracijos centras ėmėsi daugelio svarbių funkcijų.

1. Reikėjo vesti kiekvienam naujakūriui individualines sąiskaitas, nes buvo parduodama visa, ką šie smulkūs ūkininkai pagamindavo, ir perkama, ko jiems reikėjo. Kiekvienas ūkininkas gaudavo kas mėnuo savo sąskaitos ištrauką.

2. Kaip jau minėtą, ūkių planas buvo sudarytas gamybai, specialiai tinkančiai smulkiesiems žemdirbiams, būtent: daržovių kultūrai, kiaulių ir paukščių auginimui. Vieni ūkiai ėmėsi daugiau daržovių kultūros, kiti — gyvulininkystės. Tačiau kiekvienam ūkiui reikėjo pamidorų daigų, veislinių kiaulių, viščiukų ir t. t. Bet gyvulių auginimas reikalauja specialių žinių. Antra vertus, pasirodanti liga tarp augalų bei gyvulių gali lengvai ateiti iš pašalio. Štai kodėl pasiryžta priklausyti tik nuo savęs ir nepirkti iš pašalinių ūkininkų nei augalų, nei veislinių kiaulių nei viščiukų. Dėl to prie kiekvieno administracijos centro buvo įkurtas organas, kuriam buvo pavesta auginti augulus, kurių nuajakuriams reikia, veisti kontroliuojamų veislinių kiaulių, reikalingų auginimui, ir kūrti inkubacijos centrus, į kuriuos šie ūkininkai siuntė kiaušinius, o iš ten jiems buvo grąžinami viščiukai.

3. Administracijos centrai turėjo atlikti ir kitų funkcijų, kurias pilnai aprašyti nėra galimybės. Tarp jų buvo prievolė kontroliuoti naujakurių sąskaitas. Reikalinga žinoti, kad nė vienas šių žmonių neturėjo nuosavų pinigų. Reikėjo jiems skolinti būtiną gamybinį kapitalą, finansuoti jų ūkius; o tai sudarė 300—400 svarų (7.200—9.600 litų) kiekvienam naujakuriui. Šie ūkininkai buvo pripratę prie darbininko gyvenimo ir reguliaraus savaitinio uždarbio gavimo. Bet smulkus ūkis šiuo atžvilgiu yra visiškai skirtingas. Viena savaitė gali duoti stambią pajamų sumą, o kitos, dažnai net ilgos savaitės, gali būti visiškai bergždžios. Nuomininkui buvo privalu grynai ūkinio tikslingumo sumetimais gaunamas iš ūkio pajamas skirti į dvi dalis: viena dalis. kuri priklausė kapitalui, turėjo būti vėl investuota į ūkį; antra gi dalis galėjo būti naudojama savo asmeninėms išlaidoms tenkinti. Ne visados buvo lengva ilgai gyvenusiems skurde ir nedatekliuose žmonėms susilaikyti nuo pirkimo ūkiškai nepateisinamų dalykų, kaip pav: puošnių drabužių, ištaigingų baldų, radio imtuvų ir t. t., nieko bendra neturinčių su jų ūkiais, ir nuo darymo išlaidų ne sulig jų kišene. Iš pradžių jiems buvo sunku suprasti reikalas skirti jų pajamas į: priklausančias ūkio kapitalui, iš vienos pusės, ir jo asmens išlaidoms, iš kitos. Kadangi visi kapitalai jiems buvo valstybės iždo paskolinti, tai reikėjo kontroliuoti jų sąskaitas tol, kol jie sugebės savo gyvenimą tvarkyti taip, kaip pasiturinčiam ūkininkui gyventi pridera, ir grąžins bent paskolintų pinigų dalį. Tai buvo nemalonus darbas. Jis reikalavo iš kolonijos administratoriaus daug takto, kantrybės, žmogaus supratimo. Bet tai buvo svarbi miestiečių, kurie bandė įsigyti naują ūkininko profesiją, perauklėjimo priemonė. Šiandien beveik visi, kurie pasiliko ūkiose, gražino paskolas ir dabar yra visiškai laisvi nuo finansinės kontrolės.

4. Kitas svarbus uždavinys buvo laikyti traktorius ir kitas mašinas, kurių reikėjo nuomininkams, bet būtų didžiai neekonomiška, jei jie patys jas įsigytų. Tai tikrai viena svarbiausių administracijos centro funkcijų.

3. Socialiniai rezultatai

1. Negalima detaliai aprašyti visų kalbamo eksperimento rezultatų jo raidos p i r m i n ė j f a z ė j. Užtenka priminti, kad jei didelė dalis žmonių, atėjusių pradėti iš naujo gyvenimą taip organizuojamuose ūkiuose neįsikūrė pastoviai, tai bent visi vėl buvo pastatyti ant savų kojų. Jų sveikata pagerėjo. Jie vėl įprato dirbti, ir jei ūkius paliko, tai jie ėmėsi darbo kitur, dažnai — žemės ūkyje. Jų vaikai iš to turėjo ryškiausią naudą: grynas oras, geras maistas, įžiebta viltis geresniam rytojui trumpu laiku padarė juose žymią permainą.

Sunkiausia buvo prisitaikyti prie kaimo gyvenimo moterims. Sąlygos buvo visiškai skirtingos nuo tų, prie

kurių jos buvo pripratusios. Vyrai dažnai kentėjo dėl to, kad neturėjo reguliariai kiekvieną savaitę pajamų ir tiksliai nežinojo, ką jie uždirbs. Bet vienas dalykas išryškėjo. Eksperimentas įrodė, kad galima sėkmingai įkurdinti kaime miestiečius ir kad jie įpranta gyventi kaimo gyvenimą.

Tai darant per čia aprašomos organizacijos tipa, nepasisekimų negali būti daug. Bet reika su dideliu rūpestingumu parinkti kandidatus ir čia tiek moteris, tiek vyras yra lygiai svarbūs. Pagaliau, tai užtenka pirmąjai eksperimento fazei.

2. 1939 m. karo paskelbimas turėjo kalbamam eksperimentui gilių pasėkų. Nedarbas liovėsi: visi vyrai ir moterų dauguma tuojau buvo įtraukti į darbą, turintį ryšio su karu. Galiausiai vyrausybė nusprendė, kad nuo to laiko neturi būti nė vienas miestietis įleistas į žemės ūkį, o visi neužimti ūkiai turi būti pavesti žmonėms, prityrusiems žemės ūkyje, kurie galėtų efektyviai prisidėti prie maisto išteklių gaminimo, kurių trūkumą kraštas tuomet didžiai juto.

Daromam eksperimentui šis nutarimas buvo parankus. Norėta tiksliau apspręsti, kiek vykdomas planas tiko ūkininkams ir ypač žmonėms, niekados nepatyrusiems nedarbo; ir kad anglų krašte, kur buvo didelis skaičius žmonių, dirbančių kaipo žemės ūkio darbininkai, galima būtų ekonominiu ir socialiniu požiūriu sukurti tokią tvarką, kurios dėka tie žmonės galėtų tapti gamintojais savąja sąskaita. Anglijoj susigyventa su kaimiečių emigracijos problema į miestus. Gal būt, dėl šios emigracijos dalies netektų skųstis. Tai platus klausimas, į kurį dabar nėra reikalo gilintis. Tačiau tenka apgailestauti, kad tai atima iš kaimo ir žemės ūkio daug jaunų žmonių, dažnai pajėgiausių, energingiausių ir ambicingiausių, nes gyvenimas kaime jiems nesuteikia patenkinamos profesijos. Šiai problemai išspręsti anglų kraštas ieško įvairių priemonių: butų pagerinimas, vandens ir elektros tiekimo patobulinimas, platesnė socialinė pagelba, geriau organizuotos mokymo galimybės. Smulkaus žėmės ūkio kooperacija jau pradėjo rūpintis visomis šiomis problemomis, ypač butų pagerinimu ir viešojo mokymo reforma. Bet jai taip pat reikia sistemos, kuri suteiktų žėmės ūkio darbininkui perspektyvų įsigyti ne tik nuosavą ūkį, kol jis dar pajėgus dirbti, bet taip pat tokį ūkį, iš kurio jis galėtų susilaukti padoraus pragyvenimo.

Darbininkai retai turi pakankamai kapitalo, kad galėtų finansuoti ūkį ar atsilaikyti blogo žemės ūkio derliaus atvėju. Jie neturi pakankamo techninio patyrimo ir kliudomi visų tų nepatogumų, kurie būdingi smulkiajai nuosavybei.

Todėl, kai kalbamoji organizacija buvo paraginta atidaryti jos duris žemės ūkio darbininkams, ji tą progą priėmė su džiaugsmu. Tai atsidarė proga patirti, ar šitie žmonės prigys ir ar jie prisitaikys prie programos, kuri reikalavo jų pirkimų bei pardavimų kontrolės, o taip pat kitų priemonių, ribojančių individo laisvę organizuoti reikalus pagal savo norą. Veik kiekvienas sako, kad tai negali pavykti, nes kaimietis esąs per didelis individualistas, ir todėl jis negalėsiąs priimti kontrolės, kuri jam buvo varu peršama. Šiuo atžvilgiu galima sutraukti taip įgytą patyrimą per pastaruosius septynerius metus: dvasia, kurioj programa pritaikoma, turi daug didesnės svarbos, negu apribojimai, kuriuos ji gali uždėti veikimo laisvei. Bet tam reikalinga viena sąlyga: ekonominiai rezultatai turi būti patenkinami.

Pirmiausia, kas liečia pirkimų ir pardavimų kontrolę, patirta, kad gimęs ir užaugęs kaime varganas žemdirbys žymiai lengviau ir aiškiau supranta tas sunkenybes, su kuriomis susiduria smulkusis gamintojas, negu tas, kuris operuoja stambiu mastu, ir kad nuomininkai-žemdirbiai žymiai lengviau apsipranta su šita programos dalimi, negu buvę miestiečiai.

Antra, konstatuota, kad norint padėti šiems žemės ūkio darbininkams, reikia surasti priemonių jiems avansuoti gamybinį kapitalą. Darbininko alga nesuteikia jam galimybės susidaryti žymesnių sutaupų ligi pat senatvės. Jei tai jis bando daryti, tai tiek suvaržo savo išlaidas, jog kenkia savo bei šeimos gerovei ar, kas atsitinka visų nelaimei, gana dažnai, susilaiko nuo vaikų turėjimo. Todėl buvo susitarta su vienu banku, kad šis teiktų organizacijos rūpestingai parinktiems nuomininkams paskolų.

Pagal šitą susitarimą bankas skolino ne hipotekinės garantijos, o derliaus iki 100% tos gamybinio kapitalo sumos, kurią patsai asmuo gali pateikti, būtent: irankiams ir pagrindiniam kapitalui įsigyti. Jei kam reikėjo daugiau, tai bankas skolino tik su organizacijos garantija. Šita priemonė gerai veikė. Buvo įkurdinta apie 300 darbininkų, kurie šiomis salygomis pasiskolino pinigų. Jie visi jau yra išpildę savo pasižadėjimus ir bankas neturėjo jokių nuostolių. Tuo būdu sudaryta proga įsigyti žmonėms nuosavybę, kai jie dar yra visame savo amžiaus pajėgume, kai jie peržengė vos 30 metų ir turi vaikų, kuriuos jie nori auginti geresnėse salygose, negu bendrai turi darbininkai. Dauguma jų turėjo ne daugiau 50 svarų kapitalo.

3. Su žemdirbių nuomininkų įsileidimu kolonijų gyvenimas įžengė į n a u j ą f a z ę. Iš pradžių nuomininkai kaimiečiai ir miestiečiai truputį vieni į kitus šnairavo. Paskui gi jie palengva susiliejo į vieną bendruomenę. Dabar pasirodė du raidos bruožai. Kolonijos suklestėjo. Nuomininkų pelnas prašoko visus pramatymus. Tai įvyko iš dalies dėl karo ir pakilusių kainų daržovių gaminiams. Tačiau tai nėra vienintėlė priežastis, nes ir prieš karą kai kurie nuomininkai sudarydavo 400 svarų pajamų per metus. Kokia to priežastis bebūtų, rezultatas buvo tas, kad sustiprėjo nuomininkų pasitikėjimas ir reikėjo suteikti jiems galimybės pasiimti daugiau atsakomybės ūkių administracijoj. Tai teisinga ir natūralu. Bet tat nelengva įvykdyti. Antra, pastebėta teigiama reikšmė suteikiamų jiems patenkinamo socialinio gyvenimo sąlygų.

a. Čia pravartu paliesti kolonijų administracijos problemą. Jei suteikiama nuomininkams pergreit įtakos administracijoj, tai rizikuojama sunaikinti ne tik įmonė, bet ir patys nuomininkai. Jei jiems neduodama jokio dalyvavimo administracijoj, rizikuojama sukurti tokis juose nepasitenkinimas, dėl kurio jie sabotuos pačią darbų ir tvarkos programą. Todėl reikia visa daryti palaipsniui. Buvo paraginti nuomininkai susikurti draugiją. Ten jie išsirenka savo atstovus. Šitie atstovai reguliariai susitinka su adminitsratoriumi bent kartą per mėnesį ir kartu išdiskutuoja visus klausimus, kuriuos pageidauja iškelti administratorius ar nuomininkai. Jei atsiranda tam tikrų klausimų, kuriais nuomininkai dar jaučiasi nepatenkinti, tai jie reikalą gali perduoti komitetui, sudarytam kooperacinės organizacijos tam reikalui iš keturių ar penkių nepriklausomų asmenų. Be to, šaukiami nuomininkų atstovų iš visų kolonijų metiniai suvažiavimai perdiskutuoti įvairiems klausimams ir nustatyti ateities planui. Tokia yra dabartinės raidos fazė. Tenka palaukti, kokie artimiausi reikalingi žygiai toliau iškils. Anglai labai tiki bandymo principu ir mano, kad nereikia iš anksto fiksuoti siūlytino plano, o tik reikia rūpestingai stebėti raidą ir nuspręsti sekantį žygį pagal praeito kelio patyrimą.

b. Štai prieiname prie antrojo svarbaus reikalo: tai lengvatos, sudarytinos patenkinamo socialinio gyvenimo raidai.

Numatyta kiekvienai kolonijai po centrinę salę, kur gyventojai galėtų susirinkti tvarkyti savo socialinę veiklą, rengti paskaitas techniniais ar bendrojo pobūdžio klausimais, pav., tarptautiniais ir tt. Bet šešiasdešimties ar septyniaisdešimties šeimų kolonijoj esti daug jaunų vaikinų ir merginų. Jie po mokyklos ar darbo dienos turi dar išeikvotinos energijos. Jei tas jų noras nebūtų patenkintas, toji energija gali ieškoti kelių pasireikšti nepageidaujamomis formomis. Su tą

problema susiduriama visur kaimuose. Ji yra rimta, todėl pradėta ji ir rimtai spręsti. Užangažuota socialiniams reikalams personalas, prityręs organizuoti jaunuomenės klūbus. Tam tikslui gauta pašalpos iš labdaringos draugijos. Ji parūpino pusę pinigų, reikalingų apmokėti socialinį personalą, o antrą pusę suteikė vyriausybė. Šitas bandymas davė įdomių rezultatų. Tie socialinių reikalų sekretoriai rūpinasi ne tik jaunųjų, bet ir subrendusių vyrų bei moterų socialiniais reiklais. Jie darbuojasi, kaip sekretoriai komitetų, kurie jiems parūpina sales ir organizuoja pasirengimus, kuriuose jie dalyvauja.

Jie teikia pagalbos ir tiems kolonijų gyventojams, kuriuos asmeniai paliečia bet kuris vargas ar nelaimė.

Tai reikalinga vertinti, kaip vieną labai vertingų kolonijos darbo priemonių. Vystant nuomininkų socialinį gyvenimą, drauge plečiasi jų akiratis, o tai padeda išlyginti perdėtą smulkiųjų žemdirbių tendenciją — skirti visą sielą bei energiją s a v a j a m ūkiui. Toji tendencija nėra sveika. Mat, žmogus, kurs leidžiasi į tą kelią, vis labiau darosi nesugebančiu bendradarbiauti socialiniai bei ekonominiai su savo artimaisiais. Tai nėra gera nei jam, nei jo šeimai, nei bendruomenei. Iš antros pusės, pasidalinimas socialiniu patyrimu padeda pašalinti įtarinėjimus ir sukelti tarpusavio gerą valią. Vyrai ir moterys, kurie susitinka dažnai socialinio darbo rėmouse, labiau sugeba bei linksta bendradarbiauti ir ekonominėj srity. Viena gyvenimo pusė turi įtakos kitai, ir tuo būdu socialinė politika gali netiesioginiai prisidėti prie kooperatinės ekonominės politikos pasisekimo.

4. Ekonominiai rezultatai

Gali kilti klausimas, kokie yra šito eksperimento ekonominiai rezultatai?

Pradinį kapitalą, reikalingą žemei įgyti, namams pastatyti, ūkių įrankiams parūpinti, keliams pravesti ir kitiems reikalams, suteikė vyrausybė. Tai sudarė prieš karą apie 900 svarų (apie 21 600 litų) kiekvienam ūkiui.

Ūkių dydis nevienodas. Ūkiai, atsidėję intensyviai daržovėms gaminti, yra apie vieno ha dydžio. Jie aprūpinti vienu apkūrenamu ir antru išmontuojamu (olandų sistemos) šiltadaržiais.

Ūkiai, skirti paukščių ir kiaulių auginimui, yra didesni-paprasčiai 3—4 ha. Bet jie turi taip pat po šiltadaržį. Nuoma, paprastai, sieka apie 50 svarų (1.200 litų). Nuomininkas moka ir savivaldybinius mokesčius.

Ūkiai taip buvo tvarkomi, kad jie prieš karą teikė mažiausia 200 svarų pajamų. Tokia suma buvo pakankama kukliai pragyventi visai šeimai. Nuomininkas turėjo, be to, ir papildomų pajamų, kurias jis gaudavo iš jo pagamintų produktų — kiaušinių, bulvių, daržovių ir kartais kiaulių. Šitos rūšies pajamos siekė apie 50 svarų (Lt 1.200) per metus. Tai buvo normalios pajamos. Bet buvo ir laimingų išimčių net ir tuo metu, kai kurie tų išimtinų noumininkų gaudavo grynų pajamų (t. y. atmetus nuomą) virš 300 svarų; keli jų gavo net virš 400 svarų. Per karą gyvulių skaičius buvo sumažėjęs. Mat, negalima buvo gauti jiems reikalingo pašaro. Tuo būdu penimių kiaulių skaičius per penkis metus nukrito nuo 13 665 iki 2.796, o vištų auginimo kritimas buvo toks didels, jog kiaušinių produkcija sumažėjo nuo maždaug 14.000.000 iki 4.000.000. Todėl reikėjo įtikinti nuomininkus, kurie verčiasi gyvulių auginimu, kad jie imtųsi daržovių kultūros. Tai ne labai patogus uždavinys. Tačiau įtikinta ir laimėta. Pasisekimą gali pavaizduoti du skaičiai: daržovių gamybos vertė pakilo nuo 72.000 svarų 1939 m. iki 571.000 svarų 1945 m. Tuo tarpu, kai ūkiai dėl žemės ir klimato sąlygų ne labai tikę daržovių kultūrai, gavo tik vidutines pajamas, tai ūkiam, skirtiems daržininkystei, sekėsi labai gerai: jie 1945 m. gavo 514 svarų vidutinio pelno, t. y. atmetus nuomos bei kitas išlaidas ir neskaitant vertės produktų, pagamintų ūkyje ir namie suvartotų. Kai kurie nuomininkai uždirbo dvigubai tiek, t. y. virš 1000 svarų.

Pelnas negalės išsilaikyti šitame lygyje. Svarbiausių daržovių produktų kainos kris. Bet gyvulių auginimas pasidarys vis pelningesnis, kai tik bus galima gauti daugiau pašaro.

Kiaulių ir paukščių skaičius išaugo iki to, kad pastaroji maitinimo krizė privertė dėl pašaro trūkumo jų kiekį sumažinti.

Ateities planas siekia duoti kiekvienam nuomininkui apie 300 svarų grynų metinių pajamų. Žinoma, ju pajamos priklausys nuo bendrosios krašto žemės ūkio politikos ir kainų lygio.

Tačiau vis dėlto tikima, kad jei bus išlaikyta aukšta gamintojų produkcijos kokybė, savi įpakavimai ir ženklai, aukšta kokybė paukščių ir kiaulių, tai bus galima suteikti kiekvienam nuomininkui visai patenkinamas pragyvenimas. Ūkinio pasisekimo paslaptis yra gera produktų kokybė.

Kalbamos organizacijos ūkiai patys išsiverčia. Imamos rinkliavos už patarnavimus, kurie suteikiami nuomininkams, sudaro vieną dalį reikalingų pajamų apmokėti samdomam personalui: kolonijos administratoriui, jo pagelbininkams, technikams, buhalteriui ir jo padejėjui, Kitus pajamų šaltinius sudaro centro administracijos papildomos produkcijos pardavimas ir pelnas, kuris gaunamas perkant prekes urmu pigiau ir parduodant jas nuomininkams aukštesne kaina. Šitomis lėsomis finansuojamas taip pat centrinis biuras Londone.

Visos kitos papildomos pajamos siunčiamos vyriausybei apmokėti paskoloms, suteiktoms kolonijų įkūrimui. Iki šiol iš tų pajamų apmokėta vyriausybei paskalos apie 150.000 svarų.

I š v a d a. Aprašytasai eksperimentas tėra mažo masto: fermų skaičius vos prašoka tūkstantį. Bet jis turi daug didesnės socialinės ir ekonominės reikšmės negu atrodytų pagal įmonių skaičių.

Sociališkai jis sudaro demokratinio auklėjimo priemonę. Kiekviena šių aprašytų priklauso nuo kiekvieno individualiai paimto nuomininko bendradarbiavimo. Kiekvienas nuomininkas turi išmokti atsisakyti savo siaurų asmeninių reikalų — reikailiukų ir suprasti, kad, prarasdamas truputį savo veikimo laisvės, jis gali pasiekti didesnės asmenės ir ekonominės laisvės. Tai nėra lengvas dalykas. Bet tai gyvybinės reikšmės dalykas, jei norima, kad demokratija taptų didėjančia realybe ir kiekvienas individas pripažintų prievolę subordinuoti savo tiesioginius norus bei troškimus bendruomenės gerovei. Jei tai jam pavyks, tai greit įsitikins, kad, prisiimdamas tam tikrą tariamą prievartą, jis faktiškai įsigys didesnės laisvės. Tuo būdu savo kuklių priemonių ribose mokoma demokratijos.

Ekonomiškai kalbamo eksperimento reikšmė iškelia dar aiškesnių idėjų. Anglijos žemės struktūra yra pagrįsta trejopa gradacija: savininkas, nuomininkas ir darbininkas. 1939 m. per 600.000 asmenų dirbo, kaipo žemės ūkio darbininkai. Didėjanti emigracija ir karas taip sumažino jų skaičių, jog šiandien susidarė sunki padėtis. Be to, tie, kurie tarnavo įvairiose armijose, nebenori tapti žemės ūkio darbininkais. Prieš karą iš žemės ūkio pasitraukdavo per 7.000 vyrų į metus. Tad tuo metu, kai organizacija yra verčiama dėl ekonominių priežasčių padvigubinti iš turimos žemės maisto produkciją, yra labai svarbu sudaryti žemdirbiui tokias darbo sąlygas, kurios pagerintų jo socialinę ir ekonominę būklę ir kurios žemės ūkio profesiją padarytų vilojančia profesija. Tik tuomet žemės ūkis sugebės partraukti į savo darbininkų eiles jaunų vyrų ir neišleisti iš savo tarpo pajėgių, sumanių ir gabių darbininkų. O tai yra būtina sąlyga ūkiui tarpti. Taip susitvarkęs žemės ūkis sėkmingai atsispirs pramonės ir miestų turimoms pirmenybėms, dėl kurių tūkstančiai pajėgiausių vyrų kasmet iš savo tėvų protėvių pavel-

dėtos žemės ūkio profesijos plaukia į fabrikus ir įvairius kitus miestų darbus. Ir tik tuomet pavyks Anglijos žemės ūkis paverst rimta gamybos šaka. Aprašomasai bandymas yra daromas grynai praktikos tikslais. Jis apima tik vieną eksploatacijos tipą. Be jo yra daugelis kitų eksloatacijos tipų. Bet aprašomosios organizacijos taikomi principai tinka bet kuriam kitam eksploatacijos tipui. Šiandien jos planas imamas plačiai svarstyti ir sulig juo manoma sudaryti valstybinė programa, kuri bus pateikta perlamentui. Tas planas turės Anglijos žemdirbiui nutiesti platų kelią į gerovę ir aiškesnį rytojų.

Žiūr. 1946 m. „Travaux de l'action populaire". Paris 9 sąsiuvinis p. 52—64. Autorius: Žemės Ukio Įkurdinimo draugijos Land Settlement Association vicepirmininkas. Šį pranešimą autorius skaitė Paryžiaus Pritaikomųjų Ekonominių Mokslų Institute.

ANGLIJOS PAREIGŪNAS

Kalbama ir manoma, kad D. Britanija esanti tikrosios demokratijos pavyzdys. Tačiau, dėl plačiųjų masių rodomo vyriausybei klusnumo ir pasitikėjimo, nepažeidžiant didžiulio parlamento autortieto, D. Britanijos valdymo sistemą teisingiau reikėtų laikyti a p r ė ž t a demokratija. Daugelis anglų teigia, kad jų valstybės sistema esanti oligarchinė, t. y. kad Anglija yra valdoma neskaitlingos žmonių grupės, kuri yra pašaukta kraštui valdyti ir kuri turi žmonių pasitikėjimą.

Bet Anglijos demokratiškumo klausimą nesiginčinę paliksime nuošaly. Ne tai mums čia rūpi. Visu nekeliančiu jokių abejonių tikrumu teks, tačiau, konstatuoti, kad anglų tautos sielos gelmėje, kuri buvo amžiais normalinės visuomeninės evoliucijos auklėjama ir brandinama, vadinasi, kiekvieno anglo išauklėjimo pagrinduose yra išugdytas ir praktiškai taikomas giliai demokratinis santykis į žmogų, veiklus paslaugumas ir nuoširdus noras gera padaryti kitam žmogui, kas yra aukščiausias individo kultūros mastas ir įrodymas.

Anglijoj nieks nekalba apie save, kad esąs demokratas, tačiau anglas tikrą savo demokratybę išreiškia ir įrodo santykiuose su žmogum visose gyvenimo srityse. Tai galima pastebėti kiekviename žingsny, o ypatingai viešo pobūdžio įstaigose, į kurias tenka eiti ar iš pareigos ar kokiam reikalui verčiant. Kokia tai įstaiga bus nesvarbu: H o m e O f f i c e. B r i t i s h M u s e u m, mokesčių inspekcija, valsčiaus raštinė, gelžkelių valdyba, paštas ar viešoji biblioteka — visur tas pats santykis su interesantu ir tas pats metodas, pagrįstas tikra žmogaus pagarba. Net svetimšalis, nuvykęs savo reikalais į betkurią istaigą, niekad neįgauna įspūdžio, kad jis betkam čia kliudąs ir kad jis nėsąs čia pageidaujamas svečias bei kad juo čia norima nusikratyti. Kodėl? Nes anglų pareigūnui giliai įkalta ir jis tai gerai įsisąmoninęs, kad jis nėra betkurios rūšies ateinančių su reikalais žmonių viršininkas, atvirkščiai, jų per valstybės iždą apmokamas aptarnautojas, ir dėl to jis niekad į savo interesantą nežiūri iš aukšto, niekad nesistengia juo nusikratyti, išleisti jo neatlikęs jo reikalo ar neišaiškinęs, kur jo reikalas reikalinga ir galima atlikti ir kokiu būdu. Anglų pareigūnui visai nerūpi kas yra jo interesantas — iš aukstųjų ar iš žemųjų sluoksnių, turtingas ar biednas, puošniai ar skurdžiai apsitaisęs, akademikas ar gatvių šlavikas, susigiminiavęs su ministerio ar karaliaus šeima, ar savo giminių tarpe neturi paprasčiausio valsčiaus raštininko. Jis visiems yra vienodai mandagus ir paslaugus. Pirmoj gi eilėj — jis niekad niekam nedemonstruoja savo jausmų, nors ir jis, kaip ir visi žmonės, tarpais būna ir pailsęs, ir susinervinęs, ir negaluojąs.

Anglijos pareigūnas yra pilietis, kuriam pavedama padėti ir pagelbėti jo bendrapiliečiams gerai atlikti jų visuomeninius ir valstybinius darbus ir pareigos bei savo gyvenimo reikalus patenkinti. Iš to jo paskyrimo ir uždavinio plaukia ne tik jo mandagumas su interesantais, bet ir pirmoj eilėj, ir kas svarbiausia, jo išimtinas objektingumas. Sėkmingas interesanto prašymo patenkinimas anglų pareigūnui pačiam yra ne tik jo paties ambicijos klausimas, bet ir elementarinio lojalumo valstybei gerai suprastas ir sąžiningai vykdomas reikalavimas. Tą reikalavimą išūgdė ir gilai įšaknijo jame tradicijos ir metų eilės auklėjimas. Anglijos pareigūnas, kaip ir jo bendrapiliečių masė, pasikalbėjimuose su interesantais neliečia ir nesprendžia aukštų valstybinių klausimų. Tai jie palieka savo valstybės vyrams-vyriausybei ir parlamentui. Tačiau tai, kas yra jo pareigų ir įgaliojimų ribose, kad tai būtų ir labai siaurutėse, jis stengiasi išspręsti ir atlikti kuogeriausia. Todėl anglų įstaigos visiškai nežino ir nepraktikuoja taip vadinamo interesantu nusikratymo metodo, kuris pas mus. dėja, gerokai buvo įsigalėjęs. Didelės įtakos į pareigūnijos auklėjimą ir reikiamo aukštumo laikyseną turi ir pačios anglų visuomenės laikysena. Pareigūnas, nusikaltęs mandagumui, paslaugumui ir objektingumui tuoj kvalifikuojamas, kaipo n o t a g e n t l e m a n. O tokis kvalifikavimas D. Britanijoj yra labai jautrus išniekinimas.

Aiškumo dėliai reikalinga pažymėt, kad angliškajam pareigūnui gerai atlikti jo pareigas labai daug padeda ir pati visuomenė, kuri, kaip žinoma, yra sukštos kolektyvinio gyvenimo kultūros, turi gilios viešosioms įstaigoms pagarbos, milžiniško visuomeninės drausmės supratimo ir vertinimo ir kuri už patirtą iš savo pareigūno mandagumą, paslaugumą ir objektingumą atsidėkoja jam nuoširdžia pagarba ir dėkingumu. G. T.

SILPNAS KELIAS, TVIRTAS GRIŪVA

JTO New Yorke svarsto kolonijų tautų, ypač Afrikos ir Pacifiko salų, apsisprendimo teisės klausimą. Svarstymo pagrindu yra paimtas anglų projektas, sulig kuriuo visos buvusios vokiečių kolonijos, valdytos tarpukarių / tarp Didžiojo ir paskutiniojo / metu įvairių valstybių Tautų Sąjungos mandato pavedimu, turi būti pavestos JTO priežiūrai. Japonų palikimas šioj byloj yra ypač opus ir daug kam rūpimas. Šia proga Anglai nori mandatinių teritorijų gauti sau, kurios anksčiau būvo globojamos Tautų Sąjungos, o dabar yra pakibusios ore. Tų tautų globos tikslas yra toks — jos sulig savo pribendimo laipsniu gauna pradžioj savivaldą, o vėliau ir nepriklausomybę. Kaikurios buvusios mandatinės teritorijos nepriklausomybę jau yra gavusios, kaip pav. Irakas, Sirija arba Transjordanija.

Pasinaudodama ta proga Pietų Afrikos Unija, kuri ligšiol turėjo mandatą valdyti pietų — vakarų Afrikoj turėtas vokiečių teritorijas Atlanto pakrašty, tarp Angelos ir Oranžinės upės, pareikalavo tas teritorijas įjungti į Unija. Savo reikalavimą parėmė visa argumentų eile, tarp kitų ir tuo, kad tai yra kaimyninės teritorijos tokių pat geografinių salygų ir rasinės bei socialinės struktūros.

Tuo klausimu Unijos ministeris pirmininkas, senas, bet dar stiprus politikas, maršalas Smuts pasakė atatinkamoj komisijoj įdomią kalbą. Pradžioj jis pažymėjo, kad negalima traktuoti visų mandatinių teritorijų lygiomis, kaip, pav., „tarp Palestinos ir Naujos Gvinėjos yra beveik tokis skirtumas, koks yra tarp krikščioniškos eros ir akmens periodo." Toliau savo kalboj nurodė, kad Unija, administruodama minėtas buvusias vokiečių kolonialines teritorijas, pravedė rūpestingą ir nešališką konsultaciją sulnteresuotų gyventojų, kokią jie užima poziciją Unijos iniciatyvos atžvilgiu. Europos

kilmės gyventojai buvo atsiklausti paprastu tokiais atvėjais demokratiniu keliu, vietos gi gyventojai savo pažiūrą kalbamu klausimu išreiškė per klanų kilmės organizacijas. Klanų vyresnybė pasistengė tradicijos ir papročių nustatyta tvarka paskirų asmenų pažiūras perduoti tiksliai ir teisingai.

Maršalo Smutso kalba metė daug šviesos į dabartinę pasaulio situaciją. Yra neginčijama mūsų amžiaus tiesa, kad dar neseniausia Europos jurininkų atrastos kontinentuose ir salose tautos, netoli nuėjusios nuo savo pirmykštės kultūros, gauna vis daugiau teisių ir socialinių laimėjimų, tuo gi tarpu senos, sveikos, gyvastingos ir kūrybingos Europos rasės ir civilizacijos tautos atsiranda vis didesniame pavojuje prarasti tas teises, kurias įsigijo šimtų — tūkstančių metų bėgy sunkių kovų ir darbo auka, sukurdami aukštą ir vertingą civilizaciją. Šie du reiškiniai buvo labai aiškūs ir abejonių nekelią pačiam maršalui Smutsui. Kaipo tyros sąžinės ir blaivaus teisingumo supratimo žmogus, jis turėjo konstatuoti savo minėtoj kalboj, kad kilus pilietybės ir valstybinio priklausomumo tų Afrikos tautų klausimui, valstybė, kuri tas tautas administruoja ir kuri už jas yra atsakinga, atsiklausia tarptautinės visuomenės, kuria reprezentuoja JT organizacija. Tai yra aštrus kontrastas ,,tai iniciatyvai, kuri buvo pavartota kitoj pasaulio daly, kur trys kaimyninės valstybės buvo įjungtos į didesnę visumą be jokio tarptautinės visuomenės atsiklausimo.“ Tuo pat metu ir tuose pačiuose New Yorko debatuose Anglijos delegatas ir žinomas parlamentininkas Ivor Thomas pažymėjo, kad ,,pagrindinės laisvės geriau yra apdraustos anglų kolonialinėse teritorijose, negu daugelyje suvereninių valstybių“.

Visi žino, apie ką kalbėjo Smutsas ir kurios ,,kaimyninės valstybės buvo įjungtos į didesnę visumą“. Tai buvo Lietuva, Latvija ir Estija. Neturiu noro dabar šiose skiltyse nagrinėti maršalo Smutso ir jo galingųjų draugų iš įvairių vakarų civilizacijos kraštų politikos, kurie taip uoliai ėmėsi rūpintis ir ginti spalvuotojo žmogaus pagrindines teises ir taip kukliai pamiršo Vidurio ir Rytų Europos pavienio žmogaus ir tautų pagrindines teises. Tiesa, dar visi prisimename maršalo Smutso ir Vinstono Churchillio nesenai pasakytas kalbas, kuriose gynė ir rūpinosi Europos civilizacijos likimu. Bet neliesdamas to klausimo visoj plotmėj, pasitenkinsiu pažymėjęs, kad šie didieji kalbėtojai ir pasivėlavę kovotojai dėl Europos civilizacijos tiek tik norėtų gelbėti Europą, kiek tuo būdu galėtų sau ir savo partikuliariniams interesams apsaugoti Afriką.

Tas metodas turi žlugti. Europos civilizaciją išgelbės tik tokie žmonės, kuriems ji reikalinga, kaip oras gyvybei išlaikyti, bet ne tie, kuriems ji reikalinga tik kaipo priemonė kitiems tiksams pasiekti.

Vienas didysis Amerikas rašytojas šio simtmečio pradžioj rašė apie baltojo šmogaus teisę, kuri išdidžiai, bešailai ir galingai žygiuoja po tolimus žemynus ir salas, nešdama vargšams prietaringiems barbarams teisingumą, tiesa, kartais kietą ir sunkiai suprantamą ir dar sunkiau pateisinamą, nes ,,miško žmogų“ slegiančią ir triuškinančią, bet vis tik visiems vienodą-baltiems, juodiems, geltoniems ir raudoniems.

Šiandien baltasis žmogus priverstas yra slapstytis po Lietuvos, Latvijos, Estijos, Lenkijos miškus ir svetimus krašťus nuo tos doktrinos smurto ir neteisės, kurios Churchilio ir Smutso rūšies politiniai taktikai niekad savo veiksmais nėra pasmerkę, nors kartais pusiau lūpomis yra smerkę žodžiais. Tokia pozicija nėra suderinama su ,,baltojo šmogaus teise“. Tuo keliu eidami neišlaikys ir neišsaugos Europas civilizacijos Afrikos miškuose, jei ji bus suvaryta į Europos miškus. Teisė turi būti viena visiems ir tik tuo būdu gali būti išgelbėta žmonija, nepaisant kokios ji būtų spalvos ir kokioj pasaulio daly gyventų.

Principus prekyba pakeitė. Garbė naudai vietą užleido. Teisingumas kumščiai iš kelio pasitraukė. O rezultate... raudonoj rubaškėj chamas žygiuoja ir savo sunkia meškos letena visa naikina ir triuškina, ašarų ir kraujo klanais pasaulį užliedamas.

Kapų paminklo epitafija reikšmingai įspėja mirusiojo vardu jo gyvąjį broli: Šiandien aš, o rytoj tu.

Jei nebus pataisyta daroma klaida, tokiu pat kietų, bet teisingu ir neišvengiamu žodžiu, plieno gyvenimo logika paskaitys pasaulio likimo lėmėjams ir biznio politikams savo sprendimą — Vakar raudonas chamas paverčė savo vergais juos, o rytoj tokiais pat vergais pavers jus.

G. T.

AZIJOS NAKTIS MIELAJAM MIESTE

Badas, skurdas ir teroras nudieniame Vilniuje

Vilnius šiandien labai liūdnai atrodo. Jis rimtai apgriautas kovų metu, o ypatingai besitraukiant vokiečiams. Nepaisant to, kad Vilnius yra ,,Lietuvos tarybų Respublikos“ formalinė sostinė, iš savo griuvėsių ji nemėgina keltis. Iš Vilniaus gatvių dar ligi šiol neįšalino daugelyje vietų griuvėsių. Vilniaus lietuviškumas yra grynai teoretiškas, nes jame nedalomai ir visur valdo ir viešpatauja rusai. Ne tik Vilnius, bet ir visa vilnija ir visa Lietuva yra prigrūsta raudonosios armijos. Raudonoji armija apgyvendinta net nedideliuos miesteliuose ir kaimuose.

Labai tragiškai atrodo ypač Vilniaus ir Vokiečių gatvės. Gedimino gatvėj taip pat daug sugriovimų. Sugriautas buvęs lenkų P. K. O. Nebėra Raudonojo Štralio ir šv. Jurgio/Žoržo/ viešbučio. Iš kavinių pasiliko tik Rudnickio ir Žaliojo Štralio. Jos yra priskirtos pirmajai klasei, bet ir jose galima gauti tik menkaverčės kavos ir pyragaičių. Vietiniai gyventojai jų vengia lygiai, kaip ir pirmaklasių restoranų — Bristolio ir Ramybės /Zaciše/, nes juose ištisomis dienomis pilna tarybinių karininkų ir Nkvd agentų.

Vilniaus bažnyčios, išskyrus šv. Kazimiziero, išliko sveikos. Katedra nepaliesta. Tik artilerijos šovinys nutraukė galvą vienai milžiniškai stovylai ant stogo šalia kryžiaus. Aušros Vartuose, kaip ir seniau, laikomos pamaldos ir, kaip seniau, pilna besimeldžiančių žmonių.

15 tūkstančių lenkų

Vilniaus gyventojai-lietuviai lygiai kaip ir lenkai-jau nebepanašūs į europiečius. Elegantiškai apsitaisiusių žmonių nebėra. Mados rūbas-vatinės ,,fufaikos“ ir pilkos trumpos rudinaitės. Odinę avalinę pakeitė vailokinė su guminiais padais. Moterų skrybėlės išnyko. Skepeta — kasdieninis moterų papuošalas. Kas išdrįsta kiek elegantiškiau apsitaisyti ir išsiskirti iš apšepusios masės, rizikuoja kiekvienoje gatvėje būti milicijos sulaikomu ir patikrinamu. Ypatingai charakteringas reiškinys-Vilniaus gatvėse nematyt jaunimo. Vilniaus jaunimas išnyko iš miesto. Vaikai ir pagyvenę vyrai — Vilniaus gyventojai.

Vilniuje pasiliko neudaugiau 15 tūkstančių lenkų ir tai tik senesnio amžiaus. Pasiliko dar kelios dešimtys lenkų kunigų. Bet jų skaičius kasdien mažėja. Kuris tik lenkas galėjo išvykti į vakarų Lenkiją, išvyko. Tas pats reiškinys ir kaimuose. Kaikurie kaimai užsirašydavo išvykti ištisai visi gyventojai. Lenkus sekė gudai. Ir jie mieliau pasirinkdavo Lenkiją. Pradžioje vykimas į Lenkija buvo lengvesnis, be ypatingesnių kliudymų. Vėliau Nkvd pradėjo kliudyti įvairiais būdais. Paskelbta, pav., kad galima išvykti į Lenkiją tik tiems, kurie sumokėjo visus mokesčius. Mokesčiai buvo sumokami ir išvykstama. Paskui pareiklauta iš norinčių išvykti sumokėti mokesčius ir atiduoti paskirtas pyliavas. Tuo būdu susidarė daina be galo. Kas sumokėjo mokešcius,

neatidavė pyliavos. Atidavė pyliavą, atėjo laikas mokėti naujus mokesčius ir taip be galo. Pareiškę noro išvykti į Lenkiją gudai, dažniausia buvo išvežami Sibirą.

Tokios painės neįstengė ispainioti ir ,,Lenku respublika". Buvo atsiųsta iš Varšuvos Lenkų Repatrijacijos Misija. Pirmas tos Misijos šefas ir ,,Lenkijos Respublikos" Vyriausybės įgaliotinis Ochockis buvo areštuotas ir nubaustas 15 metų kalėjimo. Osubkos vyriausybė savo igaliotinio net nemėgino ginti. Ochockio vietą užėmė kitas įgaliotinis-Urniež'ius. Jis po dviejų savaičių darbo pagėbo atgal į Varšuvą. Trečias toks įgaliotinis buvo Kalickis. Jis kartu buvo paskirtas ir Vilniaus lenkų Raudonojo Kryžiaus rektorium. Bet ir šis netrukus pabėgo. Sieną pereiti jam padėjo vienas karinis miškų dalinys, kuris buvo sudarytas — išimtinai iš jaunimo, kuris šimtais slapstosi vilnijos miškuose. Paskutinis ,,Lenkijos Respublikos" Vyriausybės igaliotinis tiems reikalams buvo Lipinskis. Šis tik pasiekęs Vilnių ir pamatęs darbo sąlygas ir galimybes, tuoj atsistatydino ir nieko nelaukdamas išvyko atgal į Varšuvą.

Lašiniai ir šampanas.

Nepaisant pasakiško lietuvių ūkiškojo apsukrumo ir sugebėjimų — Vilnius badauja. Nei Vilniuje, nei Kaune nėra nei vienos didesnės privatinės krautuvės. Šalutinėse gatvelėse dar galima rasti mažų privatinių krautuvėlių. Bet jos skursta ir ju gyvenimo dienos suskaitytos.

Svarbiausia ir pagrindinė visam Vilniui krautuvė yra ,,Gastronomas" Gedimino gatvėje. Toje krautuvėje gali pirkti kiekvienas, bet ne visiems yra vienodos kainos. Tarybų karaninkams, aukštesniems pareigūnams ir Nkvd agentams daromos nuo parduodamosios kainos nuolaidos. Nkvdistai tokios nuolaidos gauna ligi 90%. Kiti pareigūnai turi nuolatines nuoladų korteles, vadinamas ,,limitnyje kartočki". Tuo gi tarpu darbininkai, nors gyvena ,,darbo žmonių tėvynėje", jokių nuolaidų negauna. Kvalifikuoti darbininkai uždirba į mėnesį 500 rublių. ,,Gastronomo" kainos yra tokios — cukraus kilogaramas — 100 rublių, lašinių — 140, mėsos — 40, pyragaitis — 8 rubliai. Nežinia, kuriems galams ,,Gastronomas" užverstas daktiliais, kurių kilogramas kainoja 270 rublių. Taip pat pilna šampano. Jo kaina 25 rublai bonkai, nes tik kapitalistiniuose kraštuose šampanas yra buržujų monopolis. Bolševikinis darbininkas turi teisės į pigųjį šamponą.

,,Laisvieji Lietuviai" ir Nkvd.

Visas Vilnius, Vilnija ir visa Lietuva dreba nuo bolševikų teroro. To teroro aukomis yra beveik tik lietuviai, nes lenkų nedaug tebeliko. Tas liūdnas faktas pakeitė santykius tarp lietuvių ir lenkų. Lietuviai bičiuliaujasi su lenkais. Dažnomis progomis jie pabrėžia, kad laisva nepriklausoma Lenkija yra naudinga laisvai nepriklausomai Lietuvai. Viena be kitos būti negali. Viena kitos egzistenciją remia. Lietuva žūva. Jos gyventojai masiniai vežami į bolševikiją. Paskutiniuoju laiku buvo suimtas ir išvežtas į Sibirą buvęs ministeris pirminikas garsusis Mironas.

Lietuviškasai jaunimas masiniai bėga į miškus. Lietuviškieji miškų partizanai yra labai stiprūs ir puikai suorganizuoti. Jie palaiko ankštų ryšį su latvių ir estų partizanais. Vilnijos ir visos Lietuvos miškuose slepiasi ,,Laisvųjų Lietuvių" ginkluoti būriai.

Nkvdistai pagavę ,,Laisvuosius Lietuvius" žvėriškai žiaurai naikina. Nukankintųjų kūnus sumeta artimiausiose miesteliuose visiems matomoje vietoje. Pastaruoju metu Alytuje per dešimt dienų išgulėjo tuo būdu 40 nužudytų ,,Laisvųjų Lietuvių" lavonų. Paimta jie tik galutinam puvimo procesui prasidėjus.

Lietuvoje vedama žūtbūtinė kova-gyvent ar mirt. Lietuviai tvirtina, kad kito pasirinkimo jiems nėsą. Bolševikams jie atsako žudymu už žudymą. Jie be pasigailėjimo naikina bolševikų patrulius ir mažesnius ginkluotus kariuomenės būrius. Esant tokioj būklėj bolševikai pavertė Vilnių didžiuliu Nkvdistų centru, kuris savo kruvina globa apima visas baltijos valstybes. 80 didžausių Vilniaus namų yra užėmę savo reikalams Nkvdistai. Visos namų rūsys prigrūstos sugaudytų žmonių.

Tokia yra Vilniuje ir vilnijoje būklė.

> Šis straipsnis paimtas iš Londone leidžiamo lenkų dienraščio Dziennik Polski i Dziennik Żolnierza. Redakcijai žinias suteikė s. m. rugsėjo m. atbėgęs iš Vilniaus krašto į Vokietiją Rišardas Kiersnowski's.

Iš kitur mums praneša taip pat apie lietuvių partizanų veiklą. Rašoma štai kas — Lenkų rašytojas, pereitų metų gale pabėgęs iš Lenkijos, pasakoja, kad dirbdamas lenkų pogrindžio organizacijoj Vilniuje, turėjo progos susitikti su lietuviais partizanais ir stebėjosi jų geru apsiginklavimu, organizacija, ištverme ir gera nuotaika.

Vienoj vietoj bolševikai įsakė, kad apylinkės jauni vyrai susirinktų tam tikrą valandą miestely. Nustatytą valandą suvažiavo į rinką keli šimtai ūkininkų vežimų. Kai čekistai apsupo rinką, iš vežimų pradejo šokti stipriai ginkluoti partizanai, kurie nudėjo didelį skaičių čekistų ir vėl pasitraukė į miškus.

Nepaisant didelio partizanų pasiryžimo, pasakotojas abejoja, kad jie galės ilgai išsilaikyti, nes bolševikų ekspedicijos prieš partizanus darėsi vis dažnesnės ir metodingesnės.

Santykiai tarp lietuvių partizanų ir lenkų esą geri.

Tiek lenkai apie Lietuvą ir jos žūtbūtines kovas už savo laisvę ir nepriklausoymbę.

KNYGOS

Th. G. Chase (kun. Čižauskas) **THE STORY OF LITHUANIA** (Stratford House, 1946, pusl. XII + 392, kaina $ 3.50).

Lietuvos praeities teisingas, vaizdus atskleidimas anglų kalba yra didelis įnašas kovoje už Lietuvos laisvę. Štai, dėl ko mes su dideliu malonumu sutinkame kun. T. Čižausko Lietuvos istorijos veikalą anglų kalba.

Kun. Dr. J. Prunskis, A m e r i k a, 47 nr. šiaip atsiliepia apie jį:

Veikalas parašytas su didele Lietuvos praeities meile, faktai patiekti iki paskutiniųjų dienų. Ši Lietuvos istorijos knyga yra įdomus, vertingas veikalas, ir jį su malonumu perskaičiau nuo pradžios iki galo. Gerai, kad autorius, nors prisilaikydamas chronologinės eilės, pradėtą klausimą išgvildena iki galo, nors prašokdamas aprašomo laikotarpio datas (pav., apie žemės reformą, p. p. 283—285). Dar vienas didelis pliusas, tai visa eilė prof. K. Pakšto sudarytųjų žemėlapių.

Reikia tikėtis, kad autorius šioje srityje ir toliau dirbs, už eilės metų paruošdamas net naują šio veikalo laidą. Šitokiu atvėju verta įvesti kai kurių papildymų.

Visų pirma, knygos pirmoji ir antroji dalis, o net ir sekančios, yra beveik išimtinai karų, politikos istorija, istorija vadų, karalių, iš dalies didikų. Besistengiant rašyti suglaustai, išeina tik datos, vardai, vestieji karai. Skaitytojas, pavyzdžiui, pasigenda platesnių žinių apie

senovės lietuvių religiją, apie socialinę padėtį krašte, apie lietuviškos liaudies gyvenimą ir viltis. Žodžiu, reikia nevien karų ir politikos istorijos, bet ir socialinio, kultūrinio gyvenimo istorijos.

Gerai, kad paskutiniuose skyriuose autorius daugiau į tai dėmesio atkreipė. Bet ir tai vietomis per mažai. Pav., kalbant apie Lietuvos švietimą vysk. Valančiaus laikotarpyje, galima buvo pažymėti, kiek gi maždaug tada privačių lietuviškų mokyklų gyvavo, kaip kad autorius duoda panašią statistiką, kalbėdamas apie bažnyčias ir spaudą.

Taipgi, vargu ar autorius yra tikslus, kai kalbėdamas apie draudžiamųjų knygų kontrobandą perdaug pabrėžia pasipelnymo tikslus, nors kitose vietose iškeliami knygnešių nuopelnai.

Angliškame tekste autorius vienoj vietoj pavartoja lietuvišką žodį, neišskirdamas jo nei skirtingu šriftu, nei kabutėmis ir nepažymėdamas, kaip tas terminas lietuvių kalboje tariamas.

Autorius rašė karo laikotarpyje, kada sunku susisiekti, sunku kai kuriuos faktus patikrinti, dėl to naujoje laidoje reikėtų įnešti kai kurių pataisų ryšium su gautais tikslesniais daviniais. Pav., dabar yra tikslesnių žinių apie tikrą lietuvių DP skaičių Vokietijoje (autorius pusl. 319 paduoda anksčiau laikraščiuose skelbtus 200 000); taipgi dabar yra tikslesnių žinių apie vysk. Matulionio likimą (p. 321 netiksliai skelbiama apie jo ankstybą mirtį nuo bolševikų).

Leidžiant Lietuvos istoriją šiame juodame Lietuvos vergijos laikotarpyje vienas iš tikslų, be abejo, yra pateikti istorinių įrodymų apie Lietuvos sugebėjimus tvarkytis laisvėje ir nepriklausomybėje. Šituo atžvilgiu būtų labai svarbu Lietuvos istorijoje turėti gerą skyrių apie Lietuvos nepriklausomybės laikotarpio pasiektus politinius, socialinius, kultūrinius laimėjimus. Šiam reikalui autorius pašvenčia XXVIII savo knygos skyrių; tačiau, atmetus skirsnelius apie Lenkijos ultimatumą ir Klaipėdos netekimą (kurie daugiau priklauso prie įvykių, susietų su II pasauliniu karu ir Lietuvos okupacija), svarbiajam nepriklausomybės laikotarpiui nušviesti teskiriami tik 4½ puslapių (iš knygos, turinčios virš 400 puslapių). Tai jau aiškiai per mažai. Apie naujuosius Lietuvos kultūrinius laimėjimus, tokius didelius, — nerašoma, ir tai žymi spraga.

Be to, ypač kad knyga buvo leidžiama Amerikoje, labai būtų buvę pravartu pridėti dar vieną skyrių — apie lietuvius i š e i v i j o j e, ypač USA. Tai labai derintųsi, atmenant ir paties autoriaus palinkimą rašyti ne vien Lietuvos valstybės, bet ir lietuvių tautos istoriją.

Šios kelios pastabos autoriui gali būti naudingos ruošiant naują laidą. Skaitytojams gi norėtume dar sykį pakartoti, kad „The Story of Lithuania“ yra puikus veikalas.

Kun. Th. Chase šią knygą parašydamas ir kun. K. Paulionis besirūpindamas jos išleidimu, atliko didelį kultūrinį darbą.

To paties veikalo kritiką parašė Fordham universiteto prof. O s c a r H a l e c k i (lenkas).

Prof. Halecki, pažymėjęs, kad Lietuvos istorija per mažai yra žinoma ne tik Amerikoj, bet ir Europoj, sako, kad knyga gerai apima ir viduramžių ir vėlesniųjų laikų lietuvių tautos gyvenimą. Tačiau pasigenda, kad kultūriniai lamėjimai per nepriklausomojo Lietuvos gyvenimo laikotarpį neganėtinai plačiai apimami. Girdi, vietoj to, perdaug įsigilinta į lietuvių-lenkų ginčus, kurių nušvietimas jam nepatinkąs. Žinoma, jam, kaip lenkui, teisybė akis bado. Kun. Chase juk negalėjo paslėpti istorinių faktų. Savo pastabas prof. Halecki šitaip baigia: „Lithuania's terrible experience of the last seven years is admirably described“.

(„Draugas“ Chicaga).

SOCIALISME. Par **Jean Lacroix.** Edition du Livre Français, Paris.

Kaip Trečiosios Prancūzų Respublikos laikais visos partijos sakydavosi esančios bent respublikoniškos, taip Ketvirtojoj Respublikoj visi, atrodo, rekomenduojasi esą socialistai. Toji mada nėra atsitiktinė. Ji rodo, kad, nepaisant sistemų simpatijų ar jų skirtumų, konjunktūrinės būtinybės primeta tam tikras teorijas bei institucijas, už kurių ribų joks veikimas, atrodo, neįmanomas.

Vienas iš ryškiausių naujojo klimato faktų yra susidomėjimas, o dažnai ir simpatijos, kurias socializmui reiškia daugelis asmenų, ligi šiol jį ignoravusių ar net su juo kovojusių. Tikrai socialistinei sąžinei tatai daro tokią įtaką ir tokį opinijos spaudimą, kad neįmanoma pramatyti jai duosimos krypties: ar tatai suburžuazins revoliucinę valią ir įstums ją į neveiksmingą oportunizmą, ar, priešingai, tatai praplės ir pravėdins doktriną ir ją geriau pritaikys prie sudėtingos prancūzų realybės?

Į šį klausimą atsako nuostabiai aiški ir kondensuota minėta Lacroix knyga. Ji duoda daugiau kaip atsakymą: ji duoda metodą surasti optimalinį sprendimą. Bendrais bruožais nusakęs tradicinį socializmą, autorius analizuoja tris svarbiąsias jėgas, kurios veikia socializmą, kad jį pakeistų.

D a r b o idėja (idée travailliste) suteikia darbui pirmenybę prieš visas kitas vertybes. Tuo būdu eidama prieš kontempliacinį idealą, ji sieka įsąmoninti darbininką jo veiksmo vertingumu.

H u m a n i s t i n i o s o c i a l i z m o idėja nori padaryti ekonominę organizaciją nebe revolicijos tikslu, bet priemone dvasiškai išlaisvinti mases. Dėl to ji pabrėžia auklėjamojo veikimo ir kultūrinių problemų reikšmę ir paveda socializmui paveldėti buržuazinės kultūros palikimą — ne tiek, kiek ji yra buržuazinė, kiek ta prasme, kad ji yra kultūra aplamai.

Pagaliau, l i b e r a l i n i o s o c i a l i z m o idėja, pirmu pažvelgimu prieštaraujanti pirmesniajai, bet iš tikrųjų turtinga ir naši, siekia apsaugoti socialistinėj valstybėj ne tik ūkinio sektoriaus laisvę, bet kiek galima daugiau politinės laisvės ir asmens autonomiškumą.

Tokiu būdu darbo idėja, humanistinis socializmas ir liberalinis socializmas kiekvienas savu keliu veda į tą patį rezultatą — duoti revoliucijai labiau moralinę reikšmę ir taip padaryti ją esmingiausiųjų tautinių tradicijų tęsiniu, o ne priešingybe.

Bet kas tada pasidarys iš marksizmo? Jis neišjungiamas. Socialistinėj sintezėj jis pasilieka kaip nepalyginamas proletarinio mentaliteto ir preciziškos revoliucinės technikos reiškėjas. „Marksistai, sako Jean Lacroix, atsineš su savim techninių patyrimą, . . . o krikšionys — dvasinį“. Ir netik krikščionys: pasakytume bendriau — humanistai, kurie kalbėdami apie laicistinę ar religinę dvasios filosofiją, pabrėžia jos vertybių transcendentiškumą ir reikalauja jos laisvės.

Lieka dar nežinoma, ar marksizmas, kuris, nereikia pamiršti, yra totalistinė filosofija, apsispręs likti tik sąvoka sintetiniame ir, jei norim, dualistiniame socializme, ar, priešingai, jis pabrėš savo doktrininį aršumą ir politinio apvaldymo norą.

Pirmuoju atvėju būtų galima sukurti platų ir vieningą prancūziškąjį socializmą, kur tesusidurtų tik temperamentai ir metodai.

Antruoju atvėju, tenka numatyti, kad šalia vienas antro egzistuos ir net kirsis du socializmai: vienas revoliucinis, autoritetinis ir iš esmės darbininkinis, siekiąs proletariato diktatūros; antrasis reformistinis liberališkas ir besiremiąs dirbančiųjų klasių visuma, siekiąs sukurti socialinę demokratiją, iš kurios niekas nebūtų išskirtas.

Tokiu atvėju skiriamoji linija eitų per vidurį dabartinės prancūzų socialstų partijos (SFIO), kuri tą naują skilimą vargiai ar pergyventų. J. B.

BOLŠEVIKIJOS VEIDAS

Rafael Miralles: HACIA DONDE VA RUSIA? — Kurlink eina Rusija?

Vieną dieną Rooseveltas, Churchillis ir Stalinas, pavargę per savo posėdžius Teherane, išvykę pasivažinėti. Kalnų kašte kelias vingiuotas, vienoj pusėj gilios pakalnės, — kitoj — aukšti kriaušiai. Ir kaip tyčia — vidury kelio pasitaikiusi karvė. Šoferis triūbija — ta nė krust. Rooseveltas, pats dėl ligos negalėdamas vaikščioti, paprašęs Churchillį:

— Winstonai, gelbėk padėtį . . .

Churchillis išlipęs iš automobilio su skania duona, neť sprandą karvei pakasydamas, bandęs ją nuvilioti į šalį. Gi ta — stovi, lyg jos kojos į kelio grindinį būtų įšalusios.

Tada iššokęs Stalinas. Jis priėjęs prie karvės, apgaubęs delnais jos vieną ausį ir pašnabždėjęs kažką. Karvė kaip šoks bėgti visomis keturiomis.

Net Rooseveltas nusikvatojęs ir paklausęs:

— Na, maršale Juozape Visarionovičiau, kokia paslapitis — ką gi jai pasakėte? Winstonas nė su duona negalėjo nuvilioti, o tamsta tik pakuždėjai ir gyvulys nušokavo, kaip siela kipšo genama!

— Paprastas dalykas, — atsakęs Stalinas, — aš tik jai pakuždėjau: „Jei nepasitrauksi, tave paimsime į kolchozą".

Tai anekdotas, kuriuo pajuokiami Rusijos kolchozai, jų komunistinis ūkis. Tą anekdotą iš Sovietijos atvežė Rafael Miralles. Jo gyvenimo istorija įdomi taip, kaip Kravčenkos, Barmino, Koriakovo ir kitų buvusių bolševikų, kurie, permatę raudonosios diktatūros žiaurumą, dabar stojo į kovą prieš ją.

R. Miralles yra kilęs iš Kūbos. Ispanijos karo metu jisai buvo vyriausybininkų pusėje, kovojo komunistų daliniuose, pasiekdamas komandanto laipsnį. Kelis kartus sužeistas, Franco pulkų buvo paimtas į nelaisvę, bet jam pasisekė pabėgti.

Atvykęs į Kūbą ir būdamas komunistinio — marksistinio nusistatymo, rašė daug straipsnių, garbindamas Sovietų Rusiją ir varydamas raudonąją propagandą. Jis vis ilgėjosi pamatyti „raudonąją tėvynę", kol pagaliau 1944 metų liepos 23 d. sovietų lėktuvu atvyko į rytų Sibirą, kad iš čia pasiektų Maskvą, kur, kaip Kūbos pasiuntinybės spaudos attachė, išgyveno netoli dešimties mėnesių.

Pabaltijy, Balkanuose išplėšti daiktai — SSSR juodojoj rinkoj. Kai jis pamatė basus, nuskurusius, neglobojamus vaikus raudonojoj sostinėj, kai jis prisižiūrėjo į šio karo sužeistuosius, invalidus, kurie elgeťaudami ar spekuliuodami juodojoj rinkoj ginasi nuo bado, kai jis patyrė, kad Sovietų darbininkas velka dienos jungą, gyvybę palaikydamas bulvėmis ir juoda duona, o komisarai ir komunistų partijos pareigūnai valgo pyragą ir kaviarus, kai jis prisižiūrėjo, kaip Maskvos joudojoj rinkoj pardavinėjami išplėštieji daiktai iš tų kraštų, kuriuos okupavo raudonoji armija, jisai grįžo iš Rusijos su pasibaisėjimu ir parašė ispanų kalba knygą: „Hacia donde va Rusia? (Kurlink eina Rusija).

Teroru valdanti mažuma. Su pasipiktinimu jisai čia rašo apie Rusiją:

— Krašte, turinčiame 180 milijonų gyventojų, tėra tik trys ar keturi milijonai komunistų, ir ši disciplinuota mažuma, naudodamasi teroru, prievarta ir apgaule, valdo didžiumą, simtmečiais pripratusią būti valdomai kokios ryžtingos kastos (pusl. 88).

Kodėl rusai darosi žiaurūs? Dabartinėj Rusijoj piliečio gyvenimas yra kova dėl skurdaus kasdieninės duonos kąsnio:

— Nuo lopšio iki laidotuvių jų gyvenimas nėra niekas kitas, kaip tik nepaliaujama kova dėl gyvybės palaikymo . . . Kiekvienas rusas gyvena savo tragediją, turi savo skausmo dalį, ir savas kentėjimas neleidžia jam matyti kitų vargo. Jis turi kovoti dėl gyvybės, dėl maisto, dėl išsilaikymo. Ši desperatiška, žiauri kova jo sieloje gimdo baisią savimeilę, nepaisymą kitų skausmo ir desperaciją dėl savojo. Nėra Rusijoje nė vieno šeimos židinio, kur nebūtų gedulo, jei ne dėl kūno mirties, tai dėl sielos mirties . . . (pusl. 88—89).

Slaptas policijos mikrofonas. Nepaprastai blogo įspūdžio padarė, jog jisai, nežiūrint, kad kovojo komunistų eilėse Ispanijoje, nežiūrint, kad buvo nuolatiniu Sovietų gynėju spaudoje, atvykus į Maskvą buvo stropiai sekamas.

Savo kambaryje, „Nacional" viešbutyje, jisai rado ventiliatoriuje slaptai įrengtą mikrofoną, kurio pagelba NKVD sekė jo pasikalbėjimus su atvykstančiais lankytojais.

Šalimais apgyvendino slaptosios policijos agentus, kurių uždavinys buvo — sekti jo išėjimus į miestą, laikyťi kiek galima nuošaliau, kad nepamatytų visų Rusijos gyvenimo sunkumų.

Kada turėdavo kalbėti telefonu, prieš sujungimą telefonistė kiek užgaišdavo, kol įjungs į slaptos policijos liniją ir kol ten susiras šnipą, suprantantį tą svetimą kalbą . . .

Šiťaip Maskvoje sekami visi užsienio pasiuntinybių tarnautojai.

Jis pastebėjo, kad bolševikai ištardo kiekvieną pilietį, kurs tik atsilanko pasiuntinybėse ar pas pasiuntinybės tarnautojus. Dėl tų priežasčių net Kūbos ar Ispanijos komunistai, Maskvoje gyvenantieji, bijojo užeiti pas savo kovų draugą Miralles ir skirdavo pasimatymus gatvėse, požeminio ťraukinio stotyse.

Propagandos apie laisvąją meilę vaisiai. Dorovinis gyvenimas Rusijoje nupuolęs, rašo Miralles. Net nepi'nametės rusaitės ieško intymių ryšių, ypač su užsieniečiais, daugelis turėdamos viltį iš meilužių vėliau likti žmonomis ir ištrūkti tuo būdu iš raudonojo pragaro. Komjaunimo tarpe, o net tarp mokytojų ir mokinių, žinomi garsūs dorovinai skandalai.

SSSR vyriausybė, — rašo Miralles, — per tą savo smarkią laisvosios meilės propagandą, būdama kalťa dėl prapočių palaidumo, pirmoji išsigando dėl savo darbo rezultatų ir, matydama šeimos pastovumui gresiantį pavojų bei suprasdama, kad šeima yra civilinio kultūros gyvenimo pagrindas, ėmė sukti kita linkme: visų pirma išleisdama griežtas taisykles, ieškant divorsų, ir drauge spaudoje ragindama mažinti palaidus papročius ir pažaboti iš ribų išėjusias seksualines aistras (pusl. 115).

Darbininkai be apsaugos. Drabininkų gyvenimas Rusijoje ypatingai sunkus:

— Nė vienoj pasaulio šaly, — rašo Miralles, — negalima rasti darbininkų, kurie taip neturėtų jokios apsaugos prieš vyriausybę, kuri yra taip žiauri (pust. 170). Jam slegiantį įspūdį padarė ta baisi nelygybė Rusijoje:

— Proletariato krašte, Sovietijoje, darbininkai dirba po dvylika, po keturiolika valandų, naturėdami nei reikiamų drabužių, nei pakankamo maisto, gyvendami grupėse, susispaudę ankštuose butuose: tuo gi tarpu yra privilegijuotųjų klasė, kuri turi tiek, kiek gali turėti galingiausi kapitalistinio pasaulio žmonės (puls. 174).

Tie patirtieji faktai palenkė rašytoją Miralles, buvusį komunistą, dabar pašvęsti savo plunksną atskleidimui priespaudos, bo'ševikų diktatūros ir varyti kovai su jų skleidžiamu melu pasaulyje.

Dr. J. Prunskis, „Amerika".

G.M.Z.F.O.
Visa No 2566/DV
de la Direction de l'Education Publique.
Autorisation No 2.297
de la Direction de l'Information.

Druck: Schwabenverlag AG., Stuttgart. 8. 7. 2000.

1080

Alp(LKA) 1745
1947, Nr.1

L.arch.

Kaina: 10.— RM.

90.743134